

Araştırma Raporları

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Türkiye Ekonomisi 2003

- ❶ 2002 Yılı Değerlendirmeleri
- ❷ 2003 Yılı Beklentileri
- ❸ MÜSİAD'ın Çözüm Önerileri
- ❹ Evaluation and Proposals

Bu Araştırma Raporu MÜSİAD’da
Araştırmalar ve Yayın Komisyonu Yönetiminde
MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu
tarafından hazırlanmıştır.

Grafik Tasarım
Hayart Design
(0212) 511 84 50

Baskı
Çalıř Ofset / Haziran 2003

Basım Yeri ve Tarihi
İstanbul / Haziran 2003

ISBN
975-7215-41-4

2003 Türkiye Ekonomisi Raporu’nun basımına
katkılarından dolayı **Girişim Kağıtçılık**’a teşekkür ederiz.

Yukarı Dudullu Keyap Çarşı No: 25 Ümraniye / İstanbul
Tel: (0216) 499 02 66 Fax: (0212) 499 02 67

Her hakkı mahfuzdur.

Bu rapordan MÜSİAD’dan izin alınmak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

**TÜRKİYE
EKONOMİSİ
2003**

2002 YILI DEĞERLENDİRMESİ
2003 YILI BEKLENTİLERİ
MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
EVALUATION AND PROPOSALS

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Mecidiye Cad. No: 7/50 34387 Mecidiyeköy - İstanbul
Tel: (0212) 213 61 00 (20 hat) Faks: (0212) 213 78 90 - 216 01 42
e-mail: musiad@musiad.org.tr
www.musiad.org.tr

ÖNSÖZ

ALİ BAYRAMOĞLU
MÜSİAD YÖNETİM KURULU BAŞKANI

Son üç yıldır sürekli kriz ortamı içerisinde bulunan ülkemiz, 2001 yılında tarihinin en önemli ekonomik küçülmelerinden birisini yaşadı. Ancak, ülkenin, ekonomik, sosyal ve siyasal problemlerini çözebilmesi için gerekli olan güçlü, istikrarlı, sorunların üzerine kararlıkla gidecek bir hükümetin tesisi arzusuyla gerçekleştirilen, 3 Kasım 2002 seçimleri akabinde istenilen sonucun elde edilmesi nedeniyle, önceleri tamamıyla tükenmiş olan umutlar yeniden yeşerdi.

2001 yılında yaşanan krizin ardından, Türk ekonomisi 2002’de beklenenin üzerinde bir performans sergileyerek % 7,8 oranında büyümüş, buna rağmen enflasyonu kısmen kontrol altına alabilmiştir. Seçimler, kamu bütçesi üzerinde belli bir bozulma getirdiyse de, ülke tek partili bir iktidarı iş başına getirebilmiş, piyasalarda siyasi etkenlerden dolayı oluşan istikrarsızlık büyük ölçüde azalmıştır. İMF ile başlatılan yapısal reformların gecikmeli de olsa uygulanıyor olması ve yeni iktidar tarafından başlatılan bu sürecin devam ettirileceğine dair verilen teminatlar, piyasalarda hükümete karşı belli bir güvenin oluşmasını sağlamıştır. Buna rağmen, gerek söz konusu yapısal reformların mahiyeti, gerekse büyümenin sürdürülebilirliği noktasında kamuoyunun olduğu gibi, MÜSİAD’ın da belli endişeleri bulunmaktadır.

Her yıl dünyada önemli hadiseler yaşanıyor. Bu yıl da dünya çok önemli bir olay yaşadı. ABD’nin gerçekleştirdiği Irak müdahalesiyle, uluslararası siyasetin parametrelerinin değişmesine, insanlığın büyük çabalarla ve özveriyle elde ettiği BM gibi uluslararası kuruluşların aşınmasına şahit olduk.

1990’larda patlak veren Körfez Krizinin Türkiye’ye, farklı riva yetlere göre 60 ile 100 milyar dolara mal olmasının yanında, Türkiye Irak gibi çok önemli bir pazarını da kaybetmişti. Bu yıl gerçekleşen Irak Müdahalesinin, TBMM’nin sağlıklı yaklaşımı ne-

deniyle krizsiz atlatılmasının yanında, ortaya çıkan yeni durumda atılması gereken adımlar gerçekleştirilerek, zaten bir veri olan önceki kayıpların telafi edilmesi yoluna gidilmelidir.

Türkiye’nin bu yeni dönemde yapması gereken şey, ortaya çıkan konjonktürel unsurları da değerlendirerek, başta komşularımızla ilişkimiz olmak üzere bölgesel ekonomik birlikleri daha aktif hale getirmektir. Bu dönemde yapılması gereken diğer şey, bilhassa Batı’dan dışlanan Arap ve petrodolar sermayesine karşı hazırlıklı olmak, hem finansal, hem ticari, hem de endüstriyel atılımlarla, bu sermayenin Türkiye’ye gelmesini garanti altına almaktır. Biz MÜSİAD olarak 11 Eylül olaylarından sonra bu fırsatların var olduğunu söyledik ancak bu uygulamalar, bir-iki iyi niyetli şahsi çaba dışında hükümet politikası haline getirilemedi. Umarız ki 59. Hükümet, bu konuda daha başarılı uygulamalar gerçekleştirebilir.

Türkiye’de uygulanan ekonominin özü, “faizli sistemle statükonun devamını sağlamak”tır. Temelinde hiçbir üretim programına destek olmayan, reel ekonomiyi ikinci plana iten, borç kısır döngüsüyle ve kısa vadeli borçlanma mekanizmasıyla hareket etmeye çalışan bir ekonomik anlayış, maalesef ki yeni hükümet döneminde de devam etmektedir. Sürekli uyarıyoruz; bu uygulamaya devam edildiği sürece, bazı geçici düzeltilmeler görülse bile, yeni krizlerle karşı karşıya kalmamız kaçınılmaz olacaktır.

EPILOGUE

ALİ BAYRAMOĞLU
CHAIRMAN OF BOARD OF DIRECTORS

Our country, which has been experiencing an unceasing period of crisis for three years, underwent its most significant economic regression in 2001. However, with the election of 3 November 2002, aimed at the establishment of a strong, stable, and dedicated government to solve the economic, social and political problems of the country, bygone hopes again blossomed thanks to the realization of expected results.

After the crisis of 2001, Turkish economy in 2002 expanded by 7,8 % with an unusual performance beyond expectations. But still, inflation rates have been taken under control only partly. The election, though resulted in a certain public budget deficit, paved the way for a single party government, thus reducing the instability of the market caused by political factors. The facts that structural reforms signed with IMF are being executed albeit with some delay and the assurance given by the government to carry out these reforms till the very end ensured the confidence of market circles in government. However, MÜSİAD shares the concerns of public opinion as to the nature of these structural reforms and to the possibility of maintaining expansion.

Every year the world witnesses extremely important events. This year has been no exception. We have witnessed the change in the parameters of international politics and the loss of prestige of international organizations like UN, which has carried the legacy of great humanistic efforts and struggles, all because of American invention in Iraq.

As it is known, the Gulf War in 1990's costed Turkey 60 to 100 billion dollars according to different rumors. Besides, Turkey lost a significant market such as Iraq. The intervention in Iraq this year has been recovered without any crisis in Turkey thanks to the sound policy of Turkish National Assembly. Now, the focus should be devoted to the realization of necessary steps in accordance with the new situation in order to compensate for the former inevitable losses.

The part to be played by Turkey in this new era is to activate more than ever regional economic unions and more importantly to strengthen relations with our neighbors with a sound consideration of newly emerging trends. The other things to be done in this era are to be especially ready for Arabic and oil-dollar capital that have been driven out of the Western world and to guarantee the entry of this capital into Turkey. We, as MÜSİAD, have formerly underlined that such opportunities did exist after the incident of September 11. However, these projects, except for a few attempts based on good intentions, didn't turn out to be a state policy. We hope that the government of the 59th period will be able to carry out these projects much more successfully.

The core of the economic policy employed in Turkey is "to preserve the status-quo by relying on "interest system". An economic mentality supporting basically no productive program, ascribing real economy a secondary base, and struggling to go forward on the basis of a vicious circle of short-dated loans unfortunately still carries on itself new governmental term. We always warned that as long as this practice goes on, new crisis will be unavoidable in spite of some temporary improvements.

Bizim, Türk ekonomisinin en önemli sorunu olarak açıkladığımız iç borçlanma kısır döngüsüne ciddi bir neşter vurmayan, reel ekonomiyi, yatırımı, üretim ve ihracatı ihmal ederek, halkından zam veya vergiler yoluyla fedakârlık isteyen bir anlayış, bazı iyileşmelerin etkisiyle, sadece süreci uzatır, ancak sorunları ortadan kaldıramaz. 2003 yılı için faiz ödemelerine ayrılan ödenek 65 katrilyondur. 2003'ün ilk 4 ayında faizlere ödenen rakam 23.1 katrilyondur ve bu dönemde Türkiye'nin iç borç hacmi 149.8'den 170 katrilyona çıkmıştır. Vergilerden toplanan paralarla, yeni kaynak gelirleriyle bu yükün ortadan kaldırılması mümkün değildir. Asıl kaynak paketi, alacağı kararlarla hükümetin Maastricht Kriterleri doğrultusunda iç borç sorununa neşter vurmasıdır.

Bu arada, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi nedeniyle, ihracattaki pozitif ivme, ithalat-taki aşırı artış nedeniyle gölgelenmektedir. Bilindiği gibi, 1994 ve 2001 krizlerinin çıkmasında cari işlemler açığı büyük bir rol oynamıştır. Merkez Bankasının açıkladığı 2003 ilk çeyreği ödemeler dengesi verilerine göre, cari işlemlere etkisi olan kalemlerdeki dış ticaret açığı yüzde 237 oranında artarak, 2 milyar 699 milyon dolar olmuştur. Geçen yılın aynı döneminde bu rakam ise 801 milyon dolardı. Eğer bu yıl cari açık 8 milyar dolar seviyelerini bulursa, önümüzdeki yıl için kriz riski ortaya çıkar.

Krizlerin akabinde ise hem devalüasyon, hem de yeni dış borç ihtiyacı doğuyor. Bu hesaplar, veriler çok açık olduğu halde bunun görünmemesinin nedeni anlaşılabilir gibi değildir. Dikkat edilirse, Türk ekonomisi sıkıntıya sokulup, ülkedeki tüm kesimler, bilhassa da üreticiler mağdur edilirken, bankacılar ihya edilmekte, finans kesimine dokunulamamaktadır.

Bu kesim devletten destek alarak ayakta kalmaya ve büyümeye devam etmekte, medyayı kullanarak siyaseti sürekli manipüle etmektedir. Özel sektörün önemli bir kesimi ise proje üretmek, ellerindeki kaynakları yatırıma kaydırmak yerine, repo-bono gibi kolay kazanç yöntemlerine başvurmaktadır. Toplumun hemen hemen her kesimi, proje üreterek katkıda bulunmak ve toplumsal görevini yerine getirmektense, her şeyi devletten beklemeyi görev edinmiş bir görüntü çizmektedir.

Türkiye'de son zamanlarda sık sık "faizlerin indirilme"sinden bahsedilmektedir. Ama bu tartışmada faiz oranlarının yüksek olmasının bir sebepten daha çok bir sonuç olduğu gözlerden saklanmaktadır. Ayrıca, faizlerin 2-3 puan indirilmesi çok önemli değildir. Önemli olan, Devletin % 50 faizle borçlanması nedeniyle, % 30'lar civarında seyreden reel faizlerin düşürülmesidir. Merkez Bankası, gecelik borçlanma faizlerinin hızlı bir şekilde indirilmesini sağlamalıdır. Bu durum, dövizde de kurun dengelenmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, reel faizleri % 30'lar civarında tutan gerçek etmenleri ortadan kaldırıcı kalıcı yapısal tedbirler alınmadan, yapay yöntemlerle faizlerin düşürülmesi mümkün olmayacaktır. Bunun da asıl yolu, Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin ortadan kaldırılmasıdır.

Ekonomiyi yönlendirenler, bilhassa rantıye kesimi ve üst düzey ekonomi bürokratlarından bazıları, 10 yılı aşkın süredir Türkiye'nin en önemli sorununun 'enflasyon' olduğunu söylemektedirler. Enflasyon çok büyük bir sorun olmasına rağmen, ekonomik olarak birinci önceliğe sahip değildir. O da, faiz oranlarında olduğu gibi bir sonuçtur. Ekonomideki kötü gidişin en önemli tezahür alanlarından birisidir. Burada gözden kaçırılan husus, enflasyonu hedefe oturtarak, Türkiye'nin ekonomik olarak kangren haline gelmiş "iç borç sorununun" gölgelenmesini sağlamaktır. İç borç sorunu halledilmeden, enflasyon da dahil olmak üzere, hiçbir sorunun üstesinden kalıcı olarak gelmek mümkün değildir.

We declare the mentality trapped in the vicious circle of internal loaning; neglecting real economy, investments, production and exports; and expecting from the people too much of a self-sacrifice by assigning new taxes and price increases to be the most urgent problem of Turkish economy. Such a mentality can only prolong the process with the effect of some improvements but never eliminate underlying problems. The amount of allowance for interest payments in 2003 is 65 quadrillion. The amount of interest payments in the first four months of 2003 is 23,1 quadrillion. In this period, the volume of Turkey's internal loaning has increased from 149,8 to 170 quadrillion. It is not possible to get rid of this burden by relying on the money to be collected from the taxes nor on the revenues of new resources. The real money resource is to find out an urgent solution to the internal loaning problem of the state in accordance with the Maastricht Criteria.

Meanwhile, due to the overvaluation of Turkish Lira, the positive acceleration of exports is shadowed by the increase in imports. As it is known, the deficit in current operations played an important role in unleashing 1994 and 2001 crisis. According to statistics of Central Bank on the balance sheet of payments belonging to the first quarter of 2003, external trade deficit effecting current operations in offices has increased by 237 %, reaching 2.699 billion dollars. If this year current deficit reaches the level of 8 billion dollars, there will be a strong liability for crisis next year.

Immediately after the crisis, there arises a need for both devaluation and external loaning. Although these accounts and data are patently obvious, it is incomprehensible that the situation cannot be seen clearly. It should be heeded that Turkish economy is pushed towards a bottleneck. While all sectors in the country, especially producers, are being treated unjustly; bankers are pleased considerably and financial sectors have immunity.

This financial sector remain standing and continues to grow thanks to state-financing, while also manipulating politics by using media as a tool. An important segment of private sector resorts to ways of making easy money such as repurchasing agreements (REPO) or bonds, instead of producing new projects and lending their resources to new investments. Almost every segment of society presents a picture in which everyone expects everything from the state instead of contributing with new projects and carrying out their own incumbent social duties.

Recently, "a reduction in interest rates" has been frequently mentioned. However, in this debate, it is not clearly stated that high rate of interests is not a cause, but rather a result. Besides, it doesn't matter much to reduce interest rates by 2 or 3 points. What is important is to reduce real interest rates that amount to 30 % due to state loans around 50 %. Central Bank should ensure the reduction in overnight loaning interest rates. This situation will in fact balance the rate of exchange. Consequently, it will not be possible to reduce interest rates with artificial methods, without taking permanent structural measures that will eliminate real factors responsible for an interest rate of 30 %. The main route in this venue is to do away with Public Sector Loaning Necessity (KKBG).

The leading patrons of economy, especially rentier sector and some of the top ranking bureaucrats of economy claim that Turkey's most important problem for over 10 years has been 'inflation'. Inflation, although a very significant problem, doesn't have economic priority. It is a result, just like interest rates. It is also an important manifestation of worsening course of events. What is missed here is the fact that Turkey's internal loaning problem, which turned into a gangrene sore, is shadowed by pointing inflation. Without eliminating internal loaning, none of the problems, including inflation, cannot be overcome permanently.

Sözün özü, varolan olumlu havaya rağmen, radikal tedbirler alınmadığı müddetçe, 2000 yılında Sayın Derviş tarafından gerçekleştirilen dövizle endeksli takasın ağırlıklı ödemelerinin 2004 yılında olması nedeniyle ve bu yılki cari açığın yüksek olması ihtimaliyle, 2004 yılında bir mali kriz yaşanabilir.

Ekonomik çıkışımız için reel kesim, rekabet ve kaliteyi esas alarak, sahip olduğu tüm imkânları yüksek teknolojiyle birleştirip, rantı değil, reel ekonomiye ve yatırımlara yönlendirmelidir. Bankalar ise halktan topladıkları mevduatı devlete satan kuruluşlar olmaktan çıkarak, sınaî ve ticarî faaliyetler için reel sektöre kredi aktaran kurumlar haline gelmelidir. Tarım sektöründe faaliyet gösterenler ise, fiyat desteği-girdi desteği gibi sadece kamusal desteklere dayanmak yerine, kaliteyi artırmalı ve uluslararası rekabette ayakta kalmayı sağlayıcı, teknolojik tarım yöntemlerini hayatiyete geçirmelidir.

Bütün yaşanan sorunlara ve kaybedilen yıllara rağmen, ülke ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olan enflasyonu yenme konusunda elde edilecek bir başarı, ekonomide bazı zorlukların üstesinden gelinmesine yol açabilir elbette. En azından uzun zamandır dile getirilen “enflasyondan arınmış istikrarlı bir büyüme” hedefinin tutturulmasını mümkün kılabilir. Ancak, 2000 yılı sonunda olduğu gibi, yeni bir krizle bu seferki fedakârlık da sonuçsuz kalabilir, Türkiye’nin kayıplarının telafisi imkânsızlaşabilir.

Bir Sanayici ve İşadamları Derneği olarak MÜSİAD, ülkemizde çözülemeyecek hiçbir sorunun olmadığına inanmaktadır. Çözumsuzlüklerin arkasına sığınmamaya azimli ve kararlıyız. Biz üretkenler olarak krizlerden beslenmiyoruz, yaşanan bu krize rağmen ulusal ve uluslararası yeni ekonomik çözüm ve arayışların peşinde koşuyoruz. Bu doğrultuda çözümler üretiyor, üyelerimizi yönlendiriyor, iş dünyasını bilgilendiriyoruz.

Biz ağır ekonomik sorunların çözülmesi için tüm kesimler arasında bir mutabakatın doğması gerektiğine inanıyoruz. Böyle bir mutabakatın sağlanmasına ve ülkenin ihtiyaç duyduğu problemlerin çözülmesine kaynaklık teşkil edeceğine inandığımız bir çalışmayla huzurunuzdayız. Diğer raporlarımızda da belirttiğimiz gibi, her dönemde dile getirdiğimiz tespit ve uyarılarımıza gereken hassasiyetin gösterileceği umuduyla, 2003 Ekonomi Raporumuzu kamuoyuna ve ilgililere sunuyor, gelişmiş ülkeler arasında yer almış bir Türkiye dilek ve özlemiyle herkesi görevini yapmaya davet ediyor, saygılar sunuyorum.

In sum, despite positive indications, a financial crisis can materialize in 2004 unless radical measures are taken, because of the facts that payments of barter indexed to foreign exchange that were scheduled in 2000 by Mr. Derviş are due in 2004 and current deficit is excessive this year.

Real sector should combine all of its resources with high-tech and direct them towards real economy and investments, not to rentier interests while emphasizing competition and quality. Banks should stop selling deposits they collect from the people to the state. They should turn into institutions, which lend credit to real sectors for industrial and commercial activities. Those who operate in agricultural sector should increase quality and apply technological agricultural methods that will be enabling for survival in international competitions instead of only relying on public support like prize or input subsidies.

Despite all the years spent dealing with these problems, any success in defeating one of the most important economic problems of the country's economy, that is inflation, may of course open up the way for getting rid of some of the difficulties in the economy. At least, it might lead to the realization of the goal of "non-inflationary, stable expansion" that has been desired so long. However, it is still possible that sacrifices may prove fruitless because of a new crisis. Then, the compensation of Turkey's losses may become impossible.

As an association of industrialists and businessmen, MÜSİAD firmly holds that there is no single problem in our country that cannot be solved. We are decided and determined not to hide behind entanglements. We as producers don't benefit from the crisis but run after new national and international economic solutions despite the crisis. We produce solutions, orient our members, and inform the business world in this direction.

We believe that an agreement among all sectors is indispensable in order to solve heavy economic problems. We present you a research that we believe to be the source for enabling such an agreement and solving the country's problems. As we always indicated in our earlier reports, we hope that our declarations and warnings receive due sensitivity and attention. I present 2003 Economic Report to both public opinion and those concerned with the wish of seeing Turkey among developed countries and summon everyone to fulfill their responsibilities. I present all my respects.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / EPILOGUE	4/5
ÖZET VE DEĞERLENDİRMELER	12
Bölüm 1	
Milli Gelir, Üretim ve İstihdam	
A. MİLLİ GELİR	18
B. ÜRETİM	23
C. YATIRIM	26
D. İSTİHDAM	30
Bölüm 2	
Kamu Maliyesi	
A. BÜTÇE GELİRLERİ VE	32
HARCAMALARI	32
B. KAMU KESİMİ BORÇLARI	41
1. İÇ BORÇ STOKU	42
2. DIŞ BORÇ STOKU	44
Bölüm 3	
Parasal Gelişmeler	
A. PARA POLİTİKASI	46
B. PARA ARZI	47
C. KREDİ GELİŞMELERİ	48
D. MEVDUAT GELİŞMELERİ	49
E. FİNANSAL ARAÇLARIN	51
2002 GETİRİLERİ	51
F. İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI	52
Bölüm 4	
Fiyat Hareketleri	
A. TOPTAN EŞYA FİYATLARI	53
B. TÜKETİCİ FİYATLARI	57
Bölüm 5	
Dış Ekonomik İlişkiler	
A. DIŞ TİCARET	61
1. DÜNYA TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER	61
2. DIŞ TİCARET DENGESİ	61
3. DIŞ TİCARET YÖNÜNDEKİ	65
GELİŞMELER	65
4. DIŞ TİCARETİN YAPISINDAKİ GELİŞMELER	68
5. DIŞ TİCARET MİKTAR VE FİYAT ENDEKSLERİ	72
6. KURLARDAKİ GELİŞMELER	73
B. ÖDEMELER DENGESİ	75
1. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	75
2. SERMAYE HAREKETLERİ	78
C. GÖRÜŞ VE ÖNERİLER	81
D. DIŞ BORÇ STOKU	83
E- TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	84
DEĞERLENDİRME	87
F. ULUSLARARASI SERMAYE PİYASALARI	88
Bölüm 6 / SECTION 6	
Değerlendirme ve MÜSİAD'ın Önerileri / Evaluatin and Proposals of MÜSİAD	
1. DEĞERLENDİRME / 1. EVALUATION	90/91
2. EKONOMİDE ACIL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ / URGENT SOLUTION PACK FOR THE ECONOMY	98/99
A. MÜSİAD' IN EKONOMİDE ÖNCELİKLİ TEDBİRLER PROGRAMI / MÜSİAD'S PROGRAM OF	
PRIMARY ECONOMIC MEASURES	98/99
B- KAMU FİNANSMANI VE MALİYE POLİTİKASI TEDBİRLERİ / MEASURES IN PUBLIC FINANCE AND	
FISCAL POLICY	110/111
C- PARA POLİTİKASI TEDBİRLERİ / MONEY POLICY MEASURES	112/113
D- FİNANS SİSTEMİ TEDBİRLERİ / MEASURES ON FINANCIAL SYSTEM	112/113
E- VERGİ REFORM TEDBİRLERİ / MEASURES FOR TAX REFORM	114/ 115
F- ÖZELLEŞTİRME PROGRAMI TEDBİRLERİ / MEASURES ON THE PRIVATIZATION PROGRAM	118/119
G- SOSYAL GÜVENLİK TEDBİRLERİ / MEASURES FOR SOCIAL SECURITY SYSTEM	120/121
H- İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ / INCENTIVE PROGRAMS FOR EXPORT	120/121
I- YATIRIM-ÜRETİM SEFERBERLİĞİ TEDBİRLERİ / MEASURES FOR INVESTMENT-PRODUCTION TAP	126/127
J- AKTİF DÖVİZ GİRDİSİ SAĞLAYAN SEKTÖRLERE YÖNELİK TEDBİRLER / MEASURES ACROSS	
THE SECTORS PROVIDING FOREIGN MONEY	130/131
K- KOBİLER VE KOSGEB İÇİN ÖNERİLER / MEASURES FOR SMALL AND	
MEDIUM SIZED ENTERPRISES (SMSE=KOBİ) AND SMALL	
AND MEDIUM INDUSTRY DEVELOPMENT ORGANIZATION (SMIDO=KOSGEB)	132/133
L- TURİZM ALANINDA ÖNERİLER / PROPOSALS FOR TOURISM	136/137
M- GÜNEYDOĞU SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK TEDBİRLER / MEASURES FOR	
THE SOLUTION OF SOUTHEASTERN PROBLEM	138/139
N- DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİ VE KAMU REFORMU TEDBİRLERİ / DOWNSIZING OF THE STATE	
AND MEASURES FOR PUBLIC REFORM	142/143
P- TOPLUMSAL BARIŞIN TEMİNİNE YÖNELİK TEDBİRLER / MEASURES FOR SOCIAL CONSENSUS	146/147
Bölüm 7 / SECTION 7	
MÜSİAD'ın Ekonomide 2003 Yılı Tahminleri / MÜSİAD's Economic Forecasts for 2003	158/159

TABLOLAR

Tablo I-1 : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - Sabit Alıcı Fiyatlarla Sektörel Dağılım	19
Tablo I-2 : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - Sabit Fiyatlarla Harcamalar	21
Tablo I-3 : Sektörler İtibariyle Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları	26
Tablo I-4 : NÜFUS VE İŞGÜCÜ DURUMU	30
Tablo II-1 : OECD Ülkelerinde Toplam Vergilerin GSYİH'ya Oranı (%)	33
Tablo II-2 : 1993-2002 Arası Maliye Politikası Eğilimleri	34
Tablo II-3 : Yıllara Göre Bütçe Harcamalarının Paylarındaki Değişim (%)	34
Tablo II-4 : 1995-2002 Konsolide Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payları (%)	35
Tablo II-5 : 2002 Yılı Konsolide Bütçe Rakamları	37
Tablo II-6 : 2002 Yılı Konsolide Bütçe Harcamaları	38
Tablo II-7 : 2002 Yılı Konsolide Bütçe Gelirleri	39
Tablo II-8 : 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stoku	41
Tablo II-9 : 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stoku Döviz Kompozisyonu (Milyar ABD Doları)	41
Tablo II-10 : 2002 Yılı Kamu Finansman Durumu (Milyar ABD Doları)	42
Tablo II-11 : İç Borç Döviz / Faiz Yapısı (Trilyon TL, %)	43
Tablo II-12 : İç Borç Stokunun Vade Yapısı (Milyar TL)	43
Tablo II-13 : İç Borçlanma İhalelerinde Ortalama Faiz Ve Vade	44
Tablo II-14 : Dış Borçlar (Milyon ABD Doları)	45
Tablo III-1 : Parasal Göstergeler (Milyar TL)	47
Tablo III-2 : Para Arzı (Milyar TL)	48
Tablo III-3 : Mevduat Bankaları Bireysel Kredileri (Milyar TL)	48
Tablo III-4 : Toplam Kredi Stoku (Milyar TL)	49
Tablo III-5 : Toplam Mevduat (Milyar TL)	49
Tablo III-6 : Toplam Yurtiçi Kaynaklı Mevduat (Milyar TL)	50
Tablo III-7 : Yurtiçi Kaynaklı Mevduatın Bankalara Göre Dağılımı (%)	50
Tablo III-8 : Döviz Tevdiat Hesapları (Milyon ABD Doları)	50
Tablo III-9 : Alternatif Mali Tasarruf Araçlarının Nispi Getirileri (Mart 2003 Sonu İtibariyle - %)	51
Tablo IV-1 : 2001 ve 2002 Yılları TEFE Artış Oranları Karşılaştırması	53
Tablo IV-2 : Ana Sektörlere Göre Karşılaştırmalı TEFE Değişim Oranları	55
Tablo IV-3 : Tüketicici Fiyatları Endeksi Ana Grup Ağırlıkları	57
Tablo IV-4 : 2001 ve 2002 Yılları TEFE Artış Oranları Karşılaştırması	57
Tablo IV-5 : Harcama Gruplarına Göre Karşılaştırmalı TÜFE Değişim Oranları	58
Tablo V-1 : Dış Ticaretin Seyri (Bin ABD Doları)	62
Tablo V-2 : Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret (Bin ABD Doları)	66
Tablo V-3 : Başlıca İhracat Yapılan Ülkeler (Bin ABD Doları)	67
Tablo V-4 : Başlıca İthalat Yapılan Ülkeler (Bin ABD Doları)	67
Tablo V-5 : Ana Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret (Bin ABD Doları)	68
Tablo V-6 : Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret (Bin ABD Doları)	69
Tablo V-7 : Seçilmiş Fasillara Göre İhracat (Bin ABD Doları)	70
Tablo V-8 : Seçilmiş Fasillara Göre İthalat (Bin ABD Doları)	71
Tablo V-9 : İhracat Miktar ve Fiyat Endeksi (1994=100)	72
Tablo V-10 : İthalat Miktar ve Fiyat Endeksi (1994=100)	73
Tablo V-11 : İthalat Miktar ve Fiyat Endeksi (1994=100)	74
Tablo V-12 : Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları)	75
Tablo V-13 : Turizm İstatistikleri	76
Tablo V-14 : Turizm Gelirleri (Milyon ABD Doları)	77
Tablo V-15 : İşçi Gelirleri (Kümülatif, Milyon ABD Doları)	77
Tablo V-16 : Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)	78
Tablo V-17 : Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörlere Göre Dağılımı	79
Tablo V-18 : Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	79
Tablo V-19 : Sermaye Hareketleri (Yıllık, Milyon ABD Doları)	80
Tablo V-20 : Türkiye, Çin ve G. Kore'nin AB'liğine Temel İhracat Kalemleri (2001, milyon dolar)	81
Tablo V-21 : Türkiye, Çin ve G. Kore'nin İhracat Performansı	82
Tablo V-22 : Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları)	83
Tablo V-23 : Dış Borç (Geri Ödeme) Projeksiyonu (Milyon ABD Doları)	84
Tablo V-24 : Dış Borçluluk Göstergeleri (%)	84

ŞEKİLLER

Şekil I-1: Gayri Safi Yurtiçi Mal Hasılası ve Yurtiçi Nihai Mal Satışları	23
Şekil I-2: Üç Aylık Sanayi Üretim Endeksi	24
Şekil I-3: Üç Aylık İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	25
Şekil I-4: Yatırım Teşvik İzinlerinin Bölgesel Dağılımı (Yatırım Bedeli Bazında)	27
Şekil I-5: Açılan Şirketler	28
Şekil I-6: Kapanan Şirketler	29
Şekil II-1: Toplam Vergiler İçinde Dolaylı – Dolaysız Vergilerin Bileşimi (%)	36
Şekil II-2: Kümülatif Konsolide Bütçe Faiz Dışı Dengesi (Milyar TL)	37
Şekil III-1: 2002 Yılında İMKB'de İşlem Hacmi ve Endeksin Seyri	52
Şekil IV-1: 12 Aylık Ortalamalara Göre TEFE Değişim Oranları (%)	56
Şekil IV-2: Aylık TEFE Değişim Oranları (%)	56
Şekil IV-3: Ana Harcama Gruplarına Göre Yıllık TÜFE Değişim Oranları (%)	59
Şekil IV-4: Ana Harcama Gruplarına Göre 12 Aylık Ortalama TÜFE Değişim Oranları (%)	60
Şekil V-1: Dış Ticaret Açığının 2001 ve 2002'deki Seyri (Milyon ABD Doları)	63
Şekil V-2: 2001 ve 2002'de İthalat ve İhracat Rakamları (FOB – Tüm kalemler dahil - Milyon ABD Doları)	63
Şekil V-3: Reel Efektif Döviz Kuru (1995=100)	74
Şekil V-4: S&P Bileşik Endeksi 2002 Performansı	89

ÖZET- DEĞERLENDİRMELER

Türkiye ikinci bin yıla girerken, IMF ile başlatılan ve nominal döviz çıpasını temel araç olarak kullanılan bir programla, artık kangren haline gelen kamu borcu ve enflasyonu tedavi etmeyi amaçlayan yeni bir perspektif denemeye çalışmıştı. 2000 yılında tüketim ağırlıklı yaşanan büyüme süreci, yapısal çalışmaların eksik ve hedeften uzak kaldığı bir ortamda özellikle dış dengeye olumsuz bir yapı kazandırmış, bankacılık sisteminin üzerine aldığı riskler kısa sürede taşınmaz bir noktaya gelmiş ve önce 2000'nin Kasım ayında bir likidite krizi, ardından 2001 yılının Şubat ayında bir döviz krizi şeklinde iki ciddi yara alan program terk edilmek zorunda kalınmıştı. İç borçların da yeniden yapılandırıldığı 2001 yılındaki rekor küçülmenin ardından 2002'de önemli sayılabilecek bir büyüme ivmesi yakalanmıştır.

Ancak bu büyüme, 1999'dan beri süregelen yıllık büyüme – küçülme dalgasının etkisinden kurtulabilmiş, istikrarlı bir büyüme sürecinin temel özelliklerini henüz taşımamaktadır. Türk iktisat tarihinin II. Dünya Savaşı sonrası en derin ekonomik krizinin ardından hızlı bir büyüme, ağırlıklı olarak baz yılı ve stoklardaki değişim etkisiyle yaşanmıştır. Kemal Derviş'in 2001 krizini müteakip ekonomi yönetiminin başına gelmesinden sonra 2002 başında imzalanan 18. Niyet Mektubu çerçevesinde hız kazandırılan yapısal reform çalışmaları, koalisyon hükümetinin başbakanının rahatsızlığının ve hükümet içi çekişmelerin yaşanmaya başlamasının ardından devam ettirilemez hale gelmiş, faiz oranları ve döviz kurları yükselişe geçmiş, piyasaları etkisine alan kötümser hava, ancak seçim kararının alınmasından sonra soğutulabilmiştir.

Seçim kararıyla birlikte kamu harcamaları ve yatırımlarının arttığı gözlemlenmektedir. Söz konusu politikaya, özel sektör yatırımları ancak son çeyrekte itibaren gecikmeli olarak cevap vermiştir. Öte yandan kamunun bu önceden planlanmamış manevrası, bütçe dengelerini bozmuş, bunun neticesinde, IMF'ye faiz dışı bütçe fazlası kriteri tutturulamamış, hazine iç piyasalardan önemli miktarlarda borçlanma durumunda kalmıştır. Buna rağmen, kamu kesimi borç stokunun GSMH'ya oranı, milli gelirdeki artışın da etkisiyle bir önceki yıla göre azalmıştır.

Kasım seçimlerinden sonra Türkiye'de uzun zamandır ilk defa tek partili bir iktidarın koltuğa oturması ve meclis aritmetiğinin değiştirilmesi gereken yasaları daha hızlı değerlendirebileceği beklentisinin piyasalar tarafından müspet olarak algılanmasıyla faizler düşüşe geçmiştir. AK Parti iktidarının, hükümet olduktan hemen sonra bekleyen AB, Kıbrıs ve Irak gibi dış meseleler karşısındaki tavrı, 2002 sonu ve 2003 başında zaman zaman iyimser, bazen de kötümser bir akis bulmuş, ancak Irak savaşının ciddi bir belirsizlik yaratması, Nisan ayına kadar ekonominin tam anlamıyla önünü görebilmesini engellemiştir.

A. BÜYÜME, ÜRETİM VE İSTİHDAM

2001 yılında yaşanan %7,5 oranındaki büyük çaplı daralmanın ardından, gayri safi yurtiçi hasıla 2002 yılında %7,8 genişlemiştir. Aynı şekilde gayri safi milli hasıla da 2001'de yaşadığı %9,5'lük küçülmenin ardından 2002'de %7,8'lik bir büyüme sergilemiştir. Ekonomideki büyüme, ilk çeyrekte yataya yakın bir seyir izledikten sonra ikinci çeyrekte büyük bir sıçrama yapmış, ardından üçüncü çeyrekte büyüme oranı kısmen düşmüşse de, son çeyrekte seçimlerin de etkisiyle ciddi bir artış kaydetmiştir. Söz konusu büyüme seyri, başta ekonomi politikasından sorumlu kamu otoritelerinin yıl başında %3, bilahare %5 olarak öngördükleri oranın hayli üzerinde olmakla birlikte, içinde tipik bir krizden çıkış özelliklerini barındırmayan bir yapı sergilemektedir. Dönemsel olarak büyümenin izlediği seyir, ilk bakışta, 2001'deki daralmanın takip ettiği seyrin tam tersi olarak yansımaktadır.

Milli gelir verileri sektörel bazda incelendiğinde, ikinci çeyrekte başlayan ivmenin üçüncü çeyrekte yayılarak, son çeyrekte mali kuruluşlar dışındaki tüm sektörleri etkisi altına aldığı gözlemlenmektedir. GSMH içindeki payı %14 civarında olan tarım sektörü, başlangıçtaki yatay seyrine rağmen son çeyrekteki %15,3 oranında bir çıkışla, yılı toplam %7,1'lik bir büyüme ile kapatmıştır. 2001 kriz yılında yaşadığı küçülmeyi kapatan bir diğer sektör olan ve milli hasıla içindeki payı yaklaşık %13 seviyelerinde olan ulaştırma ve haberleşme sektörü de, yıl sonu itibarıyla %5,4 oranında büyüebilmiştir. Sanayi üretimi ise, toplamda %9,4 oranında genişleyerek, bir önceki yılın %7,5'lük daralmanın etkisini rakamsal olarak aşmıştır.

Sanayinin ana kalemlerinden olan ve sanayi büyümesindeki seyrin ana belirleyicisi olan ve GSMH içindeki payı %30'lara yaklaşan imalat sanayi, yılı %10,4 oranında bir büyüme ile kapatmıştır. 2002'de ortalamanın üzerinde bir performans sergileyen sektörlerden biri de, yıl sonu itibarıyla %10,7 büyüyen ticarettir. Öte yandan, 2001'de yaşanan krizin merkez üssü konumunda bulunan ve o dönemde %9,9 oranında küçülen mali sektör, 2002 yılında yaşanan genel büyümeyle eşlik edememiş, bünyesindeki yapısal sorunların üstesinden gelememiş ve geçtiğimiz seneyi %7,1'lik bir daralmayla kapatmıştır. Son olarak, 2002'de artan ithalat kalemi sayesinde, bir önceki yıl %25,1 oranında azalan ithalat vergisi kalemi, toplamda %23'lük bir büyüme kaydetmiştir.

Harcamalara göre yapılan tasnife göre, GSYİH içinde en önemli paya sahip olan özel nihai tüketim harcamalarının, 2001 yılında yaşanan krizle birlikte %9,2 oranındaki azalmasının ardından geçtiğimiz yıl içinde seçim ortamında artan kamu harcamalarına rağmen genel büyümenin hayli gerisinde kalarak, ancak %2 oranında büyüdüğü gözlemlenmektedir. 2001'de anti-konjonktürel bir seyir izlemeyerek krizin daha hafif atlatılmasına yardımcı olmayan kamu nihai tüketimi ise, üçüncü çeyrekte yaptığı sıçramaya rağmen 2002'de %5,4 oranında büyümüştür. Ancak toplam talep içinde kamunun kendisini hissettirmesi özellikle gayri safi sabit sermaye oluşumu noktasında oluşmuştur. Kamu kesimi, ikinci çeyrekte başlamak üzere seçim seferberliğine yönelerek 2002 yılında %14,5 büyümüş, kamunun toplam yatırımlar içindeki payını ciddi oranda artmıştır. Kamunun 2002 yılında başlattığı yatırım seferberliği, özel sektör tarafından gecikmeli olarak ancak son çeyrekte takip edilmiştir. Ancak özel yatırımlar son çeyrekteki %21,8'lik büyümeye rağmen yıl toplamında %7,2 oranında azalmıştır. 2001 Şubat'ında yaşanan krizin ardından yaşanan kur artışlarından sonra dahi 2000 yılındaki performansı sergileyemeyen ihracat kalemi, 2002'de %11 oranında artmış, buna karşılık 2000'de %25,4 artan, 2001'de ise %24,8 azalan ithalat kalemi, geçtiğimiz sene içerisinde %15,7 büyümüştür.

2002 performansını açıklayabilecek en önemli unsurun stoklardaki değişimler olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de 2001 yılında 2,4 katrilyon TL. değerinde bir daralma yaşayan stoklar, 2002'de 14 katrilyon gibi anormal bir artış kaydetmiştir. Bu gelişmeyi sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için yıl içinde yapılan nihai yurtiçi satışları takip etmek gerekir.

Stoklar sadece elle tutulur malları ifade ettiğinden, hizmetleri bir kenara koyarak, sadece mal hareketlerini hesapladığımız zaman ortaya çıkan manzara, yurtiçi nihai mal satışlarının 2001 yılı boyunca GSYİH'nın mal üretim kalemlerinin üzerinde seyrettiğini göstermektedir. Ekonominin yıl boyunca daraldığı, piyasaların beklentilerinin de hep bu yönde olduğu bu dönemde, satıcıların bilinçli bir şekilde üretimden kaçındıkları, satışlarını büyük ölçüde stoklardan karşıladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde, firmaların kapasite kullanım oranları ve eleman istihdamı da ciddi bir şekilde azalmıştır. Öte yandan, geçen yılın ilk yarısında GSYİH'nın, nihai satışların üzerine çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun anlamı, üretimin sadece tüketimi değil, aynı zamanda stoklardaki açığı da kapatmak için arttırılmış olduğudur. Bu bilinçli tavır değişikliği, yılın ikinci çeyreğinde belli bir üretim patlamasına sebep olmuştur. İşin ilginç yanı, yılın ikinci yarısında seçim atmosferine giren ekonomide nihai satışlar, yeniden üretimin üzerine çıkmış, buna rağmen stoklardaki artış devam etmiştir. Talep fazlası büyük ölçüde patlayan ithalatla karşılanmıştır. Bu durum, ekonominin arz kesiminde stoklarda istek dışı bir birikimin olduğunu göstermektedir. Nitekim imalat sanayi eğilim anketleri 2003 yılının Ocak ve Şubat aylarında hem yurtiçi satışlarda, hem de üretimde bariz bir azalmanın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şartlar altında büyüme trendinin 2003'ün ilk çeyreğinde kısmen yavaşlayacağı tahmin edilmektedir.

2001 boyunca 100'ün altında seyreden 1997 baz yıllı üç aylık sanayi üretim endeksi, 2002'in ilk çeyreğinde 2001'in son çeyreğinden de düşük bir seviye olan 93,7 iken, ikinci çeyrekte 104,9 seviyesine çıkmış, üçüncü çeyrekte 108'e ulaşmış, ancak son çeyrekte kısmen gerileyerek 106,5 noktasına oturmuştur. 12 aylık ortalamalara göre, 2001'de %8,6 oranında daralan sanayi üretimi, 2002 yılında %9,4 artmış gözükmektedir. Özel sektör sanayi üretimi, %13,3 artmışken, kamu sektörü sanayi üretimi binde 7 azalmıştır. Aynı dönemde özel imalat sanayi üretimi %12,3, kamu imalat sanayi üretimi %4,7, özel madencilik üretimi %6,4, özel sektör enerji üretimi ise %38,5 oranında artış kaydetmiştir. Öte yandan, kamu sektörü madencilikte 2002'de %12,5, enerjide %7,9 üretim azalması yaşamıştır.

2002 yılı kapasite kullanım oranlarının da, büyük ölçüde yıl içindeki üretim sürecine uygun geliştiği görülmektedir. Kriz yılında %70'in altına düşen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, yılın ilk çeyreğinde artarak %73,8'e ulaşmış, ikinci çeyrekte %75,9'a yükselmiş, üçüncü çeyrekte ise tavan yaparak %77,1 olmuştur. Kapasite kullanım oranı, son çeyrekte %75,6'ya gerilemiştir. Aylık bazda incelendiğinde, %71'lik Şubat tabanından Ekim ayında %80,4'lük tavana kadar belli bir artışla yükselen kapasite kullanım oranı, yılın son iki ayı az da olsa düşmüştür.

İktisadi şartların geçen yılın 2001'den daha istikrarlı olan görünümü, yatırım ortamını değerlendirebileceğimiz ölçülerden biri olan açılan ve kapanan şirket ve firma istatistiklerine yansımıştır. Buna göre, 2002'de yeni açılan şirket, firma ve kooperatiflerde bir önceki yıla nispetle %19,7 oranında bir artış olmuştur. Buna karşın 2001 krizinin etkilerinin sürdüğünü kapanan şirket, firma ve kooperatiflerin toplamındaki %15,4'lük artıştan anlamak mümkündür. Öte yandan yeni açılışların büyük çoğunluğunun küçük sermayeli olduğu, buna karşın kapanışların ağırlıklı olarak daha büyük ölçeklerde yaşandığı gözlemlenmektedir. Sermaye bazında 2002 açılışları, enflasyona rağmen 2001 açılışlarına yakın bir rakamdır.

2002 yılının tahmin edilemeyen büyümesinin piyasalarca da tahmin edilemediği, üretim artışlarının büyük ölçüde istihdam arttırmadan, hatta bilakis 2001'de başlayan istihdam azaltma sürecinin bu yılda da artarak devam etmesinden anlaşılmaktadır. DİE'nün hane halkı anketi geçici verilerine göre işsizlik oranı ülke çapında %8,5'luk 2001'deki seviyesinden %10,6 gibi ciddi bir orana yükselmiştir.

B. KAMU MALİYESİ

2002 yılı bütçe performansı açısından iyi başlamış, ama Mayıs ayında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in geçirdiği rahatsızlık ve akabinde yaşanan siyasi çalkantılar dolayısıyla yükselen faiz oranları mali disiplini büyük ölçüde tahrip etmiştir. Arkasından erken seçim kararının alınmasıyla birlikte kamu harcamalarında (etkileri milli gelir hesaplarında çok açık bir biçimde görülebilecek) büyük ölçekli artışlar yaşanmış, sonuçta İMF ile sürdürülen program çerçevesinde öngörülen toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasına ilişkin %6,5 oranındaki faiz dışı fazla hedefinin 2,5 puan altında kalınmış, bütçede de 2001 yılındaki seviyeden 2 puandan fazla gerileme kaydedilmiştir.

2002 yılında, devlet 73,6 katrilyon liralık gelir sağlamış, buna karşılık 114 katrilyon liralık da harcama yapmıştır. Buna göre, bütçe açığı 40,4 katrilyon lira olmuştur. Harcamalar içinde en büyük ağırlık, %44,9'luk pay ile 51,9 katrilyon lira tutarındaki faiz harcamalarına aittir. Bunun da 46,8 katrilyon liralık kısmı iç borç faizlerinden oluşmaktadır. Buna göre iç borç faizlerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payı %40,5, milli gelir içindeki payı da %16,7 olarak hesap edilmektedir. Faiz dışı harcamalar esas alındığında, 2002 mali yılı bütçesi 11,4 katrilyon lira, bir başka deyişle milli gelirin %4,1'i kadar fazla vermiştir. Harcama kalemleri arasında ikinci sırada, 23,2 katrilyon lira ile personel harcamaları gelmektedir. Kamu maliyesindeki bir diğer sorunu teşkil eden sosyal güvenlik sistemine bütçeden yapılan transferler, 2002 yılında 11,2 katrilyon lirayı bulmuştur.

2002 mali yılında konsolide bütçe gelirlerinin %78,1'lik kısmı olan 59,6 katrilyon lira vergi gelirlerinden sağlanmıştır. Vergi gelirlerinin dağılımına bakıldığında ağırlığın 11,5 katrilyonu geçen tahsilat miktarıyla dahilde alınan KDV'de olduğu görülmektedir. Dahilde alınan KDV, toplam kamu gelirlerinin %15,1'ini oluşturmaktadır. İkinci en büyük gelir kalemi ise %11,6'lık pay ile, ithalde alınan KDV olmuştur. Gelir vergilerinin toplam gelirler içindeki payı %18 olmakla birlikte bu miktarın %16,4'ü tevkifatlardan oluşmuştur. Kurumlar vergisinin toplam gelirler içindeki ağırlığı %7,3 olarak hesaplanmıştır.

2002 yıl sonu itibarıyla toplam 148,5 milyar dolar olarak hesaplanan konsolide bütçe borç stokunun, %62'sini iç borç stoku ve %38'ini dış borç stoku oluşturmaktadır. Toplam 56,8 milyar dolar olan dış borç stokunun 23,1 milyar dolarını tahvil stoku ve 33,7 milyar dolarını kredi stoku oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi 2002 yılında, önceki iki yılda olduğu gibi, ekonomik bir kriz yaşamamıştır ancak, siyasi gelişmeler birincil ve ikincil piyasalarda önemli dalgalanmalara neden olmuştur. 2002 yılında piyasalarda yaşanan gelişmeleri üç dönem içinde değerlendirmek mümkündür: İlk dönem 2001 yılı ikinci yarısında uzun süre çok yüksek seviyelerde seyreden, Ekim ayında düşmeye başlayan ve Şubat ayında Hazine tarafından kullanılan 9,1 milyar ABD doları tutarındaki İMF kredisinin etkisiyle, 2002 yılının ilk aylarında da düşmeye devam eden kurun ve faizlerin iniş eğiliminde olduğu dönemdir.

İkinci dönem, Mayıs başında Başbakan'ın rahatsızlanması ile başlayan ve erken seçim kararının alındığı 31 Temmuz tarihine kadar devam eden siyasi belirsizliğin yoğun olduğu dönemdir. Bu belirsizliğin başladığı dönem öncesinde yıllık bileşik bazda %50 düzeylerine inen TL cinsinden iskontolu senet ihalelerinde oluşan Hazine'nin borçlanma maliyeti bu dönemde %80 seviyesine yaklaşmıştır. Son dönemde ise, seçim kararının alınması sonrasında piyasalardaki hareketlilik azalmış; seçimlerin ertelenmesi tartışmalarının son bulduğu 1 Ekim 2002 tarihinden sonra, faiz ve kurlar düşmeye başlamıştır. Kasım ayındaki genel seçimlerin sonrasında devam eden bu olumlu gidiş, yılın son günlerinde tersine dönmüştür.

C. PARASAL GELİŞMELER

2000 yılı başında benimsenen ve döviz kuru hedeflemesini (exchange rate targeting) esas alan parasal çerçevenin 2001 yılı Şubat krizi sonrası terk edilmesi ile birlikte, fiyat istikrarı ve enflasyonun aşağı çekilmesi amacına yönelik olarak yeni bir parasal çerçeveye geçilmiştir. 2002 yılında "Parasal Hedefleme", nominal çıpa olarak para tabanını esas almış ve bu parasal büyüklüğün aynı yıl için öngörülen enflasyon ve reel büyüme hedeflerine paralel olarak %40 oranında genişlemesi hedeflenmiştir. Para politikası iki performans kriterine dayandırılmıştır: (1) para tabanında %40 artış, (2) net uluslararası rezervlerin belirli bir alt sınırın taahhüdü. Merkez Bankası bilançosundaki Net İç Varlıklar (NIV) ise "gösterge" niteliğinde bir parasal büyüklük olarak izlenmeye başlamıştır. Son bir yıldır Merkez Bankası'nın geçmeyi düşündüğü ve 2003 için tarih verdiği enflasyon hedeflemesine ise dış etkenlerden dolayı 2003'te geçilemeyeceği ilan edilmiştir.

2002 yılının ilk yarısında olumlu beklentiler ve enflasyonist baskılardaki nisbi azalmaya paralel olarak Merkez Bankası'nın overnight (gecelik) faiz oranı %59'dan %48'e, Merkez Bankası'ndan borçlanma faiz oranını ise %62'den %55'e inmesi mümkün olmuştur. Ancak daha sonraki aylarda yaşanan siyasi belirsizlik ve olumsuzluklar sonucu TL faiz oranları ve döviz kuru istikrarsız bir eğilim sergilemeye başlamıştır. 3 Kasım seçimleri ile birlikte siyasi belirsizliğin sona ermesi ile overnight faiz oranları %44'e, Merkez Bankası'ndan borçlanma faiz oranları ise %51'e gerilemiştir.

En likit para tanımı olarak bilinen ve emisyonla bankalardaki TL nakdini ifade eden tedavüldeki para miktarının 2002 yılında %50,1 oranında artması, dar tanımlı para arzı M1'deki %25'e yakın nominal genişlemenin temel kaynağını oluşturmuştur. Böylece 2002 yılında ekonomide nominal parasal genişleme aynı yıl gerçekleşen enflasyon oranının bir miktar altında kalmış; diğer bir ifade ile 2002 yılında ekonomide reel bir parasal genişleme yaşanmamış, sıkı parasal disiplinin devam ettiği gözlenmiştir.

2001 yılında kredi piyasasının arz ve talep yönündeki olumsuz gelişmelere paralel olarak reel bazda büyük çaplı bir daralma gösteren toplam kredi stokunun bu eğilimini 2002 yılında da devam ettirdiği gözlenmiştir. Toplam kredi stoku 2002 yılında yaklaşık %1 artışla yıl sonu itibarıyla 35,1 katrilyon TL seviyelerinde kalırken, reel olarak %30'a yakın bir daralma göstermiştir. Öte yandan, toplam banka mevduat hacmi 2002 yılında Türk lirası bazında %26,2 artışla 131 katrilyon TL düzeyine ulaşmıştır. Bu, toplam banka mevduat hacminin geçen yıl reel olarak bir miktar gerilediğine işaret etmektedir. Yurtiçi kaynaklı mevduat artışı %25, yurtdışı kaynaklı mevduat artışı da %45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam mevduatın 2003 yılının ilk çeyreğinde nominal olarak artmadığı, reel olarak da gerilediği gözlenmiştir. Bu dönemde yurtiçi kaynaklı Türk lirası mevduatta %4,2 artış gözlenirken, yabancı para mevduatında (TL cinsinden) %4'e yakın bir gerileme gözlenmiştir. Bu durum aynı dönemde döviz kurunda gözlenen dalgalanma sebebiyle bir miktar "ters para ikamesi"nin gerçekleştiğine ve döviz mevduatından TL'ye bir miktar geçiş yaşandığını teyit etmektedir.

Alternatif mali tasarruf araçlarının nispi getirileri mukayese edildiğinde, 2003 yılı Mart ayı sonu itibarıyla son bir yıllık dönemde en yüksek reel getiriyi (brüt olarak) banka mevduatları (%9,8) sağlamıştır. Son bir yıllık dönemde dolar, EURO, İMKB (borsa) ve altın, yatırımcısına reel olarak kaybettiren yatırım araçları olmuştur. 2003 yılı Mart ayı sonu itibarıyla mevduat (brüt olarak) %2,5 reel getiri sağlarken, İMKB'nin %20,7, doların %3,6, altının %2,3 oranında reel kayıp getirdiği, EURO'nun ise %1,8 reel kazanç sağladığı gözlenmiştir.

D. FİYAT HAREKETLERİ

2002 yılında TEFE, yıllık bazda %30,8 ve 12 aylık ortalamalara göre %50,1 oranında; TÜFE de yıllık bazda %29,7 ve 12 aylık ortalamalara göre %45 oranında artmıştır. 2002 yılında zımni fiyat deflatörü ise %43,8'dir. 2002 yılı başında %90'lara yaklaşan TEFE enflasyonunun yıl sonunda %30'a düşmüş olması önemli bir başarı olarak görülmektedir. Bu performansın sağlanmasında rol oynayan etkenler incelendiğinde üç temel konu ortaya çıkmaktadır. Bunlar; hesaplama kaynaklanan baz yıl etkisi, ekonomik durgunluk ve izlenen para politikası, seçim kararı alınmasına bağlı olarak kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlere ilişkin fiyat politikası olarak sıralanabilir.

2002 ile 2001 yılları karşılaştırıldığında %29,7 olarak hesaplanan TÜFE artışı bölgeler itibarıyla %31,6 ile Karadeniz Bölgesinde en yüksek, %27,6 ile İç Anadolu Bölgesinde en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Marmara Bölgesinde %30,6, Ege Bölgesinde %29,4, Akdeniz Bölgesinde %30,8, Doğu Anadolu Bölgesinde %31,0, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise %31,3 artış gözlenmiştir. Aynı dönemde illere göre en fazla artış %33,8 ile Zonguldak'ta, en düşük artış ise %27,4 ile Ankara'da gerçekleşmiştir.

2002 yılında tüketici enflasyonunda sağlanan büyük gerilemede en büyük pay, endeks hesaplanmasında %31,09 ağırlığa sahip olan gıda-içki-tütün grubunda kaydedilen gerilemedir. 2001 yılında bu harcama grubunda %80,2 oranında artış görülmüşken 2002 yılında artış sadece %24,7 seviyesinde kalmıştır. Bu performansın maliyet yönü incelendiğinde, TEFE imalat sanayi alt gruplarından gıda ürünleri ve içecek imalatı sektöründe 2001 yılında %91,1 olan fiyat artışlarının 2002 yılında %29,7'ye, tütün ürünleri imalatı sektöründe de %116,6'dan %27,7'ye gerilemiş olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 2001 yılı için tarım ürünleri toptan eşya fiyat artışı %67,6 iken 2002 yılında %35,3 olarak gerçekleşmiş, bu da gıda fiyatları üzerinde etkili olmuştur. Endekste ikinci en büyük ağırlığa sahip olan konut harcamalarının bileşenlerine bakıldığında; 2001 yılında döviz kurundaki hızlı artış sonucunda konutlardaki elektrik, gaz ve diğer yakıtların fiyatları %121,6 oranında yükselmişken aynı harcama grubunda 2002 yılı fiyat artışlarının sadece %28,4 seviyesinde kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda, 2001 yılında %59,6 oranında artmış olan konut harcamaları, 2002 yılında %28,9 oranında yükselmiştir.

E. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Dünya ticaret hacmi 2000 yılında %12,6 arttıktan sonra, 2001 yılında %0,1 küçülmüş, 2002 yılında ise son derece az bir artış oranı kaydederek %2,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu yapı içerisinde gelişmiş ülkelerin ithalatı %1,7 civarında artarken, gelişmekte olan ülke ithalatı %3,8, eski merkezi plan ekonomileri ithalatı ise %6,9 olarak gerçekleşmiştir. İhracat olarak bakıldığında da yukarıdaki sıralama %1,2, %3,2 ve %5,3 olarak belirginleşmiştir.

Devalüasyon nedeniyle ihracatın %12,8 oranında artarak 31,3 milyar dolara çıktığı, yine ekonominin küçülmesi ve devalüasyon nedeniyle ithalatın %24 küçüldüğü 2001 yılından sonra, 2002 yılında ihracatın artış hızı korunabilmiş, %12'lik bir artış ile 35 milyar dolara çıkmıştır. Ancak bir önceki yılın tersine ithalat %22,8 oranında artarak 50,8 milyar dolara çıkmıştır. Böylece dış ticaret açığı 10 milyar dolardan 15 milyar doların üstüne çıkarak 2002 yılında %50'nin üzerinde artış kaydetmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinden OECD ülkelerinin ihracattaki payı %65, AB ülkelerinininki %50, OECD üyesi olmayan Avrupa ülkeleri de hesaba katıldığında Avrupa'nın ihracatımızdaki payı %60'ın üstünde gerçekleşmiştir. Ufak değişimlerle beraber ithalatta da hemen hemen aynı oranların geçerli olduğu görülmektedir. Öte yandan geniş ekonomik grupların sınıflamasına göre ele alındığında Türk imalat sanayi ihracatının yaklaşık yarısının tüketim malı, %40'lık kısmının ise ara mallarına dayandığı anlaşılmaktadır. İthalat rakamları içinde ise aslan payını 2000 yılında %66, 2001 yılında %72 ve son olarak 2002 yılında %72,6'lık bir oran ile ara mallar, ikinci önemli kalemi de aynı yıllarda sırasıyla %21 ve %17 ve %17'lik oranla sermaye malları teşkil etmektedir.

2002 Ocak-Kasım dönemi ihracat fiyatları 2001 yılının aynı dönemine göre %6,2 oranında, ithalat fiyatları da 9,1 oranında artış göstermiştir. Buna karşılık Euro'nun 2002 yılı boyunca dolar karşısında kaydettiği değer artışı nedeniyle (yaklaşık %15 civarında) ihracat gelirlerinde dolar cinsinden bir artış söz konusu olmuştur. 2002 yılında dolar karşısında değer kazanmaya devam eden TL, yurt içi ve yurt dışı enflasyonu kullanılarak hesaplanan reel kur endeksine göre TEFE bazında %10,3, TÜFE bazında ise %8,3 oranında değer kazanmıştır.

Aynı değer kazanma sürecinin 2003 yılının ilk çeyreğinde de artarak devam ettiği görülmüş, bu %79 oranında artan dış ticaret açığına da böylece yansımış durumdadır.

Yapısal olarak ele alınarak Türk ekonomisinin rekabet edebilirlik endeksi yükseltilmedikçe 2003 yılı sonu itibariyle, gerek dış ticaret açığı ve gerekse cari açıklar nedeniyle hızla “kırılganlık bölgesine” girebilir ve 2004 yılında yeni bir kriz damarı açığa çıkabilir. 2003 yılının ilk çeyreğine ait veriler endişelerin haklılığına işaret eder niteliktedir. İlk çeyrek sonunda ihracat %27 artış kaydederken, ithalat %38 civarında artarak, geçen yılın aynı dönemine göre dış ticaret açığının %75 civarında genişlemesine ve böylece ihracatın ithalatı karşılama oranının %77’lerden %71’e düşmesine neden olmuştur. İthalattaki patlamanın niteliğine bakıldığında sermaye malları ithalatının artış oranının %32,8, ara mallarının %48,3 ve tüketim mallarının %31,6 oranında gerçekleştiği görülmektedir.

Buna göre, TL’nin kısmen fazla değerli oluşu sonucu hızlanan bir ivme yakalayan ithalat artışının, tüketimden ziyade üretim ve yatırım eksenli girdi talebindeki artıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yeni kapasitelerin yaratılmasını mümkün kılacak bu gelişme olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak doların uluslararası piyasalara paralel olarak Türkiye’de de düşmeye devam etmesi ve buna bir de canlanan iç talep ilave edildiğinde ihracatçının iç pazara yönelmesi riski vardır.

Ayrıca ithalata yönelik olarak artan oranlarda tüketim talebinin patlaması söz konusudur. Bu olumsuzluğun önüne geçilmesi için dolardaki düşüşün bir noktada dengelenmesi ve özellikle de dalgalanma aralığının belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve kontratları mümkün kılacak şekilde istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Cari denge açısından hassas bir konumda olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dolar kurunun bu şekilde geniş bir aralıkta dalgalanmaya bırakılması ve yerli paranın iç yapıdaki gerçeklerden kopacak şekilde değerlendirilmesi, ciddi sıkıntılar yaratacağından dikkatle takip edilmesi gerekir. Bir başka ifadeyle yerli paranın bir “çıpa”ya bağlamak suretiyle sabitlenmesinin yarattığı riskler 2001 yılındaki krizde görülmüştür, ancak hiç müdahalesizlik de aynı şekilde risk içermektedir.

Öte yandan dövizdeki düşüşün daha ziyade dolar bazında olduğu göz önüne alınırsa ve dolar / Euro paritesi dikkate alınırsa, dış ticaretimizde ağırlıklı paya sahip olan Avrupa ile dış ticaret dengesinin aşırı bir tehdit altında olmadığı yorumu da yapılabilir. Özellikle girdi maliyetleri dolar üzerinden değerlendirilen ihracatçıların kar marjlarının değerlendirilen TL’ye rağmen artacağı tahmin edilebilir. Bu durum özellikle ithalatla Euro yerine dolar ikamesi yaşanırsa daha bariz olacaktır. Uluslararası piyasalarda da Avrupa, doların Euro karşısında değer kaybetmesine karşı pozisyon almaya başlamış durumdadır. Turizm ve işçi döviz gibi diğer cari girişlerin hızlanması ile birlikte, 2003 için ciddi bir cari açık tehdidi bulunmasa da, sürecin devam etmesi 2004’te dengeleri zorlayabilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır.

Dış ticaret açığındaki açık, (%56,5 oranında artış), bavul ticareti (%32 oranında artış) ve görünmez kalemlerdeki artış sayesinde kısmen kاپansa da, 2002 yılı cari denge açığı, yaklaşık 1,8 milyar dolar açık vermiştir. Cari işlemler dengesi, özellikle görünmez kalemlerden turizm gelirlerindeki artış sayesinde 2002 yılında kontrol altında tutulabilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün yaptığı dördüncü dönem anket sonuçlarına göre, 2002 yılında Türkiye’ye gelen ziyaretçi sayısı 13 milyon olurken, kişi başına ortalama 656 dolarlık harcama yapılmıştır. Türkiye’nin 2002 yılı turizm gelirleri ise 8,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1999 ve 2000 yıllarında aşağı yukarı 4,5 milyar dolar civarında gerçekleşen işçi gelirleri, 2001 yılının ilk çeyreği ile beraber dramatik bir şekilde azalma sürecine girmiştir. 2002 yılı itibariyle düşüş trendi iyice artmıştır. Yıl sonu itibariyle işçi gelirlerinin yaklaşık 2 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir.

2001 yılında 14,2 milyar dolar sermaye çıkışı olmuş, rezervler de 2,7 dolara gerilemişti. 2002 yılında makro ekonomik göstergelerdeki iyileşme ve dış piyasalarda tahvil ihracı için talep oluşması borçlanma imkanını artırmıştır. Bu suretle 1,2 milyar dolar sermaye girişi olmuştur. IMF ve Dünya Bankası kaynaklarından kullanılan krediler de hesaba katıldığında, 2002 yılının ilk 11 ayında 1,8 milyar dolar net sermaye girişi gerçekleşmiş, rezervler de 6 milyar dolar artmıştır. Ayrıca giriş yapan sermayenin kompozisyonuna bakıldığında uzun vadeli sermaye hareketleri ile doğrudan yatırımların arttığı, kısa vadeli sermaye hareketlerinin de azaldığı görülmektedir.

Milli Gelir, Üretim ve İstihdam

A. MİLLİ GELİR

DİE'nün son milli gelir verileri, 2001 yılında yaşanan %7,5 oranındaki büyük çaplı daralmanın ardından 2002 yılında gayri safi yurtiçi hasılanın %7,8 genişlediğini göstermektedir. Aynı şekilde gayri safi milli hasıla da 2001'de yaşadığı %9,5'luk küçülmenin ardından 2002'de %7,8'lik bir büyüme sergilemiştir. Ekonomideki büyüme, ilk çeyrekte yataya yakın bir seyir izledikten sonra ikinci çeyrekte büyük bir sıçrama yapmış, ardından üçüncü çeyrekte büyüme oranı kısmen düşmüşse de, son çeyrekte seçimlerin de etkisiyle ciddi bir artış kaydetmiştir. Söz konusu büyüme seyri, başta ekonomi politikasından sorumlu kamu otoritelerinin yıl başında %3, bilahare %5 olarak öngördükleri oranın hayli üzerinde olmakla birlikte, içinde tipik bir krizden çıkış özelliklerini barındırmayan bir yapı sergilemektedir. Dönemsel olarak büyümenin izlediği seyir, ilk bakışta, 2001'deki daralmanın takip ettiği seyrin tam tersi olarak yansımaktadır.

GSMH'nın %0,4, GSYİH'nın %2,1 büyüdüğü ilk çeyrekte, 2001'de yaşanan rekor daralmanın taban seviyelere indiği son çeyreğinden (GSYİH : %- 10,3, GSMH : %- 12,3) devralınan asgariye inmiş olan iktisadi aktivitenin, özellikle ticaret ve servis sektöründe (%4,3) belli bir canlanmanın yaşanmaya başlamasıyla hareketlendiği anlaşılmaktadır. Ekonominin talep tarafında bu canlanmanın ihracata yöneldiği (%10,4), imalat sanayii ve tarımdaki daha cüzi artışların ise 2001'de daralan stokları (stok artışı 2,7 katrilyon TL.) kısmen kapatmak için kullanıldığı görülmektedir.

2002'in ikinci çeyreğinde GSMH'nın %10,4, GSYİH'nın ise %8,9 büyüdüğü gözlemlenmektedir. Özellikle imalat sanayiinde bu dönemde yaşanan %13,7'lik büyüme, ticari hizmetler ve ulaştırma – haberleşme sektörlerindeki katma değer artışı (sırasıyla %15,5, %8,3) ile birleşmiş, GSMH içindeki paylarının toplamı %62 olan bu kesimlerdeki büyüme ile ekonomi ciddi bir canlılık göstermiştir. Aynı dönemde mal ve hizmet ihracatındaki büyüme azalmış, ithalatı ise %20,3 oranında bir patlama olmuştur. Özel nihai tüketim, %11,1 oranında artan hizmet tüketimi ve %8,7 artan dayanıklı mal tüketimine rağmen ancak %3,2 oranında artmış, kamu tüketim harcamaları ise %2,6'lık bir oranda kalmıştır. Benzer şekilde %27,1 oranında artan kamu bina inşaatı, %10,8 artan kamu makine teçhizat yatırımı ve %6,8 büyüyen özel sektör makine teçhizat yatırımına rağmen, gayri safi sabit sermaye oluşumu %2,3 oranında azalmıştır. Yılın ikinci çeyreğinde stok artışlarının 4,8 katrilyon TL. gibi büyük bir meblağa ulaştığı görülmektedir.

Seçim ortamına girilmeden önceki gelişmelerin yaşandığı üçüncü çeyrekte %7,9 artan GSMH ve GSYİH, büyümede dönemsel bir yavaşlamaya işaret etmektedir. Ticaretteki %12,7'lik artışa, imalat sanayi %11,8, tarım %6,1, ulaştırma ve haberleşme sektörü %5,4'lük bir büyümeyle eşlik etmiştir. Buna karşılık, bu çeyrekte hizmet tüketimindeki %9,1'lik artışa rağmen özel nihai tüketim harcamaları ancak %2,5 oranında büyümüş, özel sektör sabit sermaye yatırımları ise makine teçhizat yatırımlarındaki %15,2'lik artışa rağmen %3,7 oranında küçülmüştür. %15,8 oranında büyüyen mal ve hizmet ihracatına karşılık, ithalat %19,3'lük bir büyüme yaşamıştır.

Tablo I-1 : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - Sabit Alıcı Fiyatlarla Sektörel Dağılım
(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim)

	2001					2002					
	I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	IV	Toplam	Pay
Tarım	5,8	-4,0	-6,0	-13,2	-6,5	0,1	2,7	6,1	15,3	7,1	13,8
Çiftçilik ve hayvancılık	3,6	-3,5	-5,7	-13,7	-6,6	2,3	0,8	5,7	14,7	6,7	12,8
Sanayi	0,8	-10,0	-8,9	-10,7	-7,5	2,8	12,6	10,5	11,4	9,4	29,4
Madencilik ve taşocakçılığı	-2,3	-5,7	-10,4	-15,9	-8,8	-1,1	-7,7	-4,1	-4,0	-4,4	1,2
İmalat sanayii	1,7	-11,0	-9,7	-12,0	-8,1	2,3	13,7	11,8	13,5	10,4	24,7
Elektrik, gaz, su	-3,2	-4,0	-1,9	0,4	-2,2	6,8	13,7	8,2	4,0	8,0	3,5
İnşaat sanayi	-4,8	-5,3	-7,8	-3,3	-5,5	-11,8	-9,6	-3,3	2,7	-4,9	4,6
Ticaret	-2,4	-12,2	-7,5	-14,4	-9,4	4,3	11,7	10,1	16,1	10,7	23,0
Toptan ve perakende ticaret	-2,5	-16,6	-12,7	-17,0	-12,8	3,4	15,5	12,7	18,7	12,8	19,2
Otel, lokanta hizmetleri	-2,3	13,8	20,0	0,7	9,9	9,7	-5,1	0,0	3,9	1,1	3,7
Ulaştırma ve haberleşme	-2,6	-9,5	-5,0	-4,1	-5,3	2,1	8,3	5,4	5,6	5,4	13,4
Mali kuruluşlar	-5,3	-10,0	-9,8	-14,1	-9,9	-7,4	-9,6	-3,2	-8,2	-7,1	2,1
Konut sahipliği	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	2,0	1,9	1,7	1,4	1,8	5,1
Serbest meslek ve hizmetler	-0,5	-9,9	-7,9	-10,4	-7,6	1,7	8,7	7,6	10,7	7,4	2,3
İzafi banka hizmetleri (-)	-6,8	-12,0	-10,8	-16,9	-11,7	-9,6	-11,8	-5,1	-10,1	-9,1	1,7
Sektörler toplamı	-0,5	-8,9	-6,8	-9,8	-6,9	2,0	8,5	7,4	10,9	7,4	92,0
Devlet hizmetleri	2,3	2,0	1,1	1,0	1,6	1,9	0,2	0,2	0,6	0,7	4,4
Kar amacı olmayan özel hizmet kuruluşları	1,7	-0,3	-0,3	-0,1	0,2	0,3	0,5	1,1	0,3	0,6	0,4
İthalat vergisi	-10,1	-32,1	-28,0	-28,4	-25,1	4,0	27,7	28,9	33,9	23,0	5,2
GSYİH	-1,0	-9,8	-7,5	-10,3	-7,5	2,1	8,9	7,9	11,4	7,8	102,0
Dış alemden gelen	-4,3	-25,9	-37,0	-32,2	-25,0	-29,4	-1,3	-3,8	-16,8	-14,6	3,4
Dış aleme giden (-)	38,5	23,1	6,8	1,9	16,2	-2,1	-17,9	-0,3	-7,6	-7,4	5,3
GSMH	-3,3	-12,3	-9,1	-12,3	-9,5	0,4	10,4	7,9	11,5	7,8	100,0

Kaynak: DİE

Stok artışlarının 2,6 katrilyon TL olduğu üçüncü çeyrekte, ekonomik canlanmayı tetikleyen kamu nihai tüketimi ve sabit sermaye yatırımlarındaki patlama olmuştur. Kamunun personel ödemeleri dışında kalan mal ve hizmet tüketimi %27,9 oranında artmış, kamunun tüm yatırım kollarında gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda kamu sabit sermaye oluşumu %29,8 oranında artmıştır.

Türkiye'nin seçim atmosferine girdiği ve tek partili bir hükümeti iktidara getirdiği 2002 yılının son çeyreğinde ise ekonomideki büyüme trendi yeniden hızlanmış, bu dönemde GSMH bir önceki yılın aynı dönemine nispetle %11,5, GSYİH ise %11,4 oranında büyüme kaydetmiştir.

Türkiye'nin seçim atmosferine girdiği ve tek partili bir hükümeti iktidara getirdiği 2002 yılının son çeyreğinde ise ekonomideki büyüme trendi yeniden hızlanmış, bu dönemde GSMH bir önceki yılın aynı dönemine nispetle %11,5, GSYİH ise %11,4 oranında büyüme kaydetmiştir.

Son çeyrek, 2001'deki daralmanın 2002'ye kadar sürdüğü inşaat sektörü de dahil olmak üzere tüm sektörlerin büyüme kaydettiği bir dönem olmuştur. Buna tek istisnayı, mali kuruluşlar oluşturmuştur. Stoklardaki artışın 2,8 katrilyon TL olduğu son çeyrekte, kamunun nihai tüketim harcamalarındaki büyüme %4,5 seviyesine düşmesine rağmen, özel nihai tüketim harcamaları başta hizmet ve yarı-dayanıklı ve dayanıksız mal tüketimindeki %10'un üzerindeki büyüme ile %4,2'lik bir oranı yakalamıştır.

Gerek seçim atmosferinin, gerekse seçim sonrası oluşan istikrar beklentilerinin oluşturduğu ortamda özel sektör yatırımları, yıl boyunca %15'ler seviyesinde daralma gösteren özel sektör bina inşaatı yatırımlarına rağmen, makine teçhizat yatırımlarındaki dönemsel %71'lik artışa binaen %21,8 oranında artarak, kamunun %22,7'lik yatırım büyümesine eşlik etmiştir. İhracattaki artışın %12,3'te kaldığı dönemde, ithalat %22,1 oranında bir büyüme göstermiştir.

Milli gelir verileri sektörel bazda incelendiğinde, ikinci çeyrekte başlayan ivmenin üçüncü çeyrekte yayılarak, son çeyrekte mali kuruluşlar dışındaki tüm sektörleri etkisi altına aldığı gözlemlenmektedir. GSMH içindeki payı %14 civarında olan tarım sektörü, ilk çeyrekteki yatay seyrini, ikinci çeyrekte %30 büyüyen ormancılık sektörü hasılası sayesinde önce ılımlı bir büyümeye dönüştürmüş, üçüncü çeyrekte asıl kalemlerden olan çiftçilik ve hayvancılık sektörünün de büyüme trendine yakalanmasıyla %6,1'lik bir artış yakalamış, nihayet son çeyrekteki %15,3 oranında bir çıkışla, yılı toplam %7,1'lik bir büyüme ile kapatmıştır. 2001'in son çeyreğini saymazsak, krizden diğer sektörlerden daha az etkilenmiş olan tarım, söz konusu yılda yaşanan daralmayı sektörel olarak kapatarak, yaşadığı %6,5'lik daralmanın üstesinden gelebilmiştir.

2001 kriz yılında yaşadığı küçülmeyi kapatan bir diğer sektör olan ve milli hasıla içindeki payı yaklaşık %13 seviyelerinde olan ulaştırma ve haberleşme sektörü de, dönemsel olarak sırasıyla %2,1, %8,3, %5,4 ve %5,6 oranında gerçekleştirdiği büyüme oranlarıyla yıl sonu itibarıyla %5,4 oranında büyüyebilmiştir.

Kriz döneminde sadece %7,5 oranında daralan sanayi üretimi ise, 2001'in son çeyreğindeki %10,7'lik daralmanın ardından, 2002 yılının ilk çeyreğinde %2,8'lik mütevazı bir büyümenin ardından, ikinci çeyrekten itibaren %12,6, %10,5 ve %11,4 gibi ciddi rakamları yakalamış ve toplamda %9,4 oranında genişleyerek, bir önceki yılın %7,5'luk daralmanın etkisini rakamsal olarak aşmıştır. Sanayinin ana kalemlerinden olan ve dönemsel olarak %2,3, %13,7, %11,8 ve %13,5'luk büyüme oranlarıyla bu seyrin ana belirleyicisi olan ve GSMH içindeki payı %30'lara yaklaşan imalat sanayi, yılı %10,4 oranında bir büyüme ile kapatmıştır.

Krizde sadece %2,2 oranında daralan enerji alt sektörü ise 2002'de, ikinci çeyrekte yakaladığı %13,7'lik büyüme performansını daha sonraki çeyreklerde yakalayamamış olmasına rağmen toplamda %8 oranında genişlemiştir. Öte yandan, madencilik alt sektörü 2001'de yaşadığı %8,8'lik daralmanın etkisinden 2002'de de çıkamamış, diğer sektörlerin aksine %4,4 oranında bir küçülme yaşamıştır.

2002'de ortalamanın üzerinde bir performans sergileyen sektörlerden biri de, yıl sonu itibarıyla %10,7 büyüyen ticarettir. 2001 yılında %9,4 oranında daralan sektör, geçtiğimiz senenin ilk çeyreğinde %4,3 oranında genişleyerek, ekonominin canlanmasında ivme olmuştur. Milli hasıla içindeki ağırlığı %23 olan ticaret sektörü, müteakip çeyreklerde %11,7, %10,1 ve %16,1'lik oranlarla ortalama büyümenin hep üzerinde çıkabilmiştir. Bu performansta toptan ve perakende ticarete oluşan katma değer payı büyüktür. Yıl içinde sırasıyla %3,4, %15,5, %12,7 ve %18,7 oranlarında büyüme gösteren alt sektör, toplamda %12,8'lik büyüme kaydetmiş olmasına rağmen, bu oran sektörün 2001'de yaşadığı daralma oranına eşittir. Haliyle katma değer üretimi burada kriz öncesi seviyesine ulaşabilmiş değildir. Öte yandan 2001 krizinde %9,9'luk bir artış ile en fazla büyüeyebilen sektör olan otel ve lokanta hizmetleri alt sektörünün 2002 performansı oldukça zayıf olmuş, %9,7'lik bir büyüme ile açılışını yaptığı yılın ikinci çeyreğinde %5,1 oranında küçülmüş, üçüncü çeyrekteki %0'lık seyrin ardından ancak son çeyrekte %3,9 oranında büyüyebilmiştir. Sektör, yıl sonu itibarıyla toplamda %1,1'lik bir büyüme gerçekleştirmiştir.

Yine 2001'de %2,1'lik bir büyüme oranıyla ayakta kalmayı başarabilmiş olan ve GSMH içindeki payı %5 civarında olan konut sahipliği de, 2002 yılında ancak %1,8 oranındaki bir büyüme ile mütevazı bir performans sergilemiştir. Yine serbest meslek ve hizmet sahipleri de, kriz yılında yaşadıkları %7,6'lık daralmayı, 2002 yılındaki %7,4 oranındaki büyüme ile kapatamamıştır.

2001'de yaşanan krizin merkez üssü konumunda bulunan ve o dönemde %9,9 oranında küçülen mali sektör, 2002 yılında yaşanan genel büyümeye eşlik edememiş, bünyesindeki yapısal sorunların üstesinden gelememiş ve geçtiğimiz seneyi %7,1'lik bir daralmayla kapatmıştır. İlk çeyrekte %7,4 daralan sektör hasılası, ikinci çeyrekte daha da kötüleşerek %9,6 oranında küçülmüştür.

Üçüncü çeyrekteki daralma nispeten daha küçük olan %3,2'de kalmışsa da, son çeyrekte kötü seyir daha bir belirgin hal alarak %8,2 olarak gerçekleşmiştir. Yine 1999 depreminden beridir toparlanamayan ve 2001'de %5,5 oranında azalan inşaat sektörü hasılası da, ilk üç çeyrekte %11,8 ile %3,3 arasında değişen dönemsel küçülmelerden sonra ancak son çeyrekte önceki yılın ilgili dönemine nispetle %2,7'lik büyümeye kaydederek, yılı %4,9 oranında bir daralma daha yaşayarak tamamlamıştır.

Son olarak, 2002'de artan ithalat kalemi sayesinde, bir önceki yıl %25,1 oranında azalan ithalat vergisi kalemi, ilk çeyrekteki mütevazı %4'lük büyümenin ardından özellikle yıl sonuna artan bir ivmeyle %27,7, %28,9 ve nihayet %33,9 oranlarında ciddi bir büyüme serdederek toplamda %23'lük bir büyüme kaydetmiştir. Öte yandan, 2001'de milli hasılanın, yurtiçi hasıladan daha fazla daralmasına sebep olan dış alenden gelen faktör gelirlerindeki %25 oranındaki azalma ve yurtdışına çıkan faktör gelirindeki %16,2 oranındaki artış, 2002'de kısmen değişmiş, yurt dışından gelen faktör gelirlerindeki

daralma sürmüŝ olsa da (%- 14,6), yurtdışına çıkan gelirler de %7,4 oranında azalmış, bu değimlerin net etkisi 2,3 katrilyon TL ıkıŝ olarak gerçekleşmiş ancak bu meblağ, milli hasıla ile yurtiçi hasılanın farklı oranlarda büyümesi olarak yansımamıŝtır.

Harcamalara göre yapılan tasnife göre, GSYİH içinde en önemli paya sahip olan özel nihai tüketim harcamalarının, 2001 yılında yaşanan krizle birlikte %9,2 oranındaki azalmasının ardından geçtiğimiz yıl içinde seçim ortamında artan kamu harcamalarına rağmen genel büyümenin hayli gerisinde kalarak, ancak %2 oranında büyüdüğü gözlemlenmektedir. Bu durum, özel tüketimin GSYİH içindeki payını %67'lerden %63'lere indirmiştir. Bu mütevazı performansta, özel tüketim içinde önemli bir paya sahip olan gıda ve içki tüketiminin sadece %0,9 artmış olması önemli bir rol oynamıştır.

Öte yandan 2000 yılındaki büyümede ana amillerden olan ve %30,4'lük daralmayla krizden en çok etkilenen kalemlerden olan dayanıklı mal tüketimi, ikinci ve son çeyreklerde sergilediği %8,7 ve %6,2'lik büyüme oranlarına rağmen, ilk

**Tablo I-2 : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - Sabit Fiyatlarla Harcamalar
(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim)**

[illegible]

çeyrekte yaşadığı %7'lik daralma ve üçüncü çeyrekteki %1,8'lik mütevazı büyüme sebebiyle yıl sonu itibarıyla toplam ancak %2,1 oranında büyüebilmiştir. Nihai tüketim kalemleri içinde en ziyade büyüme sergileyen ikinci çeyrekteki artış hızla artan hizmet tüketimidir. Bu kalem, GSYİH içinde %6,5'luk bir paya sahip olup 2002'de %8,7 büyümüştür.

2001'de anti-konjonktürel bir seyir izlenerek krizin daha hafif atlatılmasına yardımcı olmayan kamu nihai tüketimi ise, üçüncü çeyrekte yaptığı sıçramaya rağmen 2002'de %5,4 oranında büyümüştür. Kamunun personel harcamaları yıl içinde cüzi oranlarda büyürken, kamunun diğer mal ve hizmetlere olan talebi özellikle üçüncü çeyrekte belirgin bir şekilde artmış (%27,9), bu talep azalarak da olsa son çeyrekte de (%7,1) devam etmiştir. Ancak toplam talep içinde kamunun kendisini hissettirmesi özellikle gayri safi sabit sermaye oluşumu noktasında oluşmuştur. Kamu kesimi, ikinci çeyrekte başlamaya üzere başta bina inşaatı (%27,1), ardından makine teçhizatı yatırımları (%10,8) olmak üzere seçim seferberliğine yönelmiş, üçüncü çeyrekte makine teçhizat yatırımlarını %71,2, bina inşaatı yatırımlarını ise %34,1 oranında arttırmış, son çeyrekte ise bu kalemler sırasıyla %52,8 ve %25,2 oranlarında büyümüştür. Böylece kamu yatırımları 2002 yılında %14,5 büyümüş, kamunun toplam yatırımlar içindeki payını ciddi oranda arttırmıştır.

Kamunun 2002 yılında başlattığı yatırım seferberliği, özel sektör tarafından gecikmeli olarak takip edilmiştir. Yılın ilk çeyreğinde sırasıyla %40,8 ve %15,1 oranlarında daralan özel makine teçhizat ve bina inşaatı yatırımları, ikinci çeyrekte makine teçhizat yatırımlarının %6,8 büyümesine karşılık, bina inşaatı yatırımlarının %16,7 küçülmesiyle devam etmiştir. Bina inşaatı yatırımları yılın ikinci yarısında da %16,3 ve %14,7'lik daralmalarla devam ettiyse de, makine teçhizatı yatırımları önce %15,2, ardından %71 oranlarında büyüme sergilemiştir. Böylece özel yatırımlar son çeyrekteki %21,8'lik büyümeye rağmen yıl toplamında %7,2 oranında azalmıştır.

2001'de anti-konjonktürel bir seyir izlenerek krizin daha hafif atlatılmasına yardımcı olmayan kamu nihai tüketimi ise, üçüncü çeyrekte yaptığı sıçramaya rağmen 2002'de %5,4 oranında büyümüştür.

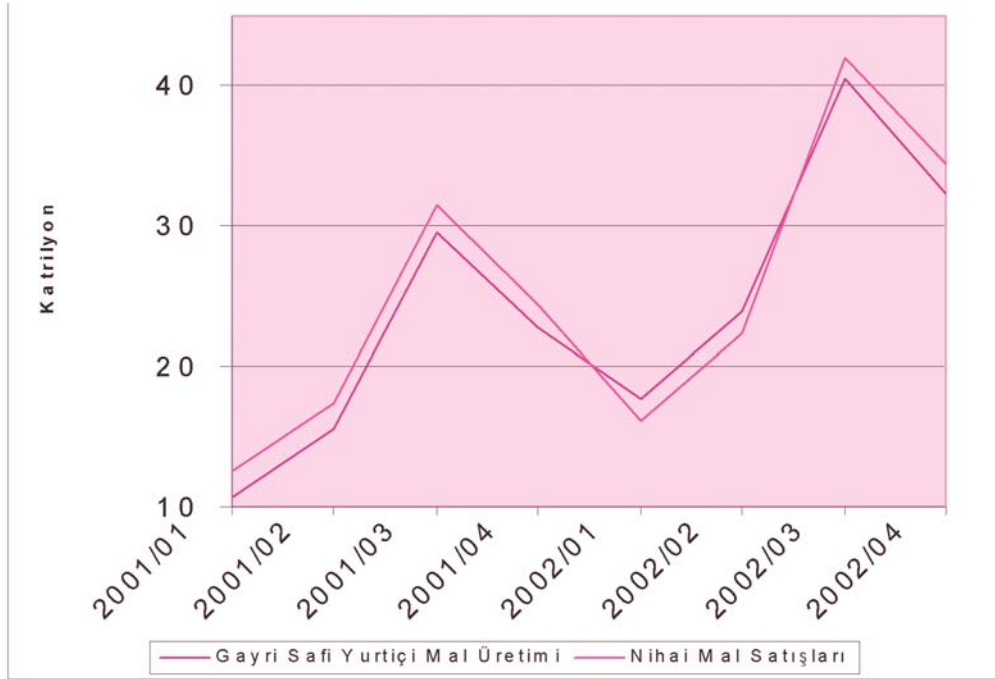
2001 Şubatında yaşanan krizin ardından yaşanan kur artışlarından sonra dahi 2000 yılındaki performansı sergileyemeyen ihracat kalemi, 2002'de %11 oranında artmış, buna karşılık 2000'de %25,4 artan, 2001'de ise %24,8 azalan ithalat kalemi, geçtiğimiz sene içerisinde 15,7 büyümüştür. Bu durum net ihracatın %15,5 oranında azaldığı anlamına gelmektedir ki, bu da ihracattaki patlamanın 2002 büyüme performansı ni açıklayamadığını göstermektedir.

2002 performansını açıklayabilecek en önemli unsurun stoklardaki değişimler olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de 2001 yılında 2,4 katrilyon TL. değerinde bir daralma yaşayan stoklar, 2002'de 14 katrilyon gibi anormal bir artış kaydetmiştir. Bu gelişmeyi sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için yıl içinde yapılan nihai yurtiçi satışları takip etmek gerekir. Milli hasılla, bir yıllık bir zaman dilimi içinde ekonomide üretilen ve bunun karşılığında belli bir şekilde tüketilen ve/veya stok olarak değerlendirilen toplam hasılayı ifade eder. Buna karşın, söz konusu üretimin bir kısmı yurtdışına ihraç edilirken, yurtiçinde üretilmeyen bir kısım mal ve hizmet ise, ithal edilerek tüketilir. Üretimin bir kısmı ise stok edilirken, önceden stok edilmiş bazı mallar da benzer şekilde satışa sunulur. Önceden öngörülebilir bir yavaşlama

karşısında satıcılar bilinçli bir şekilde üretimden kaçmakta, satışları stoklardan idare edecektir. Tam aksine iktisadi büyüme veya küçülme, satıcılar tarafından önceden tahmin edilemezse, stoklar istek dışı bir daralma veya genişlemeye sahne olacaktır. Bilinçli ve istek dışı stok değişimleri ise, ekonomideki büyüme ve küçülme çevriminin önde gelen tetikleyicilerindendir.

Stoklar sadece elle tutulur malları ifade ettiğinden, hizmetleri bir kenara koyarak, sadece mal hareketlerini hesapladığımız zaman ortaya çıkan manzara, yurtiçi nihai mal satışlarının 2001 yılı boyunca GSYİH'nın mal üretim kalemlerinin üzerinde seyrettiğini göstermektedir. Ekonominin yıl boyunca daraldığı, piyasaların beklentilerinin de hep bu yönde olduğu bu dönemde, satıcıların bilinçli bir şekilde üretimden kaçındıkları, satışlarını büyük ölçüde stoklardan karşıladıkları anlaşılmaktadır.

Şekil I-1: Gayri Safi Yurtiçi Mal Hasılası ve Yurtiçi Nihai Mal Satışları

Kaynak: DİE verilerinden hesaplanmıştır.

Nitekim bu dönemde, firmaların kapasite kullanım oranları ve eleman istihdamı da ciddi bir şekilde azalmıştır. Öte yandan, geçen yılın ilk yarısında GSYİH'nın, nihai satışların üzerine çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun anlamı, üretimin sadece tüketimi değil, aynı zamanda stoklardaki açığı da kapatmak için arttırılmış olduğudur. Bu bilinçli tavır değişikliği, yılın ikinci çeyreğinde belli bir üretim patlamasına sebep olmuştur. İşin ilginç yanı, yılın ikinci yarısında seçim atmosferine giren ekonomide nihai satışlar, yeniden üretimin üzerine çıkmış, buna rağmen stoklardaki artış devam etmiştir. Talep fazlası büyük ölçüde patlayan ithalatla karşılanmıştır. Bu durum, ekonominin arz kesiminde stoklarda istek dışı bir birikimin olduğunu göstermektedir. Nitekim imalat sanayi eğilim anketleri 2003 yılının Ocak ve Şubat aylarında hem yurtiçi satışlarda, hem de üretimde bariz bir azalmanın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şartlar altında büyüme trendinin 2003'ün ilk çeyreğinde yavaşlayacağı tahmin edilmektedir.

B. ÜRETİM

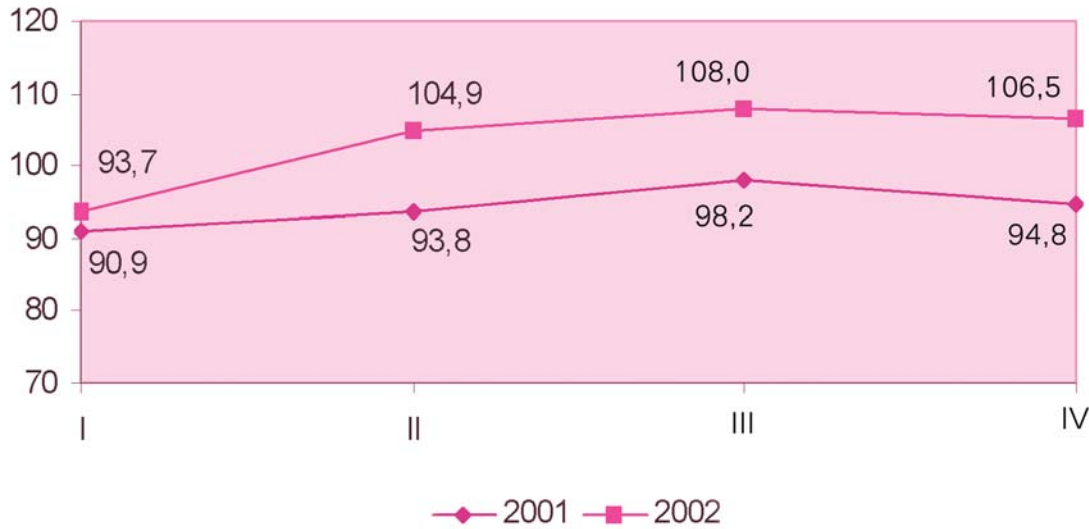
DİE'nün tarım sektörüne yönelik yaptığı çalışmalardan 2002 yılında tarım sektöründeki üretim artışının cari fiyatlarla %47,3, sabit fiyatlarla %4,9 oranında büyümüş, buna karşılık tarım kesimi masrafları cari fiyatlarla %36,7 artmış olmasına rağmen, bu maliyetler sabit fiyatlarla %1,1 oranında azalmıştır.

Bu durumda tarım sektörü gayri safi katma değeri 2002 yılında bir önceki yıla nispetle reel anlamda %7,1 oranında artmış gözükmemektedir. Bu artış sektörün genel katma değerinin büyümesini ifade etmekte olup, sadece sektör karlılığını değil, maaşlar da dahil olmak üzere sektör içi tüm faktör gelirlerini kapsamaktadır. Bu artışta, tarım üretimi içinde en büyük paya sahip olan meyve üretimindeki %10,8'lik reel artış etkili olmuştur. Tarım ürünleri diğer alt kalemlere bakılacak olursa, hububat üretiminin %4, bakliyat üretiminin %12,6, diğer tarla ürünlerinin %11,5, sebze üretiminin %6,5 büyüdüğünü, buna karşılık hayvancılık üretiminin %3,5, tarım sanatları katma değer üretimininse %10 oranında azaldığı görülmektedir. Tarım sektörü altında değerlendirilen ormancılık üretimi 2002 yılında %15,3, balıkçılık ise %7,5 artmıştır.

Öte yandan yine DİE'nün verilerine göre, 2001 boyunca 100'ün altında seyreden 1997 baz yıllık üç aylık sanayi üretim endeksi, 2002'in ilk çeyreğinde 2001'in son çeyreğinden de düşük bir seviye olan 93,7 iken, ikinci çeyrekte 104,9 seviyesine çıkmış, üçüncü çeyrekte 108'e ulaşmış, ancak son çeyrekte kısmen gerileyerek 106,5 noktasına oturmuştur.

Şekil I-2: Üç Aylık Sanayi Üretim Endeksi

1997 = 100

Kaynak: DİE

Bununla birlikte, sanayi üretimindeki artış, 2001'in aynı dönemlerine nispetle, 2002 yılında üç aylık bazda sırasıyla %3,1, %11,8, %10 ve %12,3 oranlarında gerçekleşmiştir. 12 aylık ortalamalara göre, 2001'de %8,6 oranında daralan sanayi üretimi, 2002 yılında %9,4 artmış gözükmektedir. Özel sektör sanayi üretimi, %13,3 artmışken, kamu sektörü sanayi üretimi binde 7 azalmıştır. Aynı dönemde özel imalat sanayi üretimi %12,3, kamu imalat sanayi üretimi %4,7, özel madencilik üretimi %6,4, özel sektör enerji üretimi ise %38,5 oranında artış kaydetmiştir. Öte yandan, kamu sektörü madencilikte 2002'de %12,5, enerjide %7,9 üretim azalması yaşanmıştır.

İmalat sanayiinin alt kollarına bakılacak olursa, 12 aylık ortalama üretim artışında en büyük performansı gösteren sektörlerin haberleşme ve büro cihazlarına yönelik elektronik – elektrik sanayiinde görülmektedir. Sırasıyla %51,1 ve %48,4 oranlarında üretim artışı sergileyen söz konusu sektörlerden özellikle elektronik büro cihazları ve bilgisayar üretimi, 2000 ve 2001 yıllarında %49,6 ve %62,1'lik ciddi üretim kayıpları yaşamıştı.

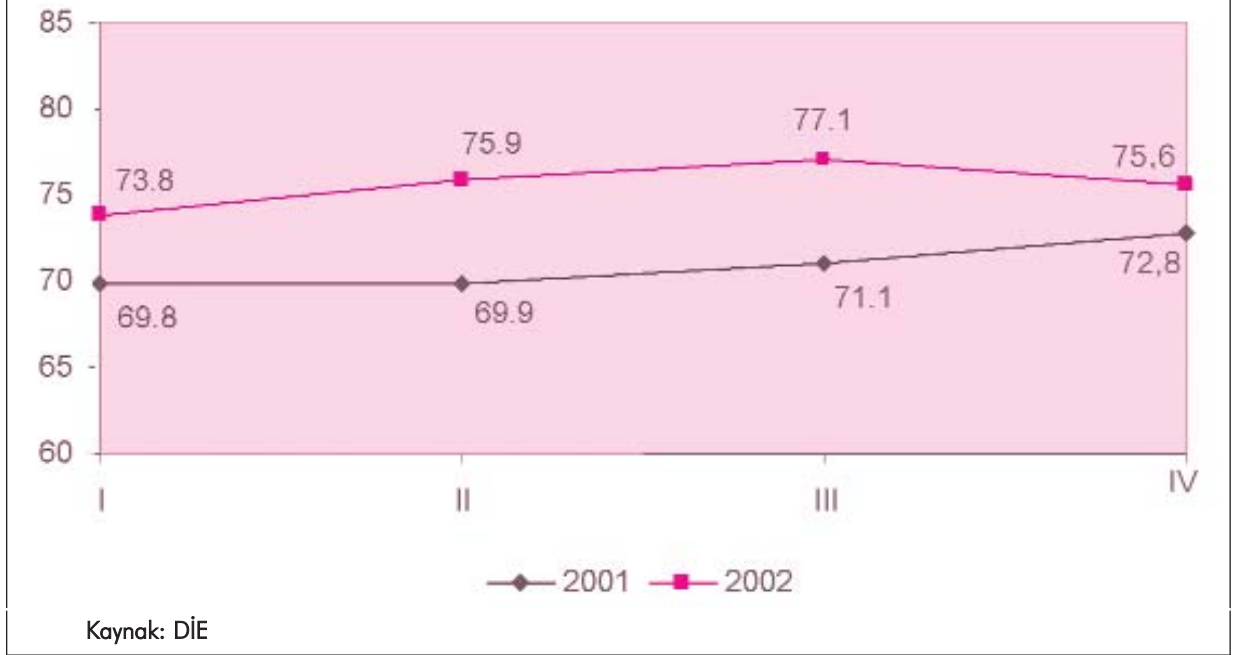
Daha küçük ölçekli de olsa benzer bir daralma ve genişleme sürecini 2000 – 2001 yıllarında %8,7 ve %5,5 oranlarında üretim kısıtlı ve kağıt ürünlerinde görmekteyiz. Bu sektör de, 2002 içinde %21 oranında bir üretim artışı yaşamıştır.

2001 boyunca 100'ün altında seyreden 1997 baz yılı üç aylık sanayi üretim endeksi, 2002'in ilk çeyreğinde 2001'in son çeyreğinden de düşük bir seviye olan 93,7 iken, ikinci çeyrekte 104,9 seviyesine çıkmış, üçüncü çeyrekte 108'e ulaşmış, ancak son çeyrekte kısmen gerileyerek 106,5 noktasına oturmuştur.

2002'de önemli üretim artışları yaşayan diğer sektörler de %27,1 ile taşıt ve karoseri imalatı, %21,4 ile makine ve teçhizat imalatı ve %18,1 ile orman ürünleri imalatı olarak belirmiştir. Öte yandan, 2001'de %22,2 üretim daralması yaşayan basım ve yayım imalatı, 2002 yılında da %8,4'lük bir üretim kısıtlaması yapmış, krizde %10,1 üretim kısıtlı mobilya sektörü ise, 2002'de %12,5 oranında bir üretim azalışı yaşamıştır.

İmalat sanayi dışında, özel sektörün %38,5 oranında üretim artışı yapmasına rağmen, kamu ağırlıklı enerji sektöründe ise kamu üretiminin %7,9'luk üretim daralmasıyla elektrik, gaz ve su sektöründeki üretim artışı ancak %5,4'te kalmıştır.

Şekil I-3: Üç Aylık İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

İlk çeyrekte ancak %3,6 artan sektörde üretim, ikinci çeyrekte kamu kesimi üretiminin bir önceki yılın aynı dönemine nispetle azalmasına rağmen %8,3 oranında artmış, ancak yılın ikinci yarısından itibaren hem önceki yıla, hem de dönemsel olarak azalan kamu üretimi sebebiyle %5,5 - %4,5 büyüme aralığına sıkışmıştır. Bununla birlikte elektrik alt sektörüne bakıldığında, 2002'nin son döneminde elektrik üretiminde 2001'nin son dönemine nispetle %4,6'lık bir artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde, 2002'nin üçüncü çeyreğine göre de cüzi bir artış gerçekleşmiştir. Ancak bu artış kamudan ziyade özel sektör üretiminden kaynaklanmaktadır. Böylece toplam elektrik üretimi içinde Elektrik Üretim A.Ş. ve bağlı ortaklıkların ağırlığı %72'den %58'lere düşmüş, ayrıcalıklı ve üretici şirketlerin toplam üretim içindeki payı ise %12 civarından %25'lere çıkmıştır. 2002 yılında elektrik tüketimi, resmi daireler ve sokak aydınlatmalarındaki tasarrufa rağmen toplamda %6,2 artmış, sanayi ve mesken tüketimi %5 civarında büyüme göstermiş, ancak asıl talep artışı %21,3 ile ticari kuruluşlar ve %18,4 ile tarımsal sulamadan kaynaklanmış gözükmektedir.

Kriz yılında %70'in altına düşen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, yılın ilk çeyreğinde artarak %73,8'e ulaşmış, ikinci çeyrekte %75,9'a yükselmiş, üçüncü çeyrekte ise tavan yaparak %77,1 olmuştur.

Yine kamu üretiminin önemli bir paya sahip olduğu madencilik sektöründe 2002 yılında %6,4 artış gösteren özel sektör üretimine rağmen, kamu üretimindeki %12,5'lik üretim daralması sebebiyle maden ve taşocağı üretimi, 2001'deki daralmayı da geçerek, %8,3 azalmıştır. Böylece bu sektörde 2000'den beri yaşanan üretim daralması, tüm diğer sektörlerin üretim artışı yaşadığı 2002'de de devam etmiştir.

2002 yılı kapasite kullanım oranlarının da, büyük ölçüde yıl içindeki üretim sürecine uygun geliştiği görülmektedir. Kriz yılında %70'in altına düşen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, yılın ilk çeyreğinde artarak %73,8'e ulaşmış, ikinci çeyrekte %75,9'a yükselmiş, üçüncü çeyrekte ise tavan yaparak %77,1 olmuştur. Kapasite kullanım oranı, son çeyrekte %75,6'ya gerilemiştir. Aylık bazda incelendiğinde, %71'lik Şubat tabanından Ekim ayında %80,4'lük tavana kadar belli bir artışla yükselen kapasite kullanım oranı, yılın son iki ayı az da olsa düşmüştür.

Ham üretimde kapasite kullanımı, kamudan ziyade özel sektörde belirgin olmakla birlikte, değerlendirilmiş üretimde kapasite kullanımına bakınca, 2001 yılının son çeyreğinde % 86,7 olan kamu kapasite kullanım oranının 2002'nin son çeyreğinde %79,8'e indiğini, buna karşılık özel sektör kapasite kullanımının ilgili çeyreklerde %67'den %73,4'e çıktığını görmekteyiz. Son çeyrekte, ankete katılan şirketlerinin yarısından fazlasının kapasite kullanımında %80'nin üzerine çıktığı gözlemlenmiştir.

C. YATIRIM

GSYİH'nın harcamalar tasnifinde görüldüğü gibi sabit sermaye yatırımları, özellikle üçüncü çeyrekte itibaren kamu kesiminden gelen sıçrama ile birlikte artmış olmasına rağmen, özel sektör sabit sermaye yatırımları ancak son dönemde makine teçhizatı yatırımları ile birlikte kısmen artmış olmasına rağmen inşaat yatırımlarındaki ciddi daralmalar yüzünden toplamda belli bir azalma yaşanmıştır. Amortisman masrafları da düşülürse, özel sektör makine teçhizat yatırımlarının da eksiye dönüştüğü görülecektir.

2002 yılında toplam 47 katrilyon TL seviyelerinde gerçekleşen gayri safi sabit sermaye yatırımları, bir önceki yıla nispetle nominal bazda

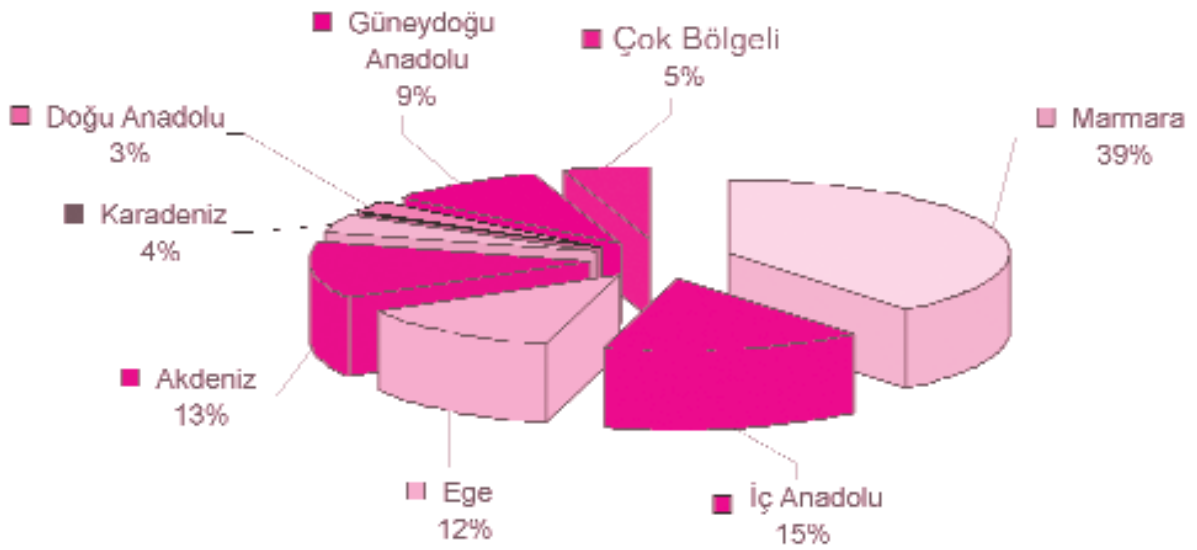
%40,7 oranında artmış gözükmeyle birlikte, reel bazda yatay ve hatta kısmen gerileyen bir seyir söz konusudur. Toplam yatırımlar içinde %35 civarında bir paya sahip olan kamu sektöründe 2002 yılı, kamu yatırımlarında önemli bir ağırlığı bulunan ulaştırma yatırımlarında %3,8'lik reel bir artışın, eğitim ve tasnif dışı hizmet yatırımlarında ise sırasıyla %5,9 ve %4,9'luk azalmaların yaşandığı bir yıl olmuştur. Kamu yatırımlarının beşte birini bünyesinde toplayan enerji yatırımları ise geçtiğimiz yıl %62 oranında büyümüş gözükmektedir. Bir seçim yılı olması sebebiyle tarıma yönelik yatırımlar kaideyi bozarak %7,8, imalat sektörü yatırımları %3,5, konut sektörü yatırımları %9,9, ulaştırma ve turizm sırasıyla %3,8 ve %2,8 artmıştır. 2003 yılında ulaştırma ve kısmen konut dışında (bu iki sektör, AK Parti programında özellikle belirtilmiş olduğu için az da olsa belli bir artışın olacağı varsayılmış olsa gerektir) buralara yatırımların azalacağı öngörülmektedir. Öte yandan sağlık sektöründeki kan kaybı hızla devam etmekte, kaynaklılık bu sahada kamu yatırımlarını 2003 yılında da engellemektedir. DPT, 2003 yılında kamu yatırımlarının %4 civarında reel olarak azalacağını tahmin etmektedir.

Tablo I-3: Sektörler İtibariyle Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları
(1998 Fiyatlarıyla Reel Değişim)

	Özel Sektör			Kamu Sektörü		
	2001	2002(1)	2003(2)	2001	2002(1)	2003(2)
Tarım	-57,1	-33,4	25,0	-7,6	7,8	-4,6
Madencilik	-3,4	8,1	60,0	-1,5	7,7	32,1
İmalat	-38,1	4,0	25,0	-3,1	3,5	-15,1
Enerji	70,5	-21,5	-15,0	-36,2	62,0	-25,2
Ulaştırma	-44,8	10,9	20,0	-45,9	3,8	5,2
Turizm	-12,2	3,9	20,0	-9,6	2,8	-0,2
Konut	-26,0	-8,0	5,0	-16,5	9,9	4,4
Eğitim	-31,8	-23,2	40,0	-16,5	-5,9	-1,7
Sağlık	-26,5	0,2	35,0	-4,6	-12,8	1,0
Diğer Hizmetler	-9,3	5,8	5,9	-23,0	-4,9	3,2
Toplam	-31,5	-0,3	16,8	-29,3	8,1	-3,9

Kaynak: DPT
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Cari Fiyatlarla

Şekil I-4: Yatırım Teşvik İzinlerinin Bölgesel Dağılımı (Yatırım Bedeli Bazında)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Kamu açısından ilgi çeken bir durum da söz konusu dönemde konsolide bütçe yatırımlarının payının azalmış, buna karşılık KİT yatırımlarının payının önemli ölçüde artmış olduğu hususudur. Öte yandan, 2001'de kamu yatırımları içinde %3'lük bir paya sahip olan Sosyal Güvenlik Fonları menşeli yatırımların 2002'de 320 trilyondan 4 trilyona indiği ve böylece payının sıfıra yaklaştığı görülmektedir. DPT'nin 2003 için beklentisi KİT yatırımları da dahil olmak üzere merkezi idareye bağlı kurumların yatırım paylarının toplam içinde azalacağı, buna karşılık mahalli idare yatırımlarının payının artacağı yönündedir.

2002'de yatay bir seyir izleyen toplam özel sektör yatırımları ise sektörel bazda büyük dalgalanmalar serdetmiştir. Özel yatırımlar içinde ağırlıklı bir paya sahip ulaştırma, imalat ve konut sektörlerinin üçünde de farklı bir yatırım gerçekleşmesi söz konusu olmuştur.

Sözgelimi, toplam özel sektör yatırımları içinde %25 civarında bir paya sahip olan ulaştırma sektöründeki yatırımlar reel bazda %10,9 oranında artmış, buna karşılık, yine aynı oranda önemli olan imalat sanayinde bu artış %4'te kalmıştır. İnşaat sektöründeki genel ortamın bir yansıması olarak, konut yatırımlarının 2002'de %8 oranında azaldığını görmekteyiz. Yatırımlar içindeki toplam payları 2001'de %10 olan tarım, enerji ve eğitim yatırımlarında 2002 yılında ciddi bir gerileme yaşanmıştır. DPT, 2003 yılında özel sektör yatırımlarının %17 civarında bir artışla patlama yapacağını öngörmektedir.

Toplamda 15,2 katrilyon TL'lik bir yatırım tutarı için 2002 senesi içinde verilmiş teşviklerin %40'a yakın bir bölümü geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi Marmara'da yoğunlaşmıştır. Buna karşılık,

Toplamda 15,2 katrilyon TL'lik bir yatırım tutarı için 2002 senesi içinde verilmiş teşviklerin %40'a yakın bir bölümü geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi Marmara'da yoğunlaşmıştır. Buna karşılık, 2001'de dağıtılan teşviklerin yatırım değeri olarak %19'unun yöneldiği Güneydoğu Anadolu, 2002'de ancak %9,2'lik bir kısmını alabilmiş ve bu meyanda yatırım miktarı bazında bir gerileme yaşamıştır.

2001'de dağıtılan teşviklerin yatırım değeri olarak %19'unun yöneldiği Güneydoğu Anadolu, 2002'de ancak %9,2'lik bir kısmını alabilmiş ve bu meyanda yatırım miktarı bazında bir gerileme yaşamıştır. Yatırım miktarında en çok artış 1,35

katrilyon TL.'lik bir yükselme ile 964 trilyondan 2,3 katrilyona ulaşan İç Anadolu'da gözlenmiştir. Bunu 1 katrilyonluk bir artışla Akdeniz izlemektedir. Yatırım teşviklerinin %56'sı komple yeni yatırım, %25'i de genişletme çalışmaları için verilmiştir. Sektörel bazda, teşvikli yatırımın en çok imalat sektöründe (%59) gerçekleştiği, geçmiş yıllara nispetle burada ciddi bir artışın yaşandığı gözlemlenmiştir. Özellikle tekstil yatırımlarına yönelik ciddi bir artış yaşanmıştır. Yine hizmet ve turizm sektörlerinde de ciddi artışlar söz konusudur.

2002 yılında yabancı doğrudan yatırım da önemli ölçüde azalmıştır. Yıl içinde toplamı 2,2 milyar dolarlık bir sermaye için izin verilmiş, buna karşılık gerçekleşen net yatırım 585 milyon dolar gibi oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. Söz konusu rakam, 2001'de 3,3 milyar dolar seviyesindeydi ve 2002 gerçekleşmesi 1988'den bu yana en düşük net yabancı doğrudan yatırım rakamıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında AB ülkeleri başı çekmekte izin verilen sermayenin %64'ünü yönlendirmektedir.

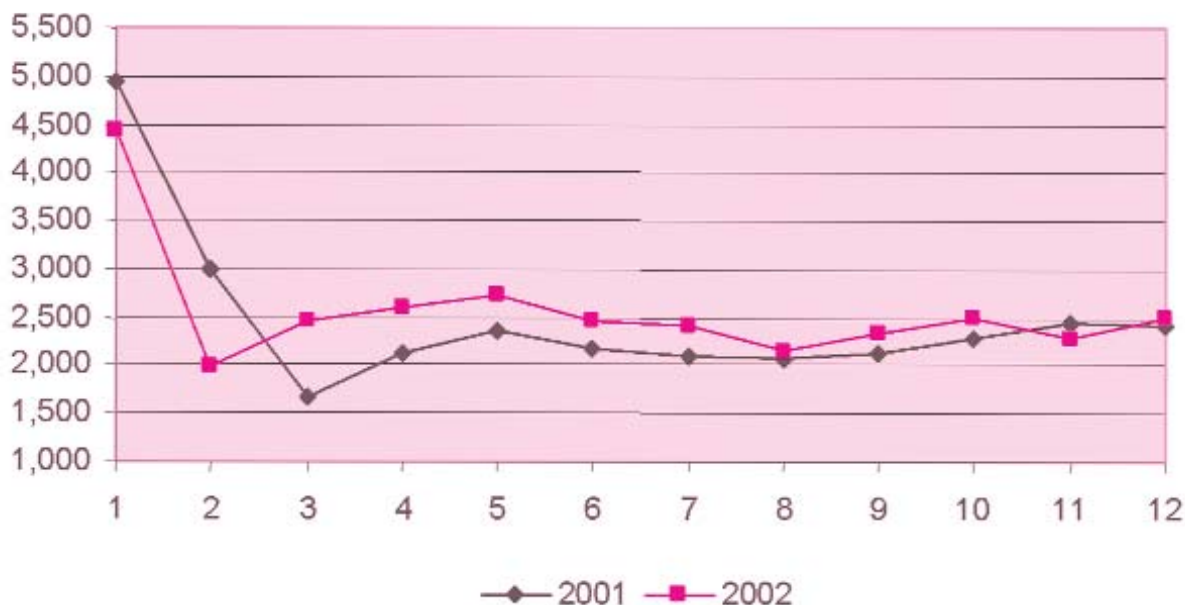
AB ülkeleri içinde en çok yatırım izni çıkaran ülke ise son yıllarda Türkiye'ye yatırım yapmaya başlayan Hollanda'dır. Hollanda'yı ABD, Almanya, İngiltere ve İtalya izlemektedir. Ortadoğu ülkelerinden gelen yatırımlar 2000 seviyesine yeniden ulaşmış, Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkiler artmış, ancak diğer İslam ülkelerinin ilgisi azalmaya devam etmiştir. Yabancı sermayenin gıda-içki-tütün, ticaret, bankacılık ve otomotiv sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

İktisadi şartların geçen yılın 2001'den daha istikrarlı olan görünümü, yatırım ortamını değerlendirebileceğimiz ölçülerden biri olan açılan ve kapanan şirket ve firma istatistiklerine yansımıştır. Buna göre, 2002'de yeni açılan şirket, firma ve kooperatiflerde bir önceki yıla nispetle %19,7 oranında bir artış olmuştur. Buna karşın 2001 krizinin etkilerinin sürdüğünü kapanan şirket, firma

ve kooperatiflerin toplamındaki %15,4'lük artıştan anlamak mümkündür. 2002 yılında 30.842 şirket ve kooperatif, 24.012 firma açılışı olmuş, buna karşın 3.667 şirket ve kooperatif ve 14.994 firma kapanmıştır.

Sermaye bazında 2002 açılışları, enflasyona rağmen 2001 açılışlarına yakın bir rakamdır. Nitekim, yeni açılan şirketler bir önceki yıla oranla sadece %4,0 artmışken, yeni açılan firmalarda bu oran %48,5'tur. Keza kapanışlardaki artış şirketlerde %48,8'e ulaşırken, firmalardaki kapanış artışı %9,4'te kalmıştır.

Şekil I-5: Açılan Şirketler

Kaynak: DİE

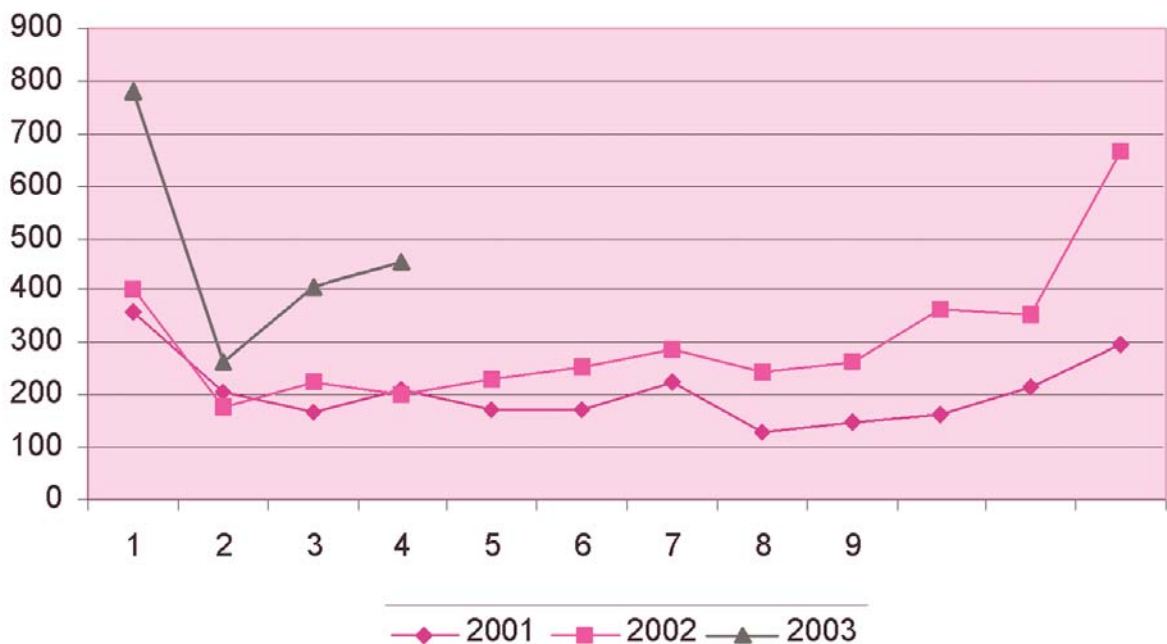
Öte yandan yeni açılışların büyük çoğunluğunun küçük sermayeli olduğu, buna karşın kapanışların ağırlıklı olarak daha büyük ölçeklerde yaşandığı gözlemlenmektedir. Sermaye bazında 2002 açılışları, enflasyona rağmen 2001 açılışlarına yakın bir rakamdır. Nitekim, yeni açılan şirketler bir önceki yıla oranla sadece %4,0 artmışken, yeni açılan firmalarda bu oran %48,5'tur. Keza kapanışlardaki artış şirketlerde %48,8'e ulaşırken, firmalardaki kapanış artışı %9,4'te kalmıştır. Şirket kapanışları yıl sonuna doğru yoğunlaşmış, 2003 içlerine doğru yüksek seviyelerde devam etmiştir. Yeni şirket açılışlarının %90'ından fazlası da limited şirket statüsünde olup, ağırlıklı olarak toptan ve perakende ticaret sektörü, kısmen de imalat sanayinde belli bir yoğunluk söz konusudur. Şirket statüsündeki açılışlarda toplam sermaye 2,1 katrilyon TL civarında gösterilmiştir, ki bunun %58'i anonim şirket sermayesidir. Toplam firma açılış kapanış işlemlerindeki payı yaklaşık %40'a ulaşan üç büyük ilde firma açılan – kapanan rasyosu yaklaşık 2 iken, diğer illerde bu oran 1,3'e düşmektedir. Bu durum, daha küçük illerde yatırım ortamının iyileşmesi daha az hissedilmiş olduğunun, krizin etkilerinin ise 2002'de devam ettiğinin bir göstergesidir. Sektörel bazda şirket statüsünde özellikle imalat ve ticaret dışı hizmet sektörlerinde belli bir açılış artışının olduğu gözlemlenmekte, buna karşılık ticarette şirket açılışları azalmış, kapanışlar ise %34 oranında artmıştır.

Buna karşılık, firma statüsünde hemen hemen tüm sektörlerdeki yeni açılışlarda bir artış izlenmekle beraber, kapanışlar çok ciddi seviyelere tırmanmıştır. Sözelimi, ticarette şirket statüsündekilere nispetle hayli farklı bir seyir yakalanmış, yeni açılışlar %30,8 artmış, kapanışlar ise ancak %8 yükselmiştir. Öte yandan imalatı yeni açılışlar %61,1 artmış, kapanışlar ise %25,5 yükselmiştir.

Bu gelişmeler, 2002 yılında yatırım ortamına güvenin henüz tam anlamıyla oluşmadığını, yeni açılışlarla ortaya konan sermayelerin özellikle küçük olduğunu, nispeten küçük yapılara ve bireysel girişimlere yönelindiğini, buna karşılık gerek sayısal, gerekse sermaye olarak kapanışlardaki kaybın büyük ölçüde yılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle daha küçük illerde devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, 1999 depreminden bu yana daralma sürecinden bir türlü çıkamamış olan inşaat sektörü, genel canlanmanın aksine 2002 yılını da ciddi bir gerileme ile kapatmıştır. 2002 yılında belediyeler tarafından dağıtılan yapı ruhsat ve yapı kullanma izin belgelerinde, adet, metrekafe, değer ve daire sayısı olarak 2001'e nispetle büyük çaplı bir azalma yaşanmıştır. Alt kalemlere bakılacak olursa, dağıtılan yapı ruhsatlarında ağırlıklı paya sahip olan ev, apartman, ticari ve sınai yapıların hepsinde metrekafe bazında %38

Şekil I-6: Kapanan Şirketler

Kaynak: DİE

ile %44 arasında bir azalmanın yaşandığı, buna karşın yapı kullanma izin belgelerinde oturma amaçlı yeni inşaatların yüzölçümündeki %28 ile %33 arasındaki azalmaya rağmen, kullanıma açılan yeni ticari yapıların yüzölçümünde ancak %3,7'lik bir daralma yaşanmış, sınai yapılarda ise %34,4 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir.

Yüzölçümünde yaşanan erozyonun toplam değerinde daha az görünmesi, metrekare başına fiyatının enflasyon ölçüsünde artması ile açıklamak mümkündür. Gerçekten de, metrekare başına fiyat yapı ruhsatlarında %34, yapı izin belgelerinde %30 civarında bir artış göstermiştir ki, bu da yıl sonu TEFE ve TÜFE rakamlarına göre ancak birkaç puanlık bir fazlalık içerir. Bununla birlikte ticari yapılarda enflasyonun üzerinde bir artış söz konusudur. Bunu, 2001'de hayli durgunlaşan gayrimenkul piyasalarında, 2002'deki genel canlanmayla birlikte belli bir fiyat artışı gerçekleşmiş olması ile açıklamak mümkündür. Öte yandan DİE Bina İnşaatı Maliyet Endeksi verilerine göre, 2002 yılında inşaat sektöründe maliyet artışlarının dört dönem ortalamasının %35,9 arttığı, bunda inşaat maliyetleri içinde %75'in üzerinde bir ağırlığa sahip olan malzeme maliyetlerindeki %41,7 oranındaki artışın büyük payının olduğu görülmektedir. İnşaat sektöründe işçilik maliyetleri 2002'de %25,6 artmıştır.

Buna göre nihai fiyatlar, maliyetlerden daha az artmış ve sektördeki kar payı erimesi devam etmiş gözükmektedir.

İnşaat piyasalarında yaşanan bu gelişmeler karşısında özellikle ticari ve sınai yapılarda yapı başına metrekare azalmış, oturma maksatlı yeni inşaatlarda ise ağırlıklı olarak yapı başına daire sayıları azaltılmak suretiyle dairelerin yüzölçümleri arttırılmış ve böylece krizlerden daha az etkilendiği düşünülen lüks konut inşasına ağırlık verilmiştir.

D. İSTİHDAM

2002 yılının tahmin edilemeyen büyümesinin piyasalarca da tahmin edilemediği, üretim artışlarının büyük ölçüde istihdam arttırmadan, hatta bilakis 2001'de başlayan istihdam azaltma sürecinin bu yılda da artarak devam etmesinden anlaşılmaktadır. DİE'nün hane halkı anketi geçici verilerine göre işsizlik oranı ülke çapında %8,5'luk 2001'deki seviyesinden %10,6 gibi ciddi bir orana yükselmiştir. İşsizlik özellikle %13,4 ile Marmara, %13 ile Güneydoğu Anadolu ve %12,2 ile Akdeniz Bölgelerinde oldukça barizdir.

Tablo I-4 : NÜFUS VE İŞGÜCÜ DURUMU

	2001	2002
İŞGÜCÜ DURUMU ('000)	22 269	22699
İstihdam edilenler	20 367	20 287
Eksik istihdam	1 338	1 231
İşsiz	1 902	2 412
İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI (%)	48,7	48,7
İŞSİZLİK ORANI (%)	8,5	10,6
Eğitimli genç oranı (%)	25,8	29,4
EKSİK İSTİHDAMDA OLANLARIN İŞGÜCÜNE ORANI (%)	6,0	5,4
Kaynak: DİE		

Buna karşın, işsizliğin en az olduğu bölgeler %4,9 ile Karadeniz ve işsizlik oranının bir önceki seneye nispetle düştüğü tek bölge olan %6,9 ile Doğu Anadolu Bölgeleridir. İşsizlik, toplam işgücünün %72'sini oluşturan erkekler arasında 2001'de %8,8 iken, 2002'de %10,9'a yükselmiş, buna karşılık kadınlar arasında işsizlik aynı dönemde %7,9'dan %9,9'a çıkmış gözükmektedir.

İşsizliğin %5,8 olduğu kırsal bölgelere nispetle kentlerde işsizlik %14,3'e çıkmaktadır. Bu durum, özellikle kentsel yoğunluğu bulunan bölgeleri işsizlik sıralamasında yukarıya itse de, rakamlar daha ziyade kırsal yoğunluğu olan bölgelerin kent yerleşimlerinde işsizliğin çok yüksek seviyelerde olduğunu ortaya koymakta. Buna göre, Marmara'da kentlerdeki işsizlik %14,7 iken, bu rakam Güneydoğu Anadolu'da %17,6, Akdeniz'de %16,1, Ege'de ise %15,4 seviyelerine çıkmış gözükmektedir. İşsizlik rakamları içinde en çarpıcı oranlardan biri, 2000'de %22 civarında iken, 2001'de %25,8'e yükselen ve geçtiğimiz yıl da %29,4 seviyesine çıkan lise ve üstü okul mezunu eğitimli gençlerin işsizlik oranıdır. Erkeklerde %26,8'e inen bu oran, özellikle bayanlar arasında hayli yükselmekte (%33,9) ve ciddi bir probleme işaret etmektedir.

Tam kapasite ile çalışılmayan durumları veya istihdam edildiği halde aktif iş arayanları ifade eden eksik istihdam oranları, artan üretimle artan işsizliğin birleştiği 2002 yılında tabii olarak azalmıştır. 2000'de %7 civarında olan bu rakam, 2002'de %5,4'e inmiştir. Eksik istihdam özellikle tarım ağırlıklı üretim yapan bölgelerde yaygındır. Nitekim işsizlik oranı ortalamanın altında kalan Doğu Anadolu Bölgesi'nde eksik istihdam oranı %15,1 seviyesindedir.

2002'de üretimde istihdam edilenler, kamudaki %9 civarındaki azalmaya rağmen bir önceki yıla göre binde 5 büyümüş, buna karşılık üretimde çalışılan saat de, kamu kesimindeki %10 civarındaki daralmaya rağmen %2 artmıştır.

DİE'nün kısmi verimliliği ölçmek için 3 bin büyük ölçekli imalat sanayi şirketinden derlediği bilgilere göre, 2002'de üretimde istihdam edilenler, kamudaki %9 civarındaki azalmaya rağmen bir önceki yıla göre binde 5 büyümüş, buna karşılık üretimde çalışılan saat de, kamu kesimindeki %10 civarındaki daralmaya rağmen %2 artmıştır.

Bu bilgiler ışığında üretimde çalışan kişi başına kısmi verimlilik kamuda %15,5, özel sektörde ise %9,6 yükselmiştir. Benzer şekilde üretimde çalışılan saat başına kısmi verimlilik ise, kamu kesiminde %16,7, özel sektörde ise %7,7 artmıştır. Buna karşılık, imalat sanayiinde üretimde çalışan kişi başına kazanç özellikle özel sektördeki reel kesintiler sebebiyle 2002'de % 7,3, saat başına reel ücret %5,5, imalat sanayi üretim dışı işlerde çalışan kişi başına kazanç ise %4,3 azalmıştır.

Bu durum, 2002'de patlama yapmış olan sektörlerde de barizdir. Reel ücret kısıtlamaları ile artan işsizlik, şirketlerde suni bir verimlilik artışı sağlamış gözükmektedir. Kriz daha etkin bir istihdam rejimi tesis etmiştir. Ancak, reel olarak büyüyen milli hasıla içinde ücretlerin reel olarak azalması, oluşan katma değerden diğer kesimlerin daha çok pay aldığı anlamına gelir ki, bu da ülkedeki zaten bozuk olan gelir dağılımını daha da bozacaktır.

Kamu Maliyesi

Kamu kesiminin ekonomideki yeri diğer sektörlerden farklı değerlendirilir. Zira hem kamu gelirleri, hem de kamu harcamaları özel kesiminkilerle karşılaştırıldığında nitelik olarak farklılık gösterir. Ayrıca kamu tarafından üretilen kamusal mal ve hizmetler de özel mal ve hizmetlerden yapısal özellikleri dolayısıyla ayrışır.

Türkiye’de kamu kesiminin ekonomik faaliyetler içinde tuttuğu yer iki yönden incelenmelidir. Birinci olarak kamunun klasik kamusal mal ve hizmetleri üretmek için yaptığı harcamalar ve bunların finansmanı için topladığı vergilerin ekonomideki yeri ele alınmalıdır. İkinci olarak ise;

- a- kamu kesiminin, gelir-gider farkını kapatmak amacıyla 1990’lı yıllardan beri başvurduğu iç borçlanma politikası dolayısıyla oluşan iç borç stokunu teşkil eden finansal enstrümanların, yani devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) mali varlık stoku içindeki ağırlığı,
- b- kamu bankalarının ve yaşanan krizler dolayısıyla Tasarruf Mevduatı Sigortası Fonu’na (TMSF) devredilen bankaların, bankacılık sektörü içindeki ağırlığı ve
- c- TCMB’nın kendi dışındaki ekonomik birimlere olan yükümlülükleri toplamını ifade eden parasal tabanın toplam satın alma gücü içindeki ağırlığı ile ifade edilebilecek devletin finans sistemi içindeki yeri incelenmelidir.

A. BÜTÇE GELİRLERİ VE HARCAMALARI

Kamu kesiminin faiz dışı harcamalarının milli gelir içindeki payı, 2001 ve 2002 yılları esas alındığında %22-23 seviyesindedir. Bu oranlar, birçok ülke ile kıyaslandığında çok düşüktür. Kamu gelirlerinin GSMH’ya oranı ise %27-29 aralığında hesaplanmaktadır. Toplanan vergilerin milli gelir içindeki payı %21-22 olarak ölçülürken bu rakama sosyal güvenlik kesintilerinin de dahil edilmesi halinde %33-36 değerleri elde edilmektedir. Türkiye’de vergi ve sosyal güvenlik gelirlerinin GSMH içindeki payı, son on yılda %50 oranında artmış olsa da, OECD genelinin 4 puan, AB ortalamasının ise 8 puan altında kalmaktadır. Üstelik -bahse konu oranın paydasında yer alan- milli gelir hesaplamalarımıza yansımayan kayıt dışı üretim ve istihdamın boyutu da göz önüne alınacak olursa aslında vergi yükünün daha da düşük olduğu sonucuna varılabilir.

Bununla birlikte Türkiye’de hem üretici kesimler hem de tüketiciler vergilerin ağırlığından yakınmaktadır. Ayrıca devletin ekonomideki büyüklüğünün sorun teşkil ettiği genel kabul görmüş bir kanaat olarak savunulmaktadır. Aslında bu iki görüş de haklılık payı taşımakta, sadece bir gerçekliğin farklı noktalarına işaret ettikleri için çelişik gibi görünmektedirler. Sorun kamu kesiminin finans sistemi içindeki dengesiz ve orantısız ağırlığından kaynaklanmaktadır. Rakamlarla ifade edilecek olursa, 2001 yılında kamunun bütçede yer alan faiz dışı harcamalarının GSMH’ye oranı %22 iken faiz harcamaları da dahil edildiğinde bu oran %45’e çıkmaktadır.

Tablo II-1 : OECD Ülkelerinde Toplam Vergilerin GSYİH'ya Oranı (%)

	1975	1985	1990	1995	1999	2000	2001
ABD	26,9	26,1	26,7	27,6	28,9	29,6	-
Almanya	35,3	37,2	35,7	38,2	37,8	37,9	36,4
Avustralya	26,6	29,1	29,3	29,7	30,7	31,5	-
Avusturya	37,4	41,9	40,4	41,6	44,1	43,7	45,7
Belçika	40,1	45,6	43,2	44,6	45,4	45,6	45,3
Çek Cumhuriyeti				40,1	39,2	39,4	39,0
Danimarka	40,0	47,4	47,1	49,4	51,2	48,8	49,0
Finlandiya	36,8	40,1	44,8	45,0	46,8	46,9	46,3
Fransa	35,9	43,8	43,0	44,0	45,7	45,3	45,4
Hollanda	41,6	42,6	43,0	41,9	41,2	41,4	39,9
İngiltere	35,3	37,7	36,8	34,8	36,4	37,4	37,4
İrlanda	29,1	35,0	33,5	32,7	31,3	31,1	29,2
İspanya	18,8	27,8	33,2	32,8	35,0	35,2	35,2
İsveç	2,0	42,3	48,5	53,6	47,6	52,0	54,2
İsviçre	27,9	30,2	30,6	33,1	34,5	35,7	34,5
İtalya	26,1	34,4	38,9	41,2	43,3	42,0	41,8
İzlanda	29,4	28,3	31,2	31,5	36,9	37,3	34,8
Japonya	21,2	27,2	30,1	27,7	26,1	27,1	-
Kanada	31,9	32,6	35,9	35,6	35,9	35,8	35,2
Kore	15,3	16,9	19,1	20,5	23,6	26,1	27,5
Lüksemburg	37,3	44,8	40,8	42,0	40,9	41,7	42,4
Macaristan				42,4	39,1	39,1	38,6
Meksika		17,0	17,3	16,6	17,3	18,5	18,3
Norveç	39,3	43,3	41,8	41,5	41,6	40,3	44,9
Polonya				39,6	35,2	34,1	-
Portekiz	20,8	26,6	29,2	32,5	34,1	34,5	-
Slovak Cumhuriyeti					35,3	35,8	33,1
Türkiye	16,0	15,4	20,0	22,6	31,3	33,4	35,8
Yeni Zelanda	30,4	32,9	37,6	37,5	34,9	35,1	34,8
Yunanistan	21,8	28,6	29,3	31,7	36,9	37,8	40,8
ORTALAMALAR							
OECD Genel	30,5	33,9	35,1	36,1	37,1	37,4	
OECD Amerika Kıtası	29,4	25,2	26,7	26,6	27,4	28,0	
OECD Pasifik Bölgesi	23,4	26,5	29,0	28,9	28,8	30,0	
OECD Avrupa	32,2	36,8	37,7	38,7	39,8	39,9	
AB 15	33,2	38,8	39,5	40,0	41,5	41,6	

Not: Vergi Gelirlerine Sosyal Güvenlik Kesintileri de Dahildir.

Bu durumda devletin reel sektöre, üretime, yatırıma, istihdama ve daha da önemlisi devlet olmanın gereği yerine getirmekle yükümlü olduğu temel hizmetlere ilişkin harcamaları görece küçük iken faiz harcamaları dahil edildiğinde ülkede bir yıl içinde yapılan bütün harcamaların neredeyse yarısını devlet yapmış gibi bir görüntü oluşmaktadır. Zira;

- a- kamu kesimi menkul kıymetlerinin milli gelire oranı 2000 yılında %20,5 iken 2001 yılında %43,8'e fırlamış, toplam menkul kıymet stokunun %92'si sadece DİBS'lerden oluşur hale gelmiş;
- b- kamu bankalarının ve yaşanan krizler dolayısıyla TMSF'na devredilen bankaların aktifleri, bankacılık sektörü toplamının %40'ını aşmış, 20 milyar dolar kamusal kaynak batırılan bankalara aktarılmış;

c- buna karşılık, gelişmiş-gelişmekte olan birçok ülkede milli gelirin %8-10'u oranındaki para tabanı Türkiye'de 8,5 katrilyonluk tutarı ile %3'ü ancak bulmuştur.

2002 yılı bütçe performansı açısından iyi başlamış, ama Mayıs ayında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in geçirdiği rahatsızlık ve akabinde yaşanan siyasi çalkantılar dolayısıyla yükselen faiz oranları mali disiplini büyük ölçüde tahrip etmiştir.

Arkasından erken seçim kararının alınmasıyla birlikte kamu harcamalarında (etkileri milli gelir hesaplarında çok açık bir biçimde görülebilecek) büyük ölçekli artışlar yaşanmış, sonuçta İMF ile sürdürülen program çerçevesinde öngörülen toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasına ilişkin %6,5 oranındaki faiz dışı fazla hedefinin 2,5 puan altında kalınmış, bütçede de 2001 yılındaki seviyeden 2 puandan fazla gerileme kaydedilmiştir.

Bütçenin 2002 yılındaki kompozisyonuna geçmeden önce, maliye politikalarına ilişkin 1993 yılından itibaren süregelen bir eğilimi yansıtmak yerinde olacaktır.

1993 yılında iç borç stokunun milli gelire oranı sadece %9,4 ve iç borç faizi ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payı da %19,1 iken 2001 yılında iç borç stokunun milli gelire oranı %68'e ve faiz harcamalarının bütçeye oranı da %46,6 seviyesine yükselmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde 1993 yılında kamu tüketim ve yatırım harcamalarının milli gelire oranı %19,7 iken 2001'de %18'e gerilemiştir.

Buna karşılık 1993 yılında milli gelirin %23,1'i kadar olan özel kesim tasarrufları 2001'de %28,2'e ve tasarruf-yatırım farkı da milli gelirin %3,4 iken %16,7'sine yükselmiştir.

Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursa; kamu kesiminin asli harcamalarında reel anlamda bir değişiklik olmadığı halde kamunun iç borçları inanılmaz bir biçimde artmış, buna karşılık aynı dönem zarfında, özel kesim tasarruflarının milli gelir içindeki payı %5 yükselmiştir.

Üstelik özel kesimin bu tasarrufları yatırıma dönüştürmediği açıkça görülmektedir.

Tablo II-2 : 1993-2002 Arası Maliye Politikası Eğilimleri

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İç Borç Stoku / GSMH	9,4	14,4	17,3	21,0	21,4	21,7	29,3	29,0	67,9	54,8
Kamu Tüketim ve Yatırım Harcamaları / GSMH	19,7	15,7	15,5	16,2	17,3	17,9	19,2	19,8	18,0	18,4
Özel Kesim Tasarrufları / GSMH	23,1	21,5	21,7	22,6	20,2	24,6	26,4	25,2	28,2	28,8
Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Farkı / GSMH	3,4	4,2	0,6	3,5	1,7	7,6	9,2	6,7	16,7	17,2

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, DİE

Tablo II-3 : Yıllara Göre Bütçe Harcamalarının Paylarındaki Değişim (%)

		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Cari Harcamalar	Personel	37,8	42,4	34,9	30,4	29,4	24,7	25,9	24,8	24,6	21,4	18,9	20,1
	Diğer Cari	8,5	9,1	7,3	8,2	8,3	7,8	8,8	8,4	8,1	7,7	6,4	6,8
Yatırım		13,2	13,2	11,0	8,1	5,4	6,0	7,4	6,4	5,5	5,3	5,2	6,0
Transfer Harcamaları	İç Borç Faizi	13,0	13,8	19,1	26,0	27,8	33,7	24,8	36,1	35,0	40,3	46,6	40,5
	Dış Borç Faizi	5,5	4,4	4,9	7,3	5,9	4,3	3,8	3,5	3,2	3,5	4,4	4,4
	KİT'lere	9,4	3,7	5,3	2,3	2,7	1,3	1,5	1,0	1,5	1,9	1,5	1,9
	Diğer	12,6	13,4	17,5	17,7	20,6	22,1	27,8	19,7	22,2	19,8	16,9	20,4

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı

Tablo II-4 : 1995-2002 Konsolide Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payları (%)

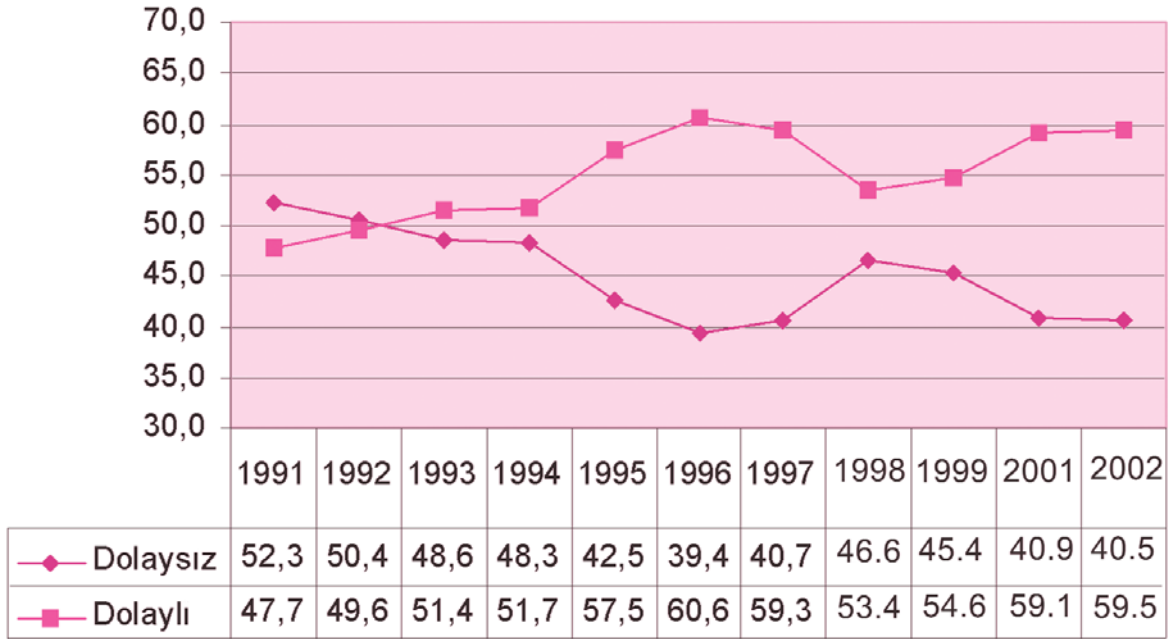
GSMH İçindeki Payı (%)								
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Harcamalar	21,95	26,45	27,39	29,18	35,88	37,19	44,90	41,16
Faiz Hariç Harcama	14,62	16,45	19,64	17,63	22,18	20,91	22,02	22,68
I. Personel	6,40	6,50	7,05	7,23	8,83	7,95	8,48	8,26
II. Diğer Cari	1,82	2,08	2,43	2,46	2,89	2,89	2,92	2,81
III. Yatırım	1,31	1,70	2,18	1,87	1,97	1,97	2,31	2,46
IV. Transfer	12,42	16,16	15,72	17,62	22,19	24,38	31,19	27,64
1. Borç Faizi	7,33	10,00	7,75	11,54	13,69	16,27	22,88	18,49
2. Diğerleri	5,08	6,16	7,97	6,07	8,49	8,10	8,31	9,15
Gelirler	17,94	18,21	19,78	22,07	24,19	26,63	28,72	27,23
I. Vergi Gelirleri	13,80	14,98	16,14	17,24	18,91	21,10	22,14	21,26
II. Vergi Dışı Nor.Gel.	1,10	1,07	1,38	2,28	2,41	2,78	4,13	3,88
III. Özel Gel. + Fonlar	2,77	1,88	1,96	2,22	2,52	2,43	2,08	1,71
IV. Katma Bütçe Gel.	0,27	0,29	0,30	0,33	0,35	0,32	0,36	0,39
Bütçe Dengesi	-4,01	-8,23	-7,60	-7,11	-11,69	-10,56	-16,18	-13,93
Faiz Dışı Denge	3,32	1,76	0,15	4,43	2,00	5,71	6,70	4,56
Bütçe Gelirleri / Giderleri	81,7	68,9	72,2	75,6	67,4	71,6	64,0	66,2
Faiz / Vergi Gelirleri	53,1	66,7	48,0	66,9	72,4	77,1	103,3	87,0
Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, DİE, Hazine Müsteşarlığı								

Bütçe büyüklüklerinin GSMH'ya oranları, kamunun maliye politikası tercihlerine ilişkin bir diğer gösterge teşkil etmektedir. 1994 krizinden sonra bütçe eğilimlerinin hep belirgin bir biçimde kamunun reel ağırlığını azaltıp finansal ağırlığını artırma yönünde olduğunu, sadece 1997 yılının, o dönemki hükümetin siyasal tercihlerinin ve -gerçekleştirilememiş ve gerçekleştirilmesi için gerekli adımlar ciddiyetle, sistem yaklaşımı içinde bütünlükçü bir biçimde atılmamış dahi olsa- "denk bütçe" niyetinin de etkisiyle bu eğilimde istisna teşkil ettiği gözlenmektedir. 8 yıllık bu dönemde bir tek 1997 yılında, faiz harcamaları transferler kalemindeki diğer transferlerden düşük kalmış, faiz ödemeleri vergi gelirlerinin yarısından düşük olmuştur. 1997'de vergi gelirlerinin %48'i kadar olan faiz harcamalarının 2001 yılında bütün vergi gelirlerinden fazla olması ve bu oranın %103'e yükselmesi konunun ciddiyetini yansıtmaktadır.

Öte yandan kamunun gelir toplama tercihleri de gelirler politikası performansının maliye politikasına yansıyan yönüyle etkin olmadığını düşündürmektedir. Zira yıllar itibarıyla, dolaylı vergilerin toplam vergi hasılatı içindeki payının giderek arttığı gözlenmektedir. Toplumda ekonomik gelirin, kamu otoritesinin vizyonu ve politika tercihlerine göre yeniden dağıtılması işlevi de gören vergi politikasında, farklı gelir grupları arasında ayırım göstermeden toplanan ve tüketim üzerindeki maliyet yükünü artırma, dolayısıyla ekonomik faaliyet üzerinde çarpıtma etkisi yaratan dolaylı vergilerin payı, 2002 yılında üçte ikiyi bulmuştur.

2002 yılında, devlet 73,6 katrilyon liralık gelir sağlamış, buna karşılık 114 katrilyon liralık da harcama yapmıştır. Buna göre, bütçe açığı 40,4 katrilyon lira olmuştur. Harcamalar içinde en büyük ağırlık, %44,9'luk pay ile 51,9 katrilyon lira tutarındaki faiz harcamalarına aittir. Bunun da 46,8 katrilyon liralık kısmı iç borç faizlerinden oluşmaktadır.

Şekil II-1: Toplam Vergiler İçinde Dolaylı – Dolaysız Vergilerin Bileşimi (%)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı

Buna göre iç borç faizlerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payı %40,5, milli gelir içindeki payı da %16,7 olarak hesap edilmektedir. Faiz dışı harcamalar esas alındığında, 2002 mali yılı bütçesi 11,4 katrilyon lira, bir başka deyişle milli gelirin %4,1'i kadar fazla vermiştir. Harcama kalemleri arasında ikinci sırada, 23,2 katrilyon lira ile personel harcamaları gelmektedir. Personel harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı %20,1 ve milli gelire oranı da %8,3 olmuştur. Kamu maliyesindeki bir diğer sorunu teşkil eden sosyal güvenlik sistemine bütçeden yapılan transferler, 2002 yılında 11,2 katrilyon lirayı bulmuştur. Bu rakam bütçe harcamalarının %9,7'sine ve milli gelirin de %4'üne karşılık gelmektedir.

2002 mali yılında konsolide bütçe gelirlerinin %78,1'lik kısmı olan 59,6 katrilyon lira, vergi gelirlerinden sağlanmıştır. Vergi gelirlerinin dağılımına bakıldığında ağırlığın 11,5 katrilyonu geçen tahsilat miktarıyla dahilde alınan KDV'de olduğu görülmektedir. Dahilde alınan KDV, toplam kamu gelirlerinin %15,1'ini oluşturmaktadır.

İkinci en büyük gelir kalemi ise %11,6'lık pay ile, ithalde alınan KDV olmuştur. Akaryakıt tüketim vergisi %8,3'lük, Özel Tüketim Vergisi de %7,9'luk pay ile KDV'yi izlemektedir. Gelir vergilerinin toplam gelirler içindeki payı %18 olmakla birlikte bu miktarın %16,4'ü tevkifatlardan oluşmuştur. Beyana dayanan gelir vergileri ise sadece %1,1'lik bir paya sahiptir. Kurumlar vergisinin toplam gelirler içindeki ağırlığı %7,3 olarak hesaplanmıştır.

Tablolardan da görüleceği gibi, hem büyüklükleri hem de toplam bütçe içindeki ağırlıkları bakımından önem taşıyan ciddi artış kalemleri, hazine bonosu faizleri ile sosyal güvenlik harcamalarıdır. Devlet tahvillerinin döviz cinsinden veya dö-

vize endeksli kısmında kur artışlarından kaynaklanan büyümenin etkisi bu oranlarda yer almadığından toplam faizlerdeki artış sınırlı görülmektedir. Ağustos ayından itibaren seçim kararının kamu harcamalarını nasıl etkilediği de yine bu göstergelerden anlaşılmaktadır.

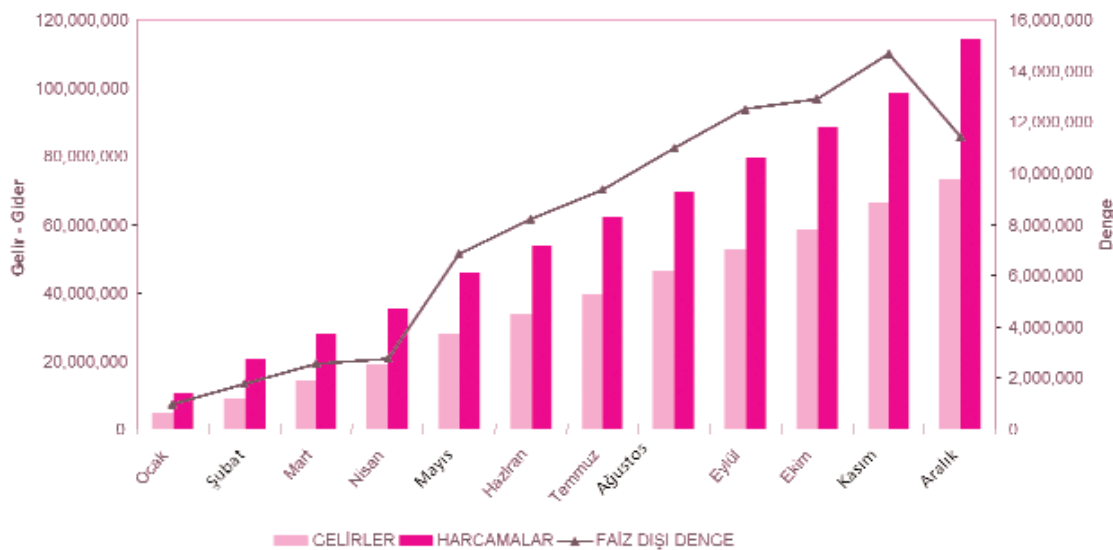
İç borç faizlerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payı %40,5, milli gelir içindeki payı da %16,7 olarak hesap edilmektedir. Faiz dışı harcamalar esas alındığında, 2002 mali yılı bütçesi 11,4 katrilyon lira, bir başka deyişle milli gelirin %4,1'i kadar fazla vermiştir.

Tablo II-5 : 2002 Yılı Konsolide Bütçe Rakamları
(Özel Ödenek Açısından Düzeltilmiş - Kümülatif Trilyon TL)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
GELİRLER	4.796	9.283	13.927	18.739	28.075	33.776	39.651	46.350	52.770	58.843	66.609	73.569
VERGİ GELİRLERİ	3.889	7.699	11.696	15.306	21.037	25.485	30.462	36.481	41.979	47.208	54.023	59.634
VERGİ DIŞI GELİRLER	907	1.584	2.231	3.433	7.038	8.291	9.189	9.869	10.792	11.636	12.587	13.935
HARCAMALAR + BORÇ VERME - GERİ ÖDEME	10.577	20.744	27.921	35.585	45.858	54.029	62.273	69.949	79.583	88.528	98.734	114.002
1. HARCAMALAR	10.437	20.534	27.592	35.222	45.306	53.252	61.929	69.590	79.014	87.921	98.046	113.512
PERSONEL	1.871	3.525	5.221	6.987	8.982	10.793	12.703	14.474	16.446	18.620	20.748	23.160
DİĞER CARİ	36	153	444	987	1.534	1.907	2.640	3.229	3.704	4.463	5.240	7.532
YATIRIM	33	155	266	608	1.000	1.307	1.944	2.396	2.965	3.614	4.202	5.681
TRANSFER	8.497	16.701	21.662	26.639	33.789	39.245	44.641	49.490	55.899	61.224	67.856	77.139
FAİZ HARCAMALARI	6.783	13.258	16.540	19.592	24.631	28.465	31.956	34.559	39.322	42.581	46.813	51.871
İç Borç	6.424	12.513	15.488	18.159	22.814	26.191	29.286	31.439	35.939	38.685	42.268	46.807
Dış Borç	359	744	1.052	1.433	1.817	2.274	2.671	3.120	3.382	3.896	4.545	5.064
2. BORÇ VERME - GERİ ÖDEME	140	210	329	363	552	777	344	359	569	607	687	489
BORÇ VERME	158	240	371	454	654	893	1.010	1.059	1.372	1.454	1.575	1.685
Garantili Dış Borçlar	133	191	298	367	530	741	830	851	1.135	1.188	1.281	1.363
Yap - İşlet - Devret Garantileri	25	49	73	86	124	151	180	208	237	266	294	322
GERİ ÖDEME	18	30	42	91	102	116	666	700	804	847	888	1.195
Garantili Dış Borçlar	18	30	42	91	102	116	666	700	804	847	888	1.195
Yap - İşlet - Devret Garantileri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
FAİZ DIŞI DENGE	1.002	1.797	2.546	2.746	6.848	8.211	9.335	10.960	12.509	12.897	14.689	11.438
BÜTÇE DENGESİ	-5.781	-11.461	-13.995	-16.846	-17.783	-20.253	-22.621	-23.599	-26.813	-29.685	-32.124	-40.432

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı

Şekil II 2: Kümülatif Konsolide Bütçe Faiz Dışı Dengesi (Milyar TL.)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı

Tablo II-6 : 2002 Yılı Konsolide Bütçe Harcamaları

	Milyar TL	Değişim %	Pay %
Harcamalar	115.485.633	43,3	100,00
Faiz Hariç Harcamalar	63.614.975	61,0	55,08
I. Personel	23.160.297	52,3	20,05
İşçilik Giderleri	3.201.080	26,1	2,77
Diğer Personel Giderleri	19.959.217	57,5	17,28
II. Diğer Cari	7.889.422	50,7	6,83
M.S.B.	4.528.188	38,2	3,92
Jandarma	607.237	69,9	0,53
Emniyet	287.604	85,6	0,25
Diğer Kuruluşlar	2.466.393	70,4	2,14
III. Yatırım Harcamaları	6.887.544	66,0	5,96
IV. Transfer Harcamaları	77.548.370	38,5	67,15
1. Faiz Ödemeleri	51.870.658	26,3	44,92
İç Borç Faizi	46.807.037	24,8	40,53
Devlet Tahvil Faizi	34.327.248	8,6	29,72
Hazine Bono Faizi	12.479.789	112,1	10,81
Kısa Vadeli Avans Faizi	0		0,00
Dış Borç Faizi	5.063.621	41,9	4,38
2. KİT'lere Transferler	2.170.000	96,0	1,88
KİT'lere Sermaye Transferi	1.398.000	38,2	1,21
Görev Zararları	772.000	708,5	0,67
3. Vergi İadeleri	5.665.743	94,2	4,91
İhracatta KDV İadesi	3.475.753	105,4	3,01
Emeklilere Vergi İadesi	560.136	88,2	0,49
Reddiyat	1.629.854	75,6	1,41
4. Sosyal Güvenlik	11.205.000	119,2	9,70
Emekli Sandığı	4.822.000	83,7	4,18
SSK	3.180.000	335,6	2,75
BAĞKUR	2.943.000	104,8	2,55
İşsizlik Sigorta Fonu	260.000	-18,8	0,23
5. Kamulaştırma	269.829	153,3	0,23
6. Devlet İştirakleri Kat. Payı	25.000	-95,1	0,02
7. Belediyeler	50.585	-12,4	0,04
8.Siyasi Partilere	122.114	446,3	0,11
9.MTA'ya Yardım	73.000	47,1	0,06
10.TUBİTAK'a Yardım	83.435	55,8	0,07
11.İstihbarat Hiz. Gid	160.149	51,7	0,14
12. Kıbrıs	391.535	63,3	0,34
13. Uluslararası Kur.Kat.Payı	61.842	27,9	0,05
14. Kredi Yurtlar	445.000	64,6	0,39
15. Tarımsal Destekleme	1.867.600	80,9	1,62
Pamuk ve Diğer Ürünler	240.000	-33,7	0,21
Gübre	0		0,00
Hayvancılık	75.000	53,1	0,06
Doğrudan Gelir Desteği	1.469.000	193,3	1,27
Tütün Ofisi	83.600		0,07
Şeker Pancarı Alımı	0		0,00
16. Fon Ödemeleri	234.000	-84,2	0,20
Destekleme Fiyat İstikrar Fonu	234.000	-16,4	0,20
Afetler Fonuna Ait Hizmetler	0	-100,0	0,00
Diğer Fonlar	0	-100,0	0,00
17. Program Dışı Görev Zararı	50.000	-87,1	0,04
18. Geçen Yıllar Borçları	133.877	52,8	0,12
19. Öğr. Yap. Sos Transfer	196.218	46,2	0,17
20. Yedek Ödenek	0		0,00
21. Yatırımları Hızlandırma Öd.	0		0,00
22. Deprem	0		0,00
23. Diğer Transferler	2.472.785	107,5	2,14

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı

Tablo II-7 : 2002 Yılı Konsolide Bütçe Gelirleri

	2002	Değişim %	Pay %
Gelirler (A+B)	76.400.450	48,2	100,00
A. Genel Bütçe Gelirleri (I+II+III)	75.301.984	48,0	98,56
I. Vergi Gelirleri (a+b+c+d+e)	59.634.483	50,1	78,06
a. Gelirden Alınan Vergiler (1..5)	19.343.131	23,6	25,32
1. Gelir Vergisi	13.717.630	18,5	17,95
- Beyana Dayanan Gelir Vergisi	860.621	77,6	1,13
- Basit Usulde Gelir Vergisi	41.164	54,8	0,05
- Gelir Vergisi Tevkifatı	12489462	15,1	16,35
- G.V.K. Göre Alınan Geçici Vergi	325.271	52,3	0,43
- Devlet Tahvilı Hazine Bonosu Faizi	1.112	439,8	0,00
2- Kurumlar Vergisi	5.575.489	51,7	7,30
- Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	1.079.548	56,5	1,41
- Kurumlar Vergisi Tevkifatı	52.287	48,2	0,07
- K.V.K. Göre Alınan Geçici Vergi	4.443.654	50,6	5,82
3-Ek Gelir Vergisi	6.191	-3,7	0,01
4-Faiz Vergisi	41.372	-89,2	0,05
5-Ek Kurumlar Vergisi	2.449	-37,3	0,00
b. Servetten Alınan Vergiler (1..4)	734.338	69,5	0,96
1. Motorlu Taşıtlar Vergisi	695.936	74,5	0,91
2. Veraset ve İntikal Vergisi	30.061	37,4	0,04
3. Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi	3.264	-43,7	0,00
4. Ek Emlak Vergisi	5.077	-24,6	0,01
c. Mal ve Hizmetlerden Alınan V. (1...11)	30.068.084	66,1	39,36
1. Dahilde Alınan KDV	11.542.737	58,3	15,11
2. Ek Vergi	1.147.036	39,8	1,50
3. Taşıt Alım Vergisi	143.406	-52,7	0,19
4-Özel Tüketim Vergisi	6.007.370		7,86
5. Akaryakıt Tüketim Vergisi	6.353.549	12,3	8,32
6. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	983.429	-34,9	1,29
7. Damga Vergisi	1.313.468	57,5	1,72
8. Harçlar	1.145.050	52,5	1,50
9. Özel İletişim Vergisi	852.250	43,9	1,12
10. Özel İşlem Vergisi	512.665	60,1	0,67
11.4705 S.K.G.Tahsil Ed.Özel İşlem V.	67.124	182,6	0,09
d. Dış Ticaretten Al. Vergiler (1+2+3)	9.487.176	70,9	12,42
1. Gümrük Vergileri	594.698	55,6	0,78
- Akar.Dışı Mad.Al.G.Ver.	590.927	55,6	0,77
- Akaryakıt Al.Güm.Ver.	3.410	53,3	0,00
- Tek ve Maktu Ver.	361	98,4	0,00
2. İthalde Alınan KDV	8.857.452	72,0	11,59
3. Diğer Dış Ticaret Gelirleri	35.026	79,7	0,05

e. Kaldırılan Vergi Artıkları	1.754	130,5	0,00
II. Vergi Dışı Normal G. (a+b+c+d+e+f)	10.876.744	46,6	14,24
a. Devletçe Yön. Kurumlar Has.	3.202.002	492,9	4,19
b. Devlet Patrimuvanı Gelirleri (1...6)	3.513.841	-21,8	4,60
1. Taşınmaz Mallar Satış Gelirleri	169.295	-36,1	0,22
2. Taşınmaz Mallar İdari Gelirleri	197.225	64,5	0,26
- Lojman Kira Gelirleri	98.454	72,1	0,13
- Ecrimisil Gelirler	25.464	32,8	0,03
- Diğer Taşınmaz Mallar İdari Gel.	73.307	68,5	0,10
3. Taşınır Mallar Gelirleri	199.942	62,1	0,26
4. Hazine Portföyü ve İştirak Gel.	1.603.915	-47,9	2,10
5. Döner Sermaye Gelirleri	387.408	75,1	0,51
6. KİT lerden Sağl.Gel.	956.056	39,5	1,25
c. Faizler, İkras ve Taviz.Geri Al.	1.561.987	197,8	2,04
d. Cezalar (1+2+3)	1.391.076	50,5	1,82
1. Para Cezaları	109.944	84,1	0,14
2. Vergi Zam ve Cezaları	1.186.879	37,3	1,55
3. Trafik Cezaları	94.253	229.785,4	0,12
e. Çeşitli Gelirler	539.838	-23,7	0,71
f.Rek. Kur.,RTÜK,İMKB ve SPK'dan Sağ.Gel.	668.000	189,2	0,87
III. Özel Gelirler ve Fonlar (a...h)	4.790.757	28,2	6,27
a. Hibe ve Yardımlar	405.391	1.930.333,3	0,53
b. Fonlar (1+2+3+4)	1.961.059	-33,1	2,57
1. Tasfiye Edilen Fon Gelirleri	875.576		1,15
2. Bütçeleştirilen Fon Gelirleri	0	-100,0	0,00
3. Fonlardan Aktar. Miktar	293.760	-5,7	0,38
4. Diğer Fonlar	791.723	2.186,8	1,04
c. Eğitim Özel Gelirleri (4306 S.K.)	320.334	-31,2	0,42
d-Bedelli Askerlik Özel Geliri	40.550		0,05
e. Madeni Para Baskı Avansı	14.000	211,1	0,02
f. İh.Faz.Mal ve Hız.Sat.G.(3212 S.K.)	28.099	266,4	0,04
g. Kurum ve Müesseselerden	1.182.687	407,4	1,55
h. Diğer Özel Gelirler	838.637	809,2	1,10
B. Katma Bütçe Öz Gelirleri (I+II+III)	1.098.466	68,4	1,44
I. Vergi Gelirleri	41.993	422,2	0,05
II. Vergi Dışı Normal Gelirler	235.922	-32,5	0,31
III. Özel Gelirler ve Fonlar	820.551	178,4	1,07

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı

B. KAMU KESİMİ BORÇLARI

2002 yıl sonu itibariyle toplam 148,5 milyar dolar olarak hesaplanan konsolide bütçe borç stokunun, %62'sini iç borç stoku ve %38'ini dış borç stoku oluşturmaktadır. Toplam 56,8 milyar dolar olan dış borç stokunun 23,1 milyar dolarını tahvil stoku ve 33,7 milyar dolarını kredi stoku oluşturmaktadır.

Stokun döviz kompozisyonuna bakıldığında, toplam stokun yaklaşık %70'ini 62,2 milyar dolarlık payı ile TL ve 42,9 milyar dolarlık payı ile dolar yükümlülüklerin oluşturdukları dikkati çekmektedir. %13 oranında payıyla SDR cinsi ve %12 oranında payıyla Euro cinsi/endeksli yükümlülüklerin oranı, TL ve ABD doları cinsi yükümlülükleri takip etmektedir. Diğer yandan, stokun faiz kompozisyonuna bakıldığında değişken faizli borçların konsolide borç stoku içindeki payının %55, sabit faizli borçların payının ise %45 olduğu görülmektedir.

Tablo II-8 : 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stoku

	Katrilyon TL	Milyar \$	Pay %	GSMH'ya Oranı %
TOPLAM	243,1	148,5	100,0	88,9
İç Borç Stoku	149,9	91,7	61,8	54,8
Dış Borç Stoku	93,2	56,8	38,2	34,1
Tahviller	37,9	23,1	15,6	13,9
Krediler	55,4	33,7	22,7	20,2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Not: Geçici rakamlar. 31.12.2002 TCMB Döviz Kurları esas alınmıştır.

Tablo II-9 : 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stoku Döviz Kompozisyonu (Milyar ABD Doları)

	TL	USD	EUR	SDR	JPY	Diğer	Toplam,
TOPLAM	62,2	42,9	18,4	19,9	4,4	0,8	148,5
İç Borç Stoku	62,2	20	3,5	5,9			91,7
Dış Borç Stoku		22,8	14,9	13,9	4,4	0,8	56,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo II-10 : 2002 Yılı Kamu Finansman Durumu (Milyar ABD Doları)

Ödemeler	89,2
İç Borç Servisi	79,6
Anapara	52,4
Faiz(*)	27,2
İç Borç Servisi	79,6
Piyasaya Ödeme	51,4
Kamuya Ödeme	28,2
Dış Borç Servisi	9,6
Anapara	6,2
Faiz	3,4
Finansman	89,2
İç Borçlanma	63,4
Piyasadan	55,3
Kamuya Satışlar	8,1
Diğer Finansman	25,8
Faiz Dışı Fazla	9,4
Özelleştirme	0,0
Uluslararası Kuruluşlar(**)	13,2
Dış Borçlanma	3,5
Kasa Kullanımı	-0,3
Toplam Roll-over Rasyosu (%)	81,0
Piyasa Roll-over Rasyosu (%)	101,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

* Faiz ödemelerinde, nakit bazlı hareketler esas alınmıştır.

** İMF ve Dünya Bankası kredileri dahildir.

***Piyasa roll-over rasyosunun hesaplanmasına kamu bankaları ödemeleri dahil edilmiştir

1. İÇ BORÇ STOKU

Türkiye ekonomisi 2002 yılında, önceki iki yılda olduğu gibi, ekonomik bir kriz yaşamamıştır ancak, siyasi gelişmeler birincil ve ikincil piyasalarda önemli dalgalanmalara neden olmuştur. 2002 yılında piyasalarda yaşanan gelişmeleri üç dönem içinde değerlendirmek mümkündür: İlk dönem 2001 yılı ikinci yarısında uzun süre çok yüksek seviyelerde seyreden, Ekim ayında düşmeye başlayan ve Şubat ayında Hazine tarafından kullanılan 9,1 milyar ABD doları tutarındaki İMF kredisinin etkisiyle, 2002 yılının ilk aylarında da düşmeye devam eden kurun ve faizlerin iniş eğiliminde olduğu dönemdir. İkinci dönem, Mayıs başında Başbakan'ın rahatsızlanması ile başlayan ve erken seçim kararının alındığı 31 Temmuz tarihine kadar devam eden siyasi belirsizliğin yoğun olduğu dönemdir.

Bu belirsizliğin başladığı dönem öncesinde yıllık bileşik bazda %50 düzeylerine inen TL cinsinden iskontolu senet ihalelerinde oluşan Hazine'nin borçlanma maliyeti bu dönemde %80 seviyesine yaklaşmıştır. Son dönemde ise, seçim kararının alınması sonrasında piyasalardaki hareketlilik azalmış; seçimlerin ertelenmesi tartışmalarının son bulduğu 1 Ekim 2002 tarihinden sonra, faiz ve kurlar düşmeye başlamıştır. Kasım ayındaki genel seçimlerin sonrasında devam eden bu olumlu gidiş, yılın son günlerinde tersine dönmüştür.

2002 yılında nakit karşılığı yapılan nakit iç borçlanmaların üçer aylık gelişmeleri incelendiğinde, ihale ile satılan sabit faizli TL cinsinden senetlerin toplam içindeki payının %62 ile % 75 arasında değiştiği görülmektedir.

Tablo II-11 : İç Borç Döviz / Faiz Yapısı (Trilyon TL., %)

	2001(*)	(%)	2002 ARALIK(*)	(%)
NAKİT	58.354	47,8%	89.271	59,6%
SABİT GETİRİLİ	17.745	14,5%	37.576	25,1%
DEĞİŞKEN FAİZLİ	11.426	9,4%	17.384	11,6%
DÖVİZ CİNSİNDEN	7.133	5,8%	16.513	11,0%
DÖVİZE ENDEKSLİ	22.050	18,1%	17.799	11,9%
-IMF Kredisi	13.768	11,3%	9.685	6,5%
-Takas	7.740	6,3%	7.649	5,1%
-Diğer	542	0,4%	466	0,3%
NAKİT DIŞI	63.804	52,2%	60.599	40,4%
SABİT GETİRİLİ	-	0,0%	-	0,0%
DEĞİŞKEN FAİZLİ	49.513	40,5%	46.734	31,2%
DÖVİZ CİNSİNDEN	12.398	10,1%	11.891	7,9%
DÖVİZE ENDEKSLİ	1.893	1,6%	1.973	1,3%
TOPLAM STOK	122.157	100,0%	149.870	100,0%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

* Geçici

Tablo II-12 : İç Borç Stokunun Vade Yapısı (Milyar TL)

	2001			2002 ARALIK		
	MİKTAR	%	Ort. Vadeye Kalan Gün (AY)	MİKTAR	%	Ort. Vadeye Kalan Gün (AY)
GENEL TOPLAM	122.157.260	100,0	38,9	149.869.691	100,0	32,1
NAKDEN SATILAN	58.353.506	47,4	20,2	89.270.971	59,6	12,8
TAHVİL	40.703.763	32,9	27,5	52.251.115	34,9	18,9
1 Yıl	7.860.426	6,5	7,6	5.079.199	3,4	4,3
Kırk Vade (1Yıl- 2Yıl)	3.628.522	3,0	7,5	14.198.051	9,5	11,9
2 Yıl	5.537.090	4,6	15,3	14.655.266	9,8	13,7
Kırk Vade (2Yıl- 3Yıl)	818.382	0,7	7,0	0	0,0	0,0
3 Yıl	5.050.403	4,1	23,9	3.607.976	2,4	17,8
4 Yıl	13.768.271	10,7	43,9	9.684.525	6,5	31,9
5 Yıl	4.040.669	3,3	54,2	5.026.099	3,4	44,1
BONO	17.649.743	14,5	3,4	37.019.856	24,7	4,2
1- 3 Ay	2.965.348	2,4	1,4	3.829.365	2,6	1,5
Kırk Vade (3Ay-6Ay)	5.848.599	4,8	2,4	8.412.364	5,6	2,7
6 Ay	1.079.347	0,9	3,4	0	0,0	0,0
Kırk Vade (6Ay-9Ay)	6.646.843	5,4	5,3	10.471.525	7,0	3,4
9 Ay	0	0,0	0,0	787.734	0,5	4,2
Kırk Vade (9Ay-1Yıl)	1.109.605	0,9	2,2	13.518.867	9,0	6,7
NAKİT DIŞI SATILAN	63.803.754	52,6	55,9	60.598.720	40,4	60,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

* Oluşan kur farkları ilgili vadelerinde gösterilmektedir.nak: Hazine Müsteşarlığı

** Geçici

Tablo II-13 : İç Borçlanma İhalelerinde Ortalama Faiz Ve Vade

	ORTALAMA FAİZ (%)		Ortalama Vade (Gün)
	Basit	Bileşik	
2001	75,9	96,5	147
2002			
OCAK	62,6	77,5	292
ŞUBAT	64,0	75,2	382
MART	61,4	71,0	345
NİSAN	54,6	60,6	284
MAYIS	50,9	56,5	277
HAZİRAN	60,9	70,1	145
TEMMUZ	61,5	72,1	156
AĞUSTOS	57,4	64,9	242
EYLÜL	54,6	63,3	207
EKİM	59,3	65,0	283
KASIM	47,3	52,7	181
ARALIK	46,3	50,4	266
2002 Yıllık	56,0	63,9	250
2003			
OCAK	52,6	56,7	262
ŞUBAT	52,7	55,0	280
MART	56,7	59,9	278
2003 OCAK-MART	54,0	57,2	273

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

İhale yöntemi ile ihraç edilen 3 ayda bir kupon ödemeli değişken faizli TL cinsi senetlerin, toplam nakit iç borçlanma içindeki payı faizlerin iniş eğiliminde olduğu 2002 yılının ilk üç ayında %21,5 gibi yüksek bir paya sahipken yılın geri kalan kısmında bu oran %6'ya inmiştir. Bunun temel sebebi, 2002 Mayıs ayı itibariyle başlayan siyasi belirsizlik ortamının piyasaları olumsuz etkilemesidir. Siyasi belirsizlik ortamında yatırımcıların uzun vadeli tahvillere olan talebi azalmıştır. 2002 yılı sonunda iç borç stoku, 2001 yılı sonuna kıyasla %22,7 oranında artarak 149,9 katrilyon TL'ye (91,7 Milyar ABD doları) yükselmiştir. 2002 yıl sonu itibariyle iç borç stokunun %68'lik kısmını TL cinsinden; %32'lik kısmını döviz cinsinden DİBS stoku oluşturmaktadır. Stokun faiz kompozisyonuna bakıldığında, top-

lam stok içinde değişken faizli DİBS'lerin payının %64; sabit faizli DİBS'lerin payının %36 olduğu görülmektedir. 2002 yıl sonu itibariyle toplam iç borç stokunun ortalama vadeye kalan gün sayısı 32,1 ay olarak gerçekleşmiştir.

Siyasi belirsizlik ortamında yatırımcıların uzun vadeli tahvillere olan talebi azalmıştır. 2002 yılı sonunda iç borç stoku, 2001 yılı sonuna kıyasla %22,7 oranında artarak 149,9 katrilyon TL'ye (91,7 Milyar ABD doları) yükselmiştir.

2. DIŞ BORÇ STOKU

Toplam 56,8 milyar dolarlık konsolide bütçe dış borç stokunun %66'sını 22,8 milyar ABD doları tutarındaki dolar yükümlülüklerimiz ile 14,9 milyar ABD Doları tutarındaki Euro yükümlülüklerimiz oluşturmaktadır. Dış borç stokunun alt kalemleri incelendiğinde, kredi ve tahvillerin toplam stok içindeki paylarının sırasıyla %59 ve %41 olduğu görülmektedir. Dış borç stoku içinde ABD doları ve Euro cinsinden yükümlülüklerimizden sonra en büyük paya 13,3 milyar ABD doları tutarındaki İMF'den sağlanan SDR cinsi krediler sahiptir.

Konsolide bütçe dış kredi stokunun döviz kompozisyonu içinde ABD doları ve SDR cinsinden yükümlülükler toplamı %78 paya sahiptir. Kredi stokunun faiz kompozisyonuna bakıldığında değişken faizli yükümlülüklerin payının %64, sabit faizli yükümlülüklerin %36 olduğu görülmektedir. Dış borç tahvil stoku içinde değişken faizli olanların payı göz ardı edilebilecek olup, stokun tamamı sabit faizli olarak değerlendirilmiştir.

Tahvil stokunun döviz kompozisyonuna bakıldığında ise stokun %91'ini 10,7 milyar ABD doları tutarındaki Euro cinsi ve 10,4 milyar ABD doları tutarındaki dolar cinsi tahvillerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo II-14 : Dış Borçlar (Milyon ABD Doları)

	2000	2001	2002- Q3
Vadesine Göre	119.692	115.186	127.477
Kısa Vadeli	28.301	16.241	14.071
Orta-Uzun Vadeli	91.391	98.945	113.406
Borç Alana Göre	119.692	115.186	127.477
Orta-Uzun Vade	91.391	98.945	113.406
A. Toplam Kamu	48.809	46.278	61.683
Genel Hükümet	43.386	41.147	56.842
Konsolide Bütçe	40.537	38.764	54.570
B. TCMB	13.429	23.753	20.384
TCMB Kredileri	3.705	13.643	7.849
Kredi Mektuplu DTH	9.724	10.110	12.535
C. Özel	29.153	28.915	31.338
Finansal	7.582	5.459	5.315
Finansal Olmayan	21.571	23.456	26.023
Kısa Vade	28.301	16.241	14.071
A. TCMB	653	590	470
B. Ticari Bankalar	16.900	7.997	5.705
C. Diğer Sektörler	9.748	7.654	7.896
Tahviller (Konsolide Bütçe)	20.906	20.139	21.808
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı			

Parasal Gelişmeler

A. PARA POLİTİKASI

2000 yılı başında benimsenen ve “döviz kuru hedeflemesi”ni (exchange rate targeting) esas alan parasal çerçevenin 2001 yılı şubat krizi sonrası terk edilmesi ile birlikte, fiyat istikrarı ve enflasyonun aşağı çekilmesi amacına yönelik olarak yeni bir parasal çerçeveye geçilmiştir. “Parasal Hedefleme” (Monetary Targeting) olarak bilinen bu çerçeve esas itibariyle Merkez Bankası’nın kontrol edileceği belirli bir parasal büyüklüğün hedeflenmesine dayanmaktadır. “Parasal Hedefleme” yoluyla etkin bir para politikası izleyebilmek için, nihai hedef (enflasyon oranı) ile ara hedef (seçilmiş bir parasal büyüklük) arasında güçlü ve istikrarlı bir ilişkinin var olması; Merkez Bankası’nın da elindeki para politikası araçları ile bu ara hedefi kontrol edebilme kabiliyetine sahip olması gerekir. 2002 yılında “Parasal Hedefleme”, nominal çıpa olarak “para tabanı”ni esas almış ve bu parasal büyüklüğün aynı yıl için öngörülen enflasyon ve reel büyüme hedeflerine paralel olarak %40 oranında genişlemesi hedeflenmiştir. Para politikası iki performans kriterine dayandırılmıştır: (1) para tabanında %40 artış, (2) net uluslararası rezervlerin belirli bir alt sınırın taahhüdü. Merkez Bankası bilançosundaki Net İç Varlıklar (NİV) ise “gösterge” niteliğinde bir parasal büyüklük olarak izlenmeye başlamıştır.

Gelecekte şartların oluşmasına bağlı olarak “Enflasyon Hedeflemesi”ne geçmeyi planlayan Merkez Bankası, “Parasal Hedefleme” yanında örtük bir enflasyon hedeflemesi politikası da izlemeye çalışmaktadır. Zira, Merkez Bankası para politikasını oluştururken daha ziyade gelecek dönem enflasyon beklentilerine ağırlık vermeyi öngörmektedir.

İktisat literatüründe ve uygulamada nispeten yeni sayılabilecek bir yaklaşım olan “Enflasyon Hedeflemesi”, esas itibariyle, Merkez Bankası’nın enflasyonu kontrolde, başka herhangi bir ara hedef ya da hedefler kullanılmaksızın bizihi enflasyonun kendisini hedeflemesi, hedef enflasyon oranını “nominal çıpa” olarak kullanmasıdır.

“Enflasyon Hedeflemesi”nde temel ön koşullardan birisi de enflasyon oranı dışında başka bir nominal çıkanın (örneğin döviz kuru) hedeflenmemesi gerekir. Merkez Bankası’nın bu temel ön koşulu sağlamaya yönelik olarak dalgalı kur rejiminin gereklerine göre hareket ettiği gözlenmiştir. 2000 yılı başında uygulamaya konan ve 2001 yılı Şubat ayında terk edilen “döviz kuru hedeflemesi”ndeki durumun aksine, dalgalı kur rejimi ile birlikte Merkez Bankası’nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki kontrolünün arttığı ve daha aktif bir para politikası izleme imkanına kavuştuğu gözlenmektedir. (Döviz kuru hedeflemesinde Merkez Bankası’nın aktif bir para politikası izleme imkanı ortadan kalkmıştı.)

2002 yılının ilk yarısında olumlu beklentiler ve enflasyonist baskılardaki nisbi azalmaya paralel olarak Merkez Bankası’nın overnight (gecelik) faiz oranı %59’dan %48’e, Merkez Bankası’ndan borçlanma faiz oranını ise %62’den %55’e inmesi mümkün olmuştur. Ancak daha sonraki aylarda yaşanan siyasi belirsizlik ve olumsuzluklar sonucu TL faiz oranları ve döviz kuru, istikrarsız bir eğilim sergilemeye başlamıştır. 3 Kasım seçimleri ile birlikte siyasi belirsizliğin sona ermesi ile overnight faiz oranları %44’e, Merkez Bankası’ndan borçlanma faiz oranları ise %51’e gerilemiştir.

Merkez Bankası, 2003 yılı Ocak ayında yaptığı açıklamada, şartların netleşmesine bağlı olarak 2003 yılı içinde “enflasyon hedeflemesi” rejimine resmi olarak geçmeyi amaçladığını belirtmiştir. Merkez Bankası Irak savaşının piyasalar üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini sınırlandırmak amacıyla, savaşın başlaması ile birlikte, TL ve döviz borç verme faiz oranlarını aşağı çekmiş, piyasalara gerekli likiditeyi sağlayacağını ve döviz kurunda üst ve alt yönde meydana gelebilecek aşırı dalgalanmalara karşı gerektiğinde döviz kuruna müdahale edebileceğini ilan etmiştir. Bu tedbirler ve dalgalı kur sistemi krizin piyasalarda büyük iniş çıkışlara neden olmadan atlatılmasına katkı sağlamıştır.

B. PARA ARZI

En likit para tanımı olarak bilinen ve emisyonla bankalardaki TL nakdini ifade eden tedavüldeki para miktarının 2002 yılında %50,1 oranında artması, dar tanımlı para arzı M1'deki %25'e yakın nominal genişlemenin temel kaynağını oluşturmuştur. Böylece 2002 yılında ekonomide nominal parasal genişleme aynı yıl gerçekleşen enflasyon oranının bir miktar altında kalmış; diğer bir ifade ile 2002 yılında ekonomide reel bir parasal genişleme yaşanmamış, sıkı parasal disiplinin devam ettiği gözlenmiştir.

M1 para arzı %24,1, M2 para arzı %22,1 yurt içi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden M2Y para arzı %28,1, M3 para arzı da %27,3 oranında nominal bir genişleme göstermiştir. Merkez Bankası para politikasının hem “ara hedefi” (intermediate target) hem de performans kriteri olan para tabanı 2002 yılında %33,6 artış gösterirken, bu artışa en büyük katkıyı %44,6 artış ile tedavüle çıkan para (emisyon) sağlamış, para tabanında yıl içinde gözlenen seyir büyük ölçüde emisyondaki hareketler tarafından belirlenmiştir.

Para Yaratma Çarpanlarında (money creation multiplier) bir önceki yıl sonuna göre 2002 yılında kayda değer bir değişme gözlenmemiştir. 2002 yılı sonu itibarıyla M1/Rezerv para oranı %133,7, M2/Rezerv para oranı %573,9, M3/Rezerv para oranı ise %604 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tedavül hızında ise bir miktar hızlanma gözlenmiş, M1/GSMH 2001 yılı sonunda %6,2'den, 2002 yılı sonunda %5,2'ye, M2/GSMH oranı ise %26,2'den %22,4'e gerilemiştir. Ekonomideki dolarizasyon oranında (döviz tevdiat hesaplarının M2Y para arzına olan oranı olarak ölçülen) ise kayda değer bir değişiklik olmamıştır.

Emisyonun 2003 yılının ilk çeyreğinde geçen yılın aynı dönemine oranla daha hızlı genişlediği ve %8,7 oranında arttığı gözlenmektedir.

Tablo III-1 : Parasal Göstergeler (Milyar TL)

	2002 Sonu	2001 Sonu	Yüzde Değişme
EMİSYON	7.707.082	5.328.876	44,6
TEDAVÜLDEKİ PARA	7.208.863	4.801.257	50,1
REZERV PARA	10.662.123	7.931.613	34,4
MB KREDİLERİ	250.000	750.000	
M1 PARA ARZI	14.258.860	11.485.861	24,1
M2 PARA ARZI	61.195.275	50.104.303	22,1
M2Y PARA ARZI	133.450.273	104.132.803	28,1
M3 PARA ARZI	64.399.837	50.587.717	27,3
M1/REZERV PARA (%)	133,7	133,2	
M2/REZERV PARA	573,9	581,2	
M3/REZERV PARA	604,0	618,7	
M1/GSMH (%)	5,2	6,2	
M2/GSMH (%)	22,4	26,2	
M3 GSMH (%)	23,6	28,2	
DOLARİZASYON ORANI(%) ⁽¹⁾	54,2	54,9	
Kaynak: TCMB			
⁽¹⁾ Döviz tevdiat hesaplarının M2Y para arzına oranı			

Tablo III-2 : Para Arzı (Milyar TL)

			OCAK-MART	Yüzde Değişim
	28 Mart 2003	27 Aralık 2002	2003	2002
TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	8.377.946	7.707.082	8,7	4,4
M1 PARA ARZI	14.621.760	14.258.860	2,5	3,7
* Tedavüldeki Para	7.880.710	7.208.863	9,3	2,4
* Vadesiz Ticari Mevduat	3.639.977	3.784.187	-3,8	-4,7
* Vadesiz Tasarruf Mevduatı	3.100.390	3.262.560	-5,0	14,0
M2 PARA ARZI	63.412.493	61.195.275	3,6	6,6
* Vadeli Ticari Mevduat	7.493.144	8.261.003	-9,3	2,1
* Vadeli Tasarruf Mevduatı	41.297.589	38.675.412	6,8	8,3
M2Y PARA ARZI	132.877.845	133.450.273	-0,4	-0,8
* M2	63.412.493	61.195.275	3,6	6,6
* Yurtiçi Kaynaklı DTH	69.465.352	72.254.998	-3,9	-6,9
M3 PARA ARZI (¹)	68.210.249	64.399.837	5,9	5,4
Kaynak: TCMB (¹) M2 + Resmi Mevduat + TCMB'daki Diğer Mevduatlar				

Tedavüle çıkan para miktarında artışa karşın, vadesiz ticari ve tasarruf hesaplarında yılın ilk üç ayında gözlenen gerilemeye paralel olarak dar tanımlı para arzı (M1) ilk çeyrekte %2,7 oranında artarken, M2'deki artış hızı %3,6 oranında gerçekleşmiştir. Gerek dar ve gerekse geniş tanımlı para arzlarının bu yılın ilk çeyreğinde yavaş arttığı ve reel olarak azaldığı gözlenmiştir.

C. KREDİ GELİŞMELERİ

2001 yılında kredi piyasasının arz ve talep yönündeki olumsuz gelişmelere paralel olarak reel bazda büyük çaplı bir daralma gösteren toplam kredi stokunun bu eğilimini 2002 yılında da devam ettirdiği gözlenmiştir. Toplam kredi stoku 2002 yılında yaklaşık %1 artışla yıl sonu itibarıyla 35,1 katrilyon TL seviyelerinde kalırken, reel olarak %30'a yakın bir daralma göstermiştir.

Toplam mevduat banka kredileri nominal olarak %2, kalkınma ve yatırım bankaları kredileri de %9,5 artış gösterirken, Merkez Bankası doğrudan kredileri 2001 yılı sonunda 750 trilyon TL'den 2002 yılı sonunda 250 trilyon TL'ye gerilemiştir. Mevduatın krediye dönüşüm oranı da 2001 yılı sonunda %33,5'ten 2002 yılı sonunda %27,4'e gerilemiştir.

2003 yılının ilk çeyreğinde mevduat bankalarınca açılan kredilerde %15'e yakın, kalkınma ve yatırım bankaları kredilerinde de %12,5 civarında bir genişleme gözlenmiştir. Merkez Bankası dolaysız kredileri daralma eğilimini bu yılın ilk çeyreğinde de sürdürmüş, %23 civarında azalma ile 191.5 trilyon TL civarına gerilemiştir.

Tablo III-3 : Mevduat Bankaları Bireysel Kredileri (Milyar TL)

			OCAK-MART
	28 Mart 2003	27 Aralık 2002	Yüzde Değişim
1. KREDİ KARTLARI	4.480.897	4.098.933	9,3
2. TÜKETİCİ KREDİLERİ	3.415.890	2.901.672	17,7
- KONUT	533.674	530.037	
- ARAÇ	1.233.992	1.230.813	
- DİĞER	1.648.224	1.618.890	
1+2 TOPLAM BİREYSEL KREDİLER	7.896.787	7.000.605	12,8
Kaynak: TCMB			

Tablo III-4 : Toplam Kredi Stoku (Milyar TL)

				OCAK-MART
				Yüzde Değişme
	28 Mart 2003	27 Aralık 2002	2003	2002
1. MEVDUAT BANKA KREDİLERİ	36.559.262	31.845.411	14,8	-1,0
a. Banka Kredileri	19.150.801	17.409.392	10,0	4,0
b. Yabancı Para	17.408.461	14.436.019	20,6	-6,6
2. KALKINMA VE YATIRIM BANKA KREDİLERİ	3.451.909	3.064.396	12,6	-10,3
3. MERKEZ BANKASI DOLAYSIZ KREDİLERİ	191.576	250.000	-23,4	0,0
TOPLAM KREDİ STOKU	40.202.747	35.159.807	14,3	-,17
Kaynak: TCMB				

Yılın ilk çeyreğinde toplam kredi stokundaki %14,3'lük nominal genişleme, aynı dönemde genel fiyat düzeyinde gözlenen artış hesaba katıldığında, ekonomideki kredi stokunun reel olarak kayda değer bir artış göstermediğine işaret etmektedir.

Tüketici kredilerinde bir önceki yıl yaşanan sorunlara karşın, bu tür kredilerin 2002 yılında %31 civarında artış gösterdiği ve reel olarak artmadığı görülmektedir. Kredi kartlarındaki bakiye ise %70 artış göstermiştir. Tüketici kredilerinin 2003 yılının ilk çeyreğinde %17,7, kredi kartlarının ise %9,3 arttığı gözlenmiştir.

D. MEVDUAT GELİŞMELERİ

Toplam banka mevduat hacmi 2002 yılında Türk lirası bazında %26,2 artışla 131 katrilyon TL düzeyine ulaşmıştır. Bu, toplam banka mevduat hacminin geçen yıl reel olarak bir miktar gerilediğine işaret etmektedir.

Yurtiçi kaynaklı mevduat artışı %25, yurtdışı kaynaklı mevduat artışı da %45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam mevduatın 2003 yılının ilk çeyreğinde nominal olarak artmadığı, reel olarak da gerilediği gözlenmiştir. Bu dönemde yurtiçi kaynaklı Türk lirası mevduatta %4,2 artış gözlenirken, yabancı para mevduatında (TL cinsinden) %4'e yakın bir gerileme gözlenmiştir. Bu durum aynı dönemde döviz kurunda gözlenen dalgalanma sebebiyle bir miktar "ters para ikamesi"nin gerçekleştiğine ve döviz mevduatından TL'ye bir miktar geçiş yaşandığını teyit etmektedir. Döviz tevdiat hesapları yılın ilk çeyreğinde ABD doları bazında %6'ya yakın bir gerileme göstermiştir. Kamu bankalarının toplam mevduat içindeki payı 2001 yılı sonunda %36 civarından 2002 yıl sonunda %38'e yükselirken, özel bankaların payı %62,3'ten %60,2'ye gerilemiştir. 2003 yılı Mart ayı sonu itibariyle kamu bankalarının payı, %37,8, özel bankaların payı %60,2, yabancı bankaların payı ise %2,0 düzeyinde olmuştur.

Tablo III-5 : Toplam Mevduat (Milyar TL)

				OCAK-MART
				Yüzde Değişme
	28 Mart 2003	27 Aralık 2002	2003	2002
1. YURTIÇİ KAYNAKLI MEVDUAT	128.100.728	128.549.197	-0,3	-1,6
a. Türk Lirası	58.635.376	56.294.199	4,2	5,1
b. Yabancı Para	69.465.352	72.254.998	-3,9	-6,9
2. YURTDIŞI KAYNAKLI MEVDUAT	2.519.931	2.468.939	2,1	-2,3
a. Türk Lirası	214.891	186.505	15,2	-0,3
b. Yabancı Para	2.305.040	2.282.434	1,0	-2,4
1+2 TOPLAM MEVDUAT	130.620.659	131.018.136	-0,3	-1,6
Kaynak: TCMB				

Tablo III-6 : Toplam Yurtiçi Kaynaklı Mevduat (Milyar TL)

OCAK-MART Yüzde Değişme				
	28 Mart 2003	27 Aralık 2002	2003	2002
1. TÜRK LİRASI MEVDUAT	58.635.376	56.294.199	4,2	5,1
a. Tasarruf Mevduatı	44.397.979	41.937.972	5,9	8,9
a.1.Vadeli	41.297.589	38.675.412	6,8	8,3
a.2 Vadesiz	3.100.390	3.262.560	-5,0	14,0
b. Ticari Mevduat	11.133.121	12.045.190	-7,6	-0,6
b.1 Vadeli	7.493.144	8.261.003	-9,3	2,1
b.2 Vadesiz	3.639.977	3.784.187	-3,8	-4,7
c. Resmi Mevduat	3.104.276	2.311.037	34,3	-25,7
c.1 Vadeli	1.586.462	1.167.562	35,9	22,6
c.2 Vadesiz	1.517.817	1.143.475	32,7	-43,4
2. YABANCI PARA MEVDUAT	69.465.352	72.254.998	-3,9	-6,9
a. Vadeli	55.069.462	57.009.125	-3,4	-8,0
b. Vadesiz	14.395.890	15.245.873	-5,6	-1,4
1+2 TOPLAM YURTIÇİ KAYNAKLI MEVDUAT	128.100.728	128.549.197		
Kaynak: TCMB				

Tablo III-7 : Yurtiçi Kaynaklı Mevduatın Bankalara Göre Dağılımı (%)

	28 Mart 2003	2002	2001
KAMU BANKALARI	37,8	38,1	35,8
ÖZEL BANKALAR	60,2	60,2	62,3
YABANCI BANKALAR	2,0	1,7	1,9
TOPLAM MEVDUAT	100,0	100,0	100,0
Kaynak: TCMB			

Tablo III-8 : Döviz Tevdiat Hesapları (Milyon ABD Doları)

OCAK-MART Yüzde Değişim				
	28 Mart 2003	27 Aralık 2002	2003	2002
YURTIÇİ KAYNAKLI	43.357	46.586	-6,9	-3,7
YURTDIŞI KAYNAKLI	2.021	1.662	21,6	-33,5
TOPLAM DTH	45.378	48.248	-5,9	-5,2
Kaynak: TCMB				

E. FİNANSAL ARAÇLARIN 2002 GETİRİLERİ

Alternatif mali tasarruf araçlarının nispi getirileri mukayese edildiğinde, 2003 yılı Mart ayı sonu itibariyle son bir yıllık dönemde en yüksek reel getiriyi (brüt olarak) banka mevduatları (%9,8) sağlamıştır.

Son bir yıllık dönemde dolar, EURO, İMKB (borsa) ve altın, yatırımcısına reel olarak kaybet-tiren yatırım araçları olmuştur. 2003 yılı Mart ayı sonu itibariyle mevduat (brüt olarak) %2,5 reel getiri sağlarken, İMKB'nin %20,7, doların %3,6, altının %2,3 oranında reel kayıp getirdiği, EURO'nun ise %1,8 reel kazanç sağladığı göz-lenmiştir.

Tablo III-9 : Alternatif Mali Tasarruf Araçlarının Nispi Getirileri (Mart 2003 Sonu İtibariyle - %)

	Nominal Getiri	Reel Getiri (*)
1. MEVDUAT (Brüt)		
Son 3 ay	10,9	2,5
Son 6 ay	24,4	6,4
Son 1 yıl (Ortalama)	48,8	9,8
2. Borsa (İMKB)		
Son 3 ay	-14,2	-20,7
Son 6 ay	9,5	-6,3
Son 1 yıl (Ortalama)	-1,4	-27,2
3. Dolar		
Son 3 ay	4,3	-3,6
Son 6 ay	1,0	-13,6
Son 1 yıl (Ortalama)	15,8	-14,5
4. EURO		
Son 3 ay	10,1	1,8
Son 6 ay	11,3	-4,8
Son 1 yıl (Ortalama)	30,5	-3,7
5. Altın		
Son 3 ay	5,7	-2,3
Son 6 ay	9,2	-6,6
Son 1 yıl (Ortalama)	22,6	-9,5

Kaynak: DİE

(*) Nominal getiri DİE TÜFE endeksi ile deflate edilerek bulunan

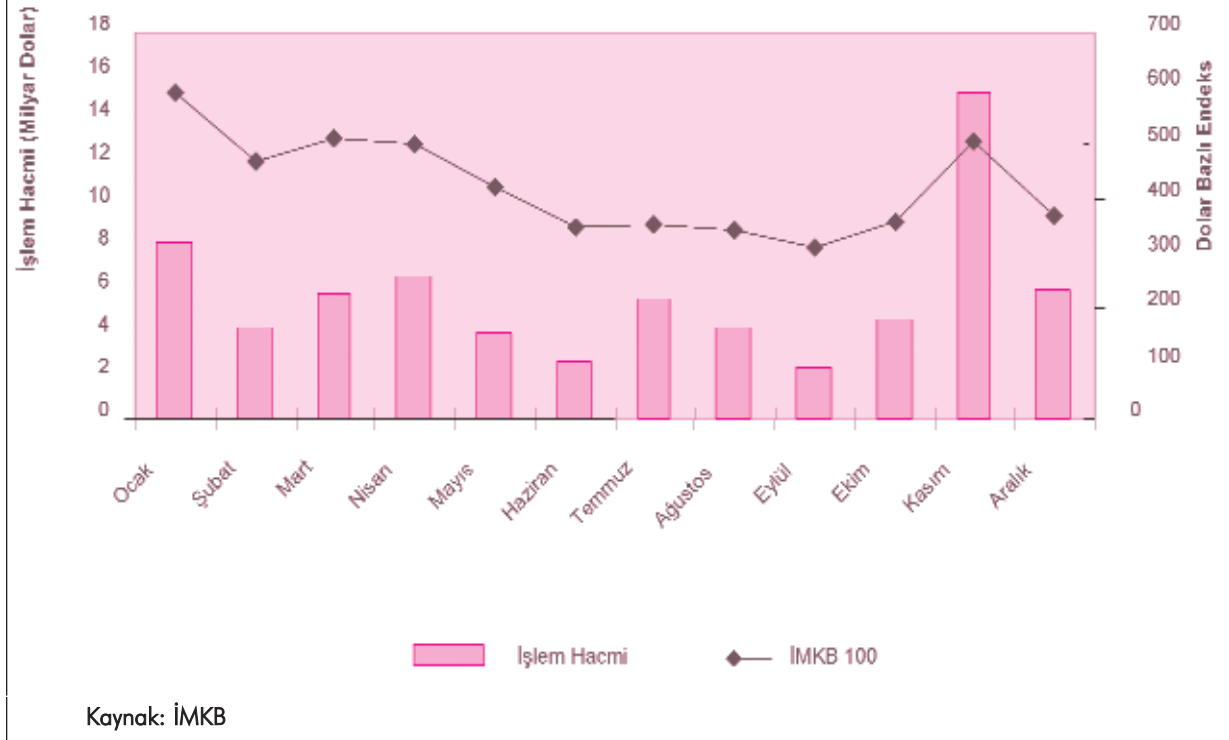
F. İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI

2002 yılında İMKB durağan bir seyir izlemiştir. Uzun bir süredir düşüş eğiliminde olan borsa, Kasım ayındaki seçim sonrasında belirsizlik ortamının azalmasıyla birlikte yükselmeye başlamış, ancak yılın sonralarına doğru ABD'nin Irak'a müdahale ihtimalinin artmasıyla birlikte tekrar aşağıya yönelmiştir. Ulusal 100 endeksi 2002 yılını bu nedenle bir önceki yıla oranla %33,3 düşüşle kapatmıştır. Ulusal Pazarda işlem gören 100 şirketin hisse senetleri yıl boyunca kümülatif olarak reel bazda zarar etmiştir. Yıl içerisinde volatilitesi en yüksek olan endeks, mali endeks olmuş, özellikle Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan siyasi belirsizlikler kendisini en fazla mali endeks üzerinde hissettirmiştir.

Ulusal 100 endeksinin paralelinde 2002 yılında toplam işlem hacmi de bir önceki yıla oranla %12,5 azalarak 69,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İşlem hacmi 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla 181 milyar dolar ve 79,9 milyar dolar olarak gerçekleşmişti. Yine seçimlerin ardından en çok işlem yapılan ay Kasım ayı olmuştur.

2002 yılında yabancı yatırımlar İMKB'ye ilişkin çekingen tavırlarını sürdürmüştür. Geçtiğimiz yıl yabancı banka ve aracı kurum veya şahıs nam ve hesabına gerçekleşen alış işlemi 6,4 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Bu dönemde yabancıların gerçekleştiği satış işlemi de 6,4 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılında net satıcı, 2001 yılında net alıcı pozisyonunda olan yabancılar geçtiğimiz yıl da daha ziyade net satıcı konumunda kalmıştır.

Şekil III-1: 2002 Yılında İMKB'de İşlem Hacmi ve Endeksin Seyri

BÖLÜM 4

Fiyat Hareketleri

Ekonomik yapı ve ilişkiler sisteminin en önemli bileşenlerinden biri de yerli paranın yurt içindeki satın alma gücünü ifade eden fiyatlar genel seviyesidir. Fiyatlar genel seviyesi ekonomide üretilen mal ve hizmetler ile tedavüldeki satın alma gücü stokunun da dengesini yansıtır. Fiyatlar genel seviyesindeki değişim bu yönüyle reel ekonomideki arz ve talep ilişkilerinin önemli bir göstergesi niteliğini kazanmaktadır.

Fiyatlar genel seviyesindeki değişim enflasyon oranı ile ölçülmektedir. Enflasyon ölçümünde en yaygın olarak kullanılan fiyat endeksleri Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından aylık olarak hesaplanan Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)'dir.

2002 yılında TEFE, yıllık bazda %30,8 ve 12 aylık ortalamalara göre %50,1 oranında; TÜFE de yıllık bazda % 29,7 ve 12 aylık ortalamalara göre %45 oranında artmıştır. 2002 yılında zımni fiyat deflatörü ise %43,8'dir.

A. TOPTAN EŞYA FİYATLARI

Genel tanımı ile Toptan Eşya Fiyatları Endeksi; (TEFE) toptan satışa konu olan ürünlerin toptan fiyatlarındaki değişimin bir göstergesidir.

Toptan Eşya Fiyatları Endeksi; belirli bir referans döneminde, toptan satışa konu olan ürünlerin fiyatlarının zaman içinde karşılaştırılarak fiyat değişikliklerinin ölçülmesinde kullanılır. 1994=100 Temel Yıllı Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, kamu ve özel kesimdeki fiyat hareketlerinin izlenmesine imkan sağlamak amacıyla, devlet ve özel sektör ayrımında 2 alt kapsamda takip edilmektedir. Ancak, tarım sektöründe, devlet kesiminde üretim yapan işyerleri bulunmadığı için sadece özel sektör kapsamıştır. Enerji sektöründe ise; elektrikte fiyatı devletin belirlemesi ve doğalgaz ithalatını devlet sektörünün, su dağıtımını belediyelerin yapması nedeniyle özel sektörde bulunan firmaların fiyatlarının izlenmesi kapsam dışı tutulmuştur. 1994 Temel Yıllı endekste madde seçimi yapılırken, grubu temsil oranı yüksek, yurtiçine satışı sürekli ve tanımı (ambalajı, gramajı, ebadı, cinsi vb.) yapılabilen maddeler endeks kapsamına alınmıştır. Her sektörde kapsanan maddelerin seçiminde üretimden yapılan yurtiçi toptan satış değerleri esas alınmıştır. Tüm sektörlerde aynı kriterler kullanılarak madde seçimi yapılmış ve 678 madde endeks kapsamına alınmıştır. Bu maddelere ilişkin, 1.314 farklı çeşidin fiyatları 1.287 değişik firmadan toplanmış, böylece derlenen fiyat sayısı 5.176 olmuştur.

2002 yılında TEFE, yıllık bazda %30,8 ve 12 aylık ortalamalara göre %50,1 oranında artmıştır. 2001 yılında ise aynı artış oranları yıllık %88,6 ve 12 aylık ortalamalara göre %61,6 olmuştur.

Tablo IV-1 : 2001 ve 2002 Yılları TEFE Artış Oranları Karşılaştırması

TEFE 1994=100	2002	2001
Bir Önceki Yıl Sonuna Göre Değişim Oranı (%)	30,8	88,6
(01.01.2002-31.12.2002) - (01.01.2001-31.12.2001)	50,1	61,6
12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı (%)		
Kaynak: DİE		

Bir önceki yılın Aralık ayına göre; 2002 yılında %30,8 artmış olan TEFE Genel Endeksi'nde ki bu artışın sektörler itibariyle %38,4 ile Madencilik ve Taşocakçılığı Sektöründe en yüksek, %24,3 ile Elektrik, Gaz ve Su Sektöründe en düşük seviyede gerçekleştiği, Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Sektöründe %35,2, İmalat Sanayi Sektöründe ise %29,7 artış olduğu görülmüştür.

On iki aylık ortalamalara göre; 2002 yılı itibariyle 1994=100 %50,1 artış göstermiş olan TEFE Genel Endeksi'nde, sektörler itibariyle %56,4 ile Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Sektöründe en yüksek, %46,7 ile Madencilik ve Taşocakçılığı Sektöründe en düşük seviyede gerçekleştiği, İmalat Sanayi Sektöründe %48,3, Elektrik, Gaz ve Su Sektöründe ise %49,7 artış olduğu görülmüştür.

2002 yılı başında %90'lara yaklaşan TEFE enflasyonunun yıl sonunda %30'a düşmüş olması önemli bir başarı olarak görülmektedir. Bu performansın sağlanmasında rol oynayan etkenler incelendiğinde üç temel konu ortaya çıkmaktadır. Bunlar; hesaplama kaynakları, baz yıl etkisi, ekonomik durgunluk ve izlenen para politikası, seçim kararı alınmasına bağlı olarak kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlere ilişkin fiyat politikası olarak sıralanabilir.

2001 yılı Şubat ayında patlak veren ekonomik kriz dolayısıyla Mart ve Nisan aylarında olağan dışı yüksek fiyat artışları gerçekleşmiş, o dönemdeki ekonomi politikası tercihleri dolayısıyla söz konusu artışlar kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarına büyük ölçüde yansıtılmış, bunun sonucunda da TEFE Devlet değerleri, bir önceki aya göre Mart'ta %12,3 ve Nisan'da da %21,5 oranında artmıştı. Özel kesimde artışlar daha düşük oranda yansımışsa da genel endeks, bu iki ayda %10,1 ve %14,4 oranında artış göstermişti. Halbuki 2002 yılında Mart ve Nisan aylık TEFE enflasyon değerleri %2'nin altında kalmış, böylece 2002 Şubat ayında %92 seviyesinde olan yıllık enflasyon, Mart'ta %15 ve Nisan'da da %20 oranında ani düşüşler göstermiştir. İzleyen dört aylık dönemde de %15'lik bir gerileme kaydeden TEFE, yıl sonunda 60 puan gibi büyük bir düşüşle yılı kapatmıştır.

Krizin bir diğer etkisi de kendisini daralan yurtiçi talep ile göstermiştir. 2001'deki rekor daralma, 2002'nin ilk çeyreğinde de %0,4'lük büyümeye ile sürmüştü, ikinci çeyrekte stok üretimine bağlı olarak pozitif büyümeye rakamları kaydedilmişse de özel sektör ve devlet sektörünün nihai tüketim harcamalarındaki reel artış, 2001 gibi derin bir kriz yılına göre bile %2-3 seviyesinde kalmış, yatırım harcamalarında ise %3'lük daralma devam etmiştir.

2002 yılında M1 tanımlı para arzı %36,2, para tabanı %33,6 ve mali kesim hariç bankacılık kredi hacmi %6,8 oranında artmıştır. Bu nominal artış oranları enflasyonun etkisinden arındırıldığında, dar tanımlı para arzının %4 ve para tabanının %2 oranında arttığı, kredi hacminde ise %18'lik bir daralma olduğu görülmektedir. TCMB tarafından "2002 Yılı Para Programı"nda, 2002 yılında para tabanının, nominal milli gelir büyümeye hızı kadar artmasının hedeflendiği bildirilmiştir. Buna göre, 2002 yılı sonunda para tabanının bir yıl öncesinin aynı dönemine kıyasla %40 oranında yükselmesi gerekmektedir. Halbuki 2002 yılında GSMH nominal olarak %55 oranında artmışken para tabanının büyümesi sadece %33,6 seviyesinde kalmıştır.

İMF destekli bir istikrar programının izlendiği 2000 yılında, TEFE yıllık olarak %32,7 oranında artmış iken devlet sektöründe artış %24,7 buna karşılık özel kesimde %35,7 oranında olmuştu. Kriz yılı olan 2001'de ise toplam TEFE artış oranı %88,6 olmuş, kamudaki artış %99,7 özel sektörde ise %84,6 oranlarında gerçekleşmiştir. Bu rakamları şöyle yorumlamak mümkündür: Devlet fiyat istikrarını sağlamayı hedeflediği 2000 yılında kendi ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarını baskı altında tutmuş, buna karşılık özel sektör maliyetlerine yansıyan değişimleri, canlanmış olan yurtiçi talebin de etkisiyle yansıtmıştır. Halbuki 2001 yılında mali dengeyi sağlamak daha önemli olduğundan devlet, birçoğunda tekel veya en büyük oligopol üretici durumunda olduğu kamu ürünlerinin fiyatlarını serbestçe yükseltmişken özel sektör daralan talep karşısında daha temkinli hareket etmek zorunda kalmıştır.

2002 yılında TEFE, yıllık bazda % 30,8 ve 12 aylık ortalamalara göre % 50,1 oranında artmıştır. 2001 yılında ise aynı artış oranları yıllık % 88,6 ve 12 aylık ortalamalara göre % 61,6 olmuştur.

2001 yılının Ekim ayından itibaren, %90'a doğru gitmekte olan enflasyonu kontrol altına almak için devlet sektöründeki mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışın sınırlı tutulmaya çalışılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla beraber, Mart ayından itibaren, siyasi belirsizliğin artması dolayısıyla kamusal üretimin fiyatları tekrar toplam TEFE artış oranlarını aşmış, bu durum seçim kararının alındığı Temmuz sonuna kadar böyle devam etmiştir.

31 Temmuz'da alınan erken seçim kararıyla birlikte devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının ciddi biçimde baskılanmış olduğu ve maliyetlerde gerçekleşen artışın daha düşük nispetlerde yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

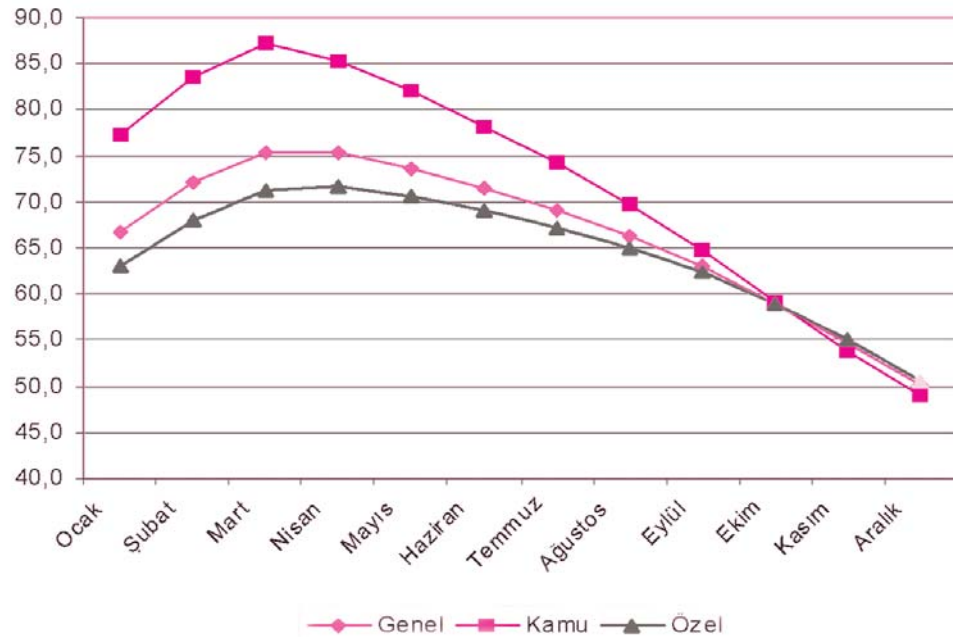
Ayrıca aynı dönemde yükselen faiz oranlarına ve artan kamu harcamalarına bağlı olarak kamu maliyesinde oluşan bozulmanın da devlet fiyatları üzerinde etkili olmadığı görülmektedir.

Tablo IV-2 : Ana Sektörlere Göre Karşılaştırmalı TEFE Değişim Oranları

		Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
		2000	5,8	4,1	3,1	2,4	1,7	0,3	1,0	0,9	2,3	2,8	2,4	1,9
	TOPLAM	2001	2,3	2,6	10,1	14,4	6,3	2,9	3,3	3,5	5,4	6,7	4,2	4,1
		2002	4,2	2,6	1,9	1,8	0,4	1,2	2,7	2,1	3,1	3,1	1,6	2,6
		2000	3,9	2,7	2,8	1,1	1,2	1,9	1,4	0,8	1,5	1,6	1,9	1,5
Bir Önceki Aya Göre	DEVLET	2001	1,4	1,8	12,3	21,5	6,9	5,8	4,4	5,0	5,3	5,3	2,2	0,8
		2002	2,5	0,5	2,0	2,4	2,7	4,3	4,3	2,7	3,3	1,7	0,3	1,6
		2000	6,5	4,6	3,2	2,9	1,9	-0,3	0,9	1,0	2,6	3,2	2,6	2,0
	ÖZEL	2001	2,7	2,9	9,3	11,8	6,1	1,7	2,8	2,9	5,4	7,3	5,0	5,5
		2002	4,8	3,3	1,8	1,6	-0,4	0,0	2,0	1,9	3,0	3,7	2,1	3,0
		2000	5,8	10,1	13,5	16,2	18,2	18,5	19,8	20,9	23,7	27,1	30,2	32,7
	TOPLAM	2001	2,3	5,0	15,6	32,2	40,5	44,5	49,3	54,6	62,9	73,8	81,1	88,6
		2002	4,2	6,8	8,8	10,8	11,2	12,5	15,5	18,0	21,7	25,5	27,5	30,8
		2000	3,9	6,7	9,8	11,0	12,3	14,5	16,1	17,0	18,7	20,6	22,9	24,7
Yıllık Kümülatif	DEVLET	2001	1,4	3,2	15,9	40,8	50,6	59,3	66,3	74,6	83,9	93,7	98,1	99,7
		2002	2,5	3,1	5,2	7,7	10,6	15,3	20,3	23,6	27,7	29,8	30,3	32,4
		2000	6,5	11,4	15,0	18,3	20,5	20,1	21,2	22,4	25,6	29,7	33,0	35,7
	ÖZEL	2001	2,7	5,7	15,5	29,1	36,9	39,3	43,3	47,5	55,4	66,7	75,1	84,6
		2002	4,8	8,3	10,2	12,0	11,5	11,4	13,7	15,8	19,3	23,8	26,5	30,3
		2000	54,6	56,3	57,8	58,7	59,3	59,7	59,4	58,8	57,5	56,0	54,3	51,4
	TOPLAM	2001	48,0	44,5	42,1	41,8	42,3	43,3	44,8	46,9	49,7	53,2	57,0	61,6
		2002	66,8	72,1	75,4	75,3	73,6	71,5	69,1	66,3	63,0	59,0	54,6	50,1
		2000	78,3	84,9	90,4	94,0	96,2	97,1	95,5	92,5	88,5	83,8	78,3	69,4
12 Aylık Ortalamalara Göre	DEVLET	2001	61,0	53,4	47,8	46,1	45,8	46,5	48,3	51,2	55,0	59,7	64,7	70,8
		2002	77,3	83,5	87,2	85,3	82,1	78,2	74,2	69,7	64,7	59,1	53,7	49,0
		2000	48,2	48,6	49,1	49,2	49,4	49,5	49,4	49,2	48,6	47,8	47,0	45,8
	ÖZEL	2001	43,8	41,5	40,1	40,3	41,1	42,2	43,6	45,4	47,7	50,8	54,2	58,3
		2002	63,0	68,0	71,2	71,6	70,5	69,0	67,1	65,1	62,4	58,9	55,0	50,5

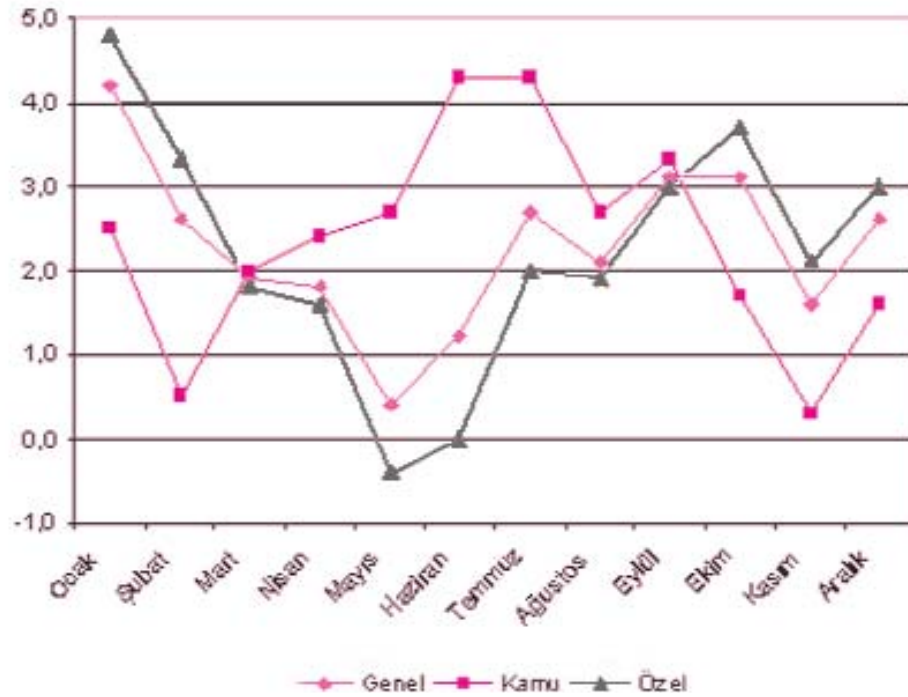
Kaynak: DİE

Şekil IV-1: 12 Aylık Ortalamalara Göre TEFE Değişim Oranları (%)

Kaynak: DİE

Şekil IV-2: Aylık TEFE Değişim Oranları (%)

Kaynak: DİE

B. TÜKETİCİ FİYATLARI

Genel tanımı ile tüketici fiyatları endeksi (TÜFE), belirli bir dönemde belirli bir kitle tarafından tüketici mal ve hizmetlerine ödenen perakende fiyatlardaki değişikliklerin ölçüsüdür. Tüketici fiyatları endeksi belirli bir referans dönemde belirli bir kitle tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin maliyetini, zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişikliklerini ölçer. Sepet aynı maddeleri içerdiğinden, miktar ve kalitede aynı kaldığından, endeks sadece fiyat hareketlerini yansıtır. Bu nedenle tüketici fiyatları endeksi, tüketici fiyatlarında, dolayısıyla tüketicilerin satın alma gücünde, zaman içinde meydana gelen değişmelerin göstergesi olarak kullanılır.

Tüketici fiyat endeksi çeşitli kesimler tarafından değişik amaçlar için kullanılır. Bu amaçlardan en önemlileri; enflasyon ve ekonomi için bir gösterge olması, hükümetlerin ekonomik politikalarının belirlenmesi, ücretlerin ve fiyatların ayarlanması, milli muhasebe hesapları, fiyat analizleri ve ticari faaliyetlerin yönlendirilmesidir.

Hanelerin tüketim harcamaları yapılarını tespit edebilmek için 1 Ocak ile 31 Aralık 1994 tarihleri arasında, Türkiye genelinde her ay değişen 2,188 haneye Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmış ve bu anketin sonuçlarına göre 1994=100 temel yıllık, 19 şehir, 7 bölge ve Türkiye kapsamlı bir Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları Endeksi hesaplanmıştır. Bu çalışmada nüfusu 20.001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri kent, 20.001'den az nüfuslu yerleşim yerleri kır olarak kabul edilmiştir. 1994 Hanehalkı Gelir Tüketim Harcamaları Anketi'nde tüketim kapsamına giren yaklaşık 4.000 madde ilk değerlendirmeye alınmıştır. Bu maddelerin tanımlanabilir ve endekste takip edilebilir nitelikte bulunmasına da dikkat edilerek öncelikle ağırlıklı 1.013 madde seçilmiş, madde tanımları ve fiyatlandırması tam olarak yapılabilen ve fiyat hareketlerini yansıtabilen 410 madde endeks hesaplanmasında temel alınmıştır.

Sınıflamada temel olan ana gruplar; gıda-içki-tütün (130 madde), giyim-ayakkabı (73 madde), konut ve kira (18 madde), ev eşyası (67 madde), sağlık (13 madde), ulaştırma (24 madde), eğlence-kültür (31 madde), eğitim (7 madde), lokanta-pastane ve oteller (13 madde) ile bunların dışında kalan çeşitli mal ve hizmetler (34 madde) olarak sınıflandırılmıştır. Harcama gruplarının endeks içindeki ağırlıkları ise şu şekildedir:

Tablo IV-3 : Tüketici Fiyatları Endeksi Ana Grup Ağırlıkları	
Ana Gruplar	Ana Grup Ağırlıkları (%)
1. Gıda, içki, tütün	31,09
2. Giyim, ayakkabı	9,71
3. Konut ve kira	25,80
4. Ev eşyası	9,35
5. Sağlık	2,76
6. Ulaştırma	9,30
7. Eğlence, kültür	2,95
8. Eğitim	1,59
9. Lokanta, pastane ve oteller	3,07
10. Çeşitli mal ve hizmetler	4,38
Toplam	100,00
Kaynak: DİE	

2002 yılında; 1994=100 Temel Yıllı Tüketici Fiyatları Genel Endeksi'nde, bir önceki yıl sonuna göre %29,7 ve 12 aylık ortalamalara göre %45,0 artış gerçekleşmiştir. 2001 yılında ise aynı artış oranları yıllık %68,5 ve 12 aylık ortalamalara göre %54,4 olmuştur.

2002 ile 2001 yılları karşılaştırıldığında %29,7 olarak hesaplanan TÜFE artışı bölgeler itibarıyla %31,6 ile Karadeniz Bölgesinde en yüksek, %27,6 ile İç Anadolu Bölgesinde en düşük seviyede gerçekleşmiştir.

Tablo IV-4 : 2001 ve 2002 Yılları TEFE Artış Oranları Karşılaştırması		
TÜFE 1994=100	2002	2001
Bir Önceki Yıl Sonuna Göre Değişim Oranı (%)	29,7	68,5
(01.01.2002-31.12.2002) - (01.01.2001-31.12.2001)		
12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı (%)	45,0	54,4
Kaynak: DİE		

Tablo IV-5 : Harcama Gruplarına Göre Karşılaştırmalı TÜFE Değişim Oranları

	2002		2001	
	Yıl Sonu İtibarıyla	12 Aylık Ortalamalara Göre	Yıl Sonu İtibarıyla	12 Aylık Ortalamalara Göre
GENEL	29,7	45,0	68,5	54,4
GIDA, İÇKİ, TÜTÜN	24,7	49,9	80,2	50,3
Gıda	24,1	50,4	78,4	49,6
İçecekler	29,2	37,9	66,9	44,4
Sigara ve Tütün	27,9	54,3	111,6	62,8
GIYIM VE AYAKKABI	40,1	52,5	65,2	51,7
Giyim	39,3	51,6	63,2	48,5
Ayakkabı	42,4	54,8	70,9	61,0
KONUT	28,9	38,7	59,6	56,8
Kira	29,0	34,6	39,7	43,3
Konutun Tamir ve Bakımı	18,6	38,5	78,1	61,0
Konut ile İlgili Diğer Harcamalar	40,4	57,3	77,3	62,2
Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	28,4	44,8	121,6	101,4
EV EŞYASI	25,9	43,9	72,7	60,5
Mobilya ve Yer Döşemeleri	33,2	40,8	63,7	60,2
Mefruşat	33,2	48,6	81,7	60,2
Elektrikli ve Elektriksiz Ev Eşyaları	29,7	51,5	66,9	58,3
Mutfak Eşyaları	26,3	44,0	80,3	58,9
Ev Araç Gereçleri	18,8	42,7	96,0	67,8
Ev Bakımı ve Hizmetleri	9,8	35,7	85,7	64,4
SAĞLIK	27,5	38,8	58,4	48,4
İlaçlar ve Tıbbi Ürünler	11,1	35,1	92,2	59,9
Hastane ve Hastane Dışı Tıbbi Hizmetler	37,9	41,0	41,6	41,6
Hastane Hizmetleri	34,2	38,9	52,6	50,3
ULAŞTIRMA	36,8	51,9	77,5	58,2
Özel Ulaşım Araçları	62,8	68,7	62,0	52,3
Özel Ulaşım Araçlarının Tamir ve Bakım Hizmetleri	31,3	52,2	99,4	67,2
Ulaşım Hizmetleri	22,5	37,4	68,6	53,8
EĞLENCE VE KÜLTÜR	24,5	35,3	61,7	58,1
Eğlence ve Kültür Araçları	24,5	39,8	75,8	66,5
Kültür ve Eğlence Hizmetleri	30,1	35,9	54,9	51,6
Gazete, Kitap ve Kırtasiye	22,4	32,1	56,3	55,5
EĞİTİM	53,8	53,1	52,4	39,0
Eğitim Hizmetleri	54,5	56,1	56,9	43,9
Eğitim Araçları	50,4	39,7	34,3	20,6
LOKANTA, PASTANE VE OTEL	32,3	38,3	46,2	42,5
Dışarıda Yenen Yemekler	32,3	38,7	47,2	43,3
Otel Hizmetleri	32,1	33,1	34,8	33,2
ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER	30,5	44,5	81,2	68,7
Kişisel Bakım	18,5	41,8	77,3	57,8
Mücevher	33,8	43,5	99,6	77,0
Haberleşme	27,7	38,5	82,0	74,1
Mali Hizmetler	73,0	72,4	71,7	73,4
Diğer Hizmetler	53,1	57,4	61,8	59,8

Kaynak: DİE

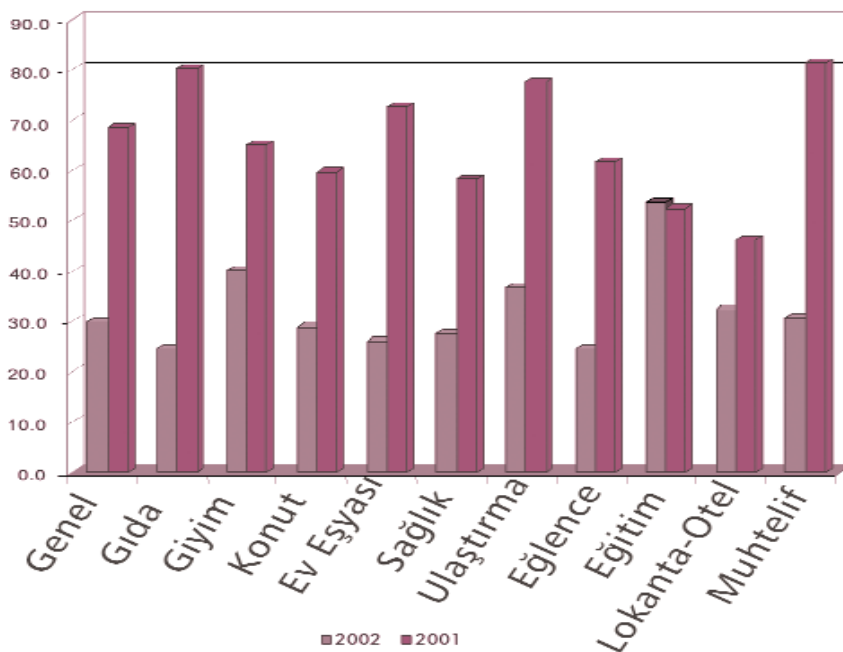
Marmara Bölgesinde %30,6, Ege Bölgesinde %29,4, Akdeniz Bölgesinde % 30,8, Doğu Anadolu Bölgesinde % 31,0, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise %31,3 artış gözlenmiştir. Aynı dönemde illere göre en fazla artış %33,8 ile Zonguldak'ta, en düşük artış ise %27,4 ile Ankara'da gerçekleşmiştir.

12 aylık ortalamalara göre; 1994=100 TÜFE %45,0 artış göstermiştir. Bu artış bölgeler itibarıyla %48,7 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde en yüksek, %43,6 ile İç Anadolu Bölgesinde en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Marmara Bölgesinde %44,5, Ege Bölgesinde %45,1, Akdeniz Bölgesinde %48,6, Karadeniz Bölgesinde %47,1, Doğu Anadolu Bölgesinde ise %47,5 artış olmuştur. Aynı dönemde illere göre en fazla artış %52,1 ile Zonguldak şehrinde, en düşük artış ise %42,3 ile Konya şehrinde gözlenmiştir.

2002 yılında yıl sonu itibarıyla "Ana Harcama Grupları" itibarıyla en fazla artış %53,8 ile Eğitim grubunda gerçekleşmiş olup bunu, Giyim ve Ayakkabı grubu %40,1, Ulaştırma grubu %36,8, Lokanta, Pastane ve Otel grubu %32,3, Çeşitli Mal ve Hizmetler grubu %30,5 ve Konut grubu da %28,9'luk artış oranları ile izlemektedir. Artış oranının en düşük olduğu harcama grubu %24,5 ile Eğlence-Kültür olurken, Gıda-İçki-Tütün gurubunda %24,7 Ev Eşyası grubunda %25,9 ve Sağlık grubunda %27,5 oranlarında artış olmuş, böylelikle bu son dört gruptaki yıllık artış oranı genelin altında gerçekleşmiştir.

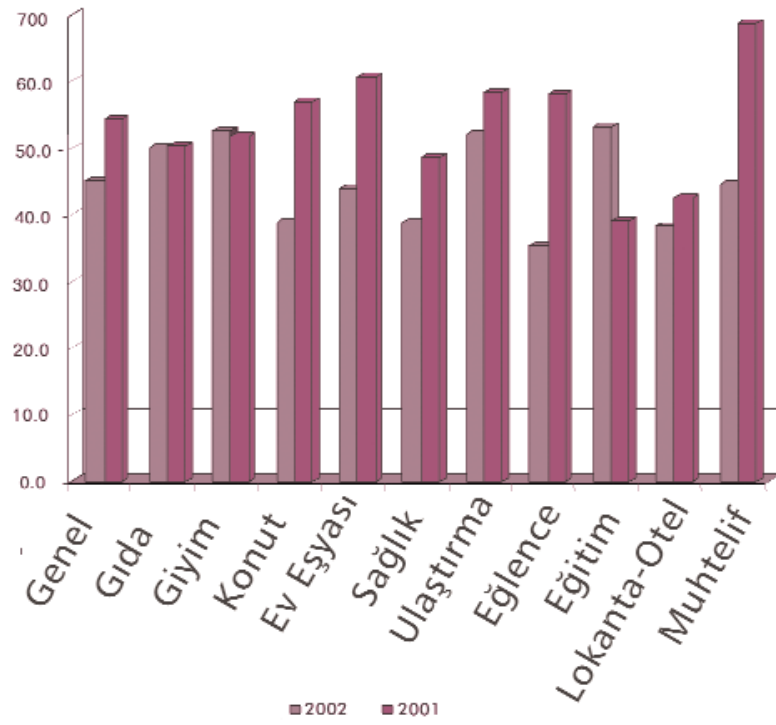
2002 yılında tüketici enflasyonunda sağlanan büyük gerilemede en büyük pay, endeks hesaplanmasında %31,09 ağırlığa sahip olan gıda-içki-tütün grubunda kaydedilen gerilemedir. 2001 yılında bu harcama grubunda %80,2 oranında artış görülmüşken 2002 yılında artış sadece %24,7 seviyesinde kalmıştır. Bu performansın maliyet yönü incelendiğinde, TEFE imalat sanayi alt gruplarından gıda ürünleri ve içecek imalatı sektöründe 2001 yılında %91,1 olan fiyat artışlarının 2002 yılında %29,7'ye, tütün ürünleri imalatı sektöründe de %116,6'dan %27,7'ye gerilemiş olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 2001 yılı için tarım ürünleri toptan eşya fiyat artışı %67,6 iken 2002 yılında %35,3 olarak gerçekleşmiş, bu da gıda fiyatları üzerinde etkili olmuştur. Endekste ikinci en büyük ağırlığa sahip olan konut harcamalarının bileşenlerine bakıldığında; 2001 yılında döviz kurundaki hızlı artış sonucunda konutlardaki elektrik, gaz ve diğer yakıtların fiyatları %121,6 oranında yükselmişken aynı harcama grubunda 2002 yılı fiyat artışlarının sadece %28,4 seviyesinde kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda, 2001 yılında %59,6 oranında artmış olan konut harcamaları, 2002 yılında %28,9 oranında yükselmiştir.

Şekil IV-3: Ana Harcama Gruplarına Göre Yıllık TÜFE Değişim Oranları (%)

Kaynak: DİE

Şekil IV-4: Ana Harcama Gruplarına Göre 12 Aylık Ortalama TÜFE Değişim Oranları (%)

Kaynak: DİE

BÖLÜM 5

Dış Ekonomik İlişkiler

A. DIŞ TİCARET

1. DÜNYA TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER

Son yıllardaki gelişmeleri kısaca özetlemek gerekirse, 2001 yılının sadece Türkiye değil, tüm dünya ekonomisi için son derece el verişsiz geçtiği, ancak içeride yaşanan bir takım gelişmelerin de tesiriyle Türk ekonomisinin rekor seviyelerde küçüldüğü bilinmektedir. 1989 yılında tam 3 trilyon dolar civarında gerçekleşen dünyadaki toplam ihracat, 1994 yılında 4 trilyon dolar, 1995 yılında 5 trilyon ve nihayet 1996 yılında da 6 trilyon dolar civarında gerçekleşmişti. 2000 yılında ise bu artış, %12,5 dolayında gerçekleşmişti. Bunun temel nedenlerinden biri, ticarete konu olan mallarda Amerikan doları cinsinden fiyatların %9,4 oranında yükselmesi gösterilmektedir. Genel olarak 1996-2000 arasında ticarete konu olan malların fiyatları düşüş kaydetmişse de, reel olarak dünya ticaretindeki artış devam etmiştir. 2000 yılındaki ticaret performansının arkasındaki sürükleyici sektörler, başta Amerikan piyasaları olmak üzere enformasyon teknolojileridir.

2000 yılındaki bu iyileşmeden sonra dünya ekonomisi bir yavaşlama sürecine girmiştir. Dünya ekonomisinin 2001 yılında %2,2 oranındaki büyümesinin ardından 2002 yılında -kesin olmayan sonuçlara göre- %2,8 civarında büyüdüğü anlaşılmaktadır. Dünya genelinde bu büyümenin çok farklı bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Japonya, AB ve ABD ekonomisindeki büyüme oranları sırasıyla %0,3, %0,9 ve %2,4 olarak kaydedilmiştir. Bu oranların üçü de dünya büyüme oranının altında kalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ise %4,2 ile dünya ortalamasının üstünde kaldığı görülmektedir.

Dünya ekonomisinde ve özellikle de sanayileşmiş ülkelerdeki durgunluk, dünya ticaretine de yeterince yansımış durumdadır. Dünya ticaret hacmi 2000 yılında %12,6 arttıktan sonra, 2001 yılında %0,1 küçülmüş, 2002 yılında ise son derece az bir artış oranı kaydederek %2,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu yapı içerisinde gelişmiş ülkelerin ithalatı %1,7 civarında artarken, gelişmekte olan ülke ithalatı %3,8, eski merkezi plan ekonomileri ithalatı ise %6,9 olarak gerçekleşmiştir. İhracat olarak bakıldığında da yukarıdaki sıralama %1,2, %3,2 ve %5,3 olarak belirginleşmiştir. ABD ekonomisinin büyük oranda dış ticaret açığı verdiği 2002 yılında AB, ithalatındaki düşüş nedeniyle net ihracat fazlası vermiştir. Japon ekonomisinin çok küçük orandaki büyümesinde ise ihracat performansı olumlu etki yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranında ve dış ticaret performansında, 2002 yılında %8 oranında büyüyen Çin ekonomisinin motor güç olduğu görülmektedir. Çin'in ihracat ve ithalat oranlarındaki artış oranı yaklaşık %20 civarındadır.

2. DIŞ TİCARET DENGESİ

Türkiye'de ise, 2001 yılı krizinin arkasında yatan dinamiklerden biri şüphesiz olağanüstü bir şekilde kötüleşen dış ticaret performansından kaynaklanıyordu. Bunun dış alemden kaynaklanan nedenleri ihmal edilemeyecek kadar önemliydi. Şöyle ki, örneğin dünya ticaretinin %60 kadarını gerçekleştiren 15 büyük ihracatçı ülkenin gerek ihracat ve gerek ithalatları ilk üç çeyrekte iki haneli rakamların üzerinde artış kaydederken, son çeyrekte dış ticaret rakamları tek haneli artış oranlarına gerilemişti.

Nitekim 11 başlıca gelişmiş ülke verilerine göre, 2001 yılının ilk çeyreğinde ihracat sadece %2,5, ithalat ise %2,0 civarında artış gösterebilmişti. 2000 yılında ticaretin motor gücü olan IT sektöründeki gerileme bu nispi durağanlığın başlıca nedeni olmuştu. 11 Eylül'de New York'ta Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılar ve ardından başlayan süreç zaten daralma sürecinde olan dünya ekonomisini daha da olumsuz bir sürece sokarak netice itibariyle 2001 yılının sadece yaklaşık %1,3 civarında bir artışla kapanmasına neden olmuştu. Küresel ekonomide yaşanan olumsuzluklar, içerideki krizler ve istikrarsızlıklarla birleşerek dünyada yaşanan olumsuz sürecin katlanarak Türk ekonomisine yansımaya neden olmuştur.

Dışarıdan kaynaklanan bu talep daralmasına rağmen, içerideki krizin derinliğini artıran iç nedenlere de bakmak, 2002 yılının sonu itibariyle bu nedensellik sürecinin neresinde durduğumuzu tespit etmek gerekmektedir. 2000 yılında Türkiye ekonomisinde kaydedilen %6,3'lük büyümenin kaynakları büyük oranda tüketim ve tüketim ağırlıklı ithalata dayanmıştır. İhracat ile ithalat arasındaki açık hızla artmıştır. Buna nispi olarak aşırı değerli tutulan döviz kuru neden olmuştur. Bunun kadar önemli başka iki neden daha söz konusu olmuştur. Bunlardan birisi Türkiye'nin çok ağır bir şekilde bağımlı olduğu Avrupa pazarında yaşanan talep daralmasıdır.

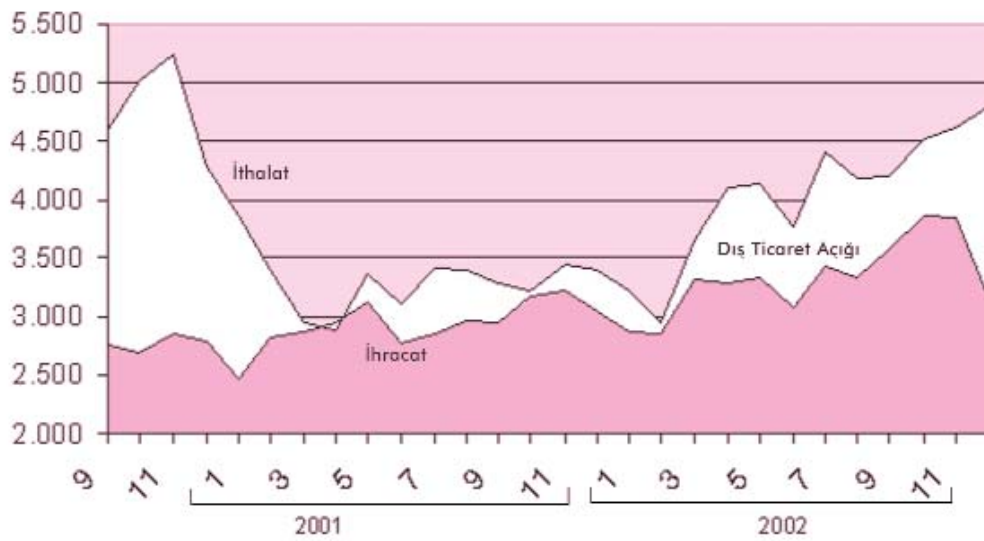
Tablo V-1 : Dış Ticaretin Seyri (Bin ABD Doları)

Yıl	İhracat (X)		İthalat (M)		Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi		Karşılama Oranı (X/M - %)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	
1981	4.702.934	61,6	8.933.365	12,9	-4.230.431	-15,4	13.636.299	26,0	52,6
1982	5.745.973	22,2	8.842.664	-1,0	-3.096.690	-26,8	14.588.637	7,0	65,0
1983	5.727.833	-0,3	9.235.001	4,4	-3.507.168	13,3	14.962.834	2,6	62,0
1984	7.133.602	24,5	10.756.923	16,5	-3.623.321	3,3	17.890.525	19,6	66,3
1985	7.958.008	11,6	11.343.475	5,5	-3.385.467	-6,6	19.301.484	7,9	70,2
1986	7.456.724	-6,3	11.104.770	-2,1	-3.648.046	7,8	18.561.494	-3,8	67,1
1987	10.190.047	36,7	14.157.805	27,5	-3.967.759	8,8	24.347.852	31,2	72,0
1988	11.662.021	14,4	14.335.396	1,3	-2.673.376	-32,6	25.997.417	6,8	81,4
1989	11.624.692	-0,3	15.792.143	10,2	-4.167.451	55,9	27.416.835	5,5	73,6
1990	12.959.288	11,5	22.302.126	41,2	-9.342.838	124,2	35.261.413	28,6	58,1
1991	13.593.462	4,9	21.047.014	-5,6	-7.453.552	-20,2	34.640.476	-1,8	64,6
1992	14.714.629	8,2	22.871.055	8,7	-8.156.426	9,4	37.585.684	8,5	64,3
1993	15.345.067	4,3	29.428.370	28,7	-14.083.302	72,7	44.773.437	19,1	52,1
1994	18.105.872	18,0	23.270.019	-20,9	-5.164.147	-63,3	41.375.891	-7,6	77,8
1995	21.637.041	19,5	35.709.011	53,5	-14.071.970	172,5	57.346.052	38,6	60,6
1996	23.224.465	7,3	43.626.642	22,2	-20.402.177	45,0	66.851.107	16,6	53,2
1997	26.261.072	13,1	48.558.721	11,3	-22.297.649	9,3	74.819.792	11,9	54,1
1998	26.973.952	2,7	45.921.392	-5,4	-18.947.440	-15,0	72.895.344	-2,6	58,7
1999	26.587.225	-1,4	40.671.272	-11,4	-14.084.047	-25,7	67.258.497	-7,7	65,4
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34,0	-26.727.914	89,8	82.277.727	22,3	51,0
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	-10.064.867	-62,3	72.733.299	-11,6	75,7
2002	35.081.121	12,0	50.831.702	22,8	-15.750.581	56,5	85.912.823	18,1	69,0
Ocak-Mart									
2002	7,887,886		10,222,337		- 2,334,451		18,110,223		77,1
2003	10,014,650	27,0	14,089,667	37,8	- 4,075,016	74,6	24,104,317	33,3	71,1

Kaynak: DİE, Dış Ticaret Müsteşarlığı

Not: İhracat rakamları, transit ve bavul ticareti hariç FOB ihracatı; ithalat rakamları ise, transit ticaret hariç CIF ithalatı kapsamaktadır.

Şekil V-1: Dış Ticaret Açığının 2001 ve 2002'deki Seyri (Milyon ABD Doları)

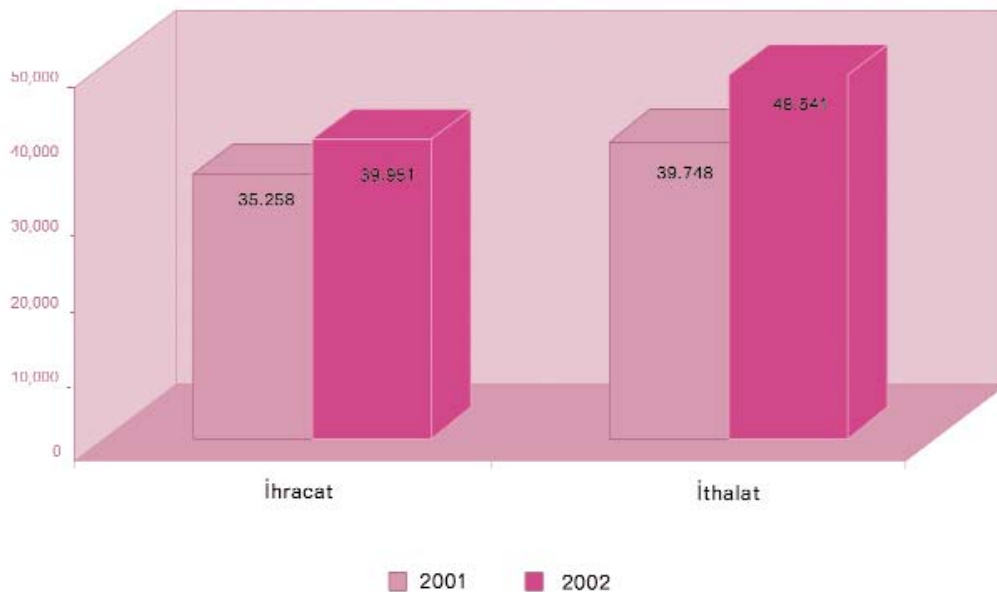
Kaynak: DİE

Diğeri de bu pazarda başlıca rakiplerimizden Asya ülkelerinde 1998 yılında patlak veren krizler ve ardından bu ülkelerde uygulanan rekabetçi döviz kurları nedeniyle Türkiye'ye karşı rekabetçi üstünlük elde etmiş olmalarıdır.

Bütün bu faktörlerin sonucunda 2000 yılının sonu itibariyle cari açık 10 milyar dolara çıkmıştı. Yukarıdaki tablodan da takip edileceği üzere bu arada ihracatın ithalatı karşılama oranı da dramatik bir şekilde gerileyerek %65'ten %51'e düşmüştür.

Bu arada ihracatın ithalatı karşılama oranındaki yetersizliği Türkiye ekonomisinde 1981 yılından beri ilk defa bu kadar düşük düzeyde gerçekleşmiştir. (1987'de %77,6 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1988 yılında %81,4'e kadar yükseldikten sonra, 1989 yılında sermaye hareketlerinin tamamen serbest bırakılmasından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranı -büyük çaplı devalüasyonların ardından gelen geçici iyileşmeler hariç- ortalama olarak %60'lar civarında dalgalanmaya başlamıştır.)

Şekil V-2: 2001 ve 2002'de İthalat ve İhracat Rakamları (FOB – Tüm kalemler dahil - Milyon ABD Doları)

Kaynak: DİE

Bir yandan açılan dış ticaret makası, öte yandan buna paralel olarak rekor düzeyde gerçekleşen cari açık -her zaman olduğu gibi- ekonomiyi olağanüstü "kırılgan" hale getirerek gerek içeriden gerekse dışarıdan kaynaklanan ufak çaplı psikolojik ve/veya maddi etkilere karşı savunmasız hale getirmişti. Nitekim bu tedirginlikten kaynaklanan ortamın da etki altında 2001 yılında bir dizi finansal krizin yaşandığı bilinmektedir.

Bu krizlerin ardından Mart ve Nisan 2001 aylarındaki toplamı %50'yi aşan iki başlıca devalüasyon yapılmıştı. Ardından benimsenen esnek kur sistemi sonrasında ilk dokuz ay itibarıyla %130'lara varan düzenli ve sürekli değer kayıplarından sonra rekabetçi kur sayesinde 2001 yılının geneline yayılmayan ancak tesirini yılın ikinci yarısından itibaren gösteren dış ticarete son derece olumlu bir sürece girilmiş oldu. Detaylı olarak yukarıdaki tablo ve ekteki şekillerde gösterildiği gibi 2001'de devalüasyon sonrasında aylar itibarıyla ihracatta yaşanan artış oranları 1998, 1999 ve 2000 yıllarının çok üstünde gerçekleşmiştir.

Ancak bu süreç, 2002 yılında sürdürülememiştir. Burada iki temel sorundan bahsetmek gerekir: Birincisi, Türkiye'de dış ticaretin iyileşmesi ile reel kur arasındaki yakın ilişki. İkincisi de, Türk sanayinin üretimde ortalama %60 oranında ithal girdi bağımlılığıdır. Bu iki husus bir arada ele alındığında, reel kurun aşınmasıyla birlikte elde edilen iyileşmelerin, ekonominin genişleme sürecine girdiği sonraki dönemlerde artan oranlarda maliyet unsuru olarak geriye döneceği ve giderek ihracat performansını düşüreceği açıktır. 2002 yılını bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Devalüasyon nedeniyle ihracatın %12,8 oranında artarak 31,3 milyar dolara çıktığı, yine ekonominin küçülmesi ve devalüasyon nedeniyle ithalatın %24 küçüldüğü 2001 yılından sonra, 2002 yılında ihracatın artış hızı korunabilmiş, %12'lik bir artış ile 35 milyar dolara çıkmıştır.

Ancak bir önceki yılın tersine ithalat %22,8 oranında artarak 50,8 milyar dolara çıkmıştır. Böylece dış ticaret açığı 10 milyar dolardan 15 milyar doların üstüne çıkarak 2002 yılında %50'nin üzerinde artış kaydetmiştir. Yapısal olarak ele alınarak Türk ekonomisinin rekabet edebilirlik endeksi yükseltilmedikçe 2003 yılı sonu itibarıyla, gerek dış ticaret açığı ve gerekse cari açıklar nedeniyle hızla "kırılganlık bölgesine" girebilir ve 2004 yılında yeni bir kriz damarı açığa çıkabilir. 2003 yılının ilk çeyreğine ait veriler endişelerin haklılığına işaret eder niteliktedir. İlk çeyrek sonunda ihracat %27 artış kaydederken, ithalat %38 civarında artarak, geçen yılın aynı dönemine göre dış ticaret açığını %75 civarında genişlemesine ve böylece ihracatın ithalatı karşılama oranının %77'lerden %71'e düşmesine neden olmuştur. İthalattaki patlamanın niteliğine bakıldığında ser-

maye malları ithalatının artış oranının %32,8, ara mallarının %48,3 ve tüketim mallarının %31,6 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre, TL'nin kısmen fazla değerli oluşu sonucu hızlanan bir ivme yakalayan ithalat artışının tüketimden ziyade üretim ve yatırım eksenli girdi talebindeki artıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yeni kapasitelerin yaratılmasını mümkün kılacak bu gelişme olumlu olarak değerlendirilebilir.

Ancak doların uluslararası piyasalara paralel olarak Türki-

ye'de de düşmeye devam etmesi ve buna bir de canlanan iç talep ilave edildiğinde ihracatçının iç pazara yönelmesi riski vardır. Ayrıca ithalata yönelik olarak artan oranlarda tüketim talebinin patlaması söz konusudur. Bu olumsuzluğun önüne geçilmesi için dolardaki düşüşün bir noktada dengelenmesi ve özellikle de dalgalanma aralığının belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve kontratları mümkün kılacak şekilde istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Cari denge açısından hassas bir konumda olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dolar kurunun bu şekilde geniş bir aralıkta dalgalanmaya bırakılması ve yerli paranın iç yapıdaki gerçeklerden kopacak şekilde değerlendirilmesi, ciddi sıkıntılar yaratacağından dikkatle takip edilmesi gerekir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dolar kurunun bu şekilde geniş bir aralıkta dalgalanmaya bırakılması ve yerli paranın iç yapıdaki gerçeklerden kopacak şekilde değerlendirilmesi, ciddi sıkıntılar yaratacağından dikkatle takip edilmesi gerekir.

Bir başka ifadeyle yerli paranın bir “çıpa”ya bağlanmak suretiyle sabitlenmesinin yarattığı riskler 2001 yılındaki krizde görülmüştür, ancak hiç müdahalesizlik de aynı şekilde risk içermektedir.

Öte yandan dövizdeki düşüşün daha ziyade dolar bazında olduğu göz önüne alınırsa ve Dolar/Euro paritesi dikkate alınırsa, dış ticaretimizde ağırlıklı paya sahip olan Avrupa ile dış ticaret dengesinin aşırı bir tehdit altında olmadığı yorumu da yapılabilir.

Özellikle girdi maliyetleri dolar üzerinden değerlendirilen ihracatçıların kar marjlarının değerlendirilen TL’ye rağmen artacağı tahmin edilebilir. Bu durum özellikle ithalatta Euro yerine dolar ikamesi yaşanırsa daha bariz olacaktır. Uluslararası piyasalarda da Avrupa doların Euro karşısında değer kaybetmesine karşı pozisyon almaya başlamış durumdadır.

Turizm ve işçi döviz gibi diğer cari girişlerin hızlanması ile birlikte, 2003 için ciddi bir cari açık tehdidi bulunmasa da, sürecin devam etmesi 2004’te dengeleri zorlayabilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır.

3. DIŞ TİCARET YÖNÜNDEKİ GELİŞMELER

Öte yanda yapılması gerekenler arasında acil olan, hızla yeni pazarların bulunmasıdır. Ardından sanayinin üretim yapısını ele alan kalıcı reformların, maliyet düşürücü tedbirlerin alınması ve verimliliğin artırılması gerekmektedir. Acilen yeni pazarların keşfi son derece stratejik değerdedir. Bunun nedeni aşağıdaki rakamlara bakarak açıklanabilir. Ülke ve bölge gruplarına göre dış ticaret verileri, 2002 yılında da Türkiye’nin dış ticaretinin yönünde geçmiş yıllardan farklı temel bir değişimin olmadığını göstermektedir.

Tablo V-2 : Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret (Bin ABD Doları)

	Ocak-Aralık					
	2001			2002		Değişim
Ülke Grupları	Değer	(%)		Değer	(%)	(%)
İ H R A C A T						
Genel toplam	31.334.216	100,0		35.080.715	100,0	12,0
A-OECD ÜLKELERİ	20.615.217	65,8		22.987.529	65,5	11,5
1-Avrupa Birliği Ülkeleri	16.118.232	51,4		18.059.230	51,5	12,0
2-EFTA Ülkeleri	316.114	1,0		403.880	1,2	27,8
3-Diğer OECD Ülkeleri	4.180.871	13,3		4.524.419	12,9	8,2
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	933.778	3,0		1.396.053	4,0	49,5
C-OECD ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELER	9.785.222	31,2		10.697.133	30,5	9,3
1-Avrupa Ülkeleri	2.657.911	8,5		3.370.791	9,6	26,8
2-Afrika Ülkeleri	1.520.883	4,9		1.648.443	4,7	8,4
3-Amerika Ülkeleri	335.327	1,1		227.126	0,6	-32,3
4-Orta Doğu Ülkeleri	3.581.545	11,4		3.444.678	9,8	-3,8
5-Diğer Asya Ülkeleri	1.514.037	4,8		1.845.736	5,3	21,9
6-Diğer Ülkeler	175.518	0,6		160.361	0,5	-8,6
Seçilmiş ülke grupları ¹						
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	2.851.109	9,1		3.417.120	9,7	19,9
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	971.620	3,1		997.679	2,8	2,7
Bağımsız Devletler Topluluğu	1.978.150	6,3		2.257.861	6,4	14,1
Türk Cumhuriyetleri	557.362	1,8		614.826	1,8	10,3
İslam Konferansı Teşkilatı	4.886.304	15,6		5.003.841	14,3	2,4
İ T H A L A T						
Genel toplam	41.399.083	100,0		50.831.678	100,0	22,8
A-OECD ÜLKELERİ	26.006.979	62,8		32.566.936	64,1	25,2
1-Avrupa Birliği Ülkeleri	18.280.410	44,2		23.123.820	45,5	26,5
2-EFTA Ülkeleri	1.480.929	3,6		2.399.575	4,7	62,0
3-Diğer OECD Ülkeleri	6.245.640	15,1		7.043.540	13,9	12,8
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	303.200	0,7		573.349	1,1	89,1
C-OECD ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELER	15.088.903	36,4		17.691.393	34,8	17,2
1-Avrupa Ülkeleri	5.268.956	12,7		6.266.882	12,3	18,9
2-Afrika Ülkeleri	2.818.680	6,8		2.611.351	5,1	-7,4
3-Amerika Ülkeleri	419.993	1,0		585.779	1,2	39,5
4-Orta Doğu Ülkeleri	3.302.762	8,0		3.618.825	7,1	9,6
5-Diğer Asya Ülkeleri	3.022.846	7,3		4.335.391	8,5	43,4
6-Diğer Ülkeler	255.666	0,6		273.166	0,5	6,8
Seçilmiş ülke grupları ¹						
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	5.545.721	13,4		6.510.029	12,8	17,4
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1.237.671	3,0		1.526.127	3,0	23,3
Bağımsız Devletler Topluluğu	4.630.241	11,2		5.477.292	10,8	18,3
Türk Cumhuriyetleri	282.509	0,7		449.346	0,9	59,1
İslam Konferansı Teşkilatı	6.031.450	14,6		6.654.900	13,1	10,3
Kaynak: DİE						

Takip edileceği üzere, Türkiye'nin dış ticaretinden OECD ülkelerinin ihracattaki payı %65, AB ülkelerinin %50, OECD üyesi olmayan Avrupa ülkeleri de hesaba katıldığında Avrupa'nın ihracatımızdaki payı %60'ın üstünde gerçekleşmiştir. Ufak değişmelerle beraber ithalatta da hemen hemen aynı oranların geçerli olduğu görülmektedir. Böylece Türk dış ticareti başlı başına tek bir AB pazarına bağımlı hale gelmiştir. Öte yandan daha alt düzeylere inildiğinde Türkiye'nin dış ticaret bağımlılığı coğrafi bir bölgedeki tek bir pazar bağımlılığının da ötesinde, bu pazar içerisinde bir-iki ülkeye sıkışmış durumdadır. Aşağıda başlıca ihracat ve ithalat yaptığımız ülkeler sıralanmıştır.

Tablo V-3 : Başlıca İhracat Yapılan Ülkeler (Bin ABD Doları)

		2001	2002		
		Değer	(%)	Değer	(%)
Genel toplam		20.033.570	100,0	22.269.219	100,0
1-	Almanya	5.366.945	26,8	5.810.619	26,1
2-	İngiltere	2.174.892	10,9	2.986.875	13,4
3-	A.B.D.	3.125.771	15,6	3.229.298	14,5
4-	İtalya	2.342.186	11,7	2.237.366	10,0
5-	Fransa	1.895.290	9,5	2.107.851	9,5
6-	Hollanda	892.416	4,5	1.026.492	4,6
7-	İspanya	950.362	4,7	1.081.561	4,9
8-	Rusya	924.107	4,6	1.162.962	5,2
9-	İsrail	805.218	4,0	833.162	3,7
10-	Belçika-Lüksemburg	688.261	3,4	666.918	3,0
11-	Yunanistan	476.095	2,4	573.787	2,6
12-	Romanya	392.028	2,0	552.327	2,5

Kaynak: DİE

Tablo V-4 : Başlıca İthalat Yapılan Ülkeler (Bin ABD Doları)

		2001		2002	
		Değer	(%)	Değer	(%)
Genel toplam		41.399.083	100,0	50.831.678	100,0
1-	Almanya	5.335.443	12,9	6.966.508	13,7
2-	Rusya	3.435.673	8,3	3.854.986	7,6
3-	İtalya	3.484.129	8,4	4.101.790	8,1
4-	İngiltere	1.913.846	4,6	2.415.540	4,8
5-	Fransa	2.283.939	5,5	3.007.223	5,9
6-	A.B.D.	3.261.298	7,9	3.050.050	6,0
7-	Japonya	1.307.372	3,2	1.445.138	2,8
8-	Çin	925.620	2,2	1.364.252	2,7
9-	İsviçre	1.227.422	3,0	2.076.356	4,1
10-	İspanya	1.066.141	2,6	1.386.273	2,7
11-	Hollanda	1.041.587	2,5	1.302.998	2,6
12-	Belçika ve Lüksemburg	984.547	2,4	1.266.491	2,5

Kaynak: DİE

	1999	%	2000	%	2001	%	2002	%
İ H R A C A T								
Genel toplam	26.587.225	100,0	27.774.906	100,0	31.334.216	100,0	35.080.715	100,0
Tarım ve Ormancılık	2.394.248	9,0	1.973.256	7,1	2.234.219	7,1	1.999.353	5,7
Balıkçılık .	37.896	0,1	24.506	0,1	29.745	0,1	43.555	0,1
Madencilik ve Taş ocaklığı	385.026	1,4	400.445	1,4	348.928	1,1	347.582	1,0
İmalat	23.754.753	89,3	25.338.645	91,2	28.695.424	91,6	32.656.380	93,1
Diğer	15.302	0,1	38.054	0,1	25.900	0,1	33.846	0,1
İ T H A L A T								
Genel toplam	40.671.272	100,0	54.502.821	100,0	41.399.083	100,0	50.831.678	100,0
Tarım ve Ormancılık	1.653.570	4,1	2.127.041	3,9	1.412.285	3,4	1.669.222	3,3
Balıkçılık	1.190	0,0	1.661	0,0	879	0,0	1.199	0,0
Madencilik ve Taş ocaklığı	4.253.687	10,5	7.104.748	13,0	6.582.560	15,9	7.178.112	14,1
İmalat	34.672.329	85,3	44.973.096	82,5	33.220.133	80,2	41.573.672	81,8
Diğer	90.497	0,2	296.275	0,5	183.226	0,4	409.473	0,8
Kaynak: DİE								

Tablo V-6 : Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret (Bin ABD Doları)

	1999	%	2000	%	2001	%	2002	%
İ H R A C A T								
Genel toplam	26.587.225	100,0	27.774.906	100,0	31.334.216	100,0	35.080.715	100,0
1. Sermaye malları	1.796.390	6,8	2.139.561	7,7	2.630.106	8,4	2.650.002	7,6
2. Ara malları	10.840.879	40,8	11.572.914	41,7	13.402.681	42,8	14.061.736	40,1
3. Tüketim malları	13.892.280	52,3	14.013.132	50,5	15.253.397	48,7	18.258.931	52,0
4. Diğerleri	57.676	0,2	49.298	0,2	48.033	0,2	110.046	0,3
İ T H A L A T								
Genel toplam	40.671.272	100,0	54.502.821	100,0	41.399.083	100,0	50.831.678	100,0
1. Sermaye malları	8.728.946	21,5	11.341.472	20,8	6.964.408	16,8	8.382.102	16,5
2. Ara malları	26.552.665	65,3	35.710.245	65,5	29.971.233	72,4	36.903.394	72,6
3. Tüketim malları	5.062.472	12,4	7.220.017	13,2	4.083.674	9,9	4.979.046	9,8
4. Diğerleri	327.189	0,8	231.086	0,4	379.768	0,9	567.136	1,1
Kaynak: DİE								

Son yıllarda kaydedilen dış ticaretin bileşkesine göre, Türkiye'nin ihracatında imalat sanayi %93'ü aşan payı ile lokomotif görevi görmeye devam etmektedir. İmalat sanayi ithalatı da %81'lik payı ile yine ağırlıklı yere sahiptir.

Öte yandan geniş ekonomik grupların sınıflamasına göre ele alındığında Türk imalat sanayi ihracatının yaklaşık yarısının tüketim malı, %40'lık kısmının ise ara mallarına dayandığı anlaşılmaktadır.

İthalat rakamları içinde ise aslan payını 2000 yılında %66, 2001 yılında %72 ve son olarak 2002 yılında %72,6'lık bir oran ile ara mallar, ikinci önemli kalemi de aynı yıllarda sırasıyla %21 ve %17 ve %17'lik oranla sermaye malları teşkil etmektedir.

Tablo V-7 : Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat (Bin ABD Doları)

		Ocak-Aralık	
			Değişim
Fasıllar	2001	2002	(%)
Genel toplam	27.715.115	31.159.230	12,4
07- Yenilen sebzeler	375.229	318.490	-15,1
08- Yenilen meyveler	1.201.056	1.164.325	-3,1
17- Şeker ve şeker mamulleri	335.473	146.541	-56,3
20- Sebze ve meyvelerden elde edilen müstahzarlar	528.010	507.472	-3,9
24- Tütün ve tütün mamulleri	435.367	381.789	-12,3
25- Tuz, күкүrt; topraklar ve taşlar	536.920	557.905	3,9
27- Mineral yakıtlar, mineral yağlar	444.700	480.550	8,1
39- Plastik ve mamulleri	610.143	675.422	10,7
40- Kauçuk ve kauçuktan eşya	458.890	513.369	11,9
42- Deri eşya	327.652	306.385	-6,5
52- Pamuk, pamuk ipliği, pamuklu mensucat	842.540	801.603	-4,9
54- Sentetik ve suni filamentler	470.301	499.856	6,3
55- Sentetik ve suni devamsız lifler	640.085	625.152	-2,3
57- Halılar	263.254	285.523	8,5
61- Örme giyim eşyası	3.641.200	4.423.727	21,5
62- Örülmemiş giyim eşyası	2.639.429	3.228.600	22,3
63- Dokumaya elverişli maddelerden hazır eşya	1.055.227	1.245.043	18,0
69- Seramik mamulleri	325.802	390.553	19,9
70- Cam ve cam eşya	410.675	442.570	7,8
72- Demir ve çelik	2.069.932	2.104.073	1,6
73- Demir veya çelikten eşya	975.727	1.234.319	26,5
76- Alüminyum ve alüminyumdan eşya	321.041	344.945	7,4
84- Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar	1.744.972	2.123.874	21,7
85- Elektrikli makine ve cihazlar	2.259.929	2.842.330	25,8
87- Kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları	2.335.381	3.177.219	36,0
89- Gemiler, suda yüzen taşıtlar	308.647	283.870	-8,0
Diğer fasıllar	2.157.532	2.053.727	-4,8
Kaynak: DİE			

Başlıca ihraç malları arasında meyve-sebze, konfeksiyon ve giyim, demir-çelik, makine, mekanik cihazlar, elektrikli makine ve kara taşıtı ve aksamı önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo V-8 : Seçilmiş Fasıllara Göre İthalat (Bin ABD Doları)

Fasıllar	Ocak-Aralık		Değişim (%)
	2001	2002	
Genel toplam	37.721.008	46.251.240	22,6
15- Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar	313.831	401.648	28,0
27- Mineral yakıtlar,mineral yağlar	8.339.366	8.966.012	7,5
Ham petrol	3.877.953	4.087.597	5,4
28- İnorganik kimyasal maddeler	356.118	430.411	20,9
29- Organik kimyasal ürünler	1.625.025	1.873.384	15,3
30- Eczacılık ürünleri	1.087.808	1.436.619	32,1
32- Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülusalalar	491.950	678.195	37,9
38- Muhtelif kimyasal maddeler	484.489	578.895	19,5
39- Plastik ve mamulleri	1.733.426	2.375.109	37,0
40- Kauçuk ve kauçuktan eşya	365.087	522.296	43,1
41- Ham postlar ve deriler	427.272	616.310	44,2
48- Kağıt ve karton	652.354	854.285	31,0
52- Pamuk, pamuk ipliği, pamuklu mensucat	950.070	1.288.530	35,6
54- Sentetik ve suni filamentler	566.607	749.592	32,3
55- Sentetik ve suni devamsız lifler	549.676	855.088	55,6
72- Demir ve çelik	1.797.367	2.878.855	60,2
73- Demir veya çelikten eşya	844.630	677.245	-19,8
74- Bakır ve bakırdan eşya	320.232	437.475	36,6
76- Alüminyum ve alüminyumdan eşya	417.912	525.301	25,7
84- Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar	6.304.306	8.072.889	28,1
85- Elektrik makine ve cihazlar	3.635.886	4.333.572	19,2
87- Kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları	1.827.054	2.325.739	27,3
89- Gemiler, suda yüzen taşıtlar	673.623	498.096	-26,1
90- Optik alet ve cihazlar	953.084	1.080.672	13,4
Diğer fasıllar	2.720.654	3.587.105	31,8
Kaynak: DİE			

Başlıca ithal ürün kategorisi içerisinde ise ham petrol her zamanki gibi aslan payını almaktadır. Kimyasal ürünler, eczacılık ürünleri, plastik mamuller, demir-çelik, makine ve mekanik aletler, elektrikli aletler ve kara taşıtları yine diğer başlıca ithalat gruplarını oluşturmaktadır.

5. DIŞ TİCARET MİKTAR VE FİYAT ENDEKSLERİ

Bütün bu verilere göre Türkiye'nin dış ticareti konusunda bir takım gözlemler yapmak mümkündür. Döviz kurundaki seyir nedeniyle 2000 yılına nazaran 2001 yılında ithalatın radikal bir şekilde gerilemesine rağmen, pay olarak ara malların toplam ithalat içindeki payı ya sabit kalmış, ya da kısmen artmıştır. Bu durum, ithalatın sıçradığı 2002 için de geçerlidir. Bunun bir anlamı da Türk sanayinin ara ve sermaye mal ithalatına yönelik esnekliğinin oldukça düşük, yani sanayinin bu malların ithalatına yüksek düzeyde bağımlı olduğudur.

Döviz kurundaki seyir nedeniyle 2000 yılına nazaran 2001 yılında ithalatın radikal bir şekilde gerilemesine rağmen, pay olarak ara malların toplam ithalat içindeki payı ya sabit kalmış, ya da kısmen artmıştır. Bu durum, ithalatın sıçradığı 2002 için de geçerlidir.

Bir başka gözlem de başlıca ihraç malları olarak yukarıda not edilen fasılların talep esnekliğinin oldukça yüksek olduğudur. Bir başka ifade ile bir birimlik bir devalüasyona ve buna bağlı olarak döviz cinsinden fiyatlardaki düşüşün, bir birimden daha çok miktar artışına neden olduğudur. Bu da Avrupa pazarının Türkiye'den ithal ettiği mallarda fiyat rekabetine özel önem verdiğini göstermektedir. Burada sorun, Türkiye'nin ara mal ithalatındaki yüksek bağımlılık düzeyi nedeniyle devalüasyon yoluyla kazanılacak rekabetini kendi sanayisini de zor duruma sokacak olmasıdır.

Tablo V 9 : İhracat Miktar ve Fiyat Endeksi (1994=100)

	Miktar			Fiyat		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Genel	166,7	203,7	235,9	87,8	85,5	84,0
Tarım ve ormancılık	83,9	117,9	105,4	99,2	89,6	85,8
Balıkçılık	117,1	185,0	213,4	90,9	68,5	83,0
Madencilik ve taşocakçılığı	161,0	156,7	157,2	87,4	83,4	86,4
İmalat	179,1	217,3	256,7	86,6	85,1	83,5
Tekstil ürünleri	198,3	219,6	255,4	83,6	82,2	79,9
Giyim eşyası	135,7	151,1	182,1	88,6	85,6	86,3
Deri, bavul, saraçlık ve ayakkabı	136,3	160,9	164,6	66,3	65,4	65,1
Ana metal sanayi	110,1	142,4	154,6	83,6	81,5	83,9
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	269,8	351,3	453,4	81,8	79,9	75,9
Makine ve teçhizat imalatı	294,6	373,4	512,2	89,3	85,8	80,2
Elektrikli makine ve cihazlar	271,4	370,0	369,2	71,3	69,6	70,6
Haberleşme teçhizatı ve cihazları	652,9	738,7	1177,0	69,0	68,6	66,2
Motorlu kara taşıtı ve römorklar .	413,1	657,2	818,0	85,0	85,1	88,3
Kaynak: DİE						

Tablo V-10 : İthalat Miktar ve Fiyat Endeksi (1994=100)

	Miktar			Fiyat		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Genel	264,6	198,9	240,3	94,9	94,6	93,5
Tarım ve ormancılık	320,1	230,9	254,8	77,7	73,5	73,2
Madencilik ve taşocakçılığı	132,3	127,6	144,8	155,5	146,7	143,3
İmalat	283,8	209,1	256,1	88,5	88,8	88,1
Kimyasal madde ve ürünler	249,0	207,9	263,5	93,9	93,3	91,1
Ana metal sanayi	221,9	192,5	317,2	89,9	83,9	83,8
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizat hariç)	195,5	287,9	277,0	103,2	96,6	107,2
Makine ve teçhizat imalatı	199,3	178,1	208,9	87,5	90,5	89,7
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	593,6	269,4	371,1	73,6	79,8	73,7
Elektrikli makine ve cihazlar	257,8	219,8	316,5	76,5	73,1	68,2
Haberleşme teçhizatı ve cihazları	932,3	472,8	493,2	69,6	72,5	74,0
Tıbbi, hassas optik aletler ve saat	183,6	146,7	175,5	99,6	97,9	96,4
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	691,3	282,3	348,5	83,7	81,4	84,5
Kaynak: DİE						

O halde fiyat rekabeti hususunda başka tür tedbirlerin alınması gerekmektedir. Gelir dağılımının aşırı bozulduğu ülkemizde emeğin daha fazla bastırılması suretiyle bir fiyat avantajı elde etme sürecini de Türkiye artık geride bırakmak durumundadır. Zira ne kadar fiyat kırırsa kırsın bu konuda Çin ile rekabet edecek kadar düşük ücret önermek Türkiye’de imkansızdır. Demek oluyor ki, Türkiye’nin rekabetçi üstünlükleri beşeri sermaye yatırımdan, verimlilik artışından, teknolojik ve toplam faktör verimliliğinden, toplam kalite artışından, yüksek katma değer yaratmaktan geçmektedir. Devalüasyon kısa vadede döviz kazandırıcı olsa da, her seferinde aynı miktarda döviz geliri elde etmek için daha fazla miktarda mal ve hizmet satmak gerektiği anlaşılmaktadır. Üretim devriminin gerçekleştirilemediği bir ülkede, içerideki kesimlerin acımasız kemer sıkma politikaları ile taleplerinin kırılması sayesinde artırılacak ihracat artışı “fakirleştirici” bir modeldir. Burada ifade edilmesi gereken husus, katma değer yaratarak ihracat fiyat endeksinin artırmadıkça ve/veya verimlilik nedeniyle maliyetleri düşürmedikçe bu politikanın artan bir şekilde sosyal barışı zedeler bir nitelik kazanacağıdır.

6. KURLARDAKİ GELİŞMELER

Bilindiği üzere 2001 yılında dış ticaret hadleri oldukça kötüleşmiş durumda idi. Ne var ki bu bozulma 2002 yılı boyunca da geçerli olmuştur. Eldeki verilere göre, 2002 Ocak-Kasım dönemi ihracat fiyatları 2001 yılının aynı dönemine göre %6,2 oranında, ithalat fiyatları da 9,1 oranında artış göstermiştir.

Buna karşılık Euro’nun 2002 yılı boyunca dolar karşısında kaydettiği değer artışı nedeniyle (yaklaşık %15 civarında) ihracat gelirlerinde dolar cinsinden bir artış söz konusu olmuştur.

2002 yılında dolar karşısında değer kazanmaya devam eden TL, yurt içi ve yurt dışı enflasyonu kullanılarak hesaplanan reel kur endeksine göre TEFE bazında %10,3, TÜFE bazında ise %8,3 oranında değer kazanmıştır.

Aynı değer kazanma sürecinin 2003 yılının ilk çeyreğinde de artarak devam ettiği görülmüş, bu %79 oranında artan dış ticaret açığına da böylece yansımış durumdadır.

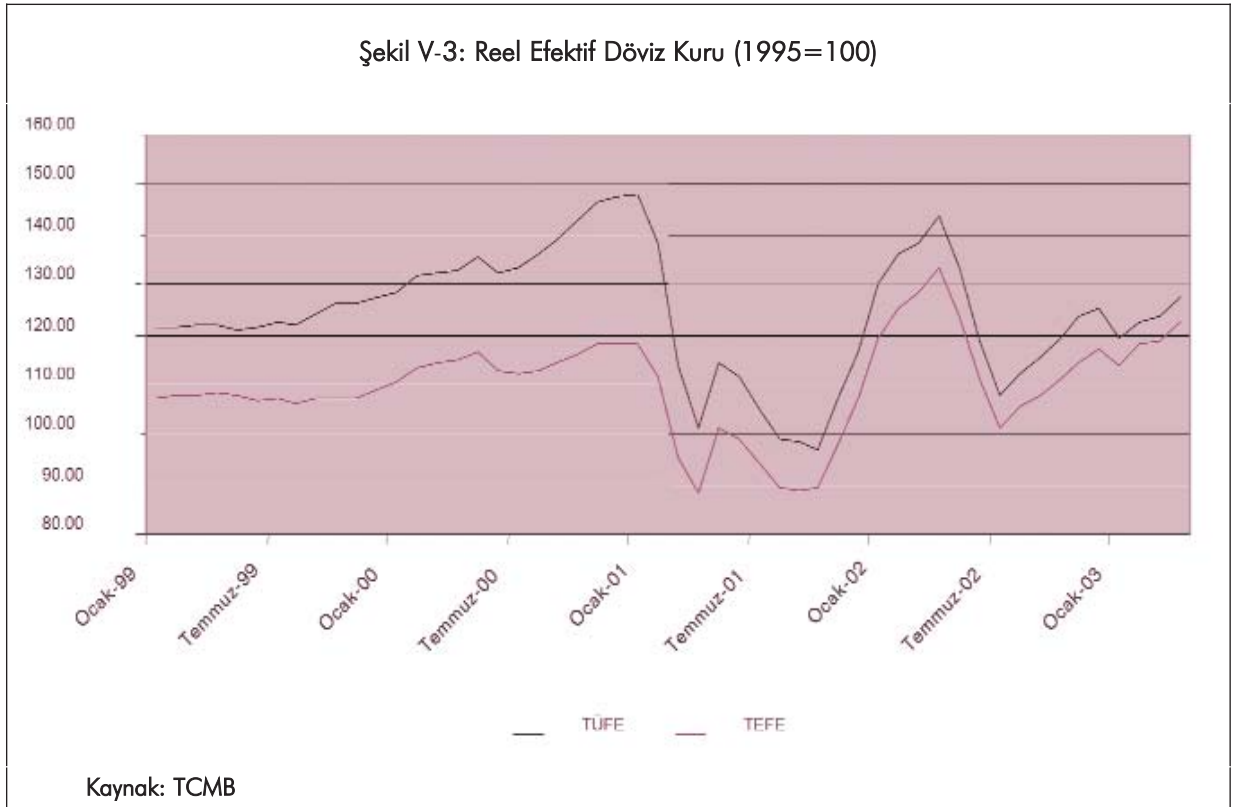
Tablo V-11 : İthalat Miktar ve Fiyat Endeksi (1994=100)

	Reel	12 Aylık Ort.
	Kur Endeksi	Yüzde Değişme
1991	91,28	-3,39
1992	87,25	-4,41
1993	86,57	-0,79
1994	66,87	-22,75
1995	76,39	14,24
1996	75,05	-1,75
1997	74,53	-0,70
1998	75,08	0,74
1999	71,15	-5,23
2000	72,00	1,19
2001	59,73	-17,04
2002	71,11	19,05

Kaynak: DİE, IFS

Not: 0,75 \$+ 0,25 EUR ağırlığına göre, göreceli fiyat hesaplarında ABD için üretici fiyatları, EURO bölgesi için PPI indeksi ve Türkiye için TEFE kullanılmıştır

Şekil V-3: Reel Efektif Döviz Kuru (1995=100)

B. ÖDEMELER DENGESİ

1. CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Aşağıdaki tabloda cari dengedeki gelişmeler özet olarak sunulmuştur. Hatırlamak gerekirse, 1999 yılında 1,3 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi, 2000 yılının sonunda tarihi bir rekor kırarak 10 milyar dolara fırlamıştı. 2001 yılı boyunca yaşanan finansal krizler ve bunun reel ekonomiye ciddi bir şekilde sıçraması sonucu bir yandan toplam talep daralmış, bir yandan da üretim düşmüştü.

Tablo V-12 : Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları)

		1998	1999	2000	2001	2002
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	1.984	-1.360	-9.819	3.390	-1.782
1.	İhracat f.o.b.	30.662	28.842	30.721	34.373	39.147
2.	İthalat f.o.b.	-44.926	-39.326	-53.131	-38.916	-47.782
	Mal Dengesi	-14.264	-10.484	-22.410	-4.543	-8.635
3.	Hizmet Gelirleri	23.686	16.800	20.364	16.030	14.799
4.	Hizmet Giderleri	-10.180	-9.314	-8.996	-6.900	-6.884
	Mal ve Hizmet Dengesi	-758	-2.998	-11.042	4.587	-720
5.	Yatırım Gelirleri	2.481	2.350	2.836	2.753	2.489
6.	Yatırım Giderleri	-5.466	-5.887	-6.838	-7.753	-7.038
	Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-3.743	-6.535	-15.044	-413	-5.269
7.	Cari Transferler	5.727	5.175	5.225	3.803	3.487
B.	SERMAYE HESABI					
C.	FİNANS HESABI	-840	4.935	9.610	-14.198	1.992
8.	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-367	-645	-870	-497	-175
9.	Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	940	783	982	3.266	1.037
10.	Portföy Hesabı-Varlıklar	-1.622	-759	-593	-788	-2.197
11.	Portföy Hesabı-Yükümlülükler	-5.089	4.188	1.615	-3.727	1.503
11.1.	Hisse Senetleri	-518	428	489	-79	-16
11.2.	Borç Senetleri	-4.571	3.760	1.126	-3.648	1.519
12.	Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-1.464	-2.198	-1.913	-156	159
12.1.	Merkez Bankası	-95	-98	1	-39	-31
12.3.	Bankalar	-942	-1.839	-1.574	233	659
12.4.	Diğer Sektörler	-427	-261	-340	-350	-469
13.	Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	6.762	3.566	10.389	-12.296	1.665
13.1.	Merkez Bankası	571	-231	619	735	1.335
13.2.	Genel Hükümet	-1.655	-1.932	117	-1.977	-669
13.3.	Bankalar	3.195	2.655	3.736	-9.644	-1.968
13.4.	Diğer Sektörler	4.651	3.074	5.917	-1.410	2.967
	Cari,Sermaye ve Finansal Hesaplar	1.144	3.575	-209	-10.808	210
D.	NET HATA VE NOKSAN	-697	1.631	-2.788	-2.116	-422
	GENEL DENGİ	447	5.206	-2.997	-12.924	-212
E.	REZERV VARLIKLAR (*)	-447	-5.206	2.997	12.924	212
14.	Rezerv Varlıklar	-216	-5.726	-354	2.694	-6.153
15.	Uluslararası Para Fonu Kredileri	-231	520	3.351	10.230	6.365

Kaynak: DPT

(*)Eski sunumdaki karşılık kalemleri Rezerv Varlıklar kalemine dahil edilmiştir.

Dış açık, 2001'de bir yandan krizin ardından uygulanan devalüasyonun, öte yandan da toplam talebin büyük oranda gerilemesi nedeniyle ithalat hızla azalması, ihracatın artması ile kapatılmıştı. Turizm ve işçi gelirlerine paralel olarak da 2001 yılında 3,4 milyar dolar cari denge fazlası oluşmuştu. Ancak not edilmelidir ki, 2001 yılında cari işlemler fazlalığının nedeni ekonominin büyümesinin ve gelir yaratmasının bir sonucu değildir. Tersine yukarıda değinildiği üzere ekonominin küçülme sürecine girerek döviz tasarrufuna gidilmiş olmasının bir sonucudur.

2001 yılındaki kısmi iyileşmeden sonra, 2002 yılında ekonominin büyümesine paralel olarak mal dengesindeki artış eğilimi hızlanmıştır. Gerçekten de 2002 yılının başından beri büyüme işaretleri somut olarak alınmış, ancak şaşırtıcı bir şekilde büyüme oranı beklenenin üzerinde gerçekleşmiştir. Buna rağmen iç talepteki canlanma sınırlı kalmış, dış talepteki olumsuzluklara ve TL'deki aşırı değerlenmeye rağmen, ihracat hedefleri fazlasıyla tutturulmuştur.

Bu olumsuzluklara rağmen ihracattaki bu başarı Türk ihracat mallarının esnek yapısını göstermekte, böylece yeni ortaya çıkan imkanlara hızla uyum sağlayabildiğini göstermektedir. Ancak genişleme sürecinde olan ekonomide ithalat artış oranı ihracatı aşmıştır. İhracat %12, ithalat ise %22,8 oranında artış göstermiştir. Dış ticaret açığındaki açık (%56,5 oranında artış), bavul ticareti (%32 oranında artış) ve görünmez kalemlerdeki artış sayesinde kısmen kapansa da, 2002 yılı cari denge açığı yaklaşık 1,8 milyar dolar açık vermiştir.

a) Turizm Gelirleri

Cari işlemler dengesi, özellikle görünmez kalemlerden turizm gelirlerindeki artış sayesinde 2002 yılında kontrol altında tutulabilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı dördüncü dönem anket sonuçlarına göre, 2002 yılında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 13 milyon olurken, kişi başına ortalama 656 dolarlık harcama yapılmıştır.

Türkiye'nin 2002 yılı turizm gelirleri ise 8,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında bu rakam 8 milyar dolar civarında idi. 2002'de dünyada en çok turist çeken bölge, 411 milyonla Avrupa olurken, Avrupa'yı 131 milyon turistle Asya Pasifik, 120 milyon ile Amerika izlemiştir. 2002'de en az turist çeken bölge 24 milyonla Ortadoğu olurken, bir önceki yıla göre gelen turist sayısını en fazla artıran bölge de yine Ortadoğu olmuştur. İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi Güney Akdeniz ülkeleri 2002'de Avrupa'nın en çok turist çeken ülkeleri olurken, Türkiye'ye gelen turist sayısı bir önceki yıla göre %13,5 artmıştır. Turist sayısındaki bu tatmin edici artışa rağmen turizm gelirindeki artışın sadece %5 ile sınırlı kalmış olması ve kişi başına harcama eğiliminin düşmesi (%8,6 düşüş) dikkat çekmektedir.

Turizm gelirindeki bu artışa rağmen dikkati çeken husus, Türkiye'ye gelen turist sayısındaki artış oranının oldukça yüksek olmasına rağmen, gelen turistlerin gerek ortalama harcama eğiliminin düşüyor olması ve gerekse elde edilen gelirdeki artış oranının ziyaretçi artış oranının çok altında kalmasıdır. Dolayısıyla bir yandan gelen turist sayısının artırılması gerekirken, öte yandan gelen turistlerin harcama yapmasını motive edecek bir yapılanma ve alternatif ürünlerin sunulması gerektiğinin altı çizilmelidir.

Tablo V-13 : Turizm İstatistikleri

	1998	1999	2000	2001	2002
Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	7.177	5.203	7.636	8.090	8.473
Ortalama Harcama (ABD Dolar)	808	736	764	718	656
Giden Turist Sayısı (Bin Kişi)	8.879	7.069	9.991	11.275	12.921
Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	9.753	7.487	10.428	11.619	13.247
AB	5.322	3.506	5.551	6.648	7.710
BDT	1.311	1.052	1.383	1.430	1.659
Kaynak: DİE					

Tablo V-14 : Turizm Gelirleri (Milyon ABD Doları)

	Kümülatif			Yüzde Değişme					
	1998	1999	2000	2001	2002	99/98	00/99	01/00	02/01
Ocak	261	196	217	223	210	-24,9	10,7	2,8	-5,8
Şubat	490	382	433	439	472	-22,0	13,4	1,4	7,5
Mart	808	606	735	737	884	-25,0	21,3	0,3	19,9
Nisan	1.228	861	1.157	1.292	1.347	-29,9	34,4	11,7	4,3
Mayıs	1.946	1.283	1.819	2.119	2.100	-34,1	41,8	16,5	-0,9
Haziran	2.815	1.792	2.568	3.102	2.981	-36,3	43,3	20,8	-3,9
Temmuz	3.544	2.410	3.622	4.215	4.095	-32,0	50,3	16,4	-2,8
Ağustos	4.713	3.273	4.829	5.530	5.560	-30,6	47,5	14,5	0,5
Eylül	5.754	3.969	5.885	6.657	6.809	-31,0	48,3	13,1	2,3
Ekim	6.581	4.665	6.869	7.482	7.788	-29,1	47,2	8,9	4,1
Kasım	6.938	4.978	7.345	7.866	8.222	-28,3	47,5	7,1	4,5
Aralık	7.177	5.203	7.636	8.090	8.473	-27,5	46,8	5,9	4,7

Kaynak: DİE

b) İşçi Gelirleri

Ekte sunulan verilerden işçi gelirlerinin hızla düştüğü anlaşılmaktadır. 1999 ve 2000 yıllarında aşağı yukarı 4,5 milyar dolar civarında gerçekleşen işçi gelirleri, 2001 yılının ilk çeyreği ile beraber dramatik bir şekilde azalma sürecine girmiştir. 2002 yılı itibariyle düşüş trendi iyice artmıştır. Yıl sonu itibariyle işçi gelirlerinin yaklaşık 2 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir.

Bu düşüşte Türkiye’de yaşanan ve adeta “istikrar kazanan” ekonomik istikrarsızlıklar son derece önemli olmalıdır. Ayrıca son yıllarda yerli sermaye çıkışına şahit olduğumuz Türkiye’nin kârlı ve istikrarlı yatırım olanakları sunmadığı gibi unsurlar da dikkate alınmalıdır.

Tablo V-15 : İşçi Gelirleri (Kümülatif, Milyon ABD Doları)

	Kümülatif			Yüzde Değişme					
	1998	1999	2000	2001	2002(1)	98/97	99/98	00/99	01/00
Ocak	352	405	418	419	174	29,9	15,1	3,2	0,2
Şubat	643	813	745	724	346	32,3	26,4	-8,4	-2,8
Mart	1.055	1.181	1.086	929	493	37,9	11,9	-8,0	-14,5
Nisan	1.400	1.555	1.463	1.126	644	40,1	11,1	-5,9	-23,0
Mayıs	1.827	1.960	1.844	1.331	835	41,6	7,3	-5,9	-27,8
Haziran	2.311	2.386	2.255	1.552	1.009	39,0	3,2	-5,5	-31,2
Temmuz	2.748	2.834	2.675	1.750	1.216	29,7	3,1	-5,6	-34,6
Ağustos	3.216	3.264	3.057	1.953	1.405	24,8	1,5	-6,3	-36,1
Eylül	3.792	3.594	3.387	2.174	1.567	22,8	-5,2	-5,8	-35,8
Ekim	4.331	3.884	3.765	2.353	1.689	24,5	-10,3	-3,1	-37,5
Kasım	4.846	4.196	4.151	2.593	1.845	27,8	-13,4	-1,1	-37,5
Aralık	5.397	4.576	4.603	2.837	27,6	-15,2	0,6	-38,4	

Kaynak DİE
(1) Geçici

2. SERMAYE HAREKETLERİ

2001 yılı Türkiye’den net sermaye çıkışının yaşandığı bir yıl olmuştur. 2001 yılında 14,2 milyar dolar sermaye çıkışı olmuş, rezervler de 2,7 dolara gerilemişti. 2002 yılında makro ekonomik göstergelerdeki iyileşme ve dış piyasalarda tahvil ihracı için talep oluşması borçlanma imkanının artırmıştır. Bu suretle 1,2 milyar dolar sermaye girişi olmuştur. IMF ve Dünya Bankası kaynaklarından kullanılan krediler de hesaba katıldığında, 2002 yılının ilk 11 ayında 1,8 milyar dolar net sermaye girişi gerçekleşmiş, rezervler de 6 milyar dolar artmıştır. Ayrıca giriş yapan sermayenin kompozisyonuna bakıldığında uzun vadeli sermaye hareketleri ile doğrudan yatırımların arttığı, kısa vadeli sermaye hareketlerinin de azaldığı görülmektedir. Kısa vadeli sermaye çıkışının miktarı 133 milyon dolardır. Ocak-Kasım döneminde net 2,3 milyar dolar sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bankacılık dışı özel sektörün sağladığı sermaye girişi 10 milyar doların biraz üzerinde gerçekleşmiş, geri ödemeler de dikkate alındığında net 2,7 milyar dolarlık net uzun vadeli sermaye girişi gerçekleşmiştir. Genel hükümet 2,1 milyar dolar kredi kullanırken, 2,6 milyar dolarlık bir miktar da geri ödemede bulunmuştur.

Buna rağmen, 2002 yılındaki yatırım amaçlı yabancı sermaye izinlerinde %18,2 oranında azalma olmuştur. Buna ilave olarak yerleşiklerin yurt dışındaki yatırımları da %78 oranında azalarak net 89 milyon dolarda kalmıştır. Öte yandan başta bankalar olmak üzere yurt içi yerleşiklerin dışarıdan menkul kıymet satın almaları nedeniyle 2002 yılında yaklaşık 2 milyar doların üzerinde bir sermaye çıkışı yaşanmıştır.

Son yıllarda Türkiye’ye giren yabancı sermayenin sektörel dağılımına göre, verilen izinler ağırlıklı olarak hizmetler ve ikinci olarak da imalat sanayinde yoğunlaşmaktadır. Hizmet sektöründe izinler daha çok bankacılık sektöründe ve ticaret alanında yoğunlaşmaktadır. Ticari sektördeki yoğunlaşma, genç, dinamik ve harcama eğilimi yüksek bir ülkenin iç ticari potansiyelini değerlendirmek istendiği anlamını taşımaktadır. Öte yandan imalat sanayindeki izinlerin de ağırlıklı olarak gıda-içki, otomotiv, elektrik ve elektronik sektörlerine verildiği görülmektedir.

Türkiye’nin yabancı sermaye kaynağının büyük oranda AB ülkeleri olduğu görülmektedir. AB ülkeleri içerisinde de İtalya, Almanya Hollanda ve İngiltere başı çekmektedir. AB dışındaki OECD ülkelerinden Japonya ve ABD de Türkiye’deki mevcut sermayeden en büyük paya sahip ülkelerdir.

Sermaye hareketleri dengesi açısından Ocak-Kasım 2001 ve 2002 mukayese edildiğinde, rezervler hariç sermaye hareketlerinde olumlu bir gelişme olmuştur. 2001 yılındaki oldukça yüksek oranlı sermaye dengesi açığına rağmen, 2002 yılının aynı döneminde fazla verdiği görülmektedir. Bunun alt birimlere ayrıştırılması durumunda ise doğrudan yatırımlarda geçen seneye nazaran oldukça belirgin bir gerilemenin kaydedildiği görülmektedir. Buna mukabil üretken dengeler üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı gibi daha çok spekülasyon kazanç amacıyla ve oldukça kısa vade için ülkeye giren ve bu nedenle de adına “sıcak para” dediğimiz portföy yatırımlarında büyük bir düşüş kaydedilmiştir.

Tablo V-16 : Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İzinler		Gerçekleşen		
	Kümülatif	Yıllık	Girişler	Çıkışlar	Net
1995	2.938	2.938	934	49	885
1996	6.774	3.836	914	192	722
1997	8.453	1.678	852	47	805
1998	10.099	1.647	953	13	940
1999	11.799	1.700	813	30	783
2000	15.273	3.474	1.707	725	982
2001	17.999	2.726	3.288	22	3.266
2002	19.508(1)	1.509(1)	569(2)	4(2)	565(2)
Toplam			10.030	1.082	8.948

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

(1) Ocak - Eylül Dönemi İtibariyle

(2) Ocak - Kasım Dönemi İtibariyle

Tablo V-17 : Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörlere Göre Dağılımı

	2000		2001		2002 (1)	
	Adet	Değer	Adet	Değer	Adet	Değer
Tarım	22	59,7	32	134,7	16	31,2
Madencilik	25	6,3	20	29,9	20	13,4
İmalat Sanayii	418	1.115,2	362	1.134,0	206	539,3
Gıda-İçki	36	23,4	52	166,2	51	232,2
Elektrik-elektronik	79	78,2	49	147,1	35	44,3
Taşıt araçları imalat	16	245,5	21	280,4	12	58,9
Taşıt araçları yan sanayii	58	154,7	51	135,3	33	79,8
Diğerleri	229	613,5	189	405,0	75	124,0
Hizmetler	617	2.241,4	574	1.184,2	529	706,9
Ticaret	202	52,8	343	324,4	392	188,7
Bankacılık	5	30,5	5	355,7	6	230,5
Yatırım finansmanı	13	21,1	12	79,4	15	88,0
Diğerleri	288	2137	214	424,7	116	199,7
Genel toplam	1.082	3.423	997	2.512	778	1.357,4

Kaynak: DPT, Hazine Müsteşarlığı
(1) Ocak - Eylül Dönemi İtibariyle

Bu da en azından psikolojik gerekçelerle beklenmedik bir anda ülkeyi terk ederek zincirleme istikrarsızlıkları tetikleyen bir etmenin kısmen azaldığı anlamına da gelebilir. Tahvil ihracı yoluyla elde edilen krediler ve menkul kıymet alım-satımını da kapsayan portföy yatırımları, 2000

yılından beri süregelen azalma eğilimini 2001 yılının sonuna doğru iyice artırarak eksi 4,5 milyar düzeyine gerilemiştir. 2002 yılının sonuna doğru bu azalış süreci yavaşlamıştır. Zira bu bağlamda ülkeyi terk edecek sıcak paranın boyutunun da azaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo V-18 : Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

	2000		2001		2002 (1)	
	Adedi	Değeri	Adedi	Değeri	Adedi	Değeri
I- OECD Ülkeleri	671	2.939,2	722	2.390,5	577	1.299,3
AB Ülkeleri	519	2.367,8	553	1.724,9	425	921,3
Almanya	187	636,8	194	319,3	137	173,4
Belçika-Lüksemburg	25	193,6	21	80,1	25	27,2
Fransa	62	33,7	66	137,7	44	81,1
Hollanda	110	1.381,3	121	635,5	93	184,9
İngiltere	76	98,2	78	506,5	69	179,4
İtalya	45	17,9	54	33,6	44	233,7
İspanya	14	6,3	19	12,3	13	41,5
Diğer OECD Ülkeleri	152	571,3	169	665,6	152	378,0
ABD	78	291,3	88	316,1	72	152,0
Japonya	17	150,8	16	258,6	13	124,0
İsviçre	34	35,3	39	86,1	49	92,0
Diğerleri	23	94	26	5	18	10
II- İslam Ülkeleri	97	47,7	130	31,8	131	55,0
Orta-Doğu	82	46,3	104	28,0	110	45,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
(1) Ocak - Eylül Dönemi İtibariyle

Ancak Türkiye'deki piyasalara güven eksikliğinin 2002 yılı boyunca da devam etmesi nedeniyle Menkul Kıymetler Borsası başta olmak üzere finansal piyasalarda bir toparlanmanın gecikmesi söz konusudur ve bunda yukarıda açıklanan sıcak para kaçışının olumsuz etkisi söz konusu olmaktadır.

Öte yandan kredi kullanımından müteşekkil sermaye hareketlerinde oldukça büyük bir artış olmuştur. Geçen sene 11,2 milyar dolar olan bu rakam bu sene aynı süre zarfında 13,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ana para geri ödemesi ise bunun altında kalmıştır.

Tablo V-19 : Sermaye Hareketleri (Yıllık, Milyon ABD Doları)

			Ocak-Kasım	
	2000	2001	2001	2002
Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)	9.610	-14.198	-12.506	1.597
Doğrudan Yatırımlar (Net)	112	2.769	2.760	476
Portföy Yatırımları (Net)	1.022	-4.515	-4.538	-826
Diğer Uzun Vadeli Ser. Hareketleri	4.276	-1.131	-918	2.264
Kredi Kullanımı	17.459	12.614	11.249	13.382
Anapara Geri Ödemesi	-13.803	-14.350	-12.659	-11.696
Mevduat (KMDTH-Net)	620	605	492	578
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	4.200	-11.321	-9.810	-317
Varlıklar	-1.913	-156	372	562
Verilen Krediler	116	-734	-757	53
Banka Rezervi ve Diğer Varlıklar	-2.029	578	1.129	509
Yükümlülükler	6.113	-11.165	-10.182	-879
Sağlanan Krediler	6.753	-9.728	-8.349	-734
Mevduatlar	-640	-1.437	-1.833	-145
C.Net Hata Ve Noksan	-2.788	-2.122	-3.640	-2.098
Genel Denge	-2.997	-12.924	-12.540	-319
D.Rezerv Hareketleri	2.997	12.924	12.540	319
IMF	3.351	10.230	8.258	6.365
Resmi Rezervler	-354	2.694	4.282	-6.046
Kaynak: DİE, TCMB				

Uluslararası politik ortamda meydana gelen gelişmeler ve İMF'nin zedelenen uluslararası itibarı gibi bir takım nedenlerden dolayı, 2001-2002 yıllarında Dünya Bankası ve İMF'nin Türkiye'ye ciddi anlamda kredi imkanı sunduğu görülmektedir. Bu nedenle bilhassa 2001 yılındaki sermaye çıkışlarının Merkez Bankası rezervleri üzerindeki olumsuz etkisi nötrale edilebilmiştir. Ancak İMF kaynaklı bu yardımların içeriğinin tam olarak bilinmeyişi ve dolar cinsinden artan dış borcun reel ekonominin son derece yüksek oranlarda daraldığı bir ortamda geriye ödenmeye başlanması nedeniyle, bu yardımların ekonominin büyüme, gelir ve istihdam dinamiği üzerindeki etkisi dolaylı ve sınırlı olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin büyümesinin finansmanı için yeni ve yerli kaynaklar bulması gereği, 2003 yılı boyunca da son derece önemli olacaktır.

C. GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber ithal ikameci sanayileşme modelinden, ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapmıştır. Bu bağlamda 1980 başlarında 2 milyar dolar civarında dalgalanan ihracat yaklaşık 6 ile 7 kat arasında artarak 1990 itibarıyla 13 milyar dolara civarına çıkmıştır. Böylece ihracatın milli gelir içindeki payı %4'den, %8,5 civarına, kişi başına ihracat da yaklaşık 60 dolardan 230 dolara çıkmıştır.

Ancak bu sürecin 1990'ların başında hızı kesilmiştir. "Üretimsiz ihracat modeli" diye de eleştirilene maruz kalan 1980 sonrasındaki ihracat atagında sürecin "kolay" aşamasının sonuna gelmiş olması, Türk ekonomisinde bir kırılma noktası teşkil etmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi ve 1990 sonrasında da hızla artan kamu sektörü borçlanma gereğinin (KSBG) kısa vadeli yüksek faiz politikasıyla finanse edilmesi süreciyle beraber, TL'nin değerindeki artış da ilave edildiğinde, başta dış ticaret açıkları olmak üzere 1994'e kadar cari dengede sürekli büyüyen artışlar kaydedilmiş, ardından da açıkların sürdürülemez bir büyüklüğe ulaşmasıyla beraber 1994 krizi patlak vermiştir.

Türkiye'nin ihracatı 2003 yılı itibarıyla 35 milyar doları aşmış olmakla beraber, ihracat performansının 1990 öncesine göre çok daha geride kaldığı sunduğumuz rakamlardan açıkça görülmektedir. Buna rağmen, dış ticaret performansının milli gelir artış oranlarının üzerinde olması ve nüfus artış hızındaki azalma nedeniyle, örneğin 2000 yılı itibarıyla yaklaşık 28 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracatın GSMH içindeki payı %12'ye, kişi başı ihracat da yaklaşık 440 dolara çıkmıştır.

Yine 1980 başlarındaki ihracat içinde ağırlığı tarım ve hayvancılık ürünleri oluştururken, ticari ve finansal liberalizasyon sürecinde dış ticaretin yapısal bir dönüşüm sürecine girdiği, bunun bir göstergesi olarak da dış ticaret bileşenlerinin değiştiği görülmektedir. Bu bağlamda dış ticaretin ağırlığı sanayi ürünlerine kaymış, bu artış içerisinde aslan payını da tekstil, hazır giyim, demir-çelik, gıda sanayi almıştır.

Bunlardan bilhassa tekstil ve hazır giyimin payı 1990 itibarıyla yaklaşık %44, 2000 yılı itibarıyla de %36 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda ana ihracat kalemleri olarak hazır giyim ve tekstilin yanı sıra, elektrikli aletler, kara taşıt ve aksamı, demir çelik ve ürünleri belirginleşmiştir.

1980 sonrası yapısal dönüşümünün göstergeleri olarak ürün çeşitliliğinde kaydedilen bu gelişmeye rağmen Türkiye pazar çeşitliliğini gerçekleştirememiş, bugün itibarıyla oldukça yüksek düzeyde bir ihracat bağımlılığı söz konusudur. Buradan anlaşıldığı gibi mevcut ürün ve pazar konsantrasyonu nedeniyle Türkiye Avrupa pazarına oldukça bağımlı durumdadır.

Veriler, Türkiye'nin bu pazarda Güney Doğu Asya (GDA) ülkeleriyle benzer ürün gruplarında rekabet etmek durumunda olduğunu göstermektedir. Bu bağımlılık AB ülkeleriyle olan hassas nitelik dikkate alındığında oldukça tedirgin edicidir. İktisadi ilişkilerin arkasındaki siyasi parametreler aklıdan çıkartılmamalıdır. Ancak AB'de tek pazar, az ürün ihracı şeklindeki bağımlılığın Avrupa dışı tehdit arz eden boyutu da vardır. Bu da Avrupa'da hızla kızışan Asya rekabetidir.

Görüldüğü üzere 2001 yılı verilerine göre Türkiye'nin tekstildeki payı AB pazarında Çin'in gerisinde kaldığı gibi makine ve ulaştırma aletlerinde de G. Kore'nin gerisinde kalmıştır.

Türkiye'nin "ihracat atağı ve seferberliği" yaptığı söylenen 1980'li yıllarda dünya piyasalarındaki ihracat pazar payını Çin ve G. Kore gibi hızla artıramadığı anlaşılmaktadır.

Tablo V-20 : Türkiye, Çin ve G. Kore'nin AB'liğine Temel İhracat Kalemleri (2001, milyon dolar)

	Türkiye		Çin		G. Kore	
	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay
Tarımsal ürünler	2.260	2,7	2.595	3,1	148	0,2
Makine ve aksamı	2.349	0,9	27.141	9,9	11.031	4,0
Ulaştırma araçları	2.627	2,4	1.644	1,5	4.883	4,5
Tekstil ve Hazır giyim	11.520	15,8	1.700	2,3	8.303	11,4

Kaynak: AB istatistik verilerinden derlenmiştir

Tablo V-21 : Türkiye, Çin ve G. Kore'nin İhracat Performansı

	1980	1990	2001
Çin - AB ithalatında 3. sırada			
Dünyadaki payı (%)	1,2	2,6	5,8
AB'deki payı (%)	0,8	2,4	7,4
AB ile ticaret dengesi (milyon \$,%)	134	4.646	45.815
G.Kore - AB ithalatında 11. sırada			
Dünyadaki payı (%)	1,2	2,8	3,2
AB'deki payı (%)	0,8	1,7	2,1
AB ile ticaret dengesi (milyon \$,%)	1.229	823	6.012
Türkiye - AB ithalatında 12. sırada			
Dünyadaki payı (%)	0,2	0,6	0,7
AB'deki payı (%)	0,4	1,4	2,0
AB ile ticaret dengesi (milyon \$,%)	-897	-1.963	-51
Kaynak: AB istatistik verilerinden derlenmiştir			

Esas tedirgin eden ve bir ön uyarıcı olarak alınması gereken daha somut göstergeler de ihracat performanslarını karşılaştıran tabloda sunulmuştur.

Bu verilere göre Türkiye'nin "ihracat atağı ve seferberliği" yaptığı söylenen 1980'li yıllarda dünya piyasalarındaki ihracat pazar payını Çin ve G. Kore gibi hızla artıramadığı anlaşılmaktadır. Çin bir yana, Türkiye ile aynı kategoride incelenmesi gereken G. Kore'nin dünya ihracat pastasından aldığı payın %3,2'ye çıktığı, buna mukabil Türkiye'ninkinin %0.7 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Aynı mukayeseyi AB pazarı için yaptığımızda durum daha da kötü gözükmemektedir. Çin'in payı %7,4'e, G. Kore'nin ki de %2,1'e çıkmışken, Türkiye'nin payı %2 düzeyinde kalmıştır. Çin AB pazarında 3. büyük ihracatçı, Kore 11 ve Türkiye ise 12. sıradadır.

Bu iki rakip ülkenin AB ticaretinde artan oranlarda fazlalık verdiğine ve Türkiye'nin de açık verdiğine ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir. AB otoritelerince ileriye yönelik olarak yapılan projeksiyonlara göre Çin ve G.Kore'nin payı daha da hızlanarak artacaktır. Türkiye için böyle bir projeksiyon bile, yaşanan devresel krizlerin derinliği ve sıklığı nedeniyle sağlıklı bir şekilde yapılamamaktadır.

Bütün bu göstergeler Türkiye'nin aşırı bir şekilde bağımlı olduğu AB piyasalarında Türkiye'nin ciddi anlamda geri planda kaldığını göstermektedir. İlk bakışta Türkiye bu ülkelere karşı ulaşım ve Avrupa ile olan gümrük birliği nedeniyle oldukça önemli avantajlara sahiptir.

Buna rağmen Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) de denetiminde gelişen küreselleşme sürecine paralel olarak Türkiye'nin bu piyasada daha eşit şartlarda rekabet etmek zorunda kalacağı bir çok rakip söz konusu olacaktır. Genişleme sürecinde yeni üyelerin gelmesiyle bu durum kendini hissettirecektir. Bu rakipler arasında şu aşamada en ciddi tehdit GDA ülkelerinden gelmektedir. Bu tehdit, Türkiye ile bu ülkelerin Avrupa pazarında satmak istedikleri başlıca ihraç mallarının benzeşmesi ölçüsünde daha da artacaktır.

Öte yandan Türkiye'nin AB pazarında en büyük paya sahip olan tekstil ve hazır giyim mallarına yönelik talep daralması ve bundan kaynaklanan gelir dalgalanmalarının önüne geçmek üzere bu piyasada ulaşım araçları, makine ve makine aksamı ihracatına ağırlık verdiği görülmektedir. Bu doğru bir stratejidir. Özellikle fiyat esnekliğinin oldukça yüksek olduğu bu ürünlerde bir maliyet avantajının çok kritik değeri olan bu sektörlerde ağırlık verilmesi elbette yerindedir.

Kısaca, söz konusu piyasada ürün çeşitliliğinin bir an önce sağlanması gerektiği açıktır. Söz konusu pazardan elde ettiği ihracat gelirinin gerek Avrupa pazarından kaynaklanan talep daralmasından ve gerekse türdeş mal satan ülkelerin mallarıyla ikame edilmesinden kaynaklanan gelir dalgalanmalarının önüne geçmek için Türkiye'nin mal çeşitliliğini sağlaması kadar fiyat rekabetine girmesi de kaçınılmaz gözükmemektedir. Bu bağlamda devalüasyonların fiyat rekabeti bağlamında çare olarak görülmemesi gerektiği bir kez daha ifade edilmelidir. Bunun şu aşamada iki temel nedeni vardır: birincisi söz konusu ülkelerin

de aynı yöntemle başvurması ve bunun WTO tarafından benimsenmemesi. Belki bundan daha önemli olan ikinci husus da şudur: bu uygulama sanayiciye bir dönemlik rekabetçi üstünlük sağlasa da, Türkiye'nin başlıca ihracat mallarının ithalat bağımlılığı düşünüldüğünde, bir ya da iki dönem sonra devalüasyon nedeniyle artan girdi maliyetleri ihracat sektörünü tekrar eski duruma geri döndürecektir. Bu kısır döngü Türkiye'nin dış ticaretinin en çarpık niteliklerinden biridir.

D. DIŞ BORÇ STOKU

Türkiye'nin dış borç stoku 2002 yılında bir önceki yıla oranla dolar bazında %15,4 artışla yıl sonu itibarıyla 131 milyar 551 milyon dolara ulaşmıştır. Kısa vadeli dış borçlar 2002 yılında azalarak 15 milyar dolar seviyelerine gerilerken, orta ve uzun vadeli borçların payı %88'e yükselmiştir.

Dış borçluluk açısından incelendiğinde;

- a.) Dış borç stokunun GSMH'ye oranı 2001 yılında %77'ye yakın iken bu oran 2002 yılında %73'e gerilemiştir. Uluslararası kabul görmüş ölçülere göre, dış borç stoku GSMH'nin %50'sinde fazla olan ülkeler "çok borçlu ülke" kabul edilmektedir. Türkiye dış borç stokunun GSMH'ye oranında 2002 yılında bir önceki yıla göre nispi bir iyileşme sağlamasına rağmen, halen bu ölçüye göre "çok borçlu ülke" konumunu sürdürmektedir.
- b.) Dış borç stokunun (bavul ticareti ve transit ticaret dahil) ihracata oranı 2001 yılında %323'ten 2002 yılında %329'a yükselmiştir. Uluslararası ölçülere göre bu oranın %275'i aşması durumunda, ülke "çok borçlu ülke" konumunda sayılmaktadır; bu ölçüye göre de, Türkiye 2002 yılında "çok borçlu ülke" özelliğini sürdürmüştür.

c.) Dış borç servisinin ihracata olan oranı 2001 yılında yaklaşık %69 iken, bu oran 2002 yılında %72'ye yükselmiştir. Uluslararası ölçülere göre bu oranın %30'u geçmesi çok borçluluğu ifade etmektedir.

d.) Dış borç faiz ödemelerinin ihracata olan oranı 2001 yılında %20'den 2002 yılında %16'ya gerilemiştir. Uluslararası ölçülere göre bu oranın %20'yi aşması çok borçluluğu ifade etmektedir.

Dış borç durumu ile ilgili belki de en dikkat çekici boyut, Türkiye'nin son yıllarda dış borç ödemeleri için milli gelirden giderek artan oranda bir pay ayırmasıdır. Dış borç servisinin GSMH'ye oranı 1996 yılında %6,2 düzeyinde iken bu oran yıllar itibarıyla artış göstererek 2000 yılında %11'e, 2001 yılında da %16,6'ya yükselmiş, 2002 yılında ise %16'ya yakın bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Dış borçlara ilişkin projeksiyonlar Türkiye'nin, içinde bulunduğumuz yıl dahil önümüzdeki 3 yıl içinde (2003-2005 dönemi) toplam 81 milyar dolarlık ana para taksidi ve faiz ödemesi yapacağına işaret etmektedir.

İlave borçlanma yapılmaması varsayımına dayalı olarak, dış borç servisinin önümüzdeki dönemde giderek azalan bir eğilim sergilemesi beklenmektedir. Buna göre, 2003 yılında toplam 28,7 milyar dolar civarında dış borç servisi gerçekleştirecek olan Türkiye, 2006 yılında 14,6 milyar dolar, 2007 yılında 11,5 milyar dolar, 2008 yılında da 7,9 milyar dolar civarında dış borç ana para taksidi ve faiz ödemesi yapacaktır. Dış borç stokunun döviz kompozisyonuna bakıldığında 2002 yılı sonu itibarıyla dış borç stokunun %47'si ABD doları, %30'u EURO, %16,7'si SDR (Special Drawing Rights) ve % 4 kadarı da Japon yeni cinsinden oluşmuştur.

Tablo V-22 : Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları)

	2002	2001	2000	1999
KISA VADELİ	15.155	16.241	28.301	22.921
ORTA-UZUN VADELİ	116.396	97.707	90.385	80.062
Kamu Sektörü	85.422	70.040	61.232	52.695
Özel Sektör	30.974	27.667	29.153	27.367
TOPLAM BORÇ STOKU	131.551	113.948	118.686	102.983
Kaynak: TCMB				

Tablo V-23 : Dış Borç (Geri Ödeme) Projeksiyonu (Milyon ABD Doları)

YILLAR	TOPLAM KAMU	MERKEZ BANKASI (*)	ÖZEL SEKTÖR	GENEL TOPLAM
2003	12.973	1.599	14.134	28.706
2004	15.742	4.149	7.667	27.558
2005	16.951	2.667	4.807	24.425
2006	11.790	1	2.842	14.632
2007	8.761	-	2.727	11.488
2008	6.430	-	1.505	7.935

Kaynak: TCMB
(*) Dresdner Hesabına ilişkin geri ödemeler hariç

Tablo V-24 : Dış Borçluluk Göstergeleri (%)

	2002	2001	2000
TOPLAM DIŞ BORÇ / GSMH	73,13	76,89	59,30
TOPLAM DIŞ BORÇ / TOPLAM DÖVİZ GELİRLERİ ⁽¹⁾	241,13	215,54	215,38
TOPLAM DIŞ BORÇ / TOPLAM DÖVİZ GELİRLERİ ⁽²⁾	221,37	200,67	201,17
TOPLAM DIŞ BORÇ / İHRACAT ⁽¹⁾	374,98	363,66	427,31
TOPLAM DIŞ BORÇ / İHRACAT ⁽²⁾	329,28	323,24	374,79
DIŞ BORÇ SERVİSİ / TOPLAM DÖVİZ GELİRLERİ ⁽¹⁾	52,57	46,58	39,81
DIŞ BORÇ SERVİSİ / TOPLAM DÖVİZ GELİRLERİ ⁽²⁾	48,26	43,36	37,18
DIŞ BORÇ SERVİSİ / İHRACAT ⁽¹⁾	81,75	78,58	78,98
DIŞ BORÇ SERVİSİ / İHRACAT ⁽²⁾	71,78	69,85	69,27
FAİZ ÖDEMELERİ / İHRACAT ⁽¹⁾	18,24	22,77	22,68
FAİZ ÖDEMELERİ / İHRACAT ⁽²⁾	16,02	20,24	19,89
MB DÖVİZ REZERVLERİ (net) / KISA VADELİ BORÇLAR	185,23	121,91	81,81

Kaynak: TCMB
(1) Bavul ticareti ve transit ticaret hariç
(2) Bavul ticareti ve transit ticaret dahil

Vade kompozisyonu açısından olumlu bir eğilim gözlenmektedir. 2000 yılı itibariyle toplam borç stokunun %24'e yakın bir kısmı kısa vadeli borçlardan oluşurken, bu pay 2002 yılı sonu itibariyle %11,5'e gerilemiştir; bu gerileme de özel kesim ve bankaların dış borç geri ödemeleri ve yeniden çok büyük miktarda borçlanmaya girmemeleri de etken olmuştur.

E- TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri 2002 yılından başlayarak çok önemli ve kritik bir dönemece girmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefi yolunda müzakerelerin başlayıp başlayamayacağı konusundaki nihai karar sürecine yaklaşılmaktadır. Türkiye tarafında Kopenhag kriterleri bağlamında siyasi kriterlere uyum çalışmaları hızlanmış bulunmaktadır.

2002 yılındaki ilk hamle, Türkiye'nin Ekim 2001'de 57. hükümet döneminde TBMM'de kabul edilen anayasa değişikliklerinin Ocak 2002 içinde ilgili kanunlara ve mevzuatlara uyumu paketinin kabul edilmesi olmuştur. Düşünce ve ifade hürriyetinin önündeki engellerin kısmen düzeltilmesi ve siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması alanlarındaki bu uyum değişiklikleri AB Komisyonu ve AB Konseyi tarafından yeterli bulunmuştu.

Daha sonra 57. hükümetin 3 Kasım 2002 seçimlerine gitmeden ve 12 – 13 Aralık 2002 tarihinde Kopenhag'da yapılacak AB Zirve Toplantısından önce, Kopenhag kriterlerine uyum amacıyla hazırladığı ve 12 maddeden oluşan kapsamlı bir Anayasa Değişiklikleri Paketi TBMM'de muhalefetin de desteği ile kabul edildi.

Pakette özetle; idam cezasının kaldırılması, düşünce ve ifade hürriyetinin genişletilmesi, dernekler kanununda kolaylıklar getirilmesi, cemaat vakıflarına taşınmaz mal edinme kolaylığı sağlanması, ana dilde öğrenim için özel kurslar açılması ve ana dilde yayın özgürlüğü gibi hususlar yer aldı.

Ancak AB Komisyonu, 11 Ekim 2002 tarihinde Türkiye için hazırladığı Beşinci İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin yaptığı uyum değişiklikleri ile önemli bir ilerleme sağladığını, ama siyasi kriterleri tam olarak yerine getirmediğini belirterek, temel hak ve özgürlüklerdeki sınırlamaların devam ettiği, fikir suçlarının hala hapiste olduğu, MGK'nın ve ordunun siyasi yönetimdeki rolünün devam ettiği ve yolsuzluklar gibi hususları vurguladı.

3 Kasım 2002 genel seçimlerini müteakiben tek başına iktidara gelen AK Parti üst yönetimi 15 AB üyesi ülkeyi tek tek ziyaret ederek, Kopenhag Zirve toplantısında AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatma tarihi vermesi için lobi çalışması yaptı. Bu arada 58. hükümetin TBMM'ye sunduğu yeni AB'ye Uyum Paketi iktidar ve muhalefetin ortak desteği ile kabul edildi. Yeni pakette siyasi partiler kanunu ve milletvekili seçimi kanunundaki değişiklikler, dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesi, yargının işlevselliği ve dilekçe hakkı gibi konularda uyum hükümleri yer aldı.

Bununla beraber, 12-13 Aralık 2002 tarihinde Kopenhag'da yapılan AB Zirve toplantısında Türkiye'nin lobi çalışmalarına ve son Uyum Paketinin kabul edilmesine rağmen, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için bir tarih verilmedi. Buna karşın AB liderleri 10 aday ülke (Kıbrıs Rum Yönetimi dahil) ile yapılan tam üyelik anlaşmalarını kabul ettiler. Bulgaristan ve Romanya'ya 1 Ocak 2007'de tam üyelik için yeşil ışık yakıldı. Buna göre AB üyesi 15 ülke ve 10 aday ülkenin devlet veya hükümet başkanları, dönem başkanı Yunanistan'ın başkenti Atina'da 16 Nisan 2003 tarihinde katılma anlaşmalarını imzaladılar.

Katılma anlaşmalarının 25 ülkenin parlamenterlerinde veya referandum yoluyla onaylanması (aksine sonuç çıkmazsa) ardından, 10 ülke 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'nin yeni üyeleri olmuş olacaklar.

AB'nin Kopenhag Zirve toplantısının sonuç bildirisinde "AB Komisyonu'nun raporu ve önerisi temelinde 2004 Aralık ayında AB liderlerinin Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşıladığına karar vermesi durumunda, AB'nin Türkiye ile müzakereleri geciktirmeden başlatacağı" kaydedildi. Bildiride Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal reformlara devam etmesi ve bunları uygulamaya yansıtması istendi.

AB liderleri ayrıca Türkiye ile gümrük birliğinin derinleştirileceğini ve genişletileceğini, Türkiye'ye katılım öncesi mali yardımın arttırılacağını belirttiler. Bu arada, Sonuç Bildirisi'ne ek olarak yayınlanan ve 15 üye ülke ile yeni üye olacak 10 ülkenin imzaladığı "Tek Avrupa" başlıklı belgede "genişleme süreci Türkiye'yi de kapsayacak dönüşü olmayan bir süreç" olarak nitelendi.

Diğer taraftan Kıbrıs Rum Yönetiminin AB üyeliğine kabul edildiği Kopenhag Zirve toplantısında adada Türk ve Rum kesimleri arasında 28 Şubat 2003 tarihine kadar bir anlaşma sağlandığı takdirde, kuzeydeki Türk yönetiminin de Rumlarla birlikte tam üyeliğe kabul edileceği vurgulandı.

Kıbrıs sorununun çözümü konusunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanan Annan Planı 10 - 11 Mart 2003 tarihinde Lahey'de yapılan üçlü Zirve toplantısında KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve Rum Yönetimi lideri Tasos Papadopoulos tarafından reddedildi. Bunun üzerine Kofi Annan, Birleşmiş Milletler'in çözüm planının devre dışı kaldığını açıkladı. KKTC Yönetimi plana, iki eşit egemen devlet ilkesine yer verilmemesi, Rum göçmenlerin geri dönüşü ve mülkiyet haklarının iadesi, adadaki Türk barış gücü sayısının azaltılarak hareket kabiliyetinin sınırlandırılması ve istenen toprak iadesi miktarının çok fazla olması noktalarından hareketle itiraz etmiştir. Rum Yönetimi ise Türk toplumunun azınlık statüsünde yer alacağı, kurumları ve kuralları ile tek bir devlet - Birleşik Kıbrıs görüşünde ısrarlı olmuştur.

58. ve 59. hükümetler Türkiye'nin AB üyeliği yolunda Kıbrıs sorununun sürekli engel çıkarılması karşısında bazı açılımlar yapma gereği üzerinde durmuş ve gelecekte Kıbrıs politikasında bazı revizyonlara gitmiştir.

Bununla beraber, 58. ve 59. hükümetler Türkiye'nin AB üyeliği yolunda Kıbrıs sorununun sürekli engel çıkarılması karşısında bazı açılımlar yapma gereği üzerinde durmuş ve geleneksel Kıbrıs politikasında bazı revizyonlara gitmiştir. Hükümet bu konuda KKTC hükümetini ve Sayın Denktaş'ı uzun çabalar sonunda ikna etmiştir. Bunun sonucunda KKTC hükümeti 23 Nisan 2003 tarihinde başkent Lefkoşa'daki duvarı kaldırarak, Türk ve Rumların pasaportlarını ibraz etmek suretiyle geçişlerine önce 1 günlük olarak izin vermiştir. Hemen akabinde Rumların geçişleri için izin süresini 3 güne çıkarmış, sınırda 3 ayrı geçiş kapısı açmış ve araçlı geçişi de serbest bırakmıştır. KKTC hükümetinin Türkiye'nin de talebi ile gerçekleştirdiği bu açılım sonucunda onbinlerce Kıbrıslı Türkler ve Rumlar karşılıklı geçiş yaparlarken, adada ve dünya kamuoyunda Türkiye ve KKTC'nin Kıbrıs sorununun çözümündeki iyi niyetli yaklaşımı hem itibar, hem de sorunun çözümünde Lahey Zirvesi sonucunda kaybedilmiş insiyatifin tekrar kazanılmasını sağladı. Bunun yanında, Türk hükümeti de Kıbrıs Rum vatandaşlarının 10 Euro vize bedeli karşılığında Türkiye'ye girişlerini serbest bıraktı. Rumlar bu karardan sonra Türkiye'ye gelmeye başladılar.

Türkiye ve KKTC hükümetlerinin Kıbrıs konusundaki açılımlarından sonra, Rum Yönetimi de güven arttırıcı tedbirler paketi hazırladı, KKTC vatandaşlarının diplomalarının tanınması, çalışma serbestliği, Rum kesiminde Türkçenin seçmeli dil olarak okullarda okutulması hususlarında kararlar aldı. Bütün bu gelişmelerden sonra Kıbrıs sorununun çözülmesi hususunda Türk tarafınca siyasi irade ortaya konulmuş oldu. Ancak yeniden BM nezdinde Annan Planı çerçevesinde mi görüşmelerin başlatılacağı, yoksa Türk tarafının önerdiği şekliyle Türkiye, Yunanistan, İngiltere gibi garantör devletler ile Türk ve Rum Kesimlerinin 5'li zirve toplantısı mı yapacağı şu an itibarıyla belirsiz durumdadır.

Belirli olan husus, AB'nin ve Yunanistan'ın Türkiye'nin tam üyeliğinin önünde Kıbrıs sorununun çözülmesini şart koşmaları karşısında, Türkiye ve KKTC'nin çözüm yanlısı bir tavırla insiyatifler ve öneriler geliştirmesi, ancak böyle bir yaklaşımla müzakerelerde Türkiye ve Kıbrıs Türkünün olmazsa olmaz görüş ve pozisyonlarını koruyabileceği gerçeğinin unutulmaması gerektiridir.

Belirli olan husus, AB'nin ve Yunanistan'ın Türkiye'nin tam üyeliğinin önünde Kıbrıs sorununun çözülmesini şart koşmaları karşısında, Türkiye ve KKTC'nin çözüm yanlısı bir tavırla insiyatifler ve öneriler geliştirmesi, ancak böyle bir yaklaşımla müzakerelerde Türkiye ve Kıbrıs Türkünün olmazsa olmaz görüş ve pozisyonlarını koruyabileceği gerçeğinin unutulmaması gerektiridir.

Ayrıca Türkiye ve KKTC hükümetleri yeni açılımlardan sonra AB'den Kuzey Kıbrıs ürünlerinin ihracatına uygulanan 30 yıllık ticari ambargonun, siyasi ve spor ambargosunun en kısa sürede kaldırılmasını beklemektedirler.

Diğer taraftan, Kopenhag Zirve toplantısından sonra AB Komisyonu, Türkiye'nin aday üyeliği ile ilgili olarak AB'nin yeni yaklaşımını ve beklentilerini ortaya koyan ikinci ve yeni bir "Katılım Ortaklığı Bel-

gesi"ni (KOB) 26 Mart 2003 tarihinde onayladı. AB Dışişleri Bakanlar Konseyi de 14 Nisan 2003 tarihinde Lüksemburg'da yaptığı toplantıda yeni KOB'u kabul etti. Türkiye de bu ikinci KOB temelinde kendi ikinci "Ulusal Programı" nı hazırlayarak yakında AB'ye sunacak. İkinci ve yeni KOB'da Türkiye'ye ekonomik, sosyal ve siyasi reformları devam ettirmesi için 2003'de 177 milyon euro, 2004'de 250 milyon euro, 2005'de 300 milyon euro ve 2006'da 500 milyon euro yardım yapılacağı belirtilmektedir. KOB'da ayrıca Türkiye'den siyasi beklentiler başlığı altında, Kıbrıs sorununun çözümü çabalarının desteklenmesi, komşu ülkeler ile sorunların çözümüne gayret edilmesi, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Protokolü'nün imzalanması, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun çalışma şeklini Avrupa ülkelerindeki uygulama düzeyine getirerek askeri işler üzerinde sivil kontrolün tesisi, yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi, hapishane şartlarının ve avukatla – ailelerin mahkumlarla görüşmelerinin iyileştirilmesi, dernek ve toplantı özgürlüğünün genişletilip sendikal kısıtlamaların kaldırılması, dini topluluklar ve bireyler için inanç ve düşünce

özgürlüğünün genişletilmesi, dini grupların mülk edinme, adli ve eğitim haklarının korunması, fikir hürriyeti ve basın özgürlüğü alanındaki reformlara devam edilmesi, Türk dili dışında kullanılan dillerden eğitim, radyo ve televizyon yayını serbestiye-tinin sağlanması gibi beklentiler yer almaktadır.

Yeni KOB'da ayrıca Türkiye'nin ekonomik alanda AB müktesebatına tam uyumu yanında, enflasyonla mücadele programına devam edilmesi, kamu harcamalarının sınırlandırılması, finans ve tarım reformlarının gerçekleştirilmesi, özelleştirme tamamlanması, emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi gibi beklentiler de yer almıştır.

- Türkiye ikinci KOB'un yayınlanmasından sonra kendi ikinci Ulusal Programı'nı hazırlarken, 59. hükümet Kopenhag kriterlerine uyum bağlamında 10 kanunda değişiklik öngören 6. Uyum Paketini TBMM'ye sunmaya hazırlanmaktadır.

Bu arada, Türkiye'nin AB'nin siyasi kriterlerine uyum çalışmalarının bir parçası olarak Nisan ayı içinde TBMM'de bir AB Uyum Komisyonu teşkil edildi. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası yine Nisan ayı içinde KOB'iler için 200 milyon euro ve Marmara Depremi sonrası bölgedeki bazı inşaat faaliyetleri için 150 milyon euro olmak üzere Türkiye'ye toplam 350 milyon euro tutarında kredi anlaşmasını onayladı.

DEĞERLENDİRME

1959 Temmuz ayında başlayan Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinin üzerinden 44 yıl gibi çok uzun bir süre geçmesine rağmen, Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği henüz gerçekleşmemiştir. En son 12 – 13 Aralık 2002'deki Kopenhag Zirvesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği sürecinde tarihi bir dönemeçti. Kopenhag'da AB'nin Türkiye'ye tam üyelik müzakerelerine başlama kararını alması beklenirken, Avrupa Birliği kendisine göre 2004 Aralık ayına kadar 2 yıl daha erteleme süre-

si kazanarak, bu konuda yine bir öteleme/erteleme politikası gütmüştür.

AB üye ülkelerinin Aralık 2004'deki Zirve toplantısında -ki bu defa Kıbrıs Rum Yönetimi de dahil 25 üye ülke karar verecek- Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatma hususundaki gerçek iradeleri ortaya çıkacak. Bu anlamda, Türkiye gibi AB için de nihai karar tarihi hızla yaklaşmaktadır.

Türkiye gerçekte AB'nin müktesebatı dediğimiz mevzuat ve uygulamalarına ekonomik alanda büyük ölçüde uyum sağlamış durumdadır. Bunu yaparken, tam üyelik perspektifi almadan 1 Ocak 1996'da tam olarak uygulamaya konulan Gümrük Birliği sonucu ağır bir ekonomik bedel de ödemiş, son 7 yılda AB ülkelerine 64 milyar dolarlık bir dış ticaret fazlası sunarak büyük bir kaynak aktarmış durumdadır.

Kopenhag Zirvesinden sonra Türk hükümeti (58. ve 59. hükümetler) AB'nin 2004 Aralık ayında, hatta daha önceki bir Zirve toplantısında Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatma kararı alması için kararlı bir politika izlemektedir. Bu alanda Türkiye'den Kopenhag kriterleri bağlamında yerine getirmesi istenen siyasi ve sosyal reformlar için Anayasal değişiklikler ve uyum yasaları için çalışmalar hızlandırılmıştır. Demokratik

Türkiye gerçekte AB'nin müktesebatı dediğimiz mevzuat ve uygulamalarına ekonomik alanda büyük ölçüde uyum sağlamış durumdadır. Bunu yaparken, tam üyelik perspektifi almadan 1 Ocak 1996'da tam olarak uygulamaya konulan Gümrük Birliği sonucu ağır bir ekonomik bedel de ödemiş, son 7 yılda AB ülkelerine 64 milyar dolarlık bir dış ticaret fazlası sunarak büyük bir kaynak aktarmış durumdadır.

parlamentar yönetim sistemi ve hukuk devleti ilkesinin tam olarak yerleşmesi ve temel insan hakları ve hürriyetlerinin sağlanması konusundaki uyum yasaları çerçevesinde 6. uyum paketi de TBMM'ye sunulmaktadır. AB'ye uyum konusunda muhalefetin de hükümetle ortak hareket ettiği görülmektedir. Bununla beraber, 6. uyum paketi ile birlikte yapılan ve daha sonra yapılacak Anayasa ve kanunlardaki değişikliklerin, Türkiye'nin yönetim sisteminde yer alan kurumlar ve fonksiyonları üzerinde çok ciddi yansımalar yolaçacağı, özellikle gelişmiş

demokrasilerde görülmeyen yasama ve siyasi yürütme erkleri üzerindeki askeri vesayet ve gözetim görüntüsünün düzeltilmesinin kaçınılmaz olacağı bir gerçektir. Ülkemizde son aylarda kasıtlı olarak pompalanan suni siyasi gerilimler bu ka-

çınılmaz gerçek karşısında bazı dirençler olduğunu, siyasi ve sosyal reformların ancak sancılı bir süreçte gerçekleştirilebileceğini göstermektedir.

Bu noktada hükümetin kararlılığının ve muhalefetin desteğinin devamı elzemdir.

Avrupa Birliği Komisyonu ve AB'nin lokomotif ülkeleri Fransa ve Almanya'nın son Irak savaşı krizinde Türkiye'nin izlediği politika ile örtüşen politikaları nedeniyle Türkiye'nin AB'ye üyelik perspektifi konusunda iyimser bir yaklaşım sergilemeye başlamaları da önemli bir ilerleme kabul edilebilir.

Burada, Türkiye'nin önündeki en önemli hedef, kendi dinamiklerinin farkında olarak ve kendi halkı için ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmişliğini sağlamasıdır. Bu sağlanmadan AB'ye üye olmamız zor olacağı gibi, bu sağlandığı durumda da AB, ülkemizin karşısında tek seçenek olarak durmuyor olacaktır. Kararlı adımlar atılmadan Avrupa Birliği perspektifi hayalden öteye geçemez. Türkiye taşıdığı büyük tarih ve kültürüyle, bir komplekse sahip olmadan çağı yakalamalı, yapması gerekenleri gerçekleştirmeye başlamalıdır.

Bugün geline noktada Avrupa Birliği'nin Türkiye açısından siyasi, ekonomik, ticari ağırlığı ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ancak AB ile 44 yıldır süren oyalama veya uzatmalı nişanlılık dönemi de gözönünde tutularak, Türkiye özellikle komşu ülkelerle, bölgesindeki ülkelerle ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerini geliştirmeli ve derinleştirmeli, dış politikasını dengeli ve çok yönlü bir ilişkiler yelpazesinde yürütmelidir. Komşu ve bölge ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerimizin AB standartlarına çıkarılması halinde, Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri de daha

rasyonel bir temele oturacak ve tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi görüntüsünden kurtulacaktır.

F. ULUSLARARASI SERMAYE PİYASALARI

2002 uluslararası mali piyasalar açısından kötü bir yıl olarak kayda geçmiştir. Küresel durgunluk, teknoloji, telekom ve iletişim sektörlerindeki kimi büyük şirketlerin iflasları, büyük şirketlerin muhasebe kayıtlarına duyulan güvensizlikler gibi faktörler, uluslararası mali piyasaları olumsuz yönde etkilemiştir.

2002'nin Mayıs'ından itibaren düşüşte bulunan Avrupa ve ABD hisse senedi borsaları, özellikle Eylül ayında en kötü dönemlerinden birini yaşadık-
tan sonra, Kasım ayından itibaren yükselişe geçmeye başlamıştır. Eylül ayında yaşanan genel düşüşte S&P 500 %11, DJ EURO STOXX endeksi ise %18 düşmüştür.

Bu küçük çaplı krizin ardından Ekim'in ortalarından itibaren yedi hafta süren bir yükseli-

şe geçmiştir.

2002 yılının Temmuz sonu ve Ağustos'un ilk üç haftasında yaşanan geçici yükselişlerle kıyaslandığında son dönem yükselişlerinin şirket kazançlarında beklenen artıştan kaynaklandığı görülmektedir.

Bununla birlikte, yükselişin temelinde özellikle banka hisse senetlerinin katkısı da büyük olmuştur. Teknoloji ve telekom şirketleri ise volatilitiyi artırmaya devam etmiştir. Amerikan Merkez Bankası, borsalardaki yükselişten faydalanan 6 Kasım'da sürpriz bir şekilde faiz oranlarını 50 basis puan daha indirmiş, piyasalar da bu indirimini olumlu karşılamıştır. Amerikan Merkez Bankası, faizleri en son benzer bir şekilde 18 Nisan 2001'de indirmişti.

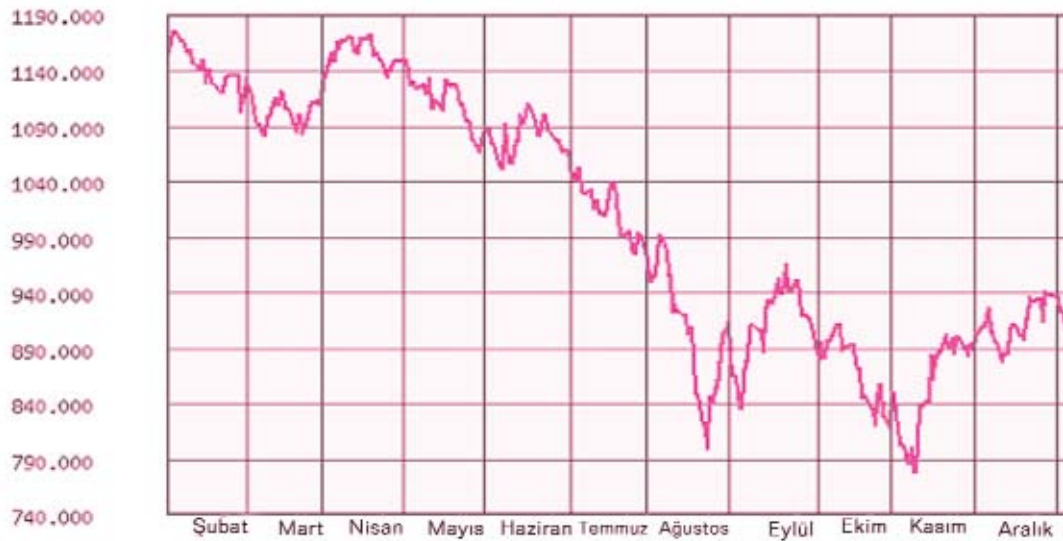
Burada, Türkiye'nin önündeki en önemli hedef, kendi dinamiklerinin farkında olarak ve kendi halkı için ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmişliğini sağlamasıdır. Bu sağlanmadan AB'ye üye olmamız zor olacağı gibi, bu sağlandığı durumda da AB, ülkemizin karşısında tek seçenek olarak durmuyor olacaktır.

Japon borsası ise uzun zamandır beklenen finansal reformlara ilişkin gelen farklı sinyaller nedeniyle dalgalanmaya devam etmiş, 18 Eylül'de kımıldayan borsa ayın sonlarına doğru tekrar düşmeye başlamıştır. Böylece yaşanan %11'lik düşüşle Nikkei endeksi son yirmi yılın en düşük seviyesine inmiştir.

Dünya borsalarında 2002'nin sonlarına doğru gelişen olumlu hava, Irak'ta savaş ihtimalinin artmasıyla Aralık ayından itibaren değişmeye yüz tutmuş, 2003'ün Şubat'ına gelindiğinde 2002'de elde edilen kazançlar hızla erime noktasına gelmiş bulunuyordu.

Gelişmekte olan ülke piyasaları ise daha ziyade siyasi gelişmeler etkisinde bir yıl geçirmiştir. Brezilya'daki seçimler, Bali'deki terörist saldırılar ve ardından Jakarta, Bangkok ve Kuala Lumpur borsalarındaki yansımaları söz konusu ülkelerde etkili olmuştur. Bunun dışında ise, genelde yükselmekte olan piyasalara akan finansal sermaye 2002 yılında sınırlı kalmıştır.

Şekil V-4: S&P Bileşik Endeksi 2002 Performansı

Değerlendirme ve MÜSİAD'ın Önerileri

1. DEĞERLENDİRME

Türk iktisat tarihine kara sayfa olarak girecek olan 2001 yılında yaşanan rekor boyuttaki daralmanın ardından 2002'deki büyüme, genel olarak müspet bir gelişme olarak algılanmış olsa bile, yapısal olarak henüz istikrarlı bir büyüme sürecinin yakalanmış olduğunu söylemek hayli zordur. Ekonominin son beş yıldır içine düştüğü yıllık büyüme – küçülme çevrimi, ülke içindeki iktisadi ilişkileri oldukça zedelemiştir. 1980'lerde başlatılan dışa dönük büyüme modelinin sadece fiyat avantajını kullanarak sürdürülemeyeceği ortaya çıkınca, 1990'larda daha farklı bir yapıya geçilmiş, benimsenen yeni modele uygun biçimde yabancı sermaye ve kamu finansman açıklarının finanse ettiği mali bir büyüme süreci denenmiş, ancak 90'ların sonuna gelindiğinde bu modelin de çöktüğü görülmüştür. Son on iki yıldır uygulanan politikalar, bir taraftan özel tasarrufları kurutarak finans sistemi içinde büyüyen devasa bir kamu sektörü oluşturmuş, diğer taraftan da ekonominin yağlayıcı sistemi olarak bilinen mali sektörü de etkinlikten uzak hantal bir yapıya sevk etmiştir.

2001 yılında yaşanan krizin ardından 2002, beklenenin üzerinde bir performans sergileyerek %7,8 oranında büyümüş, buna rağmen enflasyonu kısmen kontrol altına alabilmiştir.

Seçimler, kamu bütçesi üzerinde belli bir bozulma getirdiyse de, ülke tek partili bir iktidarı iş başına getirebilmiş, piyasalarda siyasi etkenlerden dolayı oluşan istikrarsızlık büyük ölçüde azalmıştır. İMF ile başlatılan yapısal reformların gecikmeli de olsa uygulanıyor olması ve yeni iktidar tarafından başlatılan bu sürecin devam ettirileceğine dair verilen teminatlar, piyasalarda hükümete karşı belli bir güvenin oluşmasını sağlamıştır. Öte yandan gerek söz konusu yapısal reformların mahiyeti, gerekse büyümenin sürdürülebilirliği noktasında kamuoyunun olduğu gibi, MÜSİAD'ın da belli endişeleri bulunmaktadır.

2002 yılındaki gelişmeleri değerlendirirken belli bazı noktaların altını çizmek gerekmektedir.

- 1- Hatırlanacağı gibi, 1998'de GSMH, %3,8 oranında büyümüştü. Deprem yılı 1999'daki %6,4'lük küçülmeyi müteakip, 2000'de %6,1'lik bir büyüme yaşanmış, ardından 2001'de %9,5 daralmıştı. Geçtiğimiz yıl yeniden %7,8 genişleyen Türkiye ekonomisi, böylece son beş yıldır, çok kısa vadeli bir büyüme – küçülme döngüsü içine girmiş olduğunu tescil etmiştir. İktisadi çevrimlerin frekansının bu denli sıklaşması, sadece ülkedeki iktisadi yapılanmanın çarpıklığını değil, aynı zamanda bu çarpıklığın artık sınırlarına gelindiğinin ve sürdürülemez olduğunun en bariz göstergesidir.

SECTION 6

Evaluatin and Proposals of MÜSİAD

1. EVALUATION

After the recession occurred in 2001 which is the greatest one in the Turkish economic history, a development took place in 2002 which has been received as a positive thing generally. But even so, it is very hard to say that a structural stable development process has been reached, yet. The development and recession cycle in the last five years in Turkey has damaged the economic relations to some extent. When it has been realized that outside oriented development model of 1980s would not be furthered by merely using the price advantage, the development model has transformed to a different structure in 1990s. In coherence with this new model, a fiscal development process has been tried in which foreign capital and public fiscal deficits financed the development. But at the end of 1990s, it has been realized that this model has collapsed. The policies implemented in the last 12 years has led on the one hand, the fiscal sector which is known as the lubricating sector of economy to an inefficient and huge structure, and on the other hand, the private sector to get down which ends up in a growing and huge public sector within finance system.

After the 2001 crisis, the economy has developed in 7,8% in 2002 above the predicted performance, and even though the inflation could be partially taken under control.

Even the elections have brought some distortion to the public budget, one party government came out of the elections which diminishes the instability in the markets due to the political factors. The delayed application of structural reforms started with IFM and guarantees given by the new government for the continuity of this process have brought about a certain confidence to government. To the other side, as the public has MÜSİAD have some anxiety either on the content of structural reforms under consideration or on the ability of continuum of the development process.

We want to emphasize some points while considering some improvements in 2002.

- 1- As to remember, the GNP has developed in 3,8% in 1998. After the 6,4% recession of the earthquake year in 1999, in 2000 6,1% development took place, and in the following year again 9,5% recession came out. In the last year, Turkish economy has developed 7,8% again. Thus, Turkish economy has approved that it is in a short term recession and development cycle in the last five years. Such a dense frequency of economic cycles does not only imply the unsoundness of the economic structure, but also it shows that the borders of this unsoundness have been arrived and the economy can not be continued with such an unsound structure.

- 2- 2002'deki büyüme üç temel sebebe irca edilebilir. Her şeyden önce, 2001 gibi rekor bir daralmanın ardından ekonomide hiç yeni kapasite yatırımı yapmadan en küçük bir hareketlilik dahi bariz bir büyümeye sebep olmuştur, ki buna iktisat literatüründe baz yılı etkisi denmektedir. Bunu, büyüme oranının yüksekliğine rağmen, sabit fiyatlarla 2002 üretiminin 1997'deki üretim seviyesini ancak yakalayabilmiş olmasından anlıyoruz. İkinci olarak 2001 bir seçim yılıdır. Bunun etkilerini üçüncü çeyrekte itibaren kamu yatırım ve harcamalarında görmek mümkündür. Kamu kesimi, İMF'nin bütçe giderleri hususunda önüne koyduğu engellemelere rağmen bu dönemde ciddi bir genişleme yaşamıştır. Bunun ekonomiye etkisi, son çeyrekte kendini göstermiştir. Üçüncü olarak, özel sektör üretiminin ağırlıklı olarak stok artışlarına sebep olduğu, nihai tüketime kanalize olmadığı görülmektedir. Yılın ikinci yarısından itibaren bir dönem mal üretiminin üzerine çıkan nihai yurtiçi mal satışlarında oluşan bu fazla talep stoklardan ve ithalattan karşılanmış, ancak kısa sürede üretim yeniden satışların üzerine çıkmış ve irade dışı stok birikimi baş göstermiştir.
- 3- Seçim atmosferi 2002 bütçe dengelerini bozmuş, yıl sonu itibariyle İMF'ye verilen niyet mektubunda performans kriteri olarak sunulan faiz dışı bütçe fazlası üçüncü çeyrekte sonra hedeflenenin üzerine çıkmış ve %6,5'luk hedefin 2,5 puan altında kalmıştır. Bu durum, yeni hükümete İMF karşısında daha dar bir manevra alanı bırakmış ve sonuçta Nisan 2003 itibariyle yeni bir niyet mektubu imzalanarak ek bir finansman desteği olmadan yapısal reform programı, bırakınız revize edilmeyi, daha bağlayıcı hükümlerle idame edilmeye başlanmıştır.
- 4- 2001 krizinin baş aktörlerinden olan mali sektör, her ne kadar özel bankalar, 2002 yılında kar açıklamış olsalar da, toplam sektör katma değeri olarak hala ciddi bir daralma içindedir.

Bankacılık sektörünün 90'lı yıllarda temel faaliyet alanı haline gelen kamu içi borç mekanizmasının finansmanı, bu süreçte bankacılık sektörünü kaliteli fon yönetimi anlayışından uzaklaştırarak hantallaştırmıştır. Avrupa'da aktif maliyeti, aktif kalitesi ve sair kriterlere göre en hantal çalışan piyasalarından biri Türk bankacılık sistemi. Bu hantallığın oluşmasında muhtelif faktörlerin ön plana çıktığı görülüyor. Etkinliği bozan en önemli unsur, şüphesiz ki, bankacılık sisteminin ortaklık yapısından kaynaklanıyor. Bu türlü bir mülkiyet yapısı, tüm dünyada ve özellikle gelişmiş finans piyasalarda sistemin sağlığını ciddi anlamda tehdit eden bir hastalık olarak algılanır. Bu hususun düzeltilmesi amacıyla yönelik çalışmalar Türkiye'de de yapılıyor olmasına rağmen, uygulama maalesef kağıt üzerinde kalıyor.

Sistemin verimli işleyişine ket vuran bir diğer husus da, Türk bankacılık sisteminin pasif kanadındaki zaaflardan kaynaklanıyor. Bugün itibariyle bankalar, ancak çok ciddi maliyetlerle mevduat toplayabiliyor. Toplanan mevduatların önemli bir kısmı ise kısa vadeli ve döviz cinsinden. Bu sebeple, tasarruf sahibine sunulan yatırım araçları çeşitlendirilmeli, özellikle faiz dışı kazanç sunan mekanizmalar güçlendirilmelidir. Faizsiz bankacılık, Türkiye'de hor görülse de, bugün Batı'da hem tasarruf, hem de plasman kanadında cazip bir alternatif olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Öte yandan bugün Türk bankacılık sisteminin en ciddi meselesi, kamunun sisteme olan yüküdür. Bu yükü üç noktada ele almak gerekir. Bunlardan ilki kamu bankacılığıdır ki, bunun menfi etkisi, yeniden yapılandırma ve özelleştirme programı başarılabılırsa, kısmen hafifletilmiş olacaktır. Bu arada en azından bir kamu bankasının özelleştirilmesi gerekir.

- 2- The development in 2002 can be based on three main reasons. First of all, after the top recession of 2001, a little bit activity led to an obvious development even without any new capacity investments in the economy which is called as the effect of basis year in economics. We realize this in spite of the highness of the development ratio, from the fact that the production of 2002 can only be reached the level of 1997 with fixed prices. Secondly, 2002 was a year of election. We can see its effect after the third quarter of the year in public investments and expenditures. Public sector has undergone a serious expansion in spite of the obscurities IMF has been put for the budget outputs. The effects have been realized in last quarter. Thirdly, the production of the private sector is mostly led to an increase in stocks. It was not channeled to ultimate consumption. From the second half of year on, the extra demand made up of the ultimate internal sales which are above the level of production was matched from the import and stocks. But, the production exceeded the sales again in a very short time and as a result of this, unintended stock aggregation took place.
3. The elections have spoiled the budget plans. The out of interest budget extra has become above the level planned at the end of the third quarter, in the intention letter presented to IMF at the end of year. It remains 2,5 point below the target of 6,5% . This narrows the movement area of the new government within its relation with IMF. At the end, a new intention letter was signed on April 2003 which indicates the continuation of the structural reform with more dependent decisions without any extra financial support. The revision was not even considered.
4. The fiscal sector which is one of the main actors of the crisis in 2001 is in a serious recession considering the value addition of the total banking sector even though the private banks have issued profit in 2002.

The financing of the debt mechanisms within the public which became the fundamental activity area of the banking sector in 90s has made the banking sector more awkward by removing it from the qualified fund management. Turkish banking system is one of the most awkward acting system in Europe according to the assets cost, assets quality and other similar criteria. In the formation of this awkwardness various factors come into the scene. The most important component that harms the efficiency stems surely from the partnership structure of banking system. This kind of property structure is perceived all over the world especially within the developed finance system as an illness that threatens the health of the system seriously. Despite attempts to correct this situation were undertaken in Turkey, they only remained at the planning stage and would not be practiced, unfortunately. Another particular point that impedes operation of the system stems from the weaknesses in the debit side of Turkish banking system. Today, banks can only collect accounts in return to significant costs. An important portion of the accounts is composed of short-term and foreign money accounts. In this respect, the investment tools offered to owners of accounts should be varied and especially the mechanisms offering non-interest profit should be given support to. Interest free banking becomes to be widespread in the West as an attractive alternative both in the side of savings and placement today, even it is regarded in Turkey with disdain.

On the other hand, the most serious affair of Turkish banking system seems to be the burden of public to the system. This burden should be taken into consideration on three points. First of those is the public banking whose negative burden would be diminished, if the re-structuring and privatization program could be performed sufficiently. Meanwhile, at least one public bank should not be privatized.

Kamunun sistemin etkinliğini azaltıcı bir diğer etkisi de, muhtelif vergi, stopaj, fon ve karşılık kesintileri sebebiyle artan mübadele maliyetleridir. Bunlardan bir kısmı, sistemin sağlıklı bir şekilde işlemlerini temin eden, denetim imkanlarını arttıran kesintiler olduğu için tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de uygulanması zorunlu tedbirlerdir. Kalanların önemli bir kısmı ise son düzenlemelerle zaman içinde azaltılacaktır. Bu sebeple, yakın gelecekte kamu varlığının bankacılık sistemi üzerindeki etkinliği azaltıcı menfi etkisi sadece sistemde biriken fonlarının başlıca müşterisi olmakla sınırlı olacaktır.

Ancak bu politika, sadece iktisadi değil, siyasi bir tercih olarak kaldığı ölçüde çözümü hayli güç olacaktır. Devlet, bankacılık sisteminde biriken fonların garantili müşterisi olduğu sürece, ne özel sektör bu fonları kullanabilecek, ne de bankaların kaliteli aktif yönetimi ve etkinlik gibi bir dertleri olacaktır. Zira tam rekabetin sağlanmadığı bir ortamda, banka sahipleri verimlilikten ziyade garantili karlılık peşinde koşmaktadır. İMF’nin finans sektörü için öngördüğü reformların eksik tarafı buradadır ve bu durum, sektörün etkinliğini arttırma hedefini önceleyen BDDK ile bankacılar arasındaki temel çatışma alanını oluşturmaktadır.

- 5- İMF’ye verilen son niyet mektubu, her ne kadar kamu borçlarının azaltılmasını öngörüyorsa da, programda öngörülen politikalarla bu yükten kurtulmanın imkansızlığı ortadadır. Bu durum, Merkez Bankası’nın büyüme, faiz ve enflasyon hedeflerinin hepsinin tutması halinde yaptığı projeksiyonlarda dahi kendini göstermektedir. Merkez Bankası’nın projeksiyonlarına göre, üst üste beş yıl tutturulması halinde dahi kamu borçlarının GSMH’ya oranını, Maastricht kriterlerine uygun bir hale sokmak beş sene sürecektir. Hiçbir harici şokun yaşanmayacağı varsayılan bu projeksiyon, her sene kriz tehlikesi ile yaşayan hassas bir ekonomide İMF politikaları ile borç sorununun halledilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

6- 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler, tek başına Merkez Bankası’nın bağımsızlığının fazla bir anlamı olmadığını göstermiştir. Bağımsızlık ilkesi, tam görev tanımlarıyla ve şeffaf politikalarla bir arada alındığında anlamlı olmaktadır. Bugün Merkez Bankası’nın tek görevinin fiyat istikrarı olduğu iddia edilmektedir. Oysa Merkez Bankalarının buna ilaveten nominal GSMH sapmalarını azaltıcı politikalar gütmesi de literatürde bu kurumlara addedilen bir görevdir. Kaldı ki Türkiye’de, bağımsızlık kavramı, sadece siyasi iktidara karşı bir duruş olarak algılanmaktadır. Netice itibarıyla, net görev tanımları yapılmadığından, Merkez Bankası bugün piyasalardaki dalgalanmalara müdahale etmekten çekinir bir tavır sergilemekte, şeffaflık da olmadığından, müdahale edip etmeyeceği, ne zaman ne miktarda müdahale edeceği piyasalar tarafından öngörüle-memekte, bu durum da istikrarsızlığı arttıran bir unsur olmaktadır. 2003’ün Nisan ayından itibaren yaşanan döviz kurlarındaki düşüş karşısında Merkez Bankası’nın net bir tavır sergilememiş olması, bu ruh halinin en bariz göstergesidir.

- 7- 2003 yılının ilk çeyreğindeki sanayi üretim endeksleri, kapasite kullanım oranları ve beklenti anketlerinden edinilen intiba, 2002 sonundan 2003’ün ilk iki ayına kadar 2002’nin ortasından itibaren başlayan canlılığın kısmen azaldığı, stoklarda yeniden artışların başladığı ve satış imkanlarının bir önceki yıla nispetle yüksek, ancak trend olarak daha düşük olduğunu göstermekte. Ancak Şubat ortasından itibaren belli bir hareketliliğin yeniden başladığına yönelik veriler de bulunmaktadır. Yılın ilk çeyreğine ait dış ticaret rakamları da bu durumu teyit etmektedir. Ancak araya giren Irak savaşı ve ardından yaşanan dolar kurundaki düşüşün ekonomi üzerindeki etkisi tam olarak bilinmemektedir. Ancak 2003 yılında, 2002’deki kadar olmasa da, belli bir büyümenin yaşanacağını tahmin etmek zor değildir. Son iki yıldır bastırılmış nihai tüketim talebi, yavaş yavaş boy göstermektedir ve ucuzlayan ithalat da bunu körükleyecektir.

Another effect of the public decreasing the efficiency of the system is increasing exchange costs owing to the deductions of various tax, stoppage, fond and equivalents. Because some portion of those are deductions which enable the system to process in a right way and also enable it to expand the inspection opportunities for the system, they are compulsory measures in Turkey as in all over the world. Important part of the remaining ones will be reduced through last arrangements as time passed. Therefore, the negative influence of the public sector upon the banking system which reduces the efficiency of the system will be restricted with being the main customer of the collected fond in the system merely.

But this policy might barely bring the solution if it does not remain only as an economic choice but as a political choice. As long as the state is a secure consumer of the fond aggregating in the banks, neither private sector could use them, nor the banks will have some concern for qualified and efficient assets management. Nevertheless, the bank owners seek for secure profitability rather than productivity in the milieu where the exact competition is not provided for. The absent point of the reforms sought by IMF for the financial sector lies at this matter. This situation constitutes the dispute area among BDDK (Council for the Inspection of Banking System) which seeks for the increase of effectiveness of the sector and the bank-owners.

5. Even though the last intention letter presented to IMF foresaw the decrease in public debts, it is very obvious that the policies that are foreseen in the program could not overcome the burden. This situation reflects itself even in the projections of Central Bank after the achievement of the planned values on development, interest and inflation rates. According to the projections of Central Bank, the ratio of public debt to GNP will only conform to the Maastricht criteria in 5 years if the plans will succeed in getting the desired rates for 5 years continuously. In this projection, the emergence of any external shock is not assumed to appear, but this shows that in an economy which survives every year a crisis risk IMF policies could not handle the debt problem of such an economy
6. The crisis of 2000 and 2001 have shown that the independence of Central Bank does not have much meaning on its own. The independence principle becomes meaningful if it is considered with exact duty definitions and transparent policies together. Today, it is claimed that the mere duty of Central Bank was the designation of price stabilization. However, another additional duty esteemed to these institutions was the policies that diminish the deviations of nominal GNP. Also, the independence principle is perceived only as the stance against the political power. As a consequence of uncertain duty definition, Central Bank seems to be reluctant in the intervention to the floating in the markets. Due to the absence of transparency, markets can not be predicted whether Central Bank would interfere, or not; or when will it interfere and to what degree, this vague condition adds to the instability of the economy. The most obvious indication of this character is the unclear treatment of Central Bank against the devaluation of exchange rates of foreign money occurred since April of 2003.
7. The first impression obtained after the analysis of the industry production indexes, the ratios of capacity performance and public surveys on expectation of the first quarter of 2003 is that the economic vividness started from the mid-2002 on becomes lessened for the period of the end of 2002 to the first two months of 2003. The stocks becomes again to increase and the sale possibilities are more than the previous year but the tendency is lower than previous year. But there are also some data indicating that after mid-February a new active trend has begun again. The foreign trade statistics pertaining to the first quarter of the year approves this fact, too. But the impact of Iraq war and the decrease in the foreign exchange rates can not be predicted exactly. But it is not difficult to foresee that in 2003, a certain development rate will be achieved even though it will be not so much as in 2002. The suppressed consumption demand in the last two years appears slowly and cheapened importation will reinforce this demand.

Bu sebeple 2003 yılı sonu itibariyle %6,5'lik bir büyümenin makul karşılanması gerekir.

- 8- Dövizdeki düşüşün piyasalarda ciddi bir tedirginlik oluşturduğu gözlemlenmektedir. İhracattaki artış yavaşlaması, ithalatın ise patlayacağı tahmin edilebilir. Ancak dış ticaret yapısı itibariyle ağırlıklı olarak Avrupa ile ilişkide bulunduğumuzdan ve Euro'da Dolarda olduğu gibi bir düşüşün olmadığı göz önüne alınırsa, ihracatın hedef rakam olan 45 milyar doları tutturabileceği, ancak ithalatın her hâlükârda artarak 60 milyar dolar seviyelerine tırmanacağını tahmin edebiliriz. İstikrarın ve güven ortamının kazanılması ile birlikte dış ticaret açığının kısmen diğer cari gelirlerle kapabileceği ve cari açığın 2003 sonu itibariyle 10 milyar dolarlık tehlikeli eşiği zorlamayacağı öngörülebilir. Özelleştirmeler ve başta bankacılık sektörüne doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile birlikte finans hesabının 2003'te önemli bir fazla vereceği tahmin edilmektedir. Dövizin düşük seviyelerini yaz ortalarına kadar sürdüreceği, ancak yıl sonuna doğru yükseleceği öngörülmektedir.
- 9- Yılbaşından bu yana %3'ün altına düşmeyen TEFE, Irak Savaşı'nın henüz tam anlamıyla bitmediği Nisan ayında Toptan Eşya Fiyatlarında sadece %1,8'lik, Tüketici Fiyatları Endeksinde ise, %2,1'lik bir artış yaşamıştır. Beklentilerden daha düşük olan bu rakamlar, mevsim normallerinin altında seyreden hava şartları dolayısıyla artan sebze – meyve fiyatlarına rağmen gerçekleşmiştir.

Kış şartlarının uzun sürmesi, ucuz tarım ürünlerinin piyasaya girmesini geciktirdiyse de, 2003 yılında tarımsal hasılanın yüksek olması beklenmektedir. Tarım ürünleri temel ihtiyaç kalemi olduğundan, esnek olmayan bir talep eğrisine sahip bulunmaktadır. Bu durum tüketiciye, ürünün bol olduğu dönemlerde bunların fiyatlarında aşırı bir düşüş olarak yansımaktadır. Ancak yaz aylarında düşük enflasyon seviyelerinin korunabilmesi imalat sanayinde fiyat artışlarının düşük seviyelerde geçeceği varsayımına bağlı. Geçen sene yaz aylarında enflasyonun düşüş göstermemiş olması, bu dönemde imalat sanayi fiyatlarında ciddi artışların yaşanmış olmasından kaynaklanmıştı. Kriz döneminde kapasite ve istihdamı kısıtlayan imalat sanayi, büyümeyi verimlilik ve ortalamanın üzerinde fiyat artışlarıyla başarmıştı. Haliyle TEFE, geçen senenin ilgili dönemlerinde tahminlerin altında azalmıştı. Artan iç talep, eksik kapasitelerin fazla maliyete sebep olmadan faaliyete geçirilmesiyle gerçekleştiği ölçüde, doğrudan fiyat artışlarının fazla gerektirmeyecektir. İthal mal girdilerinin de kurdaki düşüş sebebiyle azaldığı bir ortamda yaz aylarında düşük bir enflasyon beklenebilir. Bununla birlikte TEFE'nin yıl sonu hedefini 2 – 3 puan aşacağı, TÜFE'nin ise geçen senenin aksine bu yıl, TEFE'nin üstüne çıkacağı öngörülebilir.

From all of these reasons, a positive development in the ratio of 6.5 % should be thought of as reasonable development at the end of 2003.

8. The decrease in the value of foreign money makes economic markets reluctant. It might be predicted that the increase in export will slow down and instead the importation will increase so much as an explosion. But considering the fact that our foreign trade structure consists of heavily with European Union and that the value of Euro did not decrease as US Dollar, we can predict that the target export amount of 45 billion USD might be reached, but on the other hand importation will increase in any case and reach up to 60 billion USD. With the maintenance of stability and secure environment, the foreign trade deficit might be compensated partially with other current incomes and the deficit will not come close to the dangerous limit of 10 billion USD. Another estimation is that the finance sector will have an important surplus in 2003 through privatization and direct foreign investments to the banking sector. The lower exchange rates of foreign money will continue until mid-summer and towards the end of the year, it will increase again.
9. The WPI which did not decrease below the level of 3% , has an increase of 1,8% in wholesale goods prices and in Consumer prices of 2,1% . These numbers are below the expected numbers and occurred in spite of the increasing fruit and vegetable prices due to the climate under the norms of the season.

Even though the long winter conditions have delayed the entrance of cheap agricultural produces, the estimations for the agricultural product in 2003 seem to be very high. Because the agricultural produces are basic necessity products, the demand curve of those goods is not flexible. This reflects to the consumer as enormous cheap prices of those produces in summers when they are abundant. But the maintenance of the low inflation rate in summer depends on the assumption of the lower increase level of the prices in manufacture sector. Inflation did not decrease in the summer of the last year because the prices of manufacture industry have increased very significantly. The manufacture industry has restricted its capacity and employment and succeeded the development with increasing prices above the level of efficiency and average prices increases. So WPI has lessened under the predicted level in the periods under consideration last year. Increased internal demand did not cause price increase by activating the absent capacity without the need to important new costs. The input costs of imported goods are lessened due to the low exchange rates and therefore in summer months we can estimate a low inflation rate. Nevertheless, Inflation in wholesale prices will be 2-3 point more than estimated level for the end of the year. It might be estimated that the inflation in consumer prices will be above the level of wholesale prices inflation opposing to the last year.

2. EKONOMİDE ACIL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. MÜSİAD' IN EKONOMİDE ÖNCELİKLİ TEDBİRLER PROGRAMI

1. 1970'lerden itibaren Japonya'nın, 1990'lar-
dan sonra ise Çin'in gerçekleştirdiği ekono-
mik reformlar ve kalkınma **2-D Formülü:**
DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜM'le mümkün ol-
muştur. 59. Hükümet burada, statükonun
yerine yeni yapılanmayla ülkemizi atağa kal-
dırma konusunda kararlı olmak zorundadır.
2. Kamuda yeni kaynaklar bulmakta en etkin
yöntem olarak ve halkımızın gönüllü katılı-
mını doğru kanallara yönlendirmek açısından, yük-
sek kâr sağlayan otoyollar, barajlar, Tele-
kom, THY, TÜPRAŞ, barajlar, boğaz köp-
rükleri gibi kamu varlıklarına yönelik **Gelir**
Ortaklığı Senetleri (GOS) çıkarılmalı, bura-
dan sağlanacak gelir de tamamen iç piyasa-
yı canlandıracak şekilde, Hazine'ye devre-
dmeden, direkt '**reel ekonomiye destek fo-
nu**' olarak kullanılmalıdır. Bu yöntemle
yurtiçinde yastık altındaki ve yurt dışındaki
Türk vatandaşlarının tasarruf kaynaklarının
ciddi bir bölümünün ekonomiye kazandırıl-
ması ve bu kaynağın '**Reel Ekonomiye Des-
tek Fonu**' olarak kullanılması da Hazi-
ne'ye yeni bir yük getirmeyecektir.
3. Orta vadede enflasyon-döviz kuru makası-
nın yeniden açılmasını ve kısa vadede spe-
külatif döviz hareketlerini önleyecek, cari a-
çığın oluşmamasını teminen "**kontrollü**
(gerçekçi) esnek kur politikası" uygulanma-
lıdır. Enflasyon-döviz kuru makasının açıl-
ması, ithalatı artırmanın yanında ihracat ve
turizm gibi aktif döviz geliri sağlayan sek-
törleri olumsuz etkilemektedir.
4. Kamu bankalarının (Ziraat, Halk ve Vakıf-
bank) kendi aralarında belirli miktarda fon
koymak suretiyle bir ortak havuz sistemi o-
luşturularak, piyasada özellikle faiz, döviz ve
borsa konusundaki spekülasyonlara karşı bir
regülasyon görevi üstlenmeleri sağlanmalıdır.
5. Büyük haksızlık ve ağır yük oluşturan,
borçların geri ödemesini de imkansız hale
getiren, devletin resmi alacakları için uygu-
lanmakta olan aylık yüzde 7 gecikme zam-
mı o yılın hedef TEFİ + 1'i olarak yeniden
düzenlenmelidir.
6. Bazı makro ekonomik göstergelerde iyileş-
me gözlenirken, borsanın belli seviyelerin ü-
zerine çıkamaması, borsanın suni olarak
baskı altında tutulduğu düşüncesini doğur-
maktadır. Özellikle kamu bankalarıyla oluş-
turulacak havuz sistemiyle çok sıkıştırılan
borsanın canlandırılması ve firma değerleri-
nin piyasa seviyelerine getirilmesi sağlanma-
lıdır. Böylece özelleştirme girdi rakamları da
çok daha üst seviyelere taşınabilecektir.
7. Günümüzde alternatif yatırım imkanları a-
rayan ve 1 Trilyon dolara ulaştığı tahmin e-
dilen **Körfez bölgesi kaynaklı petro-dolarla-
rın bir bölümünün ülkemize kazandırılması**
gerekmektedir. Bunun için hükümetin ön-
cülüğünde Körfez bölgesindeki ve Uzakdo-
ğudaki sermayedarlara yönelik roadshowla-
ra çıkılmalı, başta yurtdışında yaşayan va-
tandaşlarımız olmak üzere, Ortadoğu ve U-
zakdoğu sermayesinin ülkemizdeki özelleş-
tirme, portföy ve dolaysız yatırımlara cezbe-
dilmesine çalışılmalı, bu amaçla elverişli ya-
tırım ortamı tesis edilmelidir.
8. Özellikle Arap kökenli sermaye sahiplerinin
ülkemize kaynak transfer etmeleri ve yatırı-
ma yönlendirilebilmeleri gayesiyle, belirle-
nen bir limit (asgari 10 milyon dolar) çerçe-
vesinde kısa bir sürede Türk vatandaşlığı
hakkı verilmelidir.
9. Kamuda optimum nakit yönetimi için kay-
nakların tek bir **havuzda** toplanarak yönetil-
mesi uygulaması (**havuz sistemi**) yeniden
başlatılmalıdır.

2. URGENT SOLUTION PACK FOR THE ECONOMY

A. MÜSİAD'S PROGRAM OF PRIMARY ECONOMIC MEASURES

1. The economic reforms and development that since 1970s and 1990s Japan and China have realized respectively have been made possible by **the formula of 2 Ds: CHANGE and TRANSFORMATION (Değişim and Dönüşüm)**. The 59th Government here has to be determined on the exciting our country by a new structuration, instead of the continuation of status quo.
2. As being the most efficient way of finding new resources in the public sector and in terms of orienting the volunteer participation of our people properly there must be published the Revenue Partnership Deeds (RPD) directed towards public reaches such as highways, dams, Telekom, THY, TÜPRAŞ, the strait bridges that bring high profits, and the revenue obtained, in a way to awaken the internal market, without being transferred to the National Treasury should directly be made used as the **'Support Fund for the Real Economy'**. Economy's gain of a considerable part of the resources of savings both in the country at home and in abroad the Turkish citizens have which is estimated as 80-100 billion dollars thanks to this method, and using this source as **'Support Fund for the Real Economy'** will not bring about a further burden for the Treasury.
3. Assuring not to create the current deficit **"the policy of controlled flexible rate of exchange"** should be implemented which will prevent re-opening of the scissors of inflation-exchange rate in the middle run and speculative exchange waves in the short run.
4. By forming a common pool system the public banks (the Ziraat, Halk and Vakıflar) should be made assume a regulatory task against the speculations about especially interest, foreign exchange and stock exchange in the market.
5. 7% price increase that is currently implemented for the official credits of the state and constitutes a great injustice and a heavy burden, and makes payment of debts impossible should be regulated as that year's targeted the wholesale goods price index + 1.
6. The fact that while there appears improvements in some of macro economic indicators the stock exchange cannot go beyond certain levels causes to arise the thought that the stock exchange is kept under pressure artificially. Especially with the pool system which is to be formed by the public banks the stock exchange that has become so scant should be made boom and prices of firms should be drawn to the market levels. Therefore, the input numbers of privatization may be moved to much higher levels.
7. It is a necessity to **gain a certain part of the Gulf region oriented petro-dollars** that seek for alternative investment opportunities today and is estimated as having reached to one quintillion dollars for our country. For this, under the leadership of the government, there should happen roadshows directed towards the investors in the Gulf region and in the Far East, it must be tried to attract the Middle East and Far East capital to privatization, portfolio and indirect investments in our country, and for this purpose it must be established an appropriate milieu for investment.
8. With the purpose of making especially the Arap owners of capital transfer resources to our country and orienting them towards investment, they should be given the right of Turkish citizenship in a short period of time within the frame of a certain limit (minimum 10 million dollars).
9. The application of managing resources in one **pool** for optimum cash management in the public sector (**the pool system**) should be restarted.

10. Sıcak para olarak da tanımlanan kısa vadeli spekülâtif sermaye giriş ve çıkışlarını caydırmak ve yabancı portföy yatırımlarını güven ve istikrara kavuşturmak amacıyla her sermaye çıkış hareketine cüzi oranda (%2-3 gibi) bir vergi konulmalıdır.
11. **Merkez Bankası Kanununda değişiklik yapılarak Hazine'nin kısa vadeli avans kredi kullanımı**, üçer aylık dönemler içerisinde kapatılmak şartıyla **bütçe gelirlerinin %5'i-ne** kadar mümkün kılınmalıdır.
12. İç borç, miktar olarak ve bütçe üzerindeki aşırı faiz yükü itibarıyla tahammül edilemez bir duruma gelmiştir. Piyasa aktörleri, uluslararası kuruluşlar bile artık bu gerçeği kabul etmektedirler. Devlet ve millet son 10 yılda borç faizleri olarak toplam 216,4 milyar dolar (192,7 milyar dolar iç, 23,7 milyar dış faiz ödemeleri) gibi çok ağır bir bedeli faiz lobisine aktarmak durumunda kalmıştır. 2003'de de 35 milyar dolar gibi bir faiz bedeli daha ödenecektir.

Bu durumda **kamunun önümüzdeki bütçe-deki faiz yükünü hafifletmek, ekonomiye kaynak oluşturabilmek ve reel faiz yükünü %25-30'lardan aşağıya indirmek için, vadesi iki yıla kadar olan DİBS'lerin (Devlet İç Borçlanma Senetleri) yüzde 75'lik kısmı yeni borçlanma enstrümanları ile swap edilmelidir.** Yeni enstrümanların vadeleri, mevcut DİBS'lerin ihale tarihlerinden başlamak üzere uygun vade ilavesiyle ve getirileri de TEFE artış oranına Türkiye'nin uluslararası finansal piyasalarda fon temin ederken muhatap olduğu risk primini geçmeyecek bir nemanın reel olarak ilave edilmesiyle şekillendirilmelidir. Enstrümanlara esas teşkil edecek meblağ ihalelerdeki nominal satış tutarları olmalıdır.

13. Bu swap operasyonuna katılmak istemeyen alıcılar için erken itfa alternatifi düşünülmeli veya DİBS'ler vadelerinde -yeniden borçlanmaya gidilmeksizin- itfa edilmelidir. **İtfa-dan daha az yeni borçlanma şeklindeki kamu finansman politikası ısrarla sürdürülmelidir.**

14. **Merkez Bankası emisyon imkanlarının, yüksek reel faiz dalgalanmaları veya spekülâtif kur saldırısı gibi istisnai ve ekonominin genel dengelerini tehdit edecek, ekonomi rasyonalitesi dışındaki hareketlerin zararlarını önlemeye elverişli hale getirilmesi sağlanmalıdır.**
15. Ülkemizin her zamandan daha fazla yatırıma ihtiyaç duyduğu bir dönemde yatırımları teşvik etmek amacıyla yatırım indiriminde stopaj uygulaması kaldırılmalı, **her türlü yeni ve genişleme yatırımlarında vergi muafiyeti bölge ayrımı gözetilmeksizin 10 yıla çıkarılmalıdır.**
16. Komşu ve potansiyel pazar oluşturan ülkelerle karşılıklı yerli para birimleriyle alışveriş yapılması için gerekli kanuni düzenlemeler vakit kaybetmeden hazırlanmalıdır.
17. 2001 yılında ülkeye giren yurtdışı yatırımlarından daha çok, Türkiye'den dış ülkelere (yatırım ve işçi maliyeti düşük ülkelere) yatırım çıkışı olmuştur (1995'den 2002 sonuna kadar 75 ülkeye 5,2 milyar dolar tutarında Türk sermayesi yurtdışına çıkmıştır.) Ancak bu çıkış organizeli olmaktan çok zaruridir. Dolayısıyla dünya markası oluşturabilmek amacıyla, potansiyel pazar olan başta komşu ülkelerimizin ekonomi yetkilileri ile mutabakatlar tesis edilerek, Türk-Komşu ülke ortak organize sanayi bölgeleri (OSB) planlamak ve böylece iş alemimizin dünyaya sistemli bir şekilde açılması sağlanmalıdır.
18. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri geliştirmek üzere kurulmuş fakat farklı bakanlıklar altında çalışmakta olan (KOSGEB; TÜBİTAK; TTGV; TSE; Türk Patent Enstitüsü gibi) kuruluşlar bir çatı altında toplanmalı ve tek bir bakanlığa bağlanarak eşgüdüm altında verimli ve etkin çalışmaları sağlanmalıdır.

10. With the purpose of dissuading short term speculative capital input and outputs and meeting foreign portfolio investments with trust and stability every capital movement should be loaded **"Tax"** though in an insignificant amount (% 2-3).
11. **By making a change in the Central Bank law, the Treasury's use of short term in advance credit, with the condition of being paid in three months periods, should be made possible as much as 5% of the budget revenues.**
12. The internal debt has become unbearable in terms of its amount and because of its excessive interest burden. Actors in the market and even international organizations now admit this fact. Turkish State and Nation has had to transfer 216.4 billion dollar debt interest (192.7 billion dollars for internal, 23.7 billion dollars for external dept) to the interest Lobby. Moreover, it has to be paid 35 billion dollar in the year of 2003.

In this case, **in order to lighten the interest burden of the public sector in the next budget, to be able to create source for the economy and to decrease the real interest burden from 25-30% , 75% of the SIDDs (the State's Internal Debt Deeds) whose fixed term may extend to two years should be swapped with new instruments of getting into debt.** The terms of new instruments should be shaped with starting from the auctioning date of the present SIDDs adding appropriate terms and adding its products into the increase rate of the wholesale goods price index an interest which will not exceed the risk premium that Turkey is faced while getting fund in the international financial markets in a real way. The amount to be the true state for the instruments should be the nominal sale sums in the awarding of contracts.
13. For the customers who do not want to participate in this swapping operation there should be alternative early amortization or-without any further debt- there should be amortization in the terms of SIDDs. **The public finance policy of new debt lesser than the amortization should be continued insistently.**
14. **Emission possibilities of the Central Bank should be made appropriate for preventing the harms of the movements that threaten the general balance of the economy and is exceptional such as high real interest undulation and speculative attacks on the rate of exchange outside the boundries of the economy's rationale.**
15. In a period in which our country needs investment much more than any other period with the purpose of encouraging investments stoppage in investment discount should be abolished, **the tax exemption in every new and expanding investment should be extended to 10 years without any regional distinction.**
16. Necessary legal regulations to do shopping with the countries that are neighbor and potential markets in their local currencies should be prepared without losing time.
17. In the year 2001 there happened going out of investments from Turkey to abroad (to the countries where investment and cost of labor are low) rather than investments from abroad in Turkey. But, this is necessary rather than organized. So, with the purpose of forming a world's trademark there should be planned Turkish-Neighbor Country common organized fields of industry (OFI) by establishing agreements with the economy authorities of mainly neighbor countries that are potential markets, and therefore our business world should spread to the world in a systematic way.
18. **The institutions that were founded in order to improve especially small and middle scale establishments, but work under ministries (KOSGEB; TÜBİTAK; TTGV; TSE; Turkish Patent Institute, etc.) should be combined under one roof and as being brought under just one ministry they should be made work efficient and dynamic with coordination.**

- Başta KOSGEB olmak üzere, ilgili desteklerden KOBİ'lerin daha iyi yararlanabilmesi için, başta limitlerin yükseltilmesi olmak üzere, destek koşulları kolaylaştırılarak kullanım kolaylığı sağlanmalıdır.
19. Vergi affı, sigorta affı gibi, bir önceki dönemde ortaya çıkan haksızlıkların giderilmesine, ödemelerin tahsiline ilişkin düzenlemelerin, sadece günü ve alınacak parayı öncelleyen bir yapıdan çıkarılması gerekir. Aksi takdirde, kısa dönemli kaynak amaçlı bu tür uygulamalar, yeni suistimal alanları oluşturabileceği gibi, "nasıl olursa af çıkar" vurdumduymazlığına da yol açabilir.
20. Prensip olarak bu tür af veya barış projelerine karşı olmakla birlikte, yeni bir sayfa açılması düşüncesiyle tekrarının olmayacağı kanunlarla belirlenmek suretiyle, SSK ve Bağkur prim borçları için **sigorta barışı** projesi uygulamaya konulmalı, fahiş gecikme cezalarında indirim ve taksitlendirmeye gidilmelidir.
21. SSK'nın açığını kapatmak isterken, reel sektör üzerinde giderek çok ağır bir yük oluşturan SSK primlerinin her yıl 1 Nisan'da astronomik şekilde arttırılması uygulamasına yeni bir hukuki düzenleme getirilmelidir. Bunun için **SSK primine esas kazanç alt sınırının, yürürlükteki asgari ücreti aşmaması temin edilmelidir.**
22. Elektrik fiyatları üzerindeki vergiler ve diğer maliyet artırıcı kalemler azaltılarak, üretim ve sanayi üzerinde büyük bir maliyet oluşturan **enerji yükleri azaltılmalı**, elektrik ve doğalgaz fiyatları acilen düşürülmelidir.
23. Anti-enflasyonist sürecin psikolojik olarak desteklenmesi, muhasebe kayıtlarında kolaylık sağlanması ve TL'nin dünyadaki en değersiz para olması durumunun sona erdirilmesi için **TL'den altı sıfır atılmalıdır.**
24. Bankaların, halktan topladıkları mevduatları devlete satan kuruluşlar olmaktan çıkarılarak, sınai ve ticari faaliyetlere kaynak aktaran klasik bankacılık işlemleri yapan kuruluşlar olmasının sağlanması yönündeki çabalar acilen sonuçlandırılmalıdır.
25. **Bankalar ile işletmeler arasındaki kredi işlemlerinde mutlaka yeni düzenlemeler getirilerek**, bilhassa kriz anlarında görülen kredinin vadesinden önce haksız bir şekilde geri istenmesi, geri ödemelerde tespit edilen faiz oranlarının değiştirilmesi, fahiş gecikme faizi ve temerrüt faizi uygulaması kaldırılmalıdır.
26. İç tüketimi artırmak ve kayıtlı ekonomiyi teşvik etmek amacıyla, **KDV oranı temel tüketim maddelerinde yüzde 8'den 5'e, genel standart oranda ise, yüzde 18'den AB standardı olan %15-16 seviyelerine çekilmelidir.**
27. **Kamu kağıtlarına ödenen faizler için stopaj uygulaması tekrar başlatılmalı** ve gelir vergisi seviyesinden uygulanmalıdır.
28. **Vergilemede enflasyon muhasebesine geçilerek**, enflasyondan doğan fiktif kazancın vergilendirilmesi önlenmelidir. Ayrıca, her türlü gelirin gelir, her türlü giderin gider yazıldığı bir vergi reformu yapılarak **kayıtdışılığın önü kesilmeli**, bundan böyle vergi kaçıranlara büyük cezalar uygulanmalıdır. Ancak bu süreç içinde gerçek iş aleminin vergi kaçırıcı ve vergi matrahı olarak görülmesine son verilmelidir.
29. Türkiye'deki şirketlerin bilançolarının gerçeğin %10'unu bile yansıtmadığı varsayımıyla; işletmelerin aktiflerinde bulunan, ancak muhasebe değerleri gerçeği yansıtmayan iktisadi kıymetlerin (demirbaş, araç, gereç, menkul, arsa, bina gibi) piyasa şartlarına göre oluşan fiyatları üzerinden **yeniden değerlemeye tabi tutulması** ve değerlendirilmesinin vergi konusu yapılmadan sermayeye ilave edilerek bilançoların daha gerçekçi hale getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

In order for KOBİs (small and middle scale establishments) to benefit better from the incentives, (initially KOSGEB incentives), mainly increasing limits, convenience of use should be ensured by facilitating support conditions.

19. The regulations about removing the injustice emerged in the previous period such as a tax pardon, an insurance pardon, and about collecting the payments should be very different from the structure of giving priority to just the day and the money. Otherwise, these applications that aim at short term resources may both form new areas of misuse and cause to the callousness of "in any case there will emerge a pardon".
20. Although being against this kind of peace or pardoning projects as a principle, with the thought of opening a new page and determining with the laws that it will not happen again, for the SSK and Bağkur premium debts the project of the insurance peace should be put into application, in the exorbitant delay fines there should be reduction and installments.
21. As to the application of increasing astronomically the SSK premiums that make a very heavy burden on the shoulders of the real sector as trying to meet the deficits of the SSK every year in the 1st of April there should be a new legal regulation. For this, **the minimum income level as the basis of the SSK premium should be assured not to exceed the present minimum wage.**
22. As decreasing the taxes on electricity prices and other items that increase cost the **energy burdens** that constitute a huge cost on production and industry should be **immediately reduced.**
23. In order to support the anti-inflationist process psychologically, to make the account records easier, and to give an end to the fact that Turkish Lira is the least valuable in the world **there should be removed six zeros from TL.**
24. The endeavors to give an end to banks as institutions selling the deposits they collect from the people to the state, and make them institutions that transfer resources to the industrial and commercial activities and do classical banking processes should immediately be concluded.
25. **By all means bringing new regulations in the credit procedures between banks and enterprises,** especially in the crisis periods demanding back the seen credit before its payment term unjustly, changing the determined interest rate in the payments, and the application of excessive delay interest and the interest for default should be abolished.
26. **With the purpose of increasing internal consumption and supporting registered economy the value added tax rate should be reduced in basic consumer goods from 8% to 5% and in the general standard rate from 18% to 15-16% which is the EU standard.**
27. **The stoppage application for the interests paid for the public bonds should be restarted** and it should be implemented from the level of income tax.
28. **In taxing** it should be prevented to tax the fictive gain from inflation as **passing to the inflation accounting.** Moreover, by making a tax reform in which every kind of revenue is recorded as revenue and expenditure as expenditure **unregisteredness should be ended,** from now on tax evasion should be given great punishments. But, in this process it should be given an end to accuse real business world of tax evasion.
29. With the assumption that the balance sheets of Turkey's firms do not reflect even 10 % of reality, there should be done necessary regulations to **re-price** the economic riches (registered movables, tools, equipments, movables, vacant lots, buildings, etc.) that are among the assets of establishments, but their accounting values do not reflect reality over their prices emerged according to the market conditions and to make balance sheets more realistic by adding the pricing difference to capital without any taxing.

30. Hem vergilendirmede verimlilik ve ekonomiklik ilkesine uymayan, hem de mükellef açısından sıkıntılara yol açan farklı isimler altında **çok sayıda fon kesintisi ve katkı payı uygulamasına son verilmeli**, ihtiyaç duyulan miktar **“Ekonomik İstikrara Destek Katkı Payı”** adı altında tek bir kalemde tahsil edilmelidir.
31. **Özkaynak kullanarak gerçekleştirilen yeni yatırımlarda**, özkaynağın fırsat maliyetinin göz ardı edilmesine bağlı olarak, kredi kullanımı ile karşılaştırıldığında (faiz giderlerinin matrahtan düşürülmesiyle) söz konusu olan vergilendirme dezavantajının ortadan kaldırılmasını temin edecek düzenlemeler yapılmalıdır.
32. **TMSF bünyesindeki bankaların alacaklarının tahsilatı hızlandırılmalıdır.** Önceki programda da yeralan aktif yönetim şirketine derhal işlerlik kazandırılmalı, bankalara hisse senedine çevrilebilir tahvil karşılığı taze kaynak sağlanarak aktif kalitesi sorunları bir defaya mahsus olarak çözülmeli ve bundan sonra bankalar için de diğer ticari işletmeler gibi iflas uygulamasının önü açılmalıdır.
33. Suistimalleri engellemek ve likidite sirkülasyonunu uzun vadeye yayarak ticari ödemelere canlılık getirmek amacıyla bankalar arası piyasa hariç, **uygulanmakta olan kısa vadeli günlük ve haftalık repo uygulamalarına kesin son verilmeli, asgari süre 1 aya çıkarılmalıdır.**
34. **Vadeli ithalattan alınan %3'lük Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi uygulaması derhal kaldırılmalıdır.**
35. İş hayatının önündeki en önemli engellerden biri olarak gözüken bürokrasinin azaltılması ve verimlilik esasına göre çalışma esaslarının oluşturulması gayesiyle 657 sayılı devlet memurları kanunu ile mevcut kamu personel rejimini destekleyen ilgili mevzuat acilen rehabilite edilmelidir.
36. En son Irak Savaşı göstermiştir ki, jeopolitik konumumuz itibarıyla bulunduğumuz coğrafya sürekli sıcak gündemlerle meşgul olacaktır. Bu düşünceden yola çıkarak **sanayimizi** dışa bağımlıktan kurtararak teknolojik yatırımları acilen planlamalı ve bu hususta yerli sanayimizi desteklemeliyiz.
37. **Son gelişmeler çerçevesinde KKTC'nin ehemmiyetinin artması ve bölge insanlarının ekonomik güçlerinin artırılmasına yönelik olarak turizm ve eğitim sektörlerinin yanında daha aktif bir ekonomik güç oluşturmak gayesiyle Kıbrıs'ın su problemi çözülmeli ve toprakları her türlü yatırım için serbest bölge ilan edilmelidir.**
38. Öncelikle kamuda ve bütçe giderlerinde tasarruf amacıyla, **kamunun yeni idari bina, sosyal ve dinlenme tesisleri, lojman yapması hususunda planlanan projeler kesinkes durdurulmalıdır. Kamudaki yatırımların stoku acilen çıkarılarak**, rantabl olmayan, devamı daha büyük mali kayıplara yol açacak kamu yatırımları, başlanmış olsa bile gözden geçirilmeli, gerekiyorsa **bu projeler rehabilite edilmelidir.**
39. Sanayimizin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücünü sayı ve nitelik olarak artırmak için mesleki ve teknik eğitim, Odalar, ilgili STK'lar ve KOSGEB işbirliği aracılığıyla geliştirilmelidir.

30. **The applications of so many fund deductions under different names and of contribution share** which both does not fit to the principles of productiveness and economicness in taxing and cause difficulties in terms of taxpayers **should be ended**, the amount needed should be collected as one item under the name of the **"Contribution Share for Support to Economic Stability"**.
31. **In new investments which are realized by using proprietary capital**, depending on undervalueing opportunity cost of the propriatry capital, when it is compared with credit use (with subtracting interest expenses from the basis of assessment) there should be regulations made to eliminate the so-called taxing disadvantage.
32. **Collection of the credits of the banks in the scope of TMSF should be accelarated**. The assets management firm that was also included in the previous program should immediately be gained function, by providing banks fresh resource in return for bonds that could be changed to shares problems about the assets quality should be solved for the first and last time, and from now on fro the banks too just like other commercial establishments the bankruptcy should be made way for.
33. With the purpose of eliminating misuses and bringing motion into to commercial payments by spreading the liquidity circulation, except inter-banks market, **the present application of short term daily and weekly repurchasing agreement should be definitely ended, minimum time should be extended to one month**.
34. **The application of the Fund for Supporting Resource Use (FSRU) deduction of 3%** that is demanded from imports **should immediately be abolished**.
35. With the goal of lessening bureaucracy which seems to be one of the important obstacles of business life and forming the work foundations according to the principle of productivity the civil servants' law of the article 657 and the related laws that support the current public personnel system should immediately be rehabilitated.
36. The recent Iraq War has shown that the geography we are in in terms of our geo-strategic location will be continuously occupied with hot agendas. Following this thought, rescuing **our military industry** from dependency to abroad, we should plan technological investments without delay and we should support our local industry about this.
37. **In the frame of recent developments, with the increasing importance of the Northern Cyprus Turkish Republic and for raising the economic power of people of the region, with the goal of forming an active economic power besides the sectors of tourism and education the water problem of Cyprus should be solved and its lands should be declare as the free region for every kind of investment**.
38. With the goal of savings especially in **the public sector and the budget expenses the projects planned on the public sector's new administrative buildings, social and resting establishments, and apartments should be stopped very definitely. As taking out the stock of investments in the public sector**, the public investments that are not profitable and whose continuation will cause greater financial losses should be examined even though they already started, if needed, these projects should be rehabilitated.
39. In order to increase the number of trained intermediary labor force our industry needs in terms of its both quality and quantity vocational and technical education should be developed by the collaboration of chambers, related NGOs and KOSGEB.
40. **Legal regulations about the issue of the Commercial Establishment Collateral (CEC) to give loan to firms that have not been able to complete their infrastructure yet due to**

40. Gerek imar, gerekse de tapu problemlerinden dolayı alt yapısını tamamlayamamış ve resmîyetle belge oluşturamayan firmaların kredilendirilebilmelerine yönelik olarak **Ticari İşletme Rehni (TİR)** konusuyla ilgili kanuni düzenlemeler acilen yapıp hayata geçirilmelidir.
41. Tarım sektörüne yönelik her türlü yatırımlar (besicilik, hayvancılık, tabi gıdalar üretimi ve seracılık yatırımları) ile özellikle sağlık ve kongre turizmi olmak üzere tüm turizm faaliyetleri, ithal ikamesi ile uç ürünlerin imalatına yönelik tüm madencilik faaliyetleri, taşımacılık, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri vb. sektörler şartsız olarak teşvik edilmeli, gereksiz ve usandırıcı tüm bürokratik engeller kaldırılmalıdır.
42. Türk müteahhitlik sektörünün 1980'li yıllarda Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da, 1990'lı yıllarda Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde iş hacmi ve gücü, 2000'li yıllara girerken önemli ölçüde azalmış görünüyor. Sektörün eski parlak günlerine dönmesi için; devlet desteğini yanında hissetmesi; teminat mektubu bulma güçlüğüne bertaraf edilmesi; Eximbank kredilerinin belirli bir oranının müteahhitlik sektörüne ayrılması; ve nihayet yurtdışında iş alırken risk-sigorta sisteminden yararlanılması; acilen hayata geçirilmelidir.
43. Türkiye **"her işi biraz yapmak yerine, bir işi dünya ölçeğinde yapma stratejisini benimsemelidir."** Mesela, Dünya Expo Fuarını İstanbul'da yapmak, Dünya İslam Ticaret Fuarını düzenlemek, bir serbest ticaret bölgemizi Singapur veya Dubai'deki Jebel Ali standardına getirmek, bir limanımızı Mersin ya da İzmir'i Şangay limanı seviyesine çıkarmak, İstanbul'u uluslararası fuar merkezi yapmak gibi.
44. İhracat pazarlarımızda ve ihraç ürünlerimizde mutlaka çeşitlendirmeye gidilmelidir. İhracatımızın %60'ı 25 üyeli AB ülkelerine yapılmaktadır.

Komşu ülkelerle (Irak, İran, Suriye, Mısır, Yunanistan, Rusya, Ukrayna) **ticareti geliştirme stratejisi devam ettirilmeli**, ticari geziler ve katılan uluslararası fuarlar aracılığıyla Türk ihraç ürünlerinin hedef ülkelerde tanıtımı sağlanmalıdır. Yeterli teşvikler verilmeli, ihracat kapıları zorlanmalıdır.

Ayrıca ihracatta pazar imkanlarını keşfetmek ve bunu uzun vadede korumak için mutlaka yurtdışı ofis ve mağaza açma ve uluslararası ihtisas fuarlarına katılma teşviki verilmeli. Bu teşviğin kullanımı kolaylaştırılmalıdır. **İhracat artışı**; Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar da dikkate alınarak, **vergi indirimi, finansman ve sigorta prim indirimleri ile teşvik edilmelidir**. İmalatçı ihracatçı ve dolaylı ihracatçılar için enerji desteği sağlanmalıdır.

45. Başta tekstil sektörü olmak üzere, deri (ayakkabı ve giysi), gıda ve diğer sektörlerde **uluslararası "marka" imkanı olan şirketlere özel önem verilmeli, nakit destekler haricinde özel teşvikler** (fuarlar, katalog harcamaları, duty freelerde yer temin edilmesi, uluslararası büyük havalimanlarındaki free shoplarda ücretsiz malların desteklenmesi gibi) **uygulanmalıdır**.

Bu kapsamda, yoğun yolcu potansiyeli olan uluslararası havalimanlarında, diğerlerinden daha uygun maliyetlerde, Hazine, İGEME, Türk Tanıtma Vakfı gibi kuruluşlarca desteklenmiş, en az elli kadar ürün konulabilecek 50-100 m2 arasında bir mekanın kiralanarak, ülkemizdeki marka olmuş yada olma istidadını gösteren ürünlerin sergilenmesi için ücret karşılığı tahsis edilmesi, hem

the problems of both public works and title deed, and to form certificate officially should be done without delay and put into practice.

41. Every kind of investment directed towards the sector of agriculture (fattenerness, stock raising, production of natural foods, and greenhouse investments), all activities of tourism being mainly the health and congress tourism, all mining activities oriented towards production of extreme products with import substitution, transportation, contractor services in abroad, etc. should be encouraged without any condition and all the unnecessary and tedious bureaucratic procedures should be eradicated.
42. Work capacity and power of the Turkish Contractors' Sector in 1980s in the Middle East and Northern Africa and in 1990s in Russia and Turkic Republics seem to have reduced as entering to 2000s. In order for the sector to go back to the old shining years; it is vital to feel the state's support, to eliminate the difficulty of finding letter or guaranty, to reserve a certain part of the Eximbank credits for the sector, and finally to benefit from the risk-insurance system while taking business in abroad.
43. Turkey should admit **"the strategy of instead of doing everything a little, doing just one thing in a world's scale"**. For instance, doing the World Expo Fair in Istanbul, organizing the World Islam Commerce Fair, bringing a free commerce zone of us into the standarts of Singapore or Jebel Ali in Dubai, raising a port, İzmir or Mersin, to the level of the Shangai Port, making Istanbul an international fair center, etc.
44. There must be varieties in our export markets and export products. The % 60 percent of Turkish export volume is directed to the EU which is consisted of 25 countries.

The strategy of commercial improvement should be continued with neighbor countries (Iraq, Iran, Syria, Egypt, Greece, Russia, Ukrain), and thanks to commercial trips and international fairs participated in advertising of Turkish export products in the target

countries should be ensured. Sufficient incentives should be given, the doors of exportation should be pressured insistently.

Moreover, there must be given incentives of opening offices and shops in abroad and participating in international specialty fairs in order to explore the market opportunities in export and save this in the long run. Use of this incentive should be made easier. **The export increase**, as taking the international agreements Turkey has taken part into consideration, **should be encouraged with tax reduction, finance and insurance premiums**. There should be energy support provided for manufacturer exporter and indirect exporters.

45. Being mainly the textile sector, in leather (shoe and clothing), food and other sectors **the firms that have the possibility of becoming an international "trademark" should be given special importance, apart from cash support there should be applied special supports** (fairs, catalog expenditures, giving place in the duty frees, supporting goods in free shops free of charge, etc.)

In this scope, in the places where there is density of passanger potential, especially in airports by hiring 50-100 square meters places where there can be put at least fifty products and that is supported by institutions such as the Treasury, İGEME, Türk Tanıtma Vakfı with more appropriate costs than others giving these places in return for money in order to exhibit the products that have become trademark or have shown the potential for it will provide great benefits in terms of both commerce and presentation.

46. **The Eximbank resources should be strengthened**, and in order to distribute them just, **there should be regulations done to make KOBİs benefit, too**.
47. **New implementations and incentives about the suitcase trade should immediately be put into practice**, according to the market strategies (Russia, Balkan Countries and

46. **Eximbank kaynakları güçlendirilmeli** ve adil bir şekilde dağıtılması için **KOBİ'lerin de yararlanmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.**
47. **Bavul ticaretine yönelik yeni uygulamalar ve teşvikler acilen uygulamaya konmalı**, pazar stratejilerine göre (Rusya, Balkan Ülkeleri ve Kuzey Afrika Ülkeleri) ihtisas limanı, taşımacılık ve vize kolaylıkları, serbest bölge oluşturulması gibi tedbirler zaman geçirilmeden alınmalıdır.
48. 1 milyon doların üstünde ihracat yapan bütün firmaların ilgili yetkililerine **özel pasaport** (yeşil veya kırmızı) verilmelidir.
49. Başta Uzakdoğu olmak üzere bazı ülkelerden yapılan ve haksız rekabete yol açan ithalat, bilhassa kalite ve standartlar açısından etkin ve hızlı bir denetime tabi tutulmalıdır.
50. Atıl konumda olup da bütçe yetersizliğinden dolayı yapılamayan kamu yatırımlarının özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarla ihale bünyesinde takas edilmek suretiyle bitirilmesine hız verilmelidir.

Northern Africa Countries) the measures such as specialty port, facilities of transportation and visa, formation of free zones, etc. should be taken without delay.

48. The related authorities of all the firms that realize exportation over one million dollars should be given **special passports** (green or red).

49. The imports that are made from some countries, being mainly the Far Eastren ones, and cause unjust competition should be undergone an active and rapid control in terms of especially quality and standarts.

50. **Completion of the public sector investments that are inactive and cannot be done**

because of inadequate budget should be accelerated by settling with the institutions in the scope of privatization in the frame of auction.

B- MEASURES IN PUBLIC FINANCE AND FISCAL POLICY

- ◆ As one of the most efficient methodology to find new sources in the public sector and to direct the volunteer participation of the people, Contracts (Bonds) for Profit-Sharing Investment should be issued for the highly profitable public entities such as highways, TELEKOM, THY

B- KAMU FİNANSMANI VE MALİYE POLİTİKASI TEDBİRLERİ

- ◆ Kamuda yeni kaynaklar bulmakta en etkin yöntem olarak ve halkımızın gönüllü katılımını doğru kanallara yönlendirmek açısından yüksek kâr sağlayan otoyollar, Telekom, THY, TUPRAŞ, barajlar, boğaz köprüleri gibi kamu varlıklarına yönelik **Kâr Ortaklığı Yatırım Belgesi (KOYB) çıkarılmalı**, buradan sağlanacak gelir de tamamen iç piyasayı canlandıracak şekilde, Hazine'ye devredilmeden, direkt 'reel ekonomiye destek fonu' olarak kullanılabilmelidir. Bu yöntemle yastık altındaki (80-100 milyar dolar arasındaki) kaynakların ciddi bir bölümünün ekonomiye kazandırılması ve bu kaynağın '**Reel Ekonomiye Destek Fonu**' olarak kullanılması da Hazine'ye yeni bir yük getirmeyecektir.
- ◆ Günümüzde alternatif yatırım imkanları arayan ve 1 Trilyon dolara ulaştığı tahmin edilen **Körfez Bölgesi kaynaklı petro-dolarların bir bölümünün ülkemize kazandırılması** gerekmektedir. Bunun için hükümetin öncülüğünde Körfez Bölgesindeki ve Uzakdoğudaki sermayedarlara yönelik roadshowlara çıkılmalı, başta yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları (100 milyar dolara yakın tasarrufları olduğu tahmin ediliyor) olmak üzere, Orta-doğu ve Uzakdoğu sermayesinin ülkemizdeki özelleştirme, portföy ve dolaysız yatırımlara cezbedilmesine çalışılmalı, bu amaçla elverişli yatırım ortamı tesis edilmelidir.
- ◆ Kamuda optimum nakit yönetimi için kaynakların tek bir **havuzda** toplanarak yönetilmesi uygulaması (**havuz sistemi**) yeniden başlatılmalıdır.
- ◆ İç borç, miktar olarak ve bütçe üzerindeki aşırı faiz yükü itibarıyla tahammül edilemez bir duruma gelmiştir. Piyasa aktörleri, uluslararası kuruluşlar bile artık bu gerçeği kabul etmektedirler. Bu durumda **kamunun önümüzdeki bütçedeki faiz yükünü hafifletmek, ekonomiye kaynak oluşturabilmek ve reel faiz yükünü %25-30'lardan aşağıya indirmek için, vadesi iki yıla kadar olan DİBS'lerin (Devlet İç Borçlanma Senetleri) yüzde 75'lik kısmı yeni borçlanma enstrümanları ile swap edilmelidir.**

Yeni enstrümanların vadeleri, mevcut DİBS'lerin ihale tarihlerinden başlamak üzere uygun vade ilavesiyle ve getirileri de TEFE artış oranına Türkiye'nin uluslararası finansal piyasalarda fon temin ederken muhatap olduğu risk primini geçmeyecek bir nemanın reel olarak ilave edilmesiyle şekillendirilmelidir. Enstrümanlara esas teşkil edecek meblağ ihalelerdeki nominal satış tutarları olmalıdır.

- ◆ Bu swap operasyonuna katılmak istemeyen alıcılar için erken itfa alternatifi düşünülmeli veya DİBS'ler vadelerinde -yeni den borçlanmaya gidilmeksizin- itfa edilmelidir.
- ◆ Mevcut borç sorununun çözümünden sonra yürürlüğe girmek üzere, kamu finansmanında gerek kamu kesimi borç stokuna, gerekse de bütçe açığına ilişkin **Maastricht Kriterleri** (Toplam kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı yüzde 60, bütçe açığının GSYİH'ya oranı yüzde 3) **bağlayıcı iç hukuk haline getirilmelidir.**
- ◆ **Yeni borçlanmalarda uygulanmak üzere, döviz ve üç aylık hazine bonusu gösterge faizlerine endeksli borçlanma yöntemleri yerine:**

Nominal büyüme hızı artı X (ihale ile belirlenecek), TRLIBOR artı X (ihale ile belirlenecek) TEFE artı Türkiye'nin dış piyasalarda borçlanma spread'i gibi finans teorisine uygun, gerçekçi ve daha istikrarlı enstrümanlar ikame edilmelidir.

Temelde bütün bu çalışmalar asgari olarak bütçe dengesini sağlayacak bir mali yapıyı hedeflemelidir. Sürekli açık veren bir bütçeyle sağlıklı bir ekonomik yapı sağlanamaz. Kamu kesiminin mali dengesinin tesis edilmesiyle iç borç politikası, sadece, bankacılık sektörünün mevcut olduğu bir ekonomik ortamda piyasa istikrarını sağlamak amacıyla kullanılmalıdır.

(Turkish Airlines), TÜPRAŞ, dams, bridges; and the income received from these bonds should be used directly without transferring to the Treasury in order to vitalize internal market under the title of 'supportive fund to the reel economy'. This method would enable to re-gain the economic passive investments such as the money that stays under the pillow (approximately 80-100 billion dollars). The usage of this money as the above mentioned supportive fund will not cause any extra cost for economy.

- ◆ It is necessary that one part of the petroleum-dollars in the Gulf area which looks for the alternative investment opportunities and achieves 1 trillion dollars predictably would gain to our country. Therefore, road-shows should be organized for the audience of the capital holders in the Gulf area and Far East with the initiative and help of the government. First of all, the savings of Turkish citizens living abroad (it is predicted that their savings amount almost 100 billion dollars), then the capitals of Near and Far East should be attracted and lead to the investments of privatization, portfolio and other indirect investments. The suitable environment for this sake should be set up.
- ◆ The pooling system as the operation of the management of public sources from one hand and - collecting all of the resources in a single basket should be re-created in order to achieve the optimum cash management.
- ◆ Internal debt becomes unbearable for the budget due to its amount and its burden on the treasury in terms of its excessive interest rate. The market actors, even international institutions accept this fact. In order to lessen the interest burden on the forthcoming budget for the state, to create new resources in the service of economy and to reduce the interest rate to the level of lower than 25-30% , the portion of 75% of State Internal Debt Bonds (SIDB) with the fixed term up to two years should swap with new debt mechanisms.

The payment terms of these new mechanisms should be shaped as contributing fitting payment term by taking the starting of the awarding dates of existing SIDB's into account. Moreover, the benefits of these new credits should be formulated with the addition of the amount of interest to the WPI (Wholesale Price Index) which can not be

exceeded the risk premium of Turkey while getting funds from the international markets. The basic sum for these new mechanisms should be the nominal amounts in the awards.

- ◆ The alternative of early redeeming should be considered for the clients who do not want to participate into this swap operation or SIDB's should be redeemed on their payment terms without becoming newly indebted to those clients.
- ◆ A new regulation should come into force after the solution of current debt problems. This new regulation should make the Maastricht criteria in the management of public finance as the binding internal law. These criteria denote that the debt stock of public sector must be mostly 60% of the GNP; and the budget deficit is not allowed to exceed 3% of GNP.
- ◆ To put into practice in new loanings; instead of the loan aning based on the foreign money and on the chart interest of treasury bonds having the term of three month, instruments like
- ◆ Nominal growth rate + X (will be determined via awarding)
- ◆ TRLIBOR + X (will be determined via awarding)

WPI + the loaning spread of Turkey on external markets that fits more to the financial theories, more realistic and stable should be substituted.

Essentially, all of these attempts aim to attain a fiscal structure that at least provides for a budget balance. A stable economic structure with continuous budget deficit could not be maintained. After the establishment of the fiscal balance, the internal debt policy should be implemented in order to keep the market stability in an economic structure where merely banking sector does exist.

C- MONEY POLICY MEASURES

- ◆ The Central Bank Law should be changed in the way that the usage of the short-term advance credit from the Treasury should be enable up to 5 % of the total budget

C- PARA POLİTİKASI TEDBİRLERİ

- ◆ Merkez Bankası Kanununda değişiklik yapılarak Hazine'nin kısa vadeli avans kredi kullanımı, üçer aylık dönemler içerisinde kapatılmak şartıyla **bütçe gelirlerinin %5'i** ne kadar mümkün kılınmalıdır
- ◆ Anti-enflasyonist sürecin psikolojik olarak desteklenmesi, muhasebe kayıtlarında kolaylık sağlanması ve TL'nin dünyada en değersiz para olması durumunun sona erdirilmesi için **TL'den altı sıfır atılmalıdır**.
- ◆ Kısa vadeli spekülasyon sermaye giriş ve çıkışlarını caydırmak ve yabancı portföy yatırımlarını güven ve istikrara kavuşturmak amacıyla her sermaye çıkış hareketine cüzi oranda da olsa (örneğin binde 2.5) "**Tobin Vergisi**" konulmalıdır.
- ◆ Repo sözleşmeleri ayrı bir para tanımı (M2YR) olarak değil, M2 tanımlı (emisyon + vadesiz mevduat + vadeli mevduat) para arzına dahil edilerek, **parasal büyüklüklerin etkin ve gerçekçi bir şekilde izlenmesi sağlanmalıdır**.
- ◆ Mevduat munzam karşılık oranları finansal kuruluşlara mali imkan sağlayacak veya yatırımlara yönlendirilecek biçimde yeniden yapılandırılmalıdır.
- ◆ Orta vadede enflasyon-devalüasyon maksadının yeniden açılmasını ve kısa vadede de spekülasyon hareketleri önleyecek bir "**kontrollü esnek kur politikası**" uygulanmalıdır.
- ◆ **Merkez Bankası emisyon imkanlarının**, yüksek reel faiz dalgalanmaları veya spekülasyon kur saldırısı gibi istisnai ve ekonominin genel dengelerini tehdit edecek, **ekonomi rasyonelitesi dışındaki hareketlerin zararlarını önlemeye elverişli hale getirilmesi sağlanmalıdır**.

D- FİNANS SİSTEMİ TEDBİRLERİ

- ◆ Gerek kasten veya ihmalen zarara uğratılmış özel bankaların, gerekse de görev zararı adı altında mali bünyelerinin bozulmasına göz yumulmuş kamu bankalarının içini boşaltmaya yönelik kredi kullandırmalarının sorumluları hakkındaki soruşturmalar süratle tamamlanmalı, bu konuda hiçbir ayırım gözetmeden sadece banka sahipleri ve yöneticileri değil, sorumlu **siyasetçiler ve bürokratlar da** hukuk-dışı uygulamalardan dolayı cezalandırılmalıdır.
- ◆ Bundan böyle görev zararı uygulaması yapılamayacağından, özelleştirme zamanına kadar, **Kamu İktisadi Teşekküllerinin (ihtiyaç olsun veya olmasın) özel bankalardan kullanacağı kredilere devlet garantisi verilmeyeceği yasalarla belirlenmeli**, gereksiz ve ihtiyaç dışı kredi kullanımlarından dolayı her türlü yetkililerin kanuni ve mali sorumluluk taşımaları sağlanmalıdır.
- ◆ Bankaların sermaye yapıları taze kaynak girişleriyle güçlendirilmelidir. Bu amaçla **tahsili gecikmiş alacaklar başta olmak üzere donuk aktiflerin kamu sermayeli aktif yönetim şirketi tarafından satın alınması ve bankalara hisse senedine dönüştürülebilir tahviller aracılığıyla –bir defaya mahsus- taze kaynak aktarması** sağlanmalıdır. Yine bu çerçevede banka birleşmeleri teşvik edilmelidir.
- ◆ Bankaların, halktan topladıkları mevduatları devlete satan kuruluşlar olmaktan çıkarılarak, sınai ve ticari faaliyetlere kaynak aktaran klasik bankacılık işlemleri yapan kuruluşlar olmasının sağlanması yönündeki çabalar acilen sonuçlandırılmalıdır.
- ◆ **Bankalar ile işletmeler arasındaki kredi işlemlerinde mutlaka yeni düzenlemeler getirilerek**, bilhassa kriz anlarında görülen kredinin vadesinden önce haksız bir şekilde geri istenmesi, geri ödemelerde tespit edilen faiz oranlarının değiştirilmesi, fahiş gecikme faizi ve temerrüt faizi uygulaması kaldırılmalıdır.

incomes with the pre-condition of closing the credits in the periods of 3 months.

- ◆ Six zeros from TL should be deleted so that the psychological support of the anti-inflation process would go on, the facility for the bookkeeping would come out and TL would not be the unit of money with lowest value.
- ◆ In order to degrade the speculative short-term capital flow and to stabilize and secure foreign portfolio investments, each capital outflow should be taxed in very low level (for instance 2,5 / 1000) called 'Tobin tax'.
- ◆ Repurchasing agreement should not be classified in a separate money definition (M2YR), but it should be included into the M2 defined money supply (emission + time deposit + demand deposit). This would enable to inspect monetary amounts in efficient and realistic way.
- ◆ Deposit supplementary equivalence ratios should be re-formulated in order to provide fiscal facilities to financial institutions and to direct them into investments.
- ◆ 'Flexible and controlled rate policy' should be implemented to re-open the inflation-devaluation rate in the mid-term and to prevent the speculative movements in short-term.
- ◆ The emission possibility of Central Bank should be **available to prevent the losses of the movements out of economic rationality** such as high reel interest floating and speculative exchange rate threat which are exceptional and threaten the general equilibrium of economy.

D-MEASURES ON FINANCIAL SYSTEM

- ◆ The persons who are responsible for the losses of private banks either deliberately or not, or those who have the responsibility of the credits towards the emptying the public

banks whose fiscal structure has been demolished under the rubric of duty loss should be deteriorated very quickly and the deterioration processes should end up rapidly. At this point, not only bank owners and their managers should be deteriorated without any discrimination, but also the responsible politicians and bureaucrats should be punished due to illegal operations.

- ◆ After now, the duty loss operation could not be handled and therefore up to the time of privatization, the laws indicating that credits taken by state owned economic enterprises (KIT) from the private banks will not be under the guarantee of state should be enacted. This should enable that each authority has the legal and fiscal responsibility due to the usage of irrelevant credits.
- ◆ The capital structure of banks should empower through the input of new and fresh sources. For this sake, frozen assets of banks like loans that were delayed in the back-payments should be bought by the active management firm with public capital and for merely one time, they should provide for the banks fresh source through the bonds that can be transformed into shares. In this framework, the joining of the banks should be promoted.
- ◆ The attempts on the banks which are imagined as the institutions which collect deposits from the population and sell it to the state should end up as transforming the banks into the institutions carrying out classical banking transactions which offer resources for commercial activities.
- ◆ The relationship between the banks and businesses should be reformed ultimately. Especially, the demand of the banks at crisis times as paying the credit unjustly before its fixed term, the alteration in the interest rate while back payment, exorbitant default interest and obstinacy interest should be abolished.
- ◆ The bankruptcy of the banks that are in a difficult position for the payments and can not perform their responsibilities and the liquidation of such banks should be done by considering the stability and trust on financial and payment system. Also, the extrava-

- ◆ Ödeme gücüne düşen ve yükümlülüklerini yerine getiremeyen bankaların iflası ve tasfiyesi yolu, finansal sistem ve ödemeler sisteminin güven ve istikrar göz önünde bulundurulmak kaydıyla açılmalı, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kaynaklarının israfı önlenmelidir.
- ◆ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) bundan böyle bankaları daha etkin ve sürekli bir şekilde denetlemeli ve kararlarını siyaset ve lobi güçlerinin etkisi dışında almalı ve yönetimi de tamamen özerk olmalıdır.
- ◆ **Tasarruf mevduatlarına devlet güvencesi kademeli olarak uluslararası standartlar seviyesine indirilmeli** ve bankaların kendi aralarında oluşturacakları ilave bir sigorta mevduat güvencesine geçilmelidir. Böylece bankaların kamu ve vergi ödeyenler üzerinde doğurduğu haksız yük kaldırılmış olacak, bankacılık sisteminin serbest rekabet sistemi içerisinde daha etkin, verimli ve oto-kontrol mekanizması içerisinde çalışması sağlanacaktır.
- ◆ Bankalar için uygulanan Sermaye Yeterlilik Rasyosu Özel Finans Kurumları için farklı bir formülle uygulanmalıdır. Örneğin; risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında, kâr ve zarara katılma hesaplarıyla toplanan fonlar ile finanse edilen işlemlerde risk ağırlığı mura-bâha hariç, %100 yerine, %20 şeklinde uygulanabilir.
- ◆ Resmi kurumların ve KİT'lerin mevduatlarını kamu ve özel bankalar yanında, ÖFK'larda da tutabilmelerine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmalıdır.

E- VERGİ REFORM TEDBİRLERİ

- ◆ Yapılacak vergi reformuyla maliye bürokrasisi ile vergi mükellefleri arasında bir satıcı-alıcı ilişkisi oluşturulmalı ve hizmetler bu mantıkla gerçekleştirilmelidir. Hangi şekilde olursa olsun iş alımı vergi matrahı olarak görülmekten vazgeçilmelidir.
- ◆ Siyasilerin ve bürokratların yanlış yönetiminden ve yolsuzluklardan kaynaklanan kamu açıkları hiçbir şekilde yeni ek vergilerle reel vergi mükelleflerinin sırtına yüklenmemelidir.
- ◆ Vergilemede enflasyon muhasebesine geçilecek, enflasyondan doğan fiktif kazancın vergilendirilmesi önlenmeli, böylece kayıtdışı-ğın önü kesilmelidir.
- ◆ Ücretler üzerindeki vergi dışı mali yükler (SSK ve benzeri) azaltılmalıdır.
- ◆ Vergi reformu kapsamında KDV oranları AB ülkelerindeki seviyeye getirilmeli, lüks tüketim mallarından ayrıca yüzde 10 ila 25 arasında değişen oranlarda ÖTV alınmalıdır.
- ◆ Kayıtdışı ekonomiyi disiplin altına alma uygulaması olarak da kabul edilebilecek olan ücretlilerde vergi iadesi uygulaması devam ettirilmelidir.
- ◆ Vergi sistemi basitleştiği ölçüde ekonominin işleyişini etkinleştirir. Bu çerçevede iktisadi sonuçları tam olarak tahlil edilemeyen dolaylı vergilendirmeden kaçınılmalıdır. Vergi tevkifatı mümkün olduğunca yerel düzlemlerde yapılmalıdır.
- ◆ Kurumlar vergisi, gelir vergisi gibi müte-rakki hale getirilmeli, bu çerçevede gelir ve kurumlar vergisi oranları eşitlenerek, en düşük oran %15, ve en yüksek oran %40 olarak belirlenmelidir. Gelir vergisi beyanında her türlü sermaye ve faiz geliri vergi matrahından düşülmelidir.
- ◆ Asgari hayat standardı uygulaması kaldırılmalı, bunun yerine herkesin vergi mükellefi olduğu ve her türlü gelir ve giderlerinin muhasebat kaydı altına alındığı bir vergi modeline geçilmelidir.

gance of the Insurance Fond of Savings Fond should be prevented.

- ◆ From now on, The Regulation and Inspection Committee for the Banking should inspect the banks more effectively and continuously. It should take decisions without being under the influence of political and lobby powers. Moreover, it should have an autonomous management.
- ◆ The state guaranty in saving deposits should be reduced into the level of international standards gradually and it should be shifted to an extra insurance deposit guarantee constituted among the banks themselves. Thus, the unjust burden of the banks laid upon the public and citizens paying their taxes would be done away, and the banking system would work in the free competition system more effectively, efficiently and in an auto-controlled manner.
- ◆ The Ratio of Capital Sufficiency should be acted for ÖFK via different formula. For example, in the calculation of risky assets, in the transactions financed by the fond collected under the contract of profit-loss partnership except usury, risk ratio might be calculated as 20% instead of 100% .
- ◆ Some regulations should be done to enable the ÖFK (financial institutions working without interest) to receive the deposits of public institutions and state owned enterprises.

and the services should be performed within this framework.

- ◆ The public deficits due to the mismanagement of politicians and bureaucrats and due to the impropriety should never laid on with extra taxes on the shoulders of real taxpayers.
- ◆ Taxation should be done on the basis of inflationary accounting. In this way, the taxation of the fictive profit emerging as a result of inflation will be restrained and thus the informality would also stop.
- ◆ The extra-tax burden on the wages should be decreased (Insurance and alike).
- ◆ The ratios of value-added tax should be regulated in terms of the level of EU countries. The Special Consumption Tax from the luxury items should vary from 10 to 25% .
- ◆ The practice of tax return should go on which also might be interpreted as disciplining the informal economy.
- ◆ The simplification of the tax system would bring much more efficient economic transaction. In this framework, the indirect taxation without having clear economic consequences should not be preferred. Tax obstinacy should be done in local planes as possible.
- ◆ The corporation tax should be advanced as income tax. The ratios of corporation and income taxes should be equated and the rates should be in the interval of 15 to 40% .
- ◆ The minimum level life standard should be done away. Instead, a new system in which everyone becomes a taxpayer by recording every transaction in their incomes and expenditures.

E- MEASURES FOR TAX REFORM

- ◆ The tax reform should formulate a salesman-client relationship between the bureaucracy of state finance and taxpayers
- ◆ Beginning from the assumption that the balance sheets of the companies in Turkey do not reflect 10% of the actual reality, the

- ◆ Türkiye'deki şirketlerin bilançolarının gerçeğin %10'unu bile yansıtmadığı varsayımıyla; işletmelerin aktiflerinde bulunan, ancak muhasebe değerleri gerçeği yansıtmayan iktisadi kıymetlerin (demirbaş, araç, gereç, gayri menkul, menkul, arsa, bina gibi) piyasa şartlarına göre oluşan fiyatları üzerinden yeniden değerlemeye tabi tutulması ve değerlendirme farkının vergi konusu yapılardan sermayeye ilave edilerek bilançoların daha gerçekçi hale getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- ◆ Özkaynak kullanarak gerçekleştirilen yeni yatırımlarda, özkaynağın fırsat maliyetinin göz ardı edilmesine bağlı olarak, kredi kullanımı ile karşılaştırıldığında (faiz giderlerinin matrahtan düşürülmesiyle) söz konusu olan vergilendirme dezavantajının ortadan kaldırılmasını temin edecek düzenlemeler yapılmalıdır.
- ◆ Geçici vergi uygulaması 6 aylık periyotlarda, %10-15 düzeyine indirilmiş oranlarda alınmalıdır.
- ◆ Harcama ve servet artışları yalnızca 3 yıl için değil, süresiz olarak gelir tanımından çıkartılmalıdır.
- ◆ 2003 yılında vergi incelemelerinde ağırlık naylon fatura ve hayali ihracata verilmeli, kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Fatura incelemelerinde üçüncü şahısların hatalarından dolayı gerçek mükelleflerin maduriyete uğramaları engellenmelidir.
- ◆ Kamu kağıtlarına ödenen faizler için stopaj uygulaması tekrar başlatılmalı ve gelir vergisi seviyesinden uygulanmalıdır.
- ◆ Mübadele maliyetini artıran Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve benzeri her türlü işlem vergileri ile veraset ve intikal vergileri kaldırılmalıdır.
- ◆ Hem vergilendirmede verimlilik ve ekonomiklik ilkesine uymayan hem de mükellef açısından sıkıntılara yol açan farklı isimler altında çok sayıda fon kesintisi ve katkı payı uygulamasına son verilmeli, ihtiyaç duyulan miktar "Ekonomik İstikrara Destek Katkı Payı" adı altında tek bir kalemden tahsil edilmelidir.

economic properties which are in the assets of enterprises (like movables, tools, equipment, real estate, building etc.) but their accounted values did not reflect their actual prices should re-interpreted in terms of the actual market conditions. The difference should be added into the capitals of the firms without making any subject for taxation. Thus, the balance sheets of the companies will be more realistic.

- ◆ The new investments using equity-capital are disadvantageous in taxation comparing to the credits (in which interest expenditures have been reduced from the basis of assessment) depending on the disregarding of the opportunity cost of equity-capital. New regulations should be carried out to get rid of this disadvantageous situation.
- ◆ Transitory taxes should be taken within the periods of 6 month in 10-15% ratios.
- ◆ The increase in expenditure and wealth should be excluded from the tax definition not only for 3 years but for life-long time.
- ◆ The focus of tax inspection in 2003 should be directed upon the fake invoices and illu-

sive export. Thus, informal economy should be formalized. Also the fault of third persons should not be burdened on the shoulder of real taxpayers.

- ◆ For the interests paid to public bonds, stoppage at source should be taken again. This should be carried out at the same level of income tax.
- ◆ The Banking and Insurance taxes which increases exchange cost and other similar transaction taxes, inheritance and transfer taxes should be abolished.
- ◆ The operation of lotst payments under the rubric of fond payment or contribution money should end up due to the difficulties they caused to taxpayers and due to their inconsistency with the efficiency and economicality of taxation. The necessary amount should be collected in one type under the label of "Contributory Money for the Support of Economic Stability"

F-MEASURES ON THE PRIVATIZATION PROGRAM

- ◆ The trade, industry and artisan chambers in Anatolian should come together with the NGO's to produce an inventory of the pub-

F- ÖZELLEŞTİRME PROGRAMI TED-BİRLERİ

- ◆ Anadolu'daki ticaret, sanayi ve esnaf odaları ile sivil toplum kuruluşları bir araya gelip kendi şehirlerindeki Hazine arsalarının ve kamu kuruluşlarının bir envanterini çıkarak bunlara sembolik ücretlerle ve sınırlandırılmış sermaye ve tabana yayılmış çok ortaklı şirketler kurarak talip olmalıdır.
- ◆ Başta Rekabet Kanunu ve RTÜK Kanunu gibi mevzuat hükümleri mutlaka ve ayırım yapmadan uygulanmalı, kartelleşme ve tröstleşmenin önüne geçilmelidir.
- ◆ Otoyollar, barajlar, köprüler ve kar elde eden TELEKOM; TÜPRAŞ ve THY gibi kamu kuruluşları için Gelir Ortaklığı Senetleri (GOS) çıkarılmalıdır. Buradan sağlanacak gelir de yatırımları-üretimi-istihdamı artırmak amacıyla, Hazine'ye devredilmeden, direkt 'reel ekonomiye destek fonu' olarak kullanılmalıdır. Bu yöntemle yurtiçinde yastık altındaki ve yurtdışındaki Türk diasporasının 80-100 milyar dolar arasındaki tasarruf kaynaklarının ekonomiye kazandırılması ve bu kaynağın 'Reel Ekonomiye Destek Fonu' olarak kullanılması da Hazine'ye yeni bir yük getirmeyecektir.
- ◆ Özelleştirme yaparken teklif veren firmaların ortaklık yapısına dikkat edilmeli, istismarı önlemek için, özellikle kamu bankalarının ortak olduğu konsorsiyumlara müsaade edilmemelidir.
- ◆ **Özelleştirilemeyen kuruluşlar için özel bir iyileştirme planlaması yapılmalı**, önce özerkleştirilmeleri sağlanmalı ve yönetim kademelerine sivil toplum kuruluşu temsilcileri de alınmalıdır. Bu konuda özellikle stratejik önemi haiz bazı yer altı kaynakları (bor madeni gibi) bu şekilde değerlendirilmelidir.
- ◆ Tekel konumundaki kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili sektörlerde tekeldi yapının devam etmemesi sağlanmalıdır. Özellikle yabancı sermayenin de özelleştirme ihalelerine katılmak istediği göz önünde tutulursa, yerli sermayenin aleyhine oluşabilecek özelleştirme uygulamalarından kaçınmak gerekmektedir.
- ◆ Başta Türk Telekom olmak üzere, THY, Tüpraş, Erdemir ve bunun **gibi stratejik KİTlerin özelleştirilmesinde hassas davranılarak**, değerinin altında bir fiyata satılmasına izin verilmemelidir. Bu tür kuruluşlar, yurt dışından temin edilmeye çalışılan bazı kredilerin pazarlık konusu hiçbir şekilde yapılmamalıdır.

lic institutions and Public treasury lands. Then, they have to establish multi-partnered firms with limited capital and ask for the Public lands and institutions in return to symbolic prices.

- ◆ The Competition Law and RTUK (The Supreme Committee for Radio and Television) Law should be absolutely executed without discrimination in order to prevent the emergence of cartels and trusts.
- ◆ Some Profit Shared Bonds (PSB) might be applied for railways, bridges and profitable public institutions like TELEKOM, TÜPRAŞ and THY. The income of those bonds should be used directly in order to increase the investment-production-employment under the name of 'supportive fund to the economy' without giving it to Treasury. This method would end up in adding up to the economy an amount of 80-100 billions USD from the savings of either Turkish citizen under-cushion money or of Turkish diaspora. The usage of this resource as 'Supportive Fond of Reel Economy' will not be caused to any extra burden to the Treasury.
- ◆ Attention should be paid into the partnership structure of the customer firms. In order to prevent exploitations, the consortiums which have partners from some Public Banks should not be allowed to award.
- ◆ Some special improvement plans should be arranged for the institutions which can not be privatized. The plan should firstly enable them to be autonomous. Simultaneously, the representatives of NGOs should be able to participate in the managements of those institutions. Especially, some underground resources with strategical significance (for instance, boron mines) should be recognized in this way.
- ◆ The monopoly structure of some sectors should be broken by privatization of the relevant public monopoly firms. Considering the situation that the foreign entrepreneurs want also enter the awards for those firms, it is necessary to mention that against the applications which will result at the disadvantage of the local capital should be taken some precautions before.
- ◆ The enactment of the privatization of some KİTs (PEI) like Turkish Telekom, THY, Tüpraş, Erdemir etc., should be in sensitive way so that they should not be sold for much lower prices. Such a situation should be strictly prevented. Those institutions should not come to the scene as bargaining tools for some credits taken abroad.

G-MEASURES FOR SOCIAL SECURITY SYSTEM

Although the constitution mentions that Turkey is a 'welfare state', the Turkish social secu-

G- SOSYAL GÜVENLİK BİRLERİ

Anayasada Türkiye'nin bir "sosyal devlet" olduğu belirtilmesine rağmen, Türk sosyal güvenlik sistemi populist politikaların etkisiyle hiç kimseyi memnun edemez hale gelmiştir.

Sosyal güvenlik reformu kapsamında;

- ◆ Hükümet, işadamını yatırımdan ve üretimden caydıran İş Güvencesi Kanununda, işveren ve istihdam üzerinde oluşturacağı olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yönelik gerekli düzenlemeleri yaparak, bunun İş Kanunu'na derci sağlanmalı ve her kesimce mutabık kalınan İş Kanunu'nun çıkmasına öncelik verilmelidir.
- ◆ SSK'nın açığını kapatmak isterken, reel sektör üzerinde giderek çok ağır bir yük oluşturan SSK primlerinin her yıl 1 Nisan'da astronomik şekilde arttırılması uygulamasına yeni bir hukuki düzenleme getirilmelidir. Bunun için SSK primine esas kazanç alt sınırının, yürürlükteki asgari ücreti aşması temin edilmelidir.
- ◆ SSK ve Bağkur prim borçları için sigorta barışı projesi uygulamaya konulmalı, fahiş gecikme cezalarında indirim ve taksitlendirmeye gidilmelidir.
- ◆ Sigorta kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılmalıdır. Sayısı 4,5 milyona ulaşan sigortasız işçilerin kayıt altına alınması ve primlerinin tahsili mutlaka sağlanmalıdır.
- ◆ Sosyal güvenlik kuruluşlarının prim alacakları etkin bir şekilde tahsil edilmeli ve iştirakleri daha iyi değerlendirilerek gelir artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.
- ◆ SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı, tek ve etkin işleyen bir yapı içinde birleştirilmeli, bilhassa sağlık ve emeklilikte özel sosyal güvenlik şirketlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

TED-

H- İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

- ◆ İhracatı arttırmak amacıyla **ikinci bir atılım programına** (birincisi 1980-1987 arasında geçerli idi) ihtiyaç vardır. Hükümet döviz üretici sektörleri ve özellikle ara mallarda ithal ikamesini sağlayan sektörleri teşvik edici bir ekonomik modeli uygulamalı ve ihracatın önündeki bürokratik engeller kaldırılmalıdır.
- ◆ Türkiye "her işi biraz yapmak yerine, bir işi dünya ölçeğinde yapma stratejisini benimsemelidir." Mesela, **Dünya Expo Fuarını** İstanbul'da yapmak, **İslam Ticaret Fuarını** düzenlemek, bir serbest ticaret bölgemizi Singapur veya Dubai'deki Jebel Ali standardına getirmek, bir limanımızı (Mersin ya da İzmir) Şangay limanı seviyesine çıkarmak, İstanbul'u uluslararası fuar ve kongre merkezi yapmak gibi.
- ◆ Başta tekstil sektörü olmak üzere, deri (ayakkabı ve giysi), gıda ve diğer sektörlerde **uluslararası "marka" imkanı olan şirketlere özel önem verilmeli, nakit destekler haricinde özel teşvikler** (fuarlara, katalog harcamaları, duty freelerde yer temin edilmesi, free shoplarda ücretsiz malların desteklenmesi gibi) **uygulanmalıdır.**
- ◆ Bu kapsamda, yoğun yolcu potansiyeli olan uluslararası havaalanlarında, diğerlerinden daha uygun maliyetlerde, Hazine, İGEME, Türk Tanıtma Vakfı gibi kuruluşlarca desteklenmiş, en az elli kadar ürün konulabilecek 50-100 m2 arasında bir mekanın kiralanarak, ülkemizdeki marka olmuş yada olma istidadını gösteren ürünlerin sergilenmesi için ücret karşılığı tahsis edilmesi, hem ticaret hem de tanıtım açısından büyük yararlar sağlayabilecektir.
- ◆ **İhracatta KDV iadelerinin geri ödemelerindeki büyük gecikme ihracatçılar için ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. KDV iadelerinin ihracatçılara geri ödemesi hızlandırılmalıdır. KDV iadelerinin geri ödemesinde ayrıca her türlü vergi ve SSK ödemelerine mahsup etme uygulaması getirilmelidir.**

urity system has been degraded thanks to the populist policies and does not please anybody.

In the context of social security reform;

- ◆ The government should make some relevant regulations in the Law of Job Security which currently leads the business man to neglect the investment and employment. Those regulations should target the negative influences of this law on the employer and employment. The priority should be on the execution of this law which would be accepted and agreed upon by all of the groups and stratas of society.
- ◆ There should be some new legal regulations in the application of social security law which presupposes the increase of social security premiums on the 1st of each April Astronomically. The reel sector is not able to endure this burden therefore the income basis of social security premiums should not go beyond the current minimum wage.
- ◆ The project of security peace should be enacted in order to deal with the insurance premium debts. The deferred annuity of those debts should be reduced and for the payment a reasonable installment plan should be performed.
- ◆ Insurance should become more widespread by broadening its content. Approximately 4,5 million informal workers should be formalized and the collecting of their premiums should be ultimately accomplished.
- ◆ The collections of the premiums of social security institutions should be done efficiently and there should be some new arrangements in order to increase their incomes by re-evaluating their shares.
- ◆ Three social security institutions SSK, Bağ-Kur and Emekli Sandığı should be united so that the system becomes more effective. Moreover, the spreading of private insurance firms for health and retirement securities should be supported.
- ◆ In order to increase the export, a second bounce-up program is needed (the first realised between 1980-1987). The government should apply an economic program which encourages the sectors which generate foreign exchange and especially the ones which substitute the imported semi-materials. The bureaucratic barriers against the export should be put off.
- ◆ Turkey should adopt "the strategy of accomplishing a business on a world-wide basis instead of doing small part of each business". Examples are as follows: organisation of the **World Expo Fair** in İstanbul, organisation of the **Islamic Trade Fair**, to bring up one of our free trade zones to the level of Singapor or Jebel Ali in Dubai, to catch up the same standards as Shangai seaport with one of our seaports (Mersin or İzmir), to make İstanbul an international fair and congress center.
- ◆ **Special importance should be given to firms with an ability to create "international brands"** in textile, leather (shoes and clothes), food and other sectors. **Besides cash support, special incentives** should be provided like fairs, expenditures for catalogues, ensuring space in free duties, support of the products free of charge in free shops.
- ◆ In this context, exposition of products which own or tend to have a well-known brand in our country, in frequently visited international airports, would be beneficial for both trade and presentation. A reasonable fee with a relative cost advantage against other products wiht the support of Treasury, İGEME, TTV would be asked for hiring an area of 50-100 sqm where to put 50 different products at least.
- ◆ **The delay in the pay-back of VAT to the exporters causes them serious problems. The pay-back of VAT to the exporters should be accelarated. Also new regulation should be implemented, which allows the VAT redemption to account for miscellaneous tax and SSK payments.**

Bureaucracy, barriers and disharmony among ministeries should be removed.

H- INCENTIVE PROGRAMS FOR EXPORT

Bu konuda yaşanan bürokrasi ve engellemeler ile bakanlıklar arası uyumsuzluklar ortadan kaldırılmalıdır. Aynı zamanda mahsup işlemleri haricindeki bakiye ödemeler vakit geçirmeden yapılmalı, gerçek ihracatçılar cezalandırılmamalıdır.

- ◆ Orta vadede enflasyon – döviz kuru makasının yeniden açılması ve kısa vadede spekülasyon – döviz hareketlerini önleyecek bir “**kontrollü esnek kur politikası**” uygulanmalıdır. Enflasyon – döviz kuru makasının açılması, ihracat ve turizm gibi aktif döviz geliri sağlayan sektörleri olumsuz etkilemektedir.
- ◆ **İhracat artışı:** Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar da dikkate alınarak, **vergii indirimi, finansman ve sigorta prim indirimleri ile teşvik edilmelidir.** İmalatçı, ihracatçı ve dolaylı ihracatçılar için enerji desteği sağlanmalıdır.
- ◆ **İhracat pazarlarımızda ve ihraç ürünlerimizde mutlaka çeşitlendirmeye gidilmelidir.** Bölge ülkeleriyle (Irak, İran, Suriye, Mısır, Yunanistan, Rusya, Ukrayna) ticareti geliştirme stratejisi devam ettirilmeli, ticari geziler ve katılınan uluslararası fuarlar aracılığıyla Türk ihraç ürünlerinin hedef ülkelerde tanıtımı sağlanmalıdır. Yeterli teşvikler verilmeli, ihracat kapıları zorlanmalıdır.
- ◆ İhracatta pazar imkanları keşfetmek ve bunu uzun vadede korumak için mutlaka **yurtdışı ofis ve mağaza açma ve uluslararası ihtisas fuarlarına katılma teşviki verilmeli.** Bu teşviğin kullanımı kolaylaştırılmalıdır.
- ◆ **Türk müteahhitlik sektörünün** 1980’li yıllarda Ortadoğu’da ve Kuzey Afrika’da, 1990’lı yıllarda Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde iş hacmi ve gücü 2000’li yıllara girerken önemli ölçüde azalmış görünüyor.

Sektörün eski parlak günlerine dönmesi için; **devlet desteğini yanında hissetmesi;**

teminat mektubu bulma gücünün bertaraf edilmesi; Eximbank kredilerinin belirli bir oranının müteahhitlik sektörüne ayrılması; ve nihayet yurtdışında iş alırken risk-sigorta sisteminden yararlanılması gereklidir.

- ◆ **Bavul ticaretine** yönelik yeni uygulamalar ve teşvikler acilen uygulamaya konmalı, Pazar stratejilerine göre (Rusya, Balkan Ülkeleri ve Kuzey Afrika Ülkeleri) ihtisas limanı, taşımacılık ve vize kolaylıkları, serbest bölge oluşturulması gibi tedbirler zaman geçirilmeden alınmalıdır.
- ◆ Eximbank kaynakları güçlendirilmeli ve adil bir şekilde dağıtılması için **KOBİ’lerin de yararlanmasını** sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- ◆ Bir milyon doların üstünde ihracat yapan bütün firmaların ilgili yetkililerine **özel pasaport (yeşil veya kırmızı) verilmelidir.**
- ◆ Dünyadaki gelişmeler göz önüne alındığında, dış ticarete doğrudan satıştan daha önemli bir yer tutmaya başlayan yerinde üretim ve satış veya yurt dışı iştirakler aracılığıyla satış yöntemlerinden Türk yatırımcılarının ve ihracatçıların da yararlanmasına imkan tanımak için; **komşu ülkeler ve muhtemel ihraç pazarları başta olmak üzere Türkiye’de yerleşik şirketlerin sınır ötesi girişimlerinin her türlü vasıta ve imkan ile desteklenmesi temin edilmelidir.**
- ◆ Son olarak, gerek Uzakdoğu bölgesinde biriken trilyonlarca dolar sermayeyi, gerekse Ortadoğu-Körfez bölgesinin 1 trilyon dolar gibi petro-dolar birikimini Türkiye’deki yatırımlara ve özelleştirme satışlarına cezbedebilmek için hükümetin öncülüğünde ilgili ülkelerde sorumlu bakanlarımızın katılacağı “yatırım road- show”larına çıkılmalıdır.
- ◆ 2000 yılında yaşanan aşırı kontrolden ve ilkel bürokratik denetimden vazgeçilerek etkin ve çabuk denetime geçilmelidir. Ayrıca, takibin yerelleşmesi sağlanarak ihracatçının

Meanwhile remaining redemption excluded from the accounting operations, should be done in time; therefore real exporters should not be punished

- ◆ "Controlled flexible exchange rate system" should be implemented in order to prevent a recurrent inflation- foreign exchange disparity on the long term, and speculative foreign exchange movements on the short term. The disparity between the inflation and the foreign exchange rate has miseffects on the sectors like export and tourism which provide active foreign exchange earnings.
- ◆ By taking into consideration international agreements signed by Turkey as well, the **increase in export should be encouraged by tax rebates, financing, and rebates in the insurance premiums.** The support for energy should be given to producers, exporters and indirect exporters.
- ◆ Export markets and export products should be absolutely diversified. The commercial development strategy with the neighbourhood countries (Iraq, Iran, Syria, Egypt, Greece, Russia, Ukrania) should be strictly followed; the promotion of the turkish export products should be assured via special trips for trade purpose and international fairs. Sufficient incentives should be provided, all efforts be spent in order to increase export.
- ◆ Incentive should be given in order to discover new export markets, to open off-shore offices and outlets with the aim of safeguarding those new markets, and to participate in the international specialized fairs. The usage of this incentive should be facilitated.
- ◆ The performance of the turkish construction sector in the 1980's in the Middle East and the North Africa, in 1990's in Russia and Turkish Republics has lost considerably of its vigor, and business capacity in the 2000's.

In order to revive the sector the following should be done: **the government should give support, the difficulty in finding guarantee letters should be terminated; part of the Eximbank credits should be allocated for the construction sector; and finally the sector should benefit from the risk-insurance system for its the off-shore businesses.**

- ◆ New applications and incentives should be put into practice for **the suitcase trade.** Without losing time, precautions should be taken like specialised seaports in line with market strategies (Russia, Balkan, North African Countries), transportation and visa facilities, formation of free zones.
- ◆ Eximbank resources should be empowered; and regulations should be done for a fair credit allocation of which KOBİ's can benefit.
- ◆ Special passport (green or red) should be given to exporters who realize an export volume over one million dollar.
- ◆ When worldwide developments are taken into consideration, it is remarked that production and sales on the same location or sales through participants abroad get more important than direct sales in foreign trade. In order to let turkish investors and exporters to make use of those opportunities, firms which are established in Turkey should be supported by all means for initiating off-shore enterprises especially in neighbourhood countries and all other possible export markets.
- ◆ "Investment related road-shows" led by the government and responsible ministries should be organised in order to convert both the capital worth of trillions accumulated in the Far East and the backlog of the Middle East-Gulf region in petroleum and dollars worth of one trillion, into investment and privatisation sales in Turkey.
- ◆ Effective and quick audit should be adopted instead of the exaggerated control and prim-

sık sık Ankara'ya taşınması önlenmelidir. İhracat sonrasında belge kapatma işlemi kolaylaştırılarak, bürokratik güçlükler azaltılmalıdır.

- ◆ İhracatta AB ülkeleri dışında bölgelere Türk filoları ile taşımacılıkta navlun indirimi sağlanmalıdır.
- ◆ İhracat kaydıyla verilen döviz kredilerinde maksimum geri ödeme süresi 1 yıldan 3 yıla çıkarılmalı ve dünya piyasalarındaki şartlarda (libor+2 seviyelerinde) verilmelidir.
- ◆ İstihdamı ve ihracatı yüksek deneyimli firmalara belgelerini beyan usulüyle kendilerinin tanzim edebilmesi imkanı getirilmelidir. Ancak, denetimlerde suistimal yapıldığı görülürse suçlular afsız ağır hapis cezasına çarptırılmalıdır.
- ◆ Eşdeğer eşya kapsamındaki ihracat genişletilmeli ve süresi uzatılmalıdır.
- ◆ İmalatçı ihracatçılardan ihraç kaydıyla iç piyasadan temin edilen mallarda mahsup sistimli KDV uygulamasına geçilmelidir.
- ◆ İhracatçılar Birliği üyelerine sağlanan 50 dolarlık yurtdışı çıkış harcından muafiyet uygulamasında, İhracatçılar Birliği'nden alınacak belgenin süresi 1 aydan 6 aya çıkarılmalıdır.
- ◆ Körfez ülkelerinden gelecek ithalatçı tüccar ve turizm akışlarını teşvik etmek ve hızlandırmak için, bu ülkelerin vatandaşlarına havalimanında vize verme kolaylığı getirilmelidir.

- ◆ **Vadeli ithalattan alınan %3'lük Kaynak Kullanımı Destek Fonu (KKDF) kesintisi uygulaması derhal kaldırılmalıdır.**

- ◆ 2001 ekonomik krizi sonrası ithal ürünlerden Gümrükte TSE kontrolü uygulaması başlamıştı. Uygulamada hangi ürünün TSE kontrolüne tabi olduğu, ne tür kontrollerin yapılacağı belli olmadığı için, bir parti mal TSE'ye takılmakta, diğeri ise takılmadan geçip kapsam dışı raporu almaktadır.

TSE kontrollerini yapmak istediği malzeme-yi deneye tabi tutmakta, bu deney malın 1 hafta ile 3 hafta arasında gümrükte kalmasına, bir kısım malın da deney esnasında ziyan olmasına neden olmaktadır.

Bunun ötesinde, yurt dışından getirilen hammaddenin ne kadar sürede üreticinin elinde olacağını bilememesi teslimat belirsizliği yaratmakta, ihracatta da büyük sıkıntılar doğurmaktadır.

Çözüm Önerilerimiz,

1. Hammaddelerde TSE kontrolünün kaldırılması,
2. Mamul maddelerde TSE kontrolü kriterlerinin belirlenmesi ve ilan edilmesi,
3. TSE kontrollerinin 2-3 gün ile sınırlı tutulması,
4. Sürekli getirilmekte olan hammaddelerin sağlanabilecek bir izin veya müsaade belgesinin daha sonraki ithalatlar için de geçerli olması.

itive bureaucratic audit experienced in the year 2000. Furthermore the exporter should not need anymore to go to Ankara due to the localisation of the inspection. Bureaucratic difficulties should become less with the easiness in closing the certificate after export.

- ◆ Freight rebates should be applied if turkish fleets are chosen for export transportation to regions other than EU countries.
- ◆ The maximum pay-back period of the foreign exchange credits given for export should be extended from 1 year to 3 years; and the same terms and conditions as applied in international markets should be valid (libor at the level of +2).
- ◆ Experienced firms with many employees and considerable export volume should be given the possibility of self arrangement of their certificates by the declaration procedure. But in case any abuse is detected during inspections, the guilties should be condemned to penal servitude without pardon.
- ◆ Export covering equivalent products should be expanded and prolonged.
- ◆ In regards to domestic products procured by the manufacturer exporters, the VAT application with the substitution system should be adopted on condition of exportation.
- ◆ In the application of the 50 USD fee payment for trips abroad and from which the members of the Exporters Union are exempted, the length of the document taken from the Exporters Union should be prolonged from 1 month to 6 months.
- ◆ In order to encourage importer merchants and accelerate tourism flow from Gulf countries, the visa should be easily distributed to citizens of those countries in airports.
- ◆ The cut by 3% as support funds for resource usage (KKDF) out of the import with due dates should be immediately deleted.

- ◆ After the 2001 economic crisis, the TSE controls started at customs over the imported goods. As the clear definition is not properly done about which goods are subject to TSE control, some goods are blocked by TSE while others pass easily and take the report which frees them off the control.

TSE tests the goods he wants to control. This test causes the goods stay at the customs between 1 to 3 weeks and during that stay part of the goods are damaged.

Furthermore, the fact that the producer can not know precisely when he will get the raw materials imported, creates uncertainties in the delivery and serious troubles in the export.

Our proposals as solutions

1. Removal of the TSE control over raw materials,
2. The definition and the announcement of the TSE control criteria for semi raw materials,
3. The limitation of the TSE controls by 2-3 days,
4. In the case of regularly imported raw materials, the document obtained as permission should be valid for further imports.

I- YATIRIM-ÜRETİM SEFERBERLİĞİ TEDBİRLERİ

Yatırım-üretim seferberliğinin başlatılması Türkiye'nin temel yapısal ekonomik sorunlarının çözümü için elzemdir. Yatırımları ve üretimi arttırmak için ciddi teşvik tedbirlerinden oluşan bir paket hazırlanmalı, kısa, orta ve uzun vadeli yatırım kredileri için kaynak tahsis edilmelidir.

Diğer taraftan, tarım için müstakil bir plan hazırlanmalı, tarımda hesapsız ölçüde ve konjoktüre dayalı sübvansiyonlar vermekten çok, randıman ve verimliliği arttırıcı politikalar, ar-ge çalışmaları ve tarıma dayalı sanayi geliştirecek politikalar belirlenip uygulamaya konmalıdır.

- ◆ İstihdamı oluşturan her türlü firmaya çalıştırdıkları personel sayısının fazlalığına göre enerji, her türlü vergi, SSK gibi ödemelerinde özel muafiyetler verilerek, istihdam ve kayıtlı ekonomi teşvik edilmektedir.
- ◆ **Her türlü yeni yatırımda vergi muafiyeti bölge ayrımı gözetilmeksizin asgari 10 yıla çıkarılmalıdır.**
- ◆ Türkiye'de işletme ve iş yeri açma izin belgeleri ile CED raporu tedariklerinde ciddi sorunlar vardır. Mevzuattaki kodifikasyon eksikliği nedeniyle belediyelerden, itfaiyecilere kadar herkes ayrı ayrı müdahil kılınmakta, karşılaşılan zorluktan dolayı ya araçlar kazanmakta, yada yanlış yollara tevessül edilmektedir. İş adamı için varolan bürokrasiyle uğraşmak çok zor olduğundan halen binlerce işletmenin maaalesef ruhsatı yoktur.

Bu nedenlerle belgelendirme sistemi yeniden ele alınmalı, bürokrasi minimuma indirilerek işverenlerin tek bir fona ödeme yapmaları sağlanmalıdır. Devlet bu sistemle hem yatırımı daha da kolaylaştıracağı gibi, hem de üç yıllık bir dönemde ülke için 5 milyar USD civarında bir kaynağı toplamış olacaktır. Buradan yerel yönetimlere de ciddi ve doğrudan bir kaynak aktarılabilir.

- ◆ 2001 yılında ülkeye giren yurtdışı yatırımlarından daha çok, Türkiye'den dış ülkelere (yatırım ve işçi maliyeti düşük ülkelere) yatırım çıkışı olmuştur. Bunun önüne geçilmeli, Türk yatırımcıyı yurt dışına kaçıran nedenler ortadan kaldırılmalıdır.
- ◆ Yatırım indirimi uygulaması belirli holdinglere avantaj sağlayan bir sistem olmaktan çıkartılmalı ve bu amaçla 250 milyon ABD Dolarını aşan yatırımlar için tatbik edilen %200 oranındaki indirim imkanı yürürlükten kaldırılmalıdır.
- ◆ Teşvik belgesiz yatırım ile teşvik belgeli yatırım indirimi arasındaki farklar giderilmelidir.
- ◆ Teşvikli yatırımlarda geçtiğimiz dönemlerde uygulanan ve yerli makine alımlarında yararlanan KDV+10 puanlık teşvik primi uygulamasına yöre ve sektör ayırımı yapılmaksızın devam edilmelidir.
- ◆ Tarım sektörüne yönelik her türlü yatırımlar (besicilik, hayvancılık, tabi gıdalar üretimi ve seracılık yatırımları) ile özellikle sağlık ve kongre turizmi olmak üzere tüm turizm faaliyetleri, ithal ikamesi ile uç ürünlerin imalatına yönelik tüm madencilik faaliyetleri, taşımacılık, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri vb. sektörler şartsız olarak teşvik edilmeli, gereksiz ve usandırıcı tüm bürokratik engeller kaldırılmalıdır.
- ◆ Savunma sanayii, daha etkin ve daha kaliteli sistemler üretebilmek için gelişmekte olan yüksek teknolojileri hedefler. Dolayısıyla, kaynak ülkelerinde sıkı bir biçimde korunan bu teknolojilerin, yabancı ortakça getirilebileceğini veya bedeli ödenerek dahi olsa "transfer edilebileceğini" düşünmek gerçekçi değildir. Diğer taraftan Türk sanayiinin içerisinde bulunduğu gelişmişlik düzeyi, ülkemizin savunma sanayii altyapısının ve teknolojilerinin istenen düzeye ulaştırılmasını sağlama açısından yeterlidir.

I- MEASURES FOR INVESTMENT-PRODUCTION TAP

The starting of production-investment mobilization is necessary to solve the basic structural economic problems of Turkey. To increase the investments and production, a package composed of serious promotions should be prepared and resources should be assigned for short-, mid- and long-term investment credits.

From the other side, an independent plan should be arranged for agriculture; rather than policies based on the trendy and unplanned subventions, policies increasing output and efficiency should be implemented. Moreover, research and development projects and policies increasing industrial agriculture should be determined and implemented.

- ◆ Companies providing employment to the market should be obtained special privileges in their all kind of payments such as insurance premiums, tax and energy cost according to the number of employees. Thus, employment and formal economy should be promoted.
- ◆ In all kind of new investments, tax exemption should be expanded minimum to 10 years disregarding area differences.
- ◆ There are serious problems in Turkey in order to obtain the permission documents for new enterprises and workplaces, and for getting the CED report. Due to the absence of codification in current regulation, everybody from the municipality to the firemen is involved separately. From the difficulties, either mediators gain a lot or some illegal ways have been used. Unfortunately, thousands of enterprises in Turkey do not have written licenses due to the difficulties dealing with bureaucracy for businessmen.

From these reasons, the documentation system should be re-considered and the bureaucratic acts should be minimized and the payment should be done to a single fond. In this way, the state will both facilitate the investment and collect an amount of 5 billion dollars resources to the benefit of the country for a 3 years period. The local municipalities might be taken from this an important amount of economic source.

- ◆ In 2001, investment to the foreign countries (countries having lower cost for investment and labor) from Turkey has been more than foreign investment put in this country. This should be prevented by extinguishing the reasons which led Turkish investors to foreign countries.
- ◆ The application of reduction in investments that is currently a system privileging some definite holdings should be re-considered. Thus, the discount of 200% for the investment over 250 million dollars should be ended up.
- ◆ The differences between discount in the investment with promotion and in that without promotion should be eliminated.
- ◆ The application of promotion premium as VAT+10 which has been operated in the past periods and has been used for the purchase of internal machined should be continued without discriminating any areas.
- ◆ The promotions should be furthered without any condition to all kind of investments put into the agriculture sector (fattening, husbandry, production of natural foods and investments to greenhouses), into all type of tourism activities especially health and congress tourism, to all mining activities to produce extreme products through import substitution; into sectors like , transportation, foreign building contractors services and others. The unnecessary and tedious bureaucratic impediments should be eradicated.
- ◆ The defense industry aimed at improving technologies in order to produce more effective and qualified systems. Therefore, to think of the transfer of such technologies which are preserved very harshly in the invented countries in collaboration with a foreign partner or even via paying its prices seems to be non-realistic. On the other hand, the development level of Turkish industry is sufficient to bring the base-structure and technology of the defense industry of our country up to the desired level.

20 Haziran 1998'de yayımlanan Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları isimli Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili Uygulama Yönergesi, Türk Savunma Sanayii'nde Türk müteşebbisine dayalı bir teknolojik gelişim için uygundur. Bu konuda yapılması gereken şey, Başta Hükümet ve Genel Kurmay olmak üzere Türk Yönetim Yapısının, Türk özel sektör sanayicisine güvenmesi ve bu konuda pozitif kararlar almasıdır.

- ◆ **Kullanılmış tezgah ve tesislerin ithalinde yeniden bir düzenleme yapılarak, yaş sınırı kaldırılmalı**, bu konuda sanayicinin tercihi-ne itimat edilmelidir. Şu anda varolan mevzuat açıklıkları nedeniyle, araçlar nemalanmakta ve imalatçılar için bu malların ithalatı ton başı 1000 USD'ye gelmektedir. Yeni düzenlemeyle yaş sınırının kaldırılması yanında, araçlar da devre dışı bırakılmalı, Türkiye'nin gelire ihtiyaç duyması nedeniyle, ülkeye giren tüm tezgah ve tesislerin ton başına ilk yıl için 500, ikinci yıl için ise 300 USD gibi konulacak fonlarla ülkeye iki yıl içinde 1 milyar USD civarında fon akması sağlanacaktır.
- ◆ Eğitim, sağlık, turizm, oto-prodükör, marka ve tanıtım çalışmaları, bilişim ve Ar-Ge yatırımlarına fondan kredi tahsisi sağlanmalıdır.
- ◆ İhracat yapan firmalara uygulanan vergi resim ve harç istisnasının kapsamı genişletilmeli ve akreditifli muamelelerde de aynı istisna uygulanmalıdır.
- ◆ Düzenli bir yapılaşma sağlanması açısından **organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara fondan kredi tahsis edilmelidir**.
- ◆ Türkiye'de binaların çoğu izolasyon ve dış mantolama tekniğinden uzak olarak inşa edilmiştir. Bu nedenle, TS 825'e göre 1m2 yüzeyinden kaçan ısı miktarı 300 Kcal/m2 olması gerekirken Türkiye'de bu rakam 900-1000 Kcal/m2'dir. Bu çok ciddi anlamda bir kaynak kaybıdır. Bu nedenle bu alanda faaliyet gösteren şirketlere, sadece faaliyet gelirleri ile sınırlı olmak üzere 5 yıl vergi muafiyeti getirilmelidir.
- ◆ Komple kullanılmış tesis ithaline yönelik yatırımların teşvik edilmesinde ekspertize gidilmesinden dolayı oluşan zorluklar kaldırılmalıdır.
- ◆ **Yatırım teşvik belgesi kapsamında teşvik edilen yatırımların takip ve kontrolü yapılmalıdır**. Bununla beraber, teşvik belgelerinin kapatılmasında, uygulamada çoğu zaman istismar edilen ekspertiz işlemi kaldırılmalıdır.
- ◆ Yatırım kapatma ekspertizleri en geç bir ay içerisinde sonuçlandırılmalıdır.
- ◆ Tebliğde yer alan enerji desteği, yatırım teşvik belgesine yazılarak işlerlik kazandırılmalıdır.

With the decision of the Council of Ministers issued on the 20th of the June in 1998 under the title of The Essences of the Policy and Strategy of Defense Industry and related Application Instructions, Turkish Defense Industry is very convenient for a technological improvements led by Turkish entrepreneurs. First of all the government and military staff, then all of the Turkish government structure need to trust on Turkish industrialists and to take positive decision in this matter.

- ◆ In the importation of second-hand fabrics and machinery tools, the age limitations should be abolished via a new regulation. The choice of the businessmen should be relied on. Because of the holes in the current regulations, mediators gain some interests and one tone of these goods cost 1000 USD for the producers. Apart the removal of age limitation, mediators should be left out of the activity. Due to the income need of Turkey, a fond of 1 billion USD might be provided in implementing some taxes for all imported fabrics and machines as 500 USD for the first year, and 300 USD for the second year Per ton.
- ◆ From this fond, credits should be available for investments on education, health, tourism, auto-production, studies on brand and research and development.
- ◆ The content of tax, fee and duty exception for the export companies should be expanded and the same exception should be put into practice for the transactions with letter of credit.
- ◆ In order to enable a regular construction in the organized industrial areas, credits should be given to the investments put into these areas.
- ◆ Most of the buildings in Turkey have been built without any technique of isolation and external coating. Therefore, the lost heat form one quadrate-meter in Turkey is 900-1000 Kcal/m² instead of 300 Kcal/m² according to TS825. This is a very serious loss of sources. Therefore, the companies acted in this sector should be given tax exemption merely for their activity incomes for a period of 5 years.
- ◆ The difficulties caused by the necessity of an expert report in the importation of complete second-hand installations should be removed.
- ◆ In the scope of investment promotion document, the promoted investments should be inspected and controlled.
- ◆ The expertise of investment enclosure should be concluded in a month.
- ◆ The energy support mentioned in announcement should be written in the investment promotions documents so that it will be functionary in the promotion.

J- AKTİF DÖVİZ GİRDİSİ LAYAN SEKTÖRLERE LİK TEDBİRLER

SAĞ- YÖNE-

Bir ülkenin en önemli aktif döviz girdisi yedi ana başlık altında toplanabilir. Bunlar;

- a-) dış turizm gelirleri,
- b-) tarımsal ürün ihracat gelirleri,
- c-) yer altı kaynakları ihracat gelirleri,
- d-) yurtdışı müteahhitlik hizmetleri,
- e-) her türlü taşımacılık gelirleri,
- f-) yurtdışındaki vatandaşlarımızın döviz gönderileri,
- g-) bilişim sektörü hizmet gelirleri.

Bunların ilk üç tanesi;

- bölgesel ve yöresel kalkınmada,
- istihdam oluşturmada,
- ithal ikamesinde,
- büyük şehirlere göçü önlemede,

önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Aynı zamanda bu sektörlerin maliyetlerini oluşturan ödemelerde küçük miktarlarda döviz ödemelerine ihtiyaç duyulsa da, ağırlıklı olarak TL olarak yapılarak, karşılığında döviz girdisi sağlama imkanları çok fazladır. Dolayısıyla,

- a-) Bütün bu sektörler, Türkiye'nin önümüzdeki dönemlerde ana sürükleyen sektörleri olmalıdır. Bu nedenle de başta turizm olmak üzere, madencilik ve tarım (özellikle seracılık ve organik gıdalar) sektörlerine yönelik aksamlar tespit edilmeli, bu husustaki bürokratik engeller ortadan kaldırılmalı ve sektöre yönelik cazibeli teşvik sistemleri acilen oluşturulmalıdır.

- b-) Ve yine, bu sektörlerle ilgili çok detaylı, bilimsel ve uygulanabilir raporlar hazırlanmalı, aksaklıklar ve problemler tespit edilmeli ve sektörlerin önünü açacak her türlü çalışma yapılmalıdır.

- c-) Güzel gayelerle başlayan "çok ortaklı şirketler" yapılanması, önemli bir adım olmakla beraber kontrolden çıkmış, **gerekli denetleme mekanizmaları** yerine karalama uygulamaları yapılarak bu önemli tasarruflar ürkütülmüştür.

Şimdi yapılması gereken, mevcut kuruluşları sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, bilançolarını güncelleştirmek, gerçek durumlarını kamuoyuna bildirerek bu sistemin önünü açmak olmalıdır. Yapılacak incelemeler neticesinde sağlıklı olmadıkları tespit edilen firmalar ve yöneticileri deşifre edilmeli, faaliyetleri ve bu sisteme zarar vermeleri engellenmelidir.

- d-) Günümüzde iletişim teknolojisinin gelişmesiyle, ekonomi yönetiminden, finansal piyasalardaki istikrarsızlıklara kadar her ekonomik aktivite yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Artı değer bundan böyle iletişim teknolojisindedir. Bu nedenle, **Türkiye'de bilişim olgusu ciddi bir şekilde ele alınmalı**, bilişim sektöründe faaliyet gösteren şirketlere gerekli destek sağlanmalı, sektördeki Türk müteşebbislerin yazılım ve donanımcılarının uluslararası piyasalarda kendilerini gösterebilmeleri için tüm imkanlar seferber edilmelidir.

J- MEASURES ACROSS THE SECTORS PROVIDING FOREIGN MONEY

The most important foreign money input of a country might be classified under seven titles. Those are;

- a-) inputs from foreign tourism,
- b-) inputs from the export of agricultural products,
- c-) inputs from the exportation of underground resources
- d-) construction services abroad
- e-) inputs coming from all of the transportation services
- f-) foreign money of the citizens living abroad
- g-) inputs from the services of information technology sector

The first three of those are performing significant functions in

- ◆ the regional and local development,
- ◆ constitution of employment,
- ◆ import substitution,
- ◆ the prevention of the migration to big cities

At the same time, the payments for the costs of these sectors have been made in TL although some small amounts in foreign money is in need of. In return to TL, the opportunity of foreign money input is very high. Therefore,

- a-) All of these sectors should be the main leading sectors in the near future. From this reason, the problems on the tourism, mining and agriculture (especially organic foods and greenhouse sectors) should be identified, the bureaucratic obstacles in this subject should be abolished and attractive promotion systems should be carried out urgently.

- b-) Scientific and applicable reports about these sectors should be prepared in detail, the problems and defects should be identified and in order to facilitate the development of these sectors, all of attempt should be carried out.

- c-) 'Multi-partnered companies' that have started with well-intentions have been out of control. Instead of the establishment of necessary control mechanisms, they have been slandered and important amount of savings have been flowed out.

Now, it is necessary to transform the structure of existing institutions in a well-processing mechanism, to actualize their balance sheets and to inform their actual situations to the public. The companies that are realized after inspection that they are not secure enough and the managers of those companies should be deciphered. Their activities and possible damage to this system should be prevented.

- d-) With the development of the information technology, each economic activity from the economy management to the instabilities in the financial markets have been re-defined. The surplus value is from now on in the sector of information technology. Therefore, the IT phenomenon should be taken into consideration very seriously. The firms in this sector should be supported, all of the opportunities should be offered to the Turkish entrepreneurs, hardware and software masters in order to make them compatible and competitive in the international markets.

K- KOBİLER VE KOSGEB İÇİN ÖNERİLER

- ◆ KOBİ'ler, sanayiciler, KOSGEB'in varlığından haberdar, ancak hizmetlerinin kendilerine faydalı olacağı ve KOSGEB'in hizmetlerine kolayca ulaşabilecekleri hususunda ikna olmuş değildir. KOSGEB'in imaj-tanıtım-halkla ilişkiler sorunu vardır. Kendini, hizmetlerini iyi anlatamamakta, doğru ve yeterli algılanma sıkıntısı çekmektedir. Bu amaçla **KOSGEB imaj ve tanıtım atağına geçmelidir. KOSGEB'i büyütecek olan KOBİ ile giderek artan bir şekilde kuracağı interaktif ve karşılıklı ilişkidir.**

KOSGEB, yeni tanıtım atağında mutlaka bir imaj-slogan ile hatırlanmalıdır.

Mesela :

" KOSGEB =Bürokrasideki Dostunuz"

"KOSGEB = KOBİ'lerin Geleceği"

- ◆ KOSGEB, bugüne kadar binlerce şirketin gelişmesine, büyümesine hizmet etmiştir. Ama KOBİ'ler ve kamuoyu bunun farkında değildir. Bu nedenle KOSGEB,yeni imaj ve tanıtım atağında, bir envanter çalışması yaparak, gelişimine katkıda bulunduğu bugünün tanınmış şirketlerini, **gelişimine katkıda bulunduğu bugünün tanınmış markalarını**, kamuoyuna ve KOBİ'lere duyurmalıdır.
- ◆ KOSGEB, KOBİ'leri bünyesinde bulunduran **SİAD'lar ve Organize Sanayi Bölgeleri** ile daha çok ve devamlı istişarelerde, bilgi alışverişinde bulunmalıdır.
- ◆ KOSGEB'in yurtdışı fuarlara katılımı için firmalara verdiği teşvik etkisiz kalıyor; fuardan 6 ay sonra bile almak mümkün oluyor. Ayrıca sanki bu teşvik fuar katılımcısından ziyade, fuar organizatörüne yarıyor gibi bir durum görünüyor.

Çünkü eskiden m2 si 100 dolar olan fuar için, organizatör firma 250 – 300 dolar fiyat belirliyor; katılımcı firmadan yine 100 dolar, gerisini ise teşvik diye KOSGEB' den alıyor.

- ◆ KOSGEB, "her KOBİ'de KOSGEB'le ilişkileri yürütecek bir görevli veya birimin kurulması" fikrini yaygınlaştırmalıdır.
 - ◆ KOSGEB, hizmet ve faaliyetlerini daha iyi duyurmak ve KOBİ'leri buna teşvik etmek için, her yıl geleneksel olarak **"ödüllü yarışma"** düzenlemelidir. Her branşta ilk 3 derece girenler onore edilmelidir.
 - ◆ KOSGEB bünyesinde bir **"ALO-KOBİ"** masası oluşturulmalıdır. KOBİ'lerin en büyük derdi, bürokratik zorluklardan yılmaları ve bu zorluklardan korkarak yararlanabilecekleri imkanlardan da böylece mahrum olmalarıdır. KOBİ'leri yönlendirme ve bilgi merkezi alma amacıyla kurulacak ALO-KOBİ Masası iki türlü düzenlenebilir.
- Birincisi; sektörel ayırımla. İkincisi; yatırım, üretim, mevzuat, ihracat-ithalat, standartlar, teşvikler, vergi gibi alanlardaki soruları cevaplamaya yönelik olabilir.
- ◆ Dış pazarlarda bilgi edinmek için AB'de olduğu gibi BC-NET, TED vb. KOBİ ağı oluşturmak gerekir. Kurulan KOBİNET ağı daha da yaygınlaştırılmalıdır.
 - ◆ KOSGEB, uluslararası ilişkilerini güçlendirmelidir. Çok taraflı kalkınma bankalarından (Asya Kalkınma Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Avrupa Birliği Kalkınma Fonları gibi) sağlanabilecek hibe nitelikli finansman yoluyla KOSGEB, KOBİ'lere desteğini ciddi ölçüde arttırabilecektir.

K- MEASURES FOR SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES (SMSE=KOBİ) AND SMALL AND MEDIUM INDUSTRY DEVELOPMENT ORGANIZATION (SMIDO=KOSGEB)

- ◆ SMSE's and industrialists are aware of the existence of KOSGEB's but are not sufficiently convinced of the benefit of KOSGEB. They are also not convinced of the availability of the services of KOSGEB to them. KOSGEB has some problems in image, advertisement and public relations. KOSGEB can not be explained its services sufficiently, and it has the difficulty of false and insufficient perception. For this sake, KOSGEB has made some activities for image-making and advertising. The improvement of KOSGEB lays in the interactive and mutual relations it will be established with SMSE.

In this new advertising activity, KOSGEB should be definitely remembered with an image-slogan. For instance:

"KOSGEB = Your confident in bureaucracy"

"KOSGEB = The future of SMSE's"

- ◆ KOSGEB has served for the improvement and development of thousands of firms until now. But the public and SMSE's do not recognize this. Therefore, KOSGEB should make an inventory of the well-known companies and trademarks of today to which it has made contributions for their developments, during advertising activity. It should announce this list to public and SMSE's.
- ◆ KOSGEB should make more, continuous discussions and info-exchange with the Organized Industrial Areas and Foundations of Industrialists and Businessmen which comprise of SMSE.
- ◆ The promotion KOSGEB granted to the companies in order to participate in foreign fairs remains insufficiently. The promotion might not be received even 6 month after the fair. Also, it seems that this promotions seeks the organizer of the fair much more than participants.

Because, organizers fix a prices for 250-300 USD instead of the old price of 100USD. He receives 100 USD from the participant firm and the remaining money he gets from KOSGEB.

- ◆ KOSGEB should make the decision of "the establishment of a bureau or assignment of a person in every SMSE for the relations with KOSGEB" more widespread.
- ◆ KOSGEB should organize a traditional prize competition every year in order to present its service and activities better and to attract SMSE's to itself. The first three ranking of each branch should be honored.
- ◆ KOSGEB should arrange an "Phone-SMSE (Alo-KOBİ)" unit. The most important concern of SMSEs are their intimidation by bureaucratic difficulties. As they are worried about these difficulties, they are bereft of chances they might benefit otherwise. The unit which will be set up in order to orient and inform SMSEs might arrange in two ways:

Firstly, the distribution might be done in terms of sectors, and secondly it might be organized to answer questions about investment, regulation, export-import, standards, promotions and taxes.

- ◆ In order to be informed on the external markets, SMSE-web should be constituted like BC-NET, TED etc., in EU. This web should be more widespread.
- ◆ KOSGEB should strengthen its international relations. The finance attained from the various-sided development banks (like Asia Improvement Bank, Europe Restructuring and Development Bank, African Development Bank, United Nations Development Program, Development Fond of EU) via donation will enable KOSGEB to increase its support to SMSEs.

- ◆ KOBİ'lerin rekabet güçlerini koruyabilmeleri için teşviklerde bir düzenleme yapılarak etkinleştirilmesi ve teşvik edilen işletmelerde gelişimleri kontrol altına alarak gelişmelerin izlenmesiyle, bu işletmelerin daha fazla verim elde etmesi sağlanmalıdır.
- ◆ Uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek ve AB'deki piyasa güçleri ve baskılarla mücadele edebilmek için KOBİ'lerin birleşerek güçlenmeleri teşvik edilmeli, ihracata yönelmeleri desteklenmelidir.
- ◆ KOBİ'lerin Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDŞ) şeklinde örgütlenmeleri sağlanmalıdır.
- ◆ KOBİ'lerin AB içinde rekabet edebilirliğinin artırılması ve bunların beşeri sermayelerinin kalitesinin yükseltilmesi için "bilgi teknolojisi" araçlarının kullanılması teşvik edilmelidir. Bu çerçevede, "e-ticaret" uygulamasının yaygınlaştırılması için AB programlarından da yararlanılarak bilgi teknolojisi mesleki eğitimi verilmelidir. Bu amaçla devletin ve üniversitelerin ileri teknolojilerin kullanılmasına ilişkin teknik eleman, bilgi alışverişi ve işbirliği sağlanmalıdır. KOBİ'lerin dünya standartlarında, kaliteli ve düşük maliyetle üretim yapması, dışa açılmaları için çok önemlidir.
- ◆ KOBİ'ler için gerek yeni yatırımların teşvihi, gerekse girişimciliğin özendirilmesinde banka kredilerinin teminat sorunlarının çözülebilmesi için "Garanti Fonu"nun yaygınlaştırılması KOBİ'ler için çok önemlidir. KOBİ'ler için "Risk Sermayesi" uygulamasına gidilerek, kuruluş ve gelişme aşamasında karşılaştıkları finansal sorunların çözülmesine imkân sağlanmalıdır.
- ◆ Üniversite, kamu kurum ve meslek kuruluşlarının topladığı bilgilerden işletmeler yeterli kadar yararlanamamaktadır. Bu kuruluşların bir an önce çalışmalarını ve bilgilerini işletmelerle paylaşacak şekilde kendilerini yenilemeleri gerekir. KOSGEB, bu yönde koordinasyon işlevi görmelidir.
- ◆ Yeterli kalifiye elemanın olmaması, teknik elemanların yetersiz olması, yan sanayinin olmaması (parça ithalat yapılması vb.) v.b. sorunların giderilmesi için KOSGEB bir an önce gerekli girişimlerde bulunmalı, teknik liseler ve üniversitelerle işbirliği yapmalıdır.
- ◆ KOSGEB'in üzerinde çalışması gereken konulardan biri de üniversite – sanayi işbirliğinin sağlanması/geliştirilmesi için gerekli koordinasyonu hazırlamak olmalıdır. Birçok sanayicimizin rekabet gücünü artıracak, teknolojilerini geliştirecek ve teknoloji üretimlerine imkân sağlayacak ihtiyaç duyduğu AR-GE faaliyetleri üniversitelerden sağlanabilir. Ancak, bu hizmetler için üniversitelerin isteyeceği yüksek fiyatlar ya da sadece bürokratik formaliteler firmaları korkutmaktadır. KOSGEB'in aracı bir kuruluş olarak firmalardan gelen bu tür talepleri üniversitelerden oluşacak bir havuza iletmesi, ilgili üniversitelerin teklif vererek işi alması, ödemenin KOSGEB tarafından yapıldıktan sonra uygun koşullarda ürünün firmaya satılması (gerektiğinde subvansiyon ve kredilendirme ile) bu konuda uygun bir çözüm olabilecektir.
- ◆ İşletmelerin daha hızlı büyümesi ve pazar paylarını artırması için, KOSGEB'in, AR-GE'ye olan önemin daha fazla ve etkin olarak özendirmesi için işletmelere teşvik ve eğitim desteğinde bulunması gerekir. AR-GE faaliyetlerinin tüm işletmelerde uygulanması için gerekli çalışmaların ve eğitimlerin gerek üniversite, gerekse KOSGEB tarafından bir an önce verilmesi gerekir.
- ◆ İşletmelerin markalarının oluşturulması, reklam faaliyetlerinin desteklenmesi, satış sonrası desteklerinin verilmesi için gerekli teşvik ve destekleme politikalarının bir an önce uygulamaya konulması gerekir.

- ◆ In order to preserve the competition power of SMSEs, promotions should be activated through new regulations. The development of the promotions in the enterprises should be carried out in order to enable to increase the productivity of these enterprises.
- ◆ The empowerment of SMSE via unification should be supported in order to enable them to compete in the arena of international markets and to struggle with the market powers and pressures in EU. Their orientation towards export should be promoted also.
- ◆ SMSEs should be organized in the form of Foreign Trade Companies of definite sectors.
- ◆ For the providence of the increase of competition ability of SMSEs in European Union and of the rise of quality of their human capital, the usage of tools of 'information technology' should be promoted. In this framework, the education of information technology should be provided for the spread of e-trade by utilization of EU programs. For this sake, technical workers, info-exchange and collaboration with the state and universities in order to use improved technologies should be carried out. This is very important for SMSEs in order both to produce in world standards, with high quality and low cost; and to enter external markets.
- ◆ It is very important for SMSEs to spread over the 'Guarantee Fond' in order to solve assurance problems of bank credits both in promoting new investments and attracting entrepreneurship. 'Risk Capital' application would enable SMSEs to overcome the problems they faced with during foundation and improvement stages.
- ◆ The enterprises could not be used the information collected by the universities, public sector and professional organizations. These institutions and organizations should renew themselves as soon as possible that enable them to share their information and studies with companies. KOSGEB should coordinate this sharing.
- ◆ KOSGEB should make necessary undertakings to overcome the problems as insufficient number of qualified workers, the insufficient quality of technical workers, the absence of (yan sanayi) (importation of substitutes) etc., and should collaborate with technical high schools and universities.
- ◆ One of the points KOSGEB should focus on is the coordination for the achievement and improvement of industry-university collaboration. The research and development programs which will increase the competitive power, will improve their technology and facilitate them to produce technology might be obtained from the universities. But the probable high prices or bureaucratic formalities they will ask for these services make the companies worried about. A suitable solution might be that KOSGEB will play a mediator role in this process. In this way, it will forward the demands from the companies to a pool comprising universities. Then one of the universities will give some offer for the task and the payment to the university will be done by KOSGEB and then the product will be sold to the company under favorable conditions (if necessary via credit or subsidy).
- ◆ KOSGEB should give education and promotion support to companies in order to attract the research and development activities more effectively which is necessary for companies in order to develop more rapidly and to increase their market shares. To put the research and development activities in all companies into practice, necessary studies and training should be given by both KOSGEB and universities as soon as possible.
- ◆ Necessary support and promotion policies should be implemented as soon as possible in order to constitute trademarks of enterprises, to support advertising activities and to give support after-sale.

- ◆ Uluslararası ticarete bir kaçınılmazlık haline gelen, başta CE işareti olmak üzere ISO 9000, ISO 14000, HACCP, SA 8000 gibi uluslararası standartlar ile ilgili olarak işletmelerin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Kalite Güvence Standartlarının daha anlaşılır ve angarya olmadığı, en önemlisi bunun işletmede maliyetin azalmasına, müşteri portföyünün artmasına vb. etkisinin olacağı anlatılmalıdır.
- ◆ Alternatif sektörlerle girebilmek için, KOBİ'lerin kendi aralarında işbirliğine gidip örgütlenmeleri gerekmektedir. KOSGEB, KOBİ'ler arası bu tür işbirliğinin geliştirilmesi ve sağlıklı bir yapının oluşturulmasına yönelik alt yapı çalışmaları (proje, eğitim, işbirliği modelleri vb.) yapmalı ve KOBİ'lerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerini arttırmalarını sağlamaya yönelik bilinçlendirme/yönlendirme yönünde danışmanlık hizmeti vermelidir.
- ◆ KOSGEB'in, KOBİ'lere yönelik destek ve verilen hizmetlerinin daha da yaygınlaşması, kuruluşun daha az bürokratik olması ve kurallarını daha esnek tutmasıyla mümkündür. Unutulmamalıdır ki, çoğu küçük ve orta ölçekli sanayici devletten uzak durmaya çalışan ve devletle iş yapmayı sevmeyen iş adamlarından oluşmaktadır. Bu tür iş adamları, bu politikalarını devletin külfetinden korktuğu için devam ettirmekle birlikte, sonuç olarak nimetlerinden de yararlanmayarak etkilenmektedir.

L- TURİZM ALANINDA ÖNERİLER

- ◆ Türkiye için turizm alanında, “**mutlaka gidip görülmesi gereken ülke**”, “**alternatif tatil beldesi**” imajının dünya genelinde oturması gerekir.
- ◆ Türkiye ile ilgili olarak yurtdışında zihinlerde **Turkish Delight** (Türk Lokumu) ve “**Turkish Bath**” (Türk Hamamı) haricinde çok güçlü bir imaj bulunmamaktadır. Bunlara yeni kavram imajları ekleyebilmemiz gerekmektedir. **Mesela :**

“**Turkey = 3 C = Crossroad of Civilizations and Continents**” “Türkiye = Medeniyetlerin ve Kıtaların Beşiği” gibi.
- ◆ Turizmde çok değişik alanlar var. Deniz, Tarih – Medeniyet, Doğal Güzellik, dağcılık, kaplıca, inanç turizmi, vs. Bu alanların her biriyle, bir bölgemizi özdeşleştirip yurt içi ve dışında-marka olmasını sağlamak gerekir. **Mesela :**
 - Antalya : Deniz Turizmi
 - Ürgüp – Göreme : Tarih – Medeniyet
 - İstanbul : Tarih, Medeniyet, Kongreler Merkezi; Fuarlar Merkezi
 - Bursa – Yalova – Pamukkale – Gönen : Kaplıca Cenneti
- ◆ Turizmde potansiyeli büyük olan şehirlerimizin, en çok turist alabileceğimiz ülkelerin önemli şehirleri ile “**Kardeş Şehir**” olmaları sağlanmalıdır. Halen var olan kardeş şehirlerle ilişkiler sadece protokol ilişkisi olmaktan çıkarılıp, turizme yönelik plan ve aktivitelerle desteklenmelidir.
- ◆ Bu alanda dünyada bir çok örneği bulunan (Monte Carlo, Cannes, Dubai, Bali Adası gibi), **dünya jet sosyetesini için lüks imkanların (kumarhane hariç) yer aldığı özel bir belde veya beldeler meydana getirilmelidir.**

- ◆ Companies should be informed about the international standards such as CE, ISO 9000, ISO 14000, HACCP, SA 8000 which become inevitable in the international trade. It should be explained that The Quality Assurance Standards are more understandable and not useless and most importantly, this would have influence to lessen the costs and to expand the customer wallet.
- ◆ In order to join to alternative sectors, SMSEs should collaborate and organize among themselves. KOSGEB should make some studies for the establishment of base-structure (like project, education and cooperation systems) of the improvement of such a cooperation and for the construction of a well-functioned organization. It should also consult SMSEs in order to make them conscious/and to direct them towards the increase of their competition power within international markets.
- ◆ The prevalence of the support and services of KOSGEB to SMSEs is possible by the flexibility of its rules and being less bureaucratic than the current situation. It should not be forgotten that most of the small- and medium-sized industrial institutions are constituted of the businessmen who wants to be far away from the state and do not want to pursue any business with the state. Such businessmen further these policies due to their fears of the cost of the state. But as a consequence of this, they are not profiting from the favors of state and thus they are influenced from that policy.

L-PROPOSALS FOR TOURISM

- ◆ The image of Turkey in the field of tourism as "the country to be definitely seen", "alternative destination for vacation" should be established worldwide.
- ◆ There has been no effective image of Turkey abroad except for "Turkish Delight" and "Turkish Bath". It is necessary to add them up new conceptual images such as;

Turkey - C's - Crossroad of Civilizations and Countries

- ◆ There are various themes for tourism. Sea, History, Civilization, Natural Beauty, Mountaineering, Thermal Springs, Faith Tourism etc. It is necessary to identify each one of these themes with an area and create brand names both at home and abroad. For instance;

Antalya: Sea Tourism

Ürgüp - Göreme: History-Civilization

İstanbul: History-Civilization, Center for Congresses and Fairs

Bursa, Yalova, Pamukkale, Gönen: Paradise of Thermal Springs

- ◆ It is important to establish bonds of fraternity between our cities having a huge potential in tourism and the cities of countries from which we can draw the most possible number of tourists. Still existing bonds should be stretched beyond mere protocol relations and enhanced with plans and activities aimed at tourism.
- ◆ Special towns with every kind of luxury (except for gambling houses) for the jet-set should be founded as can be seen in many places in the world (Monte Carlo, Cannes, Dubai, Bali Island)

- ◆ Uluslararası spor, kongre veya fuar aktivite-lerine (Dünya İhracat Fuarı (World Expo Fair) Dünya İslam Ticaret Fuarı, Formula 1 Otomobil Yarışı, Dünya Futbol Turnuvası gibi) talip olup gerçekleştirmek gerekir. Bu tür faaliyetler, ev sahibi ülkeye tesis, yurtdışında alıcı tüccarlar ve turist girişi ile dünya çapında tanıtım ve imaj sağlamaktadır.
- ◆ Turizm Bakanlığı, **en çok seyredilen uluslararası televizyon kanallarında** (CNN, RTL, TV5, BBC, AL Jazeera, Abu Dhabi TV) **en fazla 15 saniyelik kısa metrajlı Türkiye'nin ayrı ayrı turizm potansiyelini gösterecek seri reklam filmlerini birer slogan eşliğinde yayınlatabilir.**
- ◆ Turizm Bakanlığı **Türkiye için en önemli turizm pazarı olan ülkelerde** (Almanya, Rusya, ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda, Kuveyt, BAE, Suudi Arabistan, Japonya, Çin) turizm ile ilgili en üst özel sektör kuruluşu olan **TÜRSAB'ın tanıtım büroları açmasını isteyebilir.** Özel sektör daha dinamik çalışacaktır, kendi bütçesinden finansmanını da karşılayabilecektir.
- ◆ Ülkemizdeki Selçuklu ve Osmanlı başta olmak üzere Türk - İslam yapıtlarının (bina, yerleşim, yazılı eser) korunması, restorasyonu ve sunumu konularına önem verilmesi gerekmektedir.

M- GÜNEYDOĞU SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK TEDBİRLER

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yeni dönemde yeni bir ekonomik ve sosyal yapılanmaya ihtiyacı olup, bunun için alınması gereken tedbirler şunlardır:

- ◆ Her şeyden önce gerek bölge insanına, gerekse dışarıdan gelecek yatırımcılara güven telkin edecek **huzur ortamı sağlanmalı ve kalıcı hale getirilmelidir.** Vatandaşa şüpheli gözüyle değil, kardeşlik duygusu içinde şefkatle yaklaşılmalıdır.
- ◆ Resmi makamlar tarafından bölgeye bir sürgün yeri gözüyle bakılmamalıdır. Kamudaki en iyi personelin en azından belirli bir süre için bu bölgeye gitmeleri teşvik edilmelidir.
- ◆ Bölgede ciddi bir biçimde iktisadi, sosyal ve psikolojik rehabilitasyon tedbirleri uygulanmalıdır. Bu çerçevede koruculuk meselesi yeniden ele alınmalı ve rehabilite edilmelidir.
- ◆ Terör ortamında ortaya çıkan **mafya ve uyuşturucu sorununun** çözülmesi gereklidir.
- ◆ Bölgede **terör sorununu besleyen temel faktör, ekonomik az gelişmişlik ve işsizliktir.** Terörden kaynaklanan büyük şehirlere göç olgusu, beraberinde gelişen bozuk kentleşme ve altyapı yetersizlikleri ve artan işsizlik, terör odaklarınca istismar edilmektedir. İşsizliği azaltmak için ekonomik gelişmenin sağlanması şarttır.
- ◆ Komşu ülkelerle barter ticareti kapsamında özel anlaşmalar yapılarak, sınır bölgelerinde yer alan vilayetlerdeki yatırımlar cazip hale getirilmelidir. Nakliye ve taşımacılık teşvik edilmelidir.

- ◆ International sports, congress and fair activities (such as World Expo Fair, World Islamic Trade Fair, Formula 1, and World Football Tournament) should be volunteered for and carried out. Such activities ensure for the hosting country a worldwide recognition and image thanks to all the institutions, incoming tradesman and tourists.
- ◆ Ministry of Culture and Tourism may invest in the broadcasting of a serial of commercials that will last for 15 seconds at most in international TV channels with top ratings (such as CNN, RTL, TV5, BBC, Al Jazeera, Abu Dhabi TV). These commercials with an underlying slogan can reveal Turkey's potential in tourism by all means.
- ◆ Ministry of Culture and Tourism may demand that TURSAB, the top NGO in the field of tourism, open up advertising agencies in countries with the most potential touristic market for Turkey (like Germany, Russia, USA, England, France, Holland, Kuwait, United Arab Emirates, Saudi Arabia, Japan and China). Private sector will be much more dynamic and able to cover financing out of its own budget.
- ◆ There should be an important emphasis on the preservation, restoration and presentation of Turkish-Islamic works of art (buildings, sites, written materials), especially that of Seljuks and Ottomans.

M-MEASURES FOR THE SOLUTION OF SOUTHEASTERN PROBLEM

Eastern and Southeastern Anatolia need a new economic and social structuring. For this, following measures are to be taken:

- ◆ Above everything else, the atmosphere of peace should be permanently established in order to instill a sense of confidence in both denizens of the area and foreign investors. Citizens should not be considered as possible suspects but with a feeling of fraternity and compassion.
- ◆ Official authorities should not regard the area as a place of exile. The best public personnel should be encouraged to settle in the area at least for a while.
- ◆ In the area, measures for economic, social, and psychological rehabilitation should be seriously carried out. In this frame, the issue of village policemen should be reconsidered and reformed.
- ◆ It is necessary to solve the problems of mafia and drugs resulting from the atmosphere of terror.
- ◆ The basic factor nourishing terror in the area is economic underdevelopment and unemployment. Immigration to big cities originating from terror brings about unhealthy urbanization, infrastructure bottlenecks, and increasing unemployment, which in turn is exploited by terrorist groups. In order to eliminate unemployment, it is ineluctable to ensure economic development.
- ◆ By signing special contracts with neighboring countries under the heading of barter trade, investments in the border provinces should be made more appealing. Transportation needs to be encouraged.

- ◆ Bölge ekonomisinin sürükleyen sektörü **tarım, teknolojik gelişmelerle yenilenmeli**, bunun yanında da sanayileşmeye önem verilerek, özellikle emek-yoğun hafif sanayi sektörleri ve makine imalat sektörleri bölgeye yatırım yapmaya yönlendirilmelidir.
- ◆ Bölge ekonomisinin canlanmasında batıdan gelecek yatırımlar kadar, bölge insanının girişimciliği ile yapılacak yatırımların önemi daha da büyüktür.
- ◆ Bölgenin zaten yetersiz olan sermayesinin batıya kaçışını önleyecek şekilde ekonomik cazibe merkezleri oluşturmak gerekir. Bu cazibe merkezleri ile ekonomik ilişkili alanlar oluşmasını sağlamak lazımdır.
- ◆ **Sınır ticaretinin kapsamının daralmasına sebep olan hatalı düzenlemeler kaldırılmalıdır.** Çünkü sınır ticareti bölge ekonomisinin canlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.
- ◆ İşletmelere elektrik kullanımında girdi fiyat indirimi sağlanmalıdır.
- ◆ Resmi ve özel bankaların KOBİ'lere düşük maliyetli kredi limitleri, önemli miktarlarda, ama heba edilmemesi için selektif olarak artırılmalıdır. Kredi borçları nedeniyle zor duruma düşen sanayicilerin borçları ertelenmeli, temerrüt faizi borçları ise tamamen silinmelidir.
- ◆ Hazine arazileri sanayi yatırımları için belsiz tahsis edilmelidir.
- ◆ Ulaştırma imkanları tamamen güvenli hale getirilmeli, özellikle bölge-içi karayolu ve **uzak mesafeler için havayolu, demiryolu yolu ve yük taşımacılığı geliştirilmelidir.**
- ◆ Bölgede dağ ve inanç turizmi için çok güzel alanlar mevcuttur. Bu nedenlerle turizmi geliştirmeye yönelik teşvikler hayatiyete geçirilmelidir. Demiryolu rehabilitasyonu ve geliştirilmesi konusu acilen ele alınmalıdır.
- ◆ Bölgedeki eğitim ve sağlık hizmetleri süratle iyileştirilmeli, mevcut tesisler modernize edilmelidir.
- ◆ GAP kalkınma planındaki eksiklikler tamamlanmalı ve planlanmış yatırımlar, **aciliyet ve öncelik sırasına göre** süratle neticelendirilmelidir.

- ◆ Agriculture, being the chief economic sector of the area, should be renovated in accordance with technological developments. In addition, industrialization should be emphasized, especially labor-oriented light industry and machine manufacturing sectors. Sectors should be directed towards investing in the area.
- ◆ In the revival of the economic situation of the area, the local entrepreneurship is more important than investments coming from the West.
- ◆ It is necessary to establish economically attractive centers in order to prevent the already insufficient capital of the area escaping to the West. It is also important to establish areas economically related to these attraction centers.
- ◆ Faulty arrangements restricting the extent of border trade should be abolished since this trade contributes a lot to the revival of the economy of the area.
- ◆ Business companies should be offered an input price reduction in the consumption of electricity.
- ◆ Credit lines offered by official and private banks to KOBİ's at a low cost should be increased extensively but also in a selective manner so as to prevent waste. Payments of extreme credit debts should be postponed and the interest charged for delays should be totally erased.
- ◆ Lands belonging to the Treasury should be allocated for industrial investments without any charge.
- ◆ Transportational facilities should be made more safe. Highways of the area together with airline and railroad transportations should be developed.
- ◆ There are many beautiful areas that can be utilized for mountaineering and faith tourism. For this reason, initiatives to develop tourism should be encouraged. Railroad improvement and development should be dealt with immediately.
- ◆ Education and health services in the area should be improved at once and existing institutions be modernized.
- ◆ Deficiencies in Gap proposal for development should be dealt with and planned investments should be carried out in accordance with urgency and priority.

N- DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİ VE KAMU REFORMU TEDBİRLERİ

- ◆ Türkiye’de devletin küçültülmesi, sürekli gündemde olmasına rağmen tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Bu konu sadece ekonomik bir olay olmayıp, siyasi, hukuki ve sosyal boyutları da olan bir konudur. Türkiye’de Devletin küçültülememesinin en önemli nedeni, Türk geleneğinde var olan güçlü devletçi anlayıştır. Bu kapsamda, insanların devlete olan güvenleri sürdürülerek, devletten beklentilerinin azaltılması sağlanmalıdır.
- ◆ Türkiye’nin en önemli sorunlarından birisi, ayrıcalıklı kesimlerin demokratikleşme ve liberalleşme sürecinde terketmeleri gereken ayrıcalıklarını terketmeme niyetidir. Bu süreçte devletin küçülmesi, yanlış siyaset tarzının ve sistemdeki bürokratik ağırlığın ortadan kaldırılması ile eşanlamalıdır. Her türlü riske rağmen bu konudaki kararlılık sürdürülmelidir.
- ◆ Türkiye’de sistemin karar merkezinin Parlamento’ya taşınması ve siyasal inisiyatifin meclis iradesine bırakılması gerekmektedir. Yine devletin bütün organ ve faaliyetlerinin parlamento eliyle denetlenmesi, siyasal özgürlükler alanının genişletilmesi şarttır.
- ◆ Türkiye’de Parlamento, siyasi partiler ve sivil kurumlar olağanüstü dönemleri geride bırakacak, dengeli, katılımcı, barış içinde bir arada yaşama esasına dayalı bir anayasayı hayata geçirmek için elinden geleni yapmalıdır.
- ◆ Dini ve ahlaki normlara bağlı olarak geçen 1000 yıllık tarihi birikimi, modern dönemin imkan ve tecrübeleri ile birleştirerek, demokratik, sivil ve uzlaşmacı bir anayasa yapılması konusunda her kesimin görüşlerinden yararlanılmalıdır. Bu ülkede yaşayan ve hangi düşünce ve inançtan olursa olsun her fert, en az diğerleri kadar hakça ve insanca yaşama hakkına sahip olmalıdır.
- ◆ Düşünce, inanç, sosyal sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin, gerçek anlamda din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti, düşünce, ifade ve örgütlenme hürriyeti, aralarında hiçbir ayırım yapmaksızın tüm vatandaşlarımızın hakkı olmalıdır. Bu hak ve hürriyetlerin sağlanması için yetkilileri etkileyip yönlendirmek ise, sorumluluk bilincine sahip herkesin görevidir.
- ◆ Türkiye’nin siyasi ve idari yapısı, toplumu kontrol etmek ve devleti toplum karşısında korumak amacına göre biçimlendirildiği için, esas itibarıyla yerinden yönetime, yetki devrine ve sivilleşmeye fazla açık olmamıştır. **Siyasi sistemimizde sivil ve askeri bürokrasinin etkisi olması gerekenin çok üstündedir.** Bu etkiyi giderici yasal ve toplumsal düzenlemeler acilen gerçekleştirilmeli, bürokratik mekanizmanın modern demokratik ülkelerde varolan biçime gelmesi sağlanmalıdır.
- ◆ Bugün Türkiye’de yaşanan yolsuzluk olaylarının temelini araştırdığımızda, uzun dönemdir uygulanan ekonomi politikalarının izlerini buluruz. İmparatorluk sonrasında milli burjuvazi oluşturmak ve kalkınmayı sağlamak için birçok ürün ve hizmet, kamu tarafından sağlanmış, **bir kısım özel sektör ayırmacı bir politikayla bilinçli bir şekilde desteklenmiştir.** Bu da uzun vadede, burjuvazinin oluşmasına katkıda bulunsa da, ekonomik yapı üzerinde istenmeyen sonuçlar ve güçlü ekonomik elitler doğurmuştur. Artık bu süreç sona erdirilmeli, besleme sermayenin de kendi kaynaklarına dayanarak faaliyette bulunması sağlanmalıdır.
- ◆ Türkiye’de kamunun ekonomideki ağırlığı, sadece üretim biçimini etkilemekle kalmamış, **işadamlı-siyasetçi-bürokrat ilişkilerinde serbest ekonomi mantığı ve kurallarının dışında kayırmacı bir ilişkinin doğmasına yol açmıştır.** Bugün de, yaşadığımız bir dizi olayın arka planında, bu korumacı yaklaşımın sürdürülmesinin mücadelesi yatar.

N- DOWNSIZING OF THE STATE AND MEASURES FOR PUBLIC REFORM

- ◆ Downsizing of the state in Turkey has never been carried out by every means albeit the fact that it has always been on the agenda. This issue is not merely economic; it has also political, legal, and social dimensions. The most important reason behind the failure to realize this limitation lies in the statist mentality existing in Turkish tradition. In this context, people should reduce their expectations from the State while retaining their trust in it.
- ◆ One of the most important problems of Turkey can be found in the unwillingness of privileged strata to give up their privileges in the process of democratization and liberalization. In this process, limiting of the influence of the state is identified with overcoming corrupt political and bureaucratic overload. Despite all the risks, determination in this matter should be carried further.
- ◆ It is necessary to restore the decision making authority to the Parliament and political initiative to the will of National Assembly. All organs and activities of the State should be controlled by the Parliament and political freedoms be expanded.
- ◆ In Turkey, the Parliament, political parties and civil organizations should contribute to the realization of a constitution that will leave behind extraordinary periods and give way to a balanced, participatory and peaceful way of life.
- ◆ A thousand-year historical tradition that has accounted for religious and ethical norms should be synthesized with means and experiences of modernity. In that manner, standpoints of every segment of society will be heeded in the making of a more democratic, civil, and conciliatory constitution.
- ◆ All citizens should have every right to freedom of religion, enterprise, thinking, expression and organization without any discrimination of thinking, faith, social class and status. It is incumbent on everyone with a sense of responsibility to influence and direct authorities for the constitution of these rights and freedoms.
- ◆ Turkey's political and administrative structure has been constituted as to control the society and to protect the state before the society. For this reason, it has not been in principle open and hospitable to local administration, delegation of authority and civil initiative. The effect of civil and military bureaucracy in our political system is well beyond the normal. Legal and social reordering aimed at the removal of this effect should be carried out so that bureaucratic mechanism is restored to its normal functions as in all modern and democratic countries.
- ◆ When we investigate the roots of abuses that are witnessed in today's Turkey, we come across traces of long-term economic policies. In the post-imperial era, many products and services have been offered by public services and especially some segments of private sector have been intentionally supported as part of a discriminatory policy for the sake of development and founding a national bourgeoisie. Thus in the long run this has contributed to the formation of the bourgeoisie, while at the same time creating powerful economic elites and undesired results on the economic structure. Now this process should be brought to an end State financed capital should operate on its own resources.
- ◆ Public burden on the economy of Turkey not only effected the style of production but also gave way to favors in businessman-politician-bureaucrat relations, totally unacceptable within the norms and logic of liberal economy. Even today, in the background of many phenomena that we experience, there lays struggles to preserve such a protectionist attitude.

Bu nedenle, serbest piyasa ekonomisini, tüm kurum ve kuralları ile tesis etmek, sadece ekonominin daha verimli çalışmasına değil, ekonomide ve toplumsal hayatta ahlaki değerlerin korunmasına da yol açacaktır.

- ◆ Türkiye’de, liberalleşme ve kamunun küçültülmesi söylemiyle birlikte, belli hizmet alanlarından çekilme iddiasıyla devlet bazı işlerin yönetimini bazı kurullara (RTÜK, BDDK, Telekomünikasyon, Enerji-Tütün-Şeker Kurulları ve SPK gibi) bırakıyor. Ancak bu kurullar, seçimlerle iş başına gelen hükümetlerin düzenleme ve denetleme yetkilerinden bazılarını devralmakta, hatta kurullar kısmen yargı yetkisini bile üstlenirken, özellikle idari yargının alanı daraltılmaktadır. Uzmanlaşma amaçlı oluşan bu kurulların, Türkiye’de zaten dar olan siyasal inisiyatifin alanını daraltmasına izin verilmemeli, bu kurullar üzerinde siyasal iktidarın otoritesi tesis edilmelidir.
- ◆ Parlamenter sistemin özünde, yürütmenin yasama önünde hesap vermesi yer alır. Kurul oluşturma uygulamaları bazı alanlarda etkinlik sağlasa da, **siyasilerin seçmen önünde sorumluluktan kaçma arayışlarının bir yansıması olabileceği ihtimalini de unutmamak gerekir**. Ayrıca, işlerin bölünmesi nedeniyle koordinasyon sorununu doğuran bu uygulamalar, ekonomide bütüncül bir politika uygulama imkanını ortadan kaldırmak gibi bir işlev görmekte, kurul yapılarıyla ekonomide makro düzeyde politikalar yürütülmesi zorlaşmaktadır.
- ◆ Bakanlıkların yetki ve sorumluluklarının **bazılarının kurullara bırakılması, Türkiye’de yeterince tartışılmadan uygulamaya geçilmiştir**. Bu durum, sistem için ciddi sakıncalar barındırmaktadır. Siyasilerin kurullara yetki devri, sorumluluk almaktan ve seçmen önünde hesap vermekten kaçış olarak da değerlendirilebilir. Bu kapsamda, IMF’le uygulanan stand-by programının bile siyasilerden çok bürokratlar tarafından sahiplenildiğine bakılırsa, bürokratik oligarşinin zayıflatılması yerine, bu kurullar onu güçlendirici bir etkide bulunmaktadır.
- ◆ Bu kurulların en temel ortak özelliği, kamu tüzel kişiliğine haiz ve özerk yapıda olmalarıdır. Ancak ekonomi yönetiminde belirleyici olacak olan bu kurullar, anayasal düzen ve Türkiye’nin idari yapısı açısından çeşitli sorunları içinde barındırıyor. Öncelikle kurulların anayasal bir dayanağı yok. Merkezi idare, yerel idare ve kamu kurumları biçiminde örgütlenmiş olan Türkiye’nin idari yapısında kurullar tanımlanmıyor. Yeni kamu reformu çalışması kapsamında bu sorun ortadan kaldırılmalıdır.
- ◆ Ülkemizde yaşam standartlarına uygun, verimliliği ve liyakatı esas alan bir ücret ve personel politikasına geçilmelidir. Bu nedenle, ciddi bir reform yapılarak, yolsuzluk ve rüşveti ortadan kaldıracak bir hedef doğrultusunda kişisel verimlilik ve liyakatı gözetilen yeni bir ücret politikasının belirlenmesi, başta işçi-memur arasında, sonra sözleşmeli ve kadrolu personel arasında, nihai olarak da kamu sektörü ile özel sektör çalışanları arasındaki haksızlıklara yol açan ücret farklılıklarının giderilmesi (bazen bir şoförün maaşının Genel Müdürden yüksek olması gibi) hedeflenmelidir.
- ◆ Yürüttüğü hizmet gereği özel nitelik arzeden, toplumsal güven ve mutabakatın sağlanmasında belirleyici konumda olan yargı, güvenlik, eğitim, sağlık gümrük, sorumluluk taşıyan görevler gibi mesleklerde, çalışanların haksız kazançlara meyletmelerini önleyici personel ve ücret politikasının oluşturulması gerekmektedir. Burada, gerekli yaptırımlar da gözetilerek, prim sistemi yahut açık hesap sistemi gibi yöntemler üzerinde çalışılmalıdır.
- ◆ Türkiye, globalleşmenin etkisiyle dünyada ağırlıklı olarak mutabakat sağlanmış olan değerlere uyma noktasında belli bir baskıya muhatap olmaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerde insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve demokratikleşmeye vurgu, bir gereklilik olarak dayatılmaktadır. Türkiye bu gerekliliği idrak edip, **baskılar sonucu değil de**, sağlanacak konsensus sayesinde değişimini gerçekleştirebilse çok hızlı bir şekilde ekonomik ve demokratik gelişmesini sağlayacaktır.

For this reason, the establishment of liberal market economy with all its institutions and norms is going to result not only in a more effective economy but also in the preservation of ethics both in economy and social life.

- ◆ In Turkey, the state transfers the execution of some activities into the hands of certain institutions (RTUK, BDDK, Telecommunication, Energy, Tobacco-Sugar Institutions and SPK) as part of the discourse on liberalization and the limitation of the influence of public sector with its claim to withdraw from certain social services. However, these institutions take over some of the authority of elected governments in the field of regulations and controls. While these institutions claim part of judicial authority, the sphere of administrative judiciary is restricted. These institutions, formed with an intensive of specialization should not be allowed to restrict the already confined sphere political initiative in Turkey. It is necessary to constitute the authority of political power over these institutions.
- ◆ The core of parliamentary system consists in the responsibility of executive power to legislative one. Although formation of councils bring about effectiveness in some areas, it should not be forgotten that this tendency might possibly be a reflection on the part of politicians looking for an escape from responsibility before the electorate. Besides, such practices generating problem of coordination due to the division of works, has a function of eliminating the means of employing an integral economic policy. With such council structures, it becomes harder to execute policies on a macro level.
- ◆ The transfer of some of the authority and liabilities of ministries to councils has not been adequately discussed in Turkey. This situation comprises serious drawbacks for the system. The transfer of authority to councils by politicians may be evaluated as an escape from taking responsibility and giving accounts of what they did. In this frame, by taking account of the fact that stand-by contracts with IMF is claimed more by bureaucrats than politicians, it becomes clear that councils, instead of enfeebling bureaucratic oligarchy, in fact reinforced it.
- ◆ The most basic common property of these councils is that they are autonomous and have juridical personality. These councils, effective in economic administration though, comprises varying problems in terms of constitutional system and Turkey's administrative structure. First of all, there is no constitutional base for councils. We cannot define the place of councils within Turkey's administrative structure mainly consisting of central administration, local administration and public organizations. This problem should be eliminated in the project of new public reform.
- ◆ A new salary and personnel policy that will be in congruence with living conditions in our country and based on productivity and merit should be adapted. For this reason, a new salary policy that values personal productivity and merit at the expense of embezzlement and bribery should be pursued. In this manner, elimination of salary gaps causing injustice firstly between laborers and civil servants, than between permanent personnel and the ones having a contract and lastly between employees from public and private sectors (like a chauffeur receiving more salary than a general director) should be aimed at.
- ◆ As for professions having a special status due to the requirements of the service they carry out in determining social trust and accord like judiciary, security, education, health, and custom, personnel and salary policies should deter employees from being inclined to undeserved gains. In this matter, approaches like bonus system or open account system might be useful to elaborate on together with necessary sanctions.
- ◆ Turkey is confronted with some pressure concerning its conformity to values that are generally agreed upon with the effect of globalization. Today, the emphasis on human rights, superiority of the law above everything, and democratization are persistently demanded by developed countries as a necessity. If Turkey, having perceived this necessity, can undertake necessary changes not as a result of pressures but on its own, it is going to ensure its own rapid economic and democratic development.

- ◆ Diğer taraftan, çoğu demokratik ülkede hükümet politikası olarak gündeme gelebilecek politika tercihleri anayasamızda ayrıntılı olarak yer almıştır. Anayasada ekonomiye ilişkin düzenlemeler tamamıyla bu kapsamda olup, sosyal devlet ilkesinden, grev ve lokavt haklarına kadar bir sürü konu anayasada düzenlenmiştir. Bunlar zaman içerisinde değiştirilmelidir.
- ◆ Türkiye’de devletle ilgili bunalımın en önemli boyutunu hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşiklik kazanmaması, devletin örgütsel yapısı ve işleyişinin evrensel hukuk kuralları ve normları ile uyumlu olmaması oluşturmaktadır.
- ◆ Türkiye’de Devletin yaşamın bir çok alanına ve sözleşme özgürlüğüne gözetim imkanını sağlayan yetkilerinin, bireysel özgürlük ile demokratik özgürlük anlayışına referansla yeniden yorumlanması gerekmektedir.
- ◆ Türkiye’de ifade özgürlüğüyle ilgili problemler en kaba tezahürleriyle yaşanmaya devam ediyor. Türkiye, bu alanda, sadece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yansıyan dava sayısının bile gösterdiği gibi, çok büyük problemler yaşayan bir ülke. Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde yol haritası olarak kabul edilen Kopenhag Kriterleri ve Katılım Ortaklığı Belgesinin gereklerini yerine getirmek için oluşturulan Ulusal Program doğrultusunda yapılan Anayasa değişikliklerine devam edilmelidir.
- ◆ Ayrıca Türk Ceza Kanunu’nun özellikle 146., 159. ve 312. maddeleriyle, Terörle Mücadele Kanunu’nun 8. maddesinin Türkiye demokrasisinin eğretili duran bir demokrasi olarak nitelendirilmesine belli bir haklılık kazandırabilecek şekilde kullanıldıkları ve düşünce suçluları etiketi altında önemli sayıda mağdurlar ve kurbanlar oluşturduğu bir gerçektir. Bu konuda gerekli yasal iyileştirmeler gerçekleştirilmelidir.

P- TOPLUMSAL BARIŞIN TEMİNİNE YÖNELİK TEDBİRLER

Vatandaş devleti kulu olarak gören zihniyetin yol açtığı güvensizlik duygusu, insanlarda vatandaşlık sorumluluğunu, sivil girişimcilik isteğini kırmakta ve giderek artan oranlarda Türk insanının toplumsal sorumluluklardan soğuma ve uzaklaşma sürecini beraberinde getirmektedir. Bu anlayış, **devlet kurumuyla vatandaş arasında aşılabilir bir uçurum oluşturmakta**, devletin vatandaşlara sunmakla mükellef olduğu hizmetleri lüzumsuz bir bürokratik karmaşanın insafına bırakmaktadır. Bu da demokratik toplumlarda karşılaşılmaması gereken “seçkin” bir tabakanın oluşmasına ve toplumsal katmanlar arasında suni bariyerlerin dikilmesine sebep olmaktadır.

a) Özürlüler Politikası

Özürlülerin yaşam koşullarını iyileştirmek, ekonomik ve toplumsal gelişmelere katkılarını sağlamak amacıyla, içerisinde bulundukları duruma ilişkin kapsamlı bir araştırma yapılarak, uygulanacak politikalara kaynaklık edecek bir veri tabanı oluşturulmalıdır.

Bu doğrultuda özürlüler politikasının çerçevesini;

- ◆ Özürlülüğe yol açan etmenlerin mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması,
- ◆ Özürlülerin toplumsal yaşama tam katılımını sağlayıcı eğitim, sağlık, istihdam gibi temel sorun alanlarında fırsat eşitliğinden yararlanmasının sağlanması. Bu alanlarda gerektiğinde **pozitif ayrımcılığa tabi tutularak** özürlülerin kapasitesinin geliştirilmesi,

- ◆ On the other hand, political choices that may surface as government politics in many democratic countries has been touched upon in the constitution in great detail. Economic arrangements in the constitution can be accounted for in this context. Many issues ranging from the principle of welfare state to strike and lockout rights have been arranged. These need to be changed as time passes.
- ◆ In Turkey, the most important dimension of the state crisis is constituted by the facts that the principle of the priority of law has not been deeply embedded and the state's organizational structure and functioning are not well-adjusted to universal laws and norms.
- ◆ In Turkey, the authority of the state enabling its surveillance of many areas of life and the freedom of mutual consent should be reinterpreted with specific reference to personal and democratic freedoms.
- ◆ In Turkey, problems with the freedom of speech has being witnessed with crude manifestations. Turkey is in this matter having serious problems as can even be witnessed in the number of lawsuits taken to European Human Rights Supreme Court. Constitutional reforms undertaken to carry out the requisites of Copenhagen criteria and the Document for Participation that has been accepted as the road to European Union.
- ◆ In addition, it is a fact that the 146th, 159th, and 312th articles of Turkish Penal Law and the 8th article of the Law of Struggle Against Terror has been used as a pretext for calling Turkish democracy as a pseudo-democracy. Those articles, under the label of "thought-criminal" has led to an important number of victims and suppressed people. Necessary legal reform should have been carried out in this matter.

P- MEASURES FOR SOCIAL CONSENSUS

The insecurity emotion due to the mentality which sees the citizen as to obey the state breaks the will of civil enterprise and the citizenship responsibility and brings the process of Turkish people being away and cool for the social responsibilities. This long term-flawed slave understanding creates an abyss between the state institution and the citizen and commits the services that the state is obliged to offer to the citizen into the chaotic bureaucracy. This causes the creation of elite people which never should be faced within the democratic societies and the standing artificial barriers between the social layers.

a) The Policy of Handicapped

In order to recover the life conditions of the handicapped people and provide them to contribute to the economic and social developments, a thorough research about their situations should be arranged and a database should be constructed as a source for the related policies.

Within this direction, the frame of the policy related to the handicapped;

- ◆ Elimination of the factors leading to the handicaps as possible,
- ◆ Providing the handicapped people benefit from the opportunity equality in the basic problem areas such as education, health and employment that provide the handicapped to completely participate in life. In this areas, development of the capacity of the handicapped if necessary by the positive discrimination,

- ◆ Bağımsızlaşmalarını sağlayacak olanaklardan yararlanmalarının temin edilmesi,
- ◆ Sürekli bakım, korunma ve desteklenmeye gereksinimi olan özürllülerin bu türden özel ihtiyaçlarının karşılanarak insanca yaşama haklarının güvence altına alınması,
- ◆ Eğitim haklarının tümünden eşit olarak yararlanmaları ve onların meslek sahibi olmalarının yolunu açacak, özürllülere uygun özel eğitim ve istihdam imkanlarının tanınması,
- ◆ **Avrupa Temel Haklar Şartı doğrultusunda** sosyal hakları konusunda hassas davranılarak, özürllülerin sosyal güvenlik şemsiyesinin geniş tutulması,
- ◆ Her türlü altyapı ve çevresel yatırımlarda özürllülerin de toplumun bir parçası oldukları düşüncesinden hareketle projeler geliştirilmesi ve uygulanması,
- ◆ Özürllülerin evliliği konusunda özel program ve destekler hazırlanması,
- ◆ Esnaf, yatırımcı ve işadamı olmaları konusunda destekleyici tedbir ve teşvik sisteminin getirilmesi oluşturmalıdır.
- ◆ Eğitimin tabana yayılması, fikir, inanç, kılık kıyafet ayrımı yapmaksızın herkesin bu imkandan eşit ve özgür bir şekilde yararlanmasını sağlayıcı çalışmalar yapmak, bölgeler arası eğitim farkını ortadan kaldıracı, kalabalık sınıfları sona erdirici uygulamalar geliştirmek, temel eğitim hakkını herkes için erişilebilir kılmak,
- ◆ Ülkemizin bir ayıbı olarak duran “sokak çocukları” olgusunu ortadan kaldıracı çözümler üretmek,
- ◆ Meslek edinmenin ve başarılı olmanın tek yolunun sadece yüksek öğretimden geçmediği düşüncesinin eşliğinde alternatif öğretim yöntemlerini kullanarak gençleri hayata ve geleceğe hazırlamak,
- ◆ 1997 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ülke nüfusunun yüzde 25.3’ünü (15.820.534) öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kalabalık sayıya rağmen, Türk eğitim sisteminin çağdaş kalite standartlarından uzak olduğu da bilinmektedir. Bu standartları geliştirerek, **“tek tip insan” profilinin dışında özgür düşünen, sorgulayan ve araştıran**, okurken hayatı öğrenen ve pratik bilgi sahibi olabilecek bir nesil yetiştirmek,

b) Gençler Politikası

2000 yılı genel nüfus sayımı kesin olmayan sonuçlarına göre, 68 milyonluk bir nüfusa sahip olan Türkiye’nin yaklaşık %65’lik kısmını 30 yaşın altındaki insanlar oluşturmaktadır. Buna rağmen, ülkenin gelişmesi ve kalkınmasının dinamosu olabilecek bu gençler, sahip oldukları enerji ve birikime uygun olarak değerlendirilememektedir.

Bu kapsamda gençlere yönelik politikanın vizyonu;

- ◆ İleriye doğru değişmeye açık, demokratik, özgür ve şeffaf toplum ve devleti sağlayıcı; toplumun tüm katmanlarını kucaklayarak **gençleri yarınlardan umutlu kılıcı** çalışmalar yapmak,
- ◆ Yüksek öğretim kurumlarını “yüksek lise” olmaktan çıkarıcı, özerkliklerini sağlayıcı ve en önemlisi de kalitelerini artırıcı düzenlemeler yapmak,
- ◆ Ülkemiz sanayisinde ciddi anlamda eksikliği bulunan nitelikli ara insan gücünün sağlanmasına yönelik olarak işsiz gençlerin yeni 4702 sayılı kanun doğrultusunda Meslek Yüksek Okullarında eğitilmeleri sağlanmalıdır.
- ◆ Ülkemizde yahut yurtdışında eğitim görmüş nitelikli gençlerin Türkiye’de kalmalarını sağlayıcı projeler geliştirmek,
- ◆ İsteddiği eğitimi tamamlayan gençlerin, her aşamada istihdamını mümkün kılan ekonomik şartları sağlamak, onları onurlu bir şekilde yaşamalarını mümkün kılacak bir geleceğe ulaştırmak,

- ◆ Providing them to benefit from the possibilities that lead them to be independent,
- ◆ Meeting the needs of the handicapped needed continuous care, protection, support and guarantee of the rights of their livings as human,
- ◆ Providing them to benefit from all the rights of education equally, and providing the possibilities of special education and employment,
- ◆ In parallel to the European Basic Rights Charter, they should be treated with care for their social rights and the handicapped should be taken under the social security.
- ◆ Departing from the idea that handicapped people are part of society, all sorts of infrastructure and environmental investments should be developed and applied.
- ◆ Arranging special programmes and supports about the marriages of the handicapped,
- ◆ The supportive precautions and encouragement system in the subject of being tradesmen, investors and businessmen should be created.
- ◆ Spreading the education to the base, providing everybody to benefit from this possibility equally and freely without any discrimination of ideas, clothes and manners, developing the applications that end the crowded classes and eliminate the regional education difference, providing the basic education right be reached by everybody,
- ◆ Producing solutions that will terminate the phenomenon of "street children" standing as a shame of the country,
- ◆ Preparing the youth for the life and the future by using the alternative instruction methods in association with the thought of the only way to be successful and to have profession is not only the high instruction,
- ◆ According to the results of the census of the year 1997, 25.3 % (15.820.534) of the country population consisted of the students. Even though this crowded number, the Turkish education system is known as far away from the modern quality standards. Improving these standards, growing up a generation out of the "single type person", who can think freely, investigate and search, learn the life by studying and have the practical knowledge,
- ◆ Enacting regulations that exclude the high instruction institutions from being "high schools", provide them autonomous administration and most importantly increasing the quality,
- ◆ Addressing to the serious lack of providing qualified-intermediary- human power in our country's industry, our unemployed youth should be allocated in Vocational Higher Schools in accordance with the new law (i.e.: no 4702)
- ◆ Developing attractive projects in our country that provide the qualified youth studied in our country or abroad to stay in Turkey,
- ◆ Providing the economic conditions for the young people completed their education to be employed within all degrees, providing them to reach an income in order to live in a proud life,

b) The Policy of Youth

According to the indefinite results of the general census of the year 2000, almost the 65% of Turkey which has a population about 68,5 million consists of the people under the age of 30. Nevertheless, these young people who can be the dynamo of the development of the country can not be taken advantage according to the energy and experiences.

Within this content, the policy vision related to the young people;

- ◆ Performing the works giving hope to the young people about their future by holding all layers of the society, providing the democratic, free and transparent society and state, and open to the changes,

- ◆ Gençlerin seçme, seçilme, örgütlenme ve iş kurma gibi hakları ile düşünce ve ifade hürriyetlerini garantileyen, onların siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkinlikler içerisinde bulunmalarını teşvik eden hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmek,
- ◆ Girişim olgusunu destekleyerek, **gençleri iş dünyasına hazırlayıp**, onların erken yaşlarda, ama güvenilir yollarla iş hayatına atılmalarını mümkün kılmak,
- ◆ Gençleri potansiyel suçlu addedip, ufak hatalarında ağır şekilde cezalandırarak hayata ve ülke değerlerine küsmelerine yol açmamak olmalıdır.

c) Yaşlılar Politikası

Kapitalist ilişkiler, sanayileşme ve kentleşme yoluyla köklü dönüşümler gerçekleştirmiştir. Geleneksel değerlerde aşınma, hızlı kentleşme ve sanayi toplumu olma yönündeki değişimler Türkiye’de de yaşlıların durumunda genel bir kötüleşme doğurmuştur. Bir de buna ekonomik krizin eklendiği ülkemizde yaşlılar bugün toplumun en mağdur kesimlerinden birisi haline gelmiştir.

Bu nedenlerle yaşlılar politikasının temelini:

- ◆ İnsanları yaşlanmadan önce geleceklerini garanti altına almasını sağlayıcı eğitim, gelir ve sosyal imkanlarla donatmak, bu konuda ön uyarı, bilgilendirme ve yönlendirmeleri yapmak,
- ◆ Bir yandan çabuk emekli ederek erken yaşta atıl kalmalarına yol açmamak, diğer yandan da ömürlerinin sonuna kadar çalışmalarını gerektirmeyecek sosyal güvenlik şemsiyesini oluşturmak,
- ◆ Yaşlı vatandaşların mümkün olan en uzun süre aile ortamı içerisinde kalmasını sağlamak,
- ◆ Herhangi bir aile bağı olmayan, kuramayan yahut akrabalarıyla kalma şansı bulunmayan yaşlıları yeterli sayıdaki, her türlü hizmete haiz donanımlı huzur evlerine aktarmak,

- ◆ Yalnız kalmasına karşın, huzur evine geçmeyip kendi başına, ama bildiği sosyal çevrede yaşamak isteyenlerin orada kalmalarını sağlayıcı düzenlemeleri yapmak,
- ◆ Yaşlandığı halde sahip olduğu donanımı kullanacak durumda olan kişilere bu tür imkanları sağlamak,
- ◆ Fiziksel ve ruhi rehabilitasyonlarını sağlayıcı sağlık kuruluşlarını yaygınlaştırmak, teknik araçlar yanında, yaşlılara hizmet verecek elemanların o işe has özel eğitimleri almasını sağlamak,
- ◆ Hangi şart altında olursa olsun, **Avrupa Temel Haklar Şartına uygun olarak** yaşlılara azami korunma ve geçinme imkanı tanıyan sosyal güvenlik haklarını garanti etmek,
- ◆ Gençlere, yaşlılığın da kaçınılmaz bir gerçek olacağına dair eğitimler verdirerek, insanları yaşlandıklarında yalnız bırakmayı düşünmeyen bir neslin oluşması için gerekli eğitim faaliyetlerinde bulunmak oluşturmalıdır.

d) Mahkumlar Politikası

Mahkumlar Türk toplumunun duyarlı olduğu kesimlerden birisi değildir. Ama unutulmaması gerekir ki, mahkumlar suçlu olmalarına, hürriyetleri kısıtlanmış olmasına rağmen maddi ve manevi yapıları itibarıyla hâlâ bir insandır. Bu açıdan mesele insanca yaşamak hakkı doğrultusunda ve topluma kazandırılmak amacıyla ele alınmalı ve bu yöndeki güvenceler uygulanmalıdır.

Ülkemizin mahkumlar politikası aşağıdaki şekilde belirlenmelidir:

- ◆ Bireylerin ve buna bağlı olarak toplumun sosyal, demokratik, bilimsel, kültürel, düşünsel gelişmesini engelleyen, bireylerin inanç ve düşünce ve örgütlenme ile bu doğrultuda ifade ve faaliyette bulunma imkanlarını daraltan ve bunu terör tanımlaması ile kısa kaç altına alan **yasa hükümleri kaldırılmalıdır**. Bu konudaki yasal düzenlemeler devlet gücünü kullananlara karşı insan hak ve hürriyetlerinin genişletilmesi yönünde yapılmalıdır.

- ◆ Performing the legal regulations that guarantee the freedom of thought and ideas of the youth and the rights of being elected, voting, organising and establishing jobs and that encourage them to participate in the political, social, economic and cultural activities,
- ◆ By supporting the enterprising, preparing the youth for the business world, providing them start their business lives in the early ages by the secure ways,
- ◆ Not leading the youth to be vexed to the life and the country values by punishing them in heavy ways for their small mistakes and by considering them as the guilty.
- ◆ Enacting the regulations for the old people to stay there even though living alone, but wants to live in a social environment and not to be transferred to a rest-hose.
- ◆ Providing the opportunities to enable old people to use their life-time experience and wisdom.
- ◆ Spreading the health establishments providing the physical and psychological rehabilitation, besides the technical equipment, providing the personnel that will give service to the old people to be educated specially,
- ◆ No matter in any conditions, conforming with the European Basic Rights Charter, providing guarantee for the social security rights that provide the old people to make a living and be protected,
- ◆ Providing the young people to be given education and taught that the becoming old is an unavoidable fact, performing the education activities required for teaching not to leave alone the old people,

c) The Policy of the Old

The capitalist relationships have performed transformations by the way of industrialisation and urbanisation. The corrosion in the traditional values, rapid urbanisation and the changes related to the industrialisation led to a general deterioration in the situations of the old people in Turkey. With the contribution of the economic crisis, the old people in our country have become the suffering parts of the society.

So that the base of the policy of old people;

- ◆ Equipping the people with education, income and the social opportunities that will guarantee their future before getting old, performing the necessary warning, informing and directing within this subject,
- ◆ On the one side, not leading them to be stable by the early retirement, and on the other side, creating the social security that will not require for them to work until the end of their lives,
- ◆ Providing the old citizens to stay with their families as long as possible,
- ◆ Transferring the old people who have not a family to rest-houses which provide all kinds of services and fully equipped,

d) The Policy of the Convicted People

The Convicted people are not taken care by the Turkish society. But it should never be forgotten that, though the convicted people are guilty and their freedom has been restricted, they are still human for their material and moral structures. From this point, the matter should be taken care in order for them to be regained into the society in parallel to the right of living as human being, and the guarantees within this direction should be applied.

The policy of the convicted people of our country should be stated as follows;

- ◆ The legal provisions that impede the social, democratic, scientific, cultural and intellectual development of the individuals and the society, that restrict the opportunities of thought, organising, expression and activities of the individuals, and that limit this with the definition of terror should be taken over. The legal regulations in this subject should be done in the direction of extending the human rights and freedom against the people using the state power.

- ◆ Suçun devlete karşı değil, kamuya karşı olduğu anlayışı benimsenmelidir. Suçlarda bu husus göz önüne alınarak, devlet ne gereksiz yere af çıkarmalı, ne de gerçekte olmayan bir suçtan dolayı cezalandırma yapmalıdır.
- ◆ İnfaz sistemi kişisel müdahale ve işkence uygulamalarından arındırılıp tamamıyla yasal bir zemine oturtulmalıdır.
- ◆ Savunmanın temel bir insanlık hakkı olduğu unutulmayarak, savunmaya engel olacak davranış biçimlerine izin verilmemeli, avukat görüşleri buna uygun standartlarda gerçekleştirilmelidir.
- ◆ Hapishanelerin yönetimindeki karmaşıklık ve başı bozukluk sona erdirilmelidir. Hapishaneler ve sevk araçları modern ve muhtemel firarları önleyecek donanımda olmalıdır.
- ◆ Mahkumların topluma kazandırılması anlayışı doğrultusunda sosyal, kültürel, sanat, spor, müzik ve eğitim çalışmaları teşvik edilmeli, buna uygun mekanlar hazırlanmalıdır.
- ◆ Mahkumların ailelerini sosyal güvencelere bağlayacak düzenlemeler getirilmelidir.
- ◆ Mahkumları amaçsız bir şekilde tutmak yerine, hapishanede günlük yaşam, çalışma esası üzerine kurulmalı, hem Mahkumların vakitlerini değerlendirdiği, hem de üretilen sanat ve zanaat ürünlerinin pazarlanarak belli bir ekonomik değerin üretildiği bir mekanizma oluşturulmalıdır. **Bu uygulama Mahkumların topluma kazandırılmasını hızlandıracaktır.** Çalışmaları karşılığı değil, ama pazarlanan ürünleri karşılığında onlara belli bir ücret verilmeli, böylece hapishane sonrası hayatları güvence altına alınarak bu insanların da topluma kazandırılması sağlanmalıdır.
- ◆ Mahkumlar suç ve ceza durumuna göre ayrı bloklarda muhafaza edilebilir. Buna rağmen insanları tecrit eden F tipi ceza evleri yerine hapishane içinde ayrı bir birimde, kurralları daha sıkı disiplin odaları oluşturulmalıdır.
- ◆ Hapishaneler gerektiğinde basına ve sivil toplum kuruluşlarına açık tutulmalı ve kamuoyunun bilgileneşine imkan tanınmalıdır.
- ◆ Suç işleyenlerin derecesine göre farklılaşan şartlı tahliye imkanı tanınmalı, buna başkalarını hakim olan bir özel kurul tarafından karar verilmelidir.
- ◆ Şartlı tahliyeden itibaren Mahkumların işe yerleştirilmeleri ve sosyal adaptasyonlarını sağlayacak ve takip edecek çalışma merkezleri kurulmalıdır.
- ◆ Personel, özel eğitim merkezlerinde modern infaz rejimine uygun eğitimden geçirilmeli ve Mahkumlarla olan ilişkilerinde standartların dışına çıkmalarına izin verilmemelidir.
- ◆ Hapishanelerde muayene ve küçük dereceli tedavilerin yapıldığı revir bulunmalı, uygun sağlık personeli istihdam edilmeli veya uzun süreli mahkumlardan kabiliyetli olanlar tespit edilerek ön müdahale yapılacak şekilde eğitim verilmelidir.
- ◆ Hapishanelerde okuma-yazma, eğitim gibi hizmetler verilmeli. İmkanlar ölçüsünde uygun olan hapishanelerde en azından orta öğrenim diploması alınabilecek şekilde okullar oluşturulmasına önem verilmelidir.
- ◆ Suç işlemeyi adet haline getirenlere özel psikolojik tedaviler ve eğitimler uygulanmalı, suç işlemenin bir insanlık ayıbı olduğu şuuruna sahip olmaları sağlanmalıdır.
- ◆ Hapishaneler, insanların dini ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde dizayn edilmeli, talep eden suçlulara dini eğitim verilmesi sağlanmalıdır.

- ◆ The understanding that the guilt is against the public, not against the state should be admitted. The state should neither declare a general amnesty nor execute a punishment for a guilt which in real does not exist.
- ◆ The administrative system should be completely purified from the individual interventions and the torture applications, and replaced into the legal base.
- ◆ It should not be forgotten that the defence is a basic human right, and the treatments impeding the defence should not be permitted, and the lawyers opinions should be performed conforming to the standards.
- ◆ The chaos in the management of the prisons should be ended. The prisons and the transfer vehicles should be equipped to avoid the escapes.
- ◆ Within the direction of the understanding, the social, cultural, arts, sports, music and education works should be encouraged, the places for them should be arranged.
- ◆ Some regulations should be taken in order for the families of the prisoners to be guaranteed the social security.
- ◆ Instead of keeping the convicted people without any purposes, the ordinary life in the prison should be based upon working, and the mechanism should be established in which both the convicted people value the time and also produce an economic value by marketing the works of art and handicraft. This application will speed up the process of regaining the convicted people to the society. A certain salary should be given to them for the works marketed but not for their working, so that their lives after prison should be guaranteed and those people should be provided to be regained to the society.
- ◆ The convicted people can be kept in separate blocks according to the guilt and punishment. Even though, instead of the F - type prisons isolating people, the discipline rooms with strict rules should be arranged in a separate unit within the prison.
- ◆ The prisons should be opened up to the press and the civil society institutions if necessary, and the information of public should be provided.
- ◆ The conditional discharge differentiated according to the degree of the perpetrators should be possible, and this should be decided by a special council the head of which is the judge.
- ◆ From the conditional discharge on, the work centres that provide the prisoners be employed and provide and follow up the social adaptations of them.
- ◆ The personnel should be taken into education in the special education centres conforming with the modern executing regime, and should not be permitted to go out the standards within the relations with the prisoners.
- ◆ The infirmary should be established within the prisons in which the small treatments are done, and the appropriate health personnel should be employed.
- ◆ The prisons should be designed for the convicted people to perform the religious needs, and if demanded the guilty people should be provided to be given a religious education.
- ◆ For the people who habitually perform the guilt, the special psychological treatments and education should be applied, and they should be provided to be aware of that performing a guilt is a shame of humanity.
- ◆ The services such as reading-writing, education within the prisons, and if possible the schools within the prisons at least in the degree of the secondary schools and the certificates can be given.

e) Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarımıza Yönelik Politikalar

Bugün başta Almanya olmak üzere, Avrupa'da yaklaşık 4 milyon Türk yaşamaktadır. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğu, özellikle de ikinci ve üçüncü kuşak Türkler, yaşamlarının merkezi olarak bulundukları ülkeleri seçmişlerdir. Yurtdışında yaşayan Türk çoğunluğun en büyük kısmının Almanya'da bulunması nedeniyle aşağıda Almanya örneğinden hareket ederek bazı sorunlara değinilecektir.

Türkiye Araştırmalar Merkezi tarafından "Avrupa'daki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü" üzerine yapılan bir araştırmada toplam 59.500 Türk girişimcisinin Almanya'da faaliyetlerde bulunduğu ortaya çıkıyor. Almanya'da bir Türk işletmesi başına düşen yıllık ortalama yatırım miktarı 228.000 DM olarak ortaya çıkarken, toplam yatırım miktarı da 2000 senesi sonunda 13,6 Milyar DM'yi bulmuştur. İşletme başına ortalama ciro miktarı 936.000 DM olmuş, yıllık toplam ciro miktarı ise 55,7 milyar DM'ye ulaşmıştır. Almanya'daki 327.000 kişiye iş olanağı sağlayan 59.500 Türk girişimcisi, bu şekilde işletme başına 5,5 kişilik ortalama istihdam yaratmaktadır.

Buna rağmen Almanya'daki Türklerin halen bir çok sorunları vardır. Bunlardan en önemlisi, Alman toplumu tarafından Türk toplumunun hukuki, kültürel, sosyal ve toplumsal olarak denk görülmemesidir. Bu durum ayrımcılığa yol açmaktadır. Bu ayrımcılık fırsat eşitliğini ortadan kaldırmakta ve uyumu güçleştirmektedir.

Almanya'daki Türk toplumunun, aşağıda belirtilen problemlerine çözüm bulunmalıdır.

- ◆ Türkiye'ye iş veya izin dolayısı ile gelindiğinde yaşanan **sağlık problemleri**,
- ◆ Türkiye'ye iş veya izin dolayısıyla gelen gurbetçiler, bağlı bulundukları sağlık kurumundan seyahatlerinde karşılaştıkları hastalık veya kaza halleri için yurtdışı sigorta belgesi almaktadırlar.

Bu belgeler (Auslandskrankenscheine) Türkiye'de Bağkur, SSK ve Emekli Sandığı hariç özel hastanelerce tanınmamaktadır. SSK, Bağkur ve Emekli Sandığı ile Devlet Hastaneleri ise bu sigorta kağıdı olan hastaları sustimal etmekte, Almanca olduğunu anladığı hasta yakınlarına birçok şeyi peşinen ödetmekte sonra da gurbetçinin bağlı olduğu sigorta kurumundan aynı masrafları tekrar istemekte ve almaktadır.

- ◆ Ayrıca, Türkiye – Almanya arasında ikili sağlık sigortası anlaşması vardır ama ikili bakım sigortası (Pflegeversicherung) anlaşması yoktur. Yani Türkiye'ye dönmüş olan bakımlı yaşlı ve malüller bu haklarından yararlanamamakta, ülke döviz kaybetmektedir.

Ana Vatana Ulaşım

Almanya'da yaşayan 2,5 milyon insanımız **her sene** kara, hava veya deniz yolunda **çile çekmekte**, memleketine ulaşıncaya kadar ve hatta ulaştıktan sonra tabiri caizse kaz gibi yolunmaktadır.

Kara yolu; Gurbetçilerimiz Bulgaristan'a kişi başına 60 Euro vize ödemek zorundadırlar. 5 kişilik bir ailede bu 300 Euro yapmaktadır ayrıca Bulgaristan ve Romanya'da aşırı derecede sıklıkla rüşvet talep edilmekte ve ortalama araç başı (gidiş-dönüş) 300 Euro'da (sadece Bulgaristan'da) rüşvet ödenmektedir. Bu ülkelerdeki sefaretlerimiz sorumluluk sahalarında dahi Avrupa'daki insanlarımızın başına gelen olaylarda hiçbir şekilde yardımcı olmamaktadırlar.

Başta Kapıkule olmak üzere sınır kapılarında uygulanmakta olan Triptik vb. bürokrasiler insanımızı canından bezdirmektedir. Hele İpsala gümrük kapısının yetersizliği yıllarca giderilmediği için geçişler 6 saati bulmaktadır.

Havayolu; Özellikle izin aylarında THY kapasite artırımına gitmelidir. Yaz sezonunda dahi 1 hafta veya 15 günlük 5 yıldızlı otel tatilini 500-1000 Euro tam pansiyon alabilen Alman turiste karşılık sırf uçak biletini 400-450 Euro'ya gurbetçimize satılması nasıl izah edilebilir?

e) The Policies Related to our Citizens Living and Working Abroad

Today, most of them in Germany, there are four million Turks living in Europe. Majority of these people, especially their second and third generation Turks have chosen the county they live as the center of their lives. Turks living especially outside Germany, in the countries like France, The Netherlands, Austria and Belgium, have various problems. Because majority of Turks living abroad are in Germany, we will touch upon some contentious issues based on case illustrations from Germany.

In a research about "the Economic Power of Turkish Enterprises in Europe" organised by Turkish Research Centre based in Essen, it has been stated that a total of 59,500 Turkish enterprises engage in business activities in Germany. The average annual investment amount per Turkish business enterprise in Germany is 117.000 Euros, and at the end of the year 2000 the total investment amount reached DM 6.98 billion Euros .The average amount of turnover per enterprise is 480,000 Euros, and the total annual amount of turnover reached 28,5 billion Euros. 59,500 Turkish enterprises that provide a job opportunity for 327,000 people in Germany cerates an average employment for 5.5 people per enterprise in this way.

Even though, Turks in Germany still have many problems. The most important of these is related to being respected by German people and treated as a part of the society. That Turkish society is not considered equal from the points of legal, cultural, social and as a community leads to the discrimination. This discrimination eliminates the equality of the opportunities and makes the adaptation difficult.

The following problems of the Turkish society living in Germany should be solved:

- ◆ **The health problems** experienced when coming to Turkey for work or holiday,
- ◆ **The immigrants who come to Turkey for work or holiday take the out-of-country insurance certificate for the situations of illness or accident faced with during their trips from the health institution which they belong to.**

These certificates (Auslandskranken-scheine) is not admitted by the private hospitals in Turkey, except Bağkur, SSK and Emekli Sandığı. SSK, Bağkur and Emekli Sandığı and the State hospitals abuse these patients who have the insurance certificate, and make the relations of "Germanic" patient to pay in advance and then demand and collect the same expenses from the insurance institution which the immigrant is belongs to.

- ◆ Furthermore, there is an agreement of dual health insurance between Turkey and Germany, but no dual care insurance (Pflegeversicherung) agreement exists. The old and retired people who returned to Turkey can not benefit from these rights, the country loses hard currency.

Transportation to the Main Country

- ◆ 2.5 million people living in Germany suffer from the troubles in highways, airlines or maritime lines each year and by reaching the country and even after reaching, if appropriate saying, are being robbed.

The highway: Our immigrants have to pay 60 Euro Per person for visa to Bulgaria. This costs 300 Euros for a family consisting of 5 people, and in Bulgaria and Romania the bribery demands are frequently faced and as average the bribe Per vehicle (two- way) is 300 Euros (only in Bulgaria). Our consulates within those countries do not render sufficient help for our people.

The bureaucracy such as the Triptyque applied in the borderlines, especially in Kapıkule makes the people bored. Because the insufficiency of İpsala customs gate has not been corrected, the border-crossing lasts 6 hours.

Airlines; Especially in the holiday months, THY should increase the capacity. Even in the summer season, the German tourist can buy the 5 star hotel holiday for 1 week or 15 days for 500-1000 Euros with everything included; instead our immigrant has to pay 400-450 Euro for only the plane ticket. How else this could be explained other than unjust treatment.

Deniz yolu; Denizcilik işletmelerinin ve özel sektörün sunmuş olduğu hizmet önemli olduğu kadar hem kalitesiz, hem de çok masraflıdır. Ancona-Çeşme seferlerinin iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve ücretlerinin makul seviyelere çekilmesi için yapılan çalışmalara destek olunmalıdır.

Merkez Bankasındaki Mevduatlar ve Almanya'da Vergilendirilmesi,

Alman Dressner Bank'la Türkiye Merkez Bankası arasında varılan mutabakat doğrultusunda, yurtdışındaki Türk vatandaşlarının Dressner Bank'ta açmış oldukları hesapları Merkez Bankasınca yüksek oranlı faizlerle kullanılmıştır.

Ancak Merkez Bankasının Alman hükümetiyle gerekli anlaşmaları yapmaması nedeniyle, Türk mudiler bu hesapları yüzünden Alman yetkililerce vergilendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu eksiklik, Türk mudilerin Merkez Bankasına olan güvenini zedelediği gibi, bu tasarrufların Türk ekonomisine değerlendirilmesini engelleyici bir rol oynamıştır.

- ◆ 5 yılda bir uzatılmak mecburiyetinde kalınan pasaport süreleri,
- ◆ Çifte vatandaşlığa Türkiye'nin inanmaması ve pembe kart uygulamasının Türkiye'de bilinmemesi sebebiyle kamu kurum ve kuruluşlarında yaşanan zorluklar.
- ◆ Emeklilik veya kesin dönüş hallerinde Türkiye'ye araç götürebilme kolaylığı sağlanmalı,
- ◆ Aile birleşmelerinde yaşanan olası vatandaşlık işlemlerine gerekli kolaylığın getirilmesi,

- ◆ Avrupa'da yılların birikimiyle oluşan tasarrufların meşru ve kanuni yollardan Türk ekonomisine aktarılması yönünde hukuki düzenlemesinin yapılması, suni engellerce yatırımcının engellenmemesi,
- ◆ Sefaretlerin önlerindeki kuyrukların önlenmesi ve sefarete ait mekanların geniş olmasına dikkat edilmesi,
- ◆ Avrupa'daki hiçbir kurum ve kuruluşça sorun yapılmayan, kılık kıyafetin sefaretlerde de problem yapılmaması,
- ◆ Fona devredilen bankaların emeklilik vadi-ne kanarak para yatırmış ve emekli olmuş 100 binlerce kişinin problemine çözüm bulunması.

Bu ve benzeri bir çok problem şunu göstermektedir ki, yurtdışında yaşayan insanlarımız kendi kaderlerine terkedilmiş ve onlara yönelik ciddi hiçbir strateji geliştirilmemiştir.

Halbuki şu unutulmamalıdır ki, 2001 yılı rakamlarına göre yurtdışında yaşayan insanlarımızın (emek, ticaret, yatırım vs) yıllık gayri safi hasılası 80 milyar USD'ler seviyesine ulaşmıştır. Yapılan bazı istatistiklere göre de bu rakamın 2010 yıllarında 150 milyar USD seviyelerine ulaşması beklenmektedir. Yani Türkiye kadar gayri safi hasıla üreten bir ikinci ülkemiz de yurtdışında olacaktır.

O halde bu durum hem vatandaşlık, hem insanlık, hem de ekonomik yönlerden tekrar ele alınmalı ve sağlıklı, kalıcı, kabul edilebilir, hem de uygulanabilir politikalar geliştirilmelidir.

- ◆ Almanya ve Türkiye arasında ikili eğitim anlaşmasının yapılması ve karşılıklı diplomaların tanınması,

Maritime lines; Despite the significance of the services of both Maritime lines management and also the private sector is of inadequate quality and high-cost. Efforts to enhance, develop and lowering of fares of shuttles between Ancona and Cesme to reasonable levels should be supported.

Deposits in the Central Bank and Taxation in Germany,

In parallel to the agreement between German Dresdner Bank and Turkish Central Bank, the accounts of the Turkish citizens abroad in Dresdner Bank have been used with the high-rated interests by the Central Bank.

However, because our Central Bank does not perform the necessary agreements with the German government, Turkish depositors have been assessed for taxation because of these accounts. This deficiency has damaged the trust of Turkish depositors to the Turkish Central Bank, and at the same time, played a role impeding these savings to be evaluated by Turkish economy.

- ◆ The passport terms that should be extended to 5 years,
- ◆ Troubles experienced within the public institutions and establishments because of not believing the dual nationality by Turkey and having no knowledge about the pink card application in Turkey,
- ◆ In retirement or the certain return situations, the facility for taking the vehicles to Turkey should be provided,
- ◆ In cases of reunion of families, necessary ease should be provided for potential citizenship procedures.

- ◆ Signing the dual education agreement between Germany and Turkey and mutually admitting the graduation certificates,
- ◆ The savings resulting over the years in Europe and the issue of their transfer to Turkish economy by the legal and lawful means, with the legal regulations, not being impeded of the investor by the artificial impediments,
- ◆ Avoiding the cues in front of the consulates and the places belonged to consulates provided to be wide,
- ◆ Not causing the problems of the clothes and manners within the consulates, which never taken into serious by any institution or establishment in Europe,
- ◆ Finding solutions for the problem of 100 thousands retired people who are persuaded by the retirement promise and deposited money to the banks that are transferred to the found.

This and many other problem show that our citizens living abroad have been left alone with their destiny, whatever that may be, and there has been no serious strategy developed for their future.

However, it should not be forgotten that, annual GNP of our people living abroad (i.e.: labor, trade, investment, etc) reached up to 80 billion USD. According to some statistics, in 2010, this figure may go up to 150 billion USD. That will be our second Turkey abroad producing similar amount of GNP like ours.

In that case, this issue should be taken in to consideration from citizenship, humanity and economics again and healthier, more permanent and pervasive, more acceptable policies should be developed.

MÜSİAD'ın Ekonomide 2003 Yılı Tahminleri

MÜSİAD'ın çeşitli makro ekonomik büyüklüklere ilişkin 2003 yıl sonu tahminleri aşağıda verilmektedir. Veriler ekonometrik bir çalışmaya dayanmamaktadır.

TABLO-1 MÜSİAD'ın Ekonomide 2003 Yılı Tahminleri	
EKONOMİK BÜYÜME ORANI (GSMH ARTIŞI)	% 6.5
İÇ BORÇ STOKU	200 Katrilyon TL
ENFLASYON ORANI	
Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (% Artışı)	% 23
Tüketici Fiyatları Endeksi (% Artışı)	% 24
BÜTÇE AÇIĞI	50 Katrilyon TL
DÖVİZ KURLARI (Yıl Sonu Tahmini)	
1 ABD Doları	1.700.000 TL
1 Euro	2.000.000 TL
İHRACAT (Bavul Ticareti Hariç)	40 Milyar Dolar
İTHALAT	60 Milyar Dolar
DIŞ TİCARET AÇIĞI	20 Milyar Dolar
CARİ AÇIK	8 Milyar Dolar

SECTION 7

MÜSİAD's Economic Forecasts for 2003

MÜSİAD's forecasts on some macro economic indicators are stated below for the rest of year of 2003. Data are not based on econometric modelling.

TABLE-1 MÜSİAD's Economic Forecasts for 2003

GNP (GROWTH RATE)	% 6,5
DOMESTIC DEBT STOCK	200 Quadrillion TL
INFLATION RATE	
Wholesale Prices	% 23
Consumer Prices	% 24
BUDGET DEFICIT	50 Quadrillion TL
EXCHANGE RATES (Year-ended)	
1 US Dollar	1.700.000 TL
1 Euro	2.000.000 TL
EXPORT (Excluding luggage trade)	40 Billion Dollars
IMPORTS	60 Billion Dollars
FOREIGN TRADE DEFICIT	20 Billion Dollars
CURRENT ACCOUNT BALANCE	8 Billion Dollars